

OSVIT

POEZIJA

NIKŠA KRPETIĆ, RADICA LEKO,
IVICA KESIĆ, IGOR DIVKOVIĆ,
BRUNO MAJIĆ, IVO MIJO ANDRIĆ,
NIKOLA ŠIMIĆ TONIN, ROBERT VUČINA,
IVAN PRSKALO

PROZA

BOŽIDAR BREZINŠČAK BAGOLA,
IVAN SIVRIĆ, SREČKO MARIJANOVIĆ,
MATO NEDIĆ, MARINA ALERIĆ-BEBIĆ,
FRANJO MATANOVIĆ

DRAME

HRVOJE BARBIR – BARBA, ANTE MARIĆ

DJEČJA KNJIŽEVNOST

ZDRAVKA MILA MARIJANOVIĆ, MILJENKA
KOŠTRO

OGLEDI I KRITIKE

ANTUN LUČIĆ, MATO NEDIĆ,
ZDRAVKO KORDIĆ, IVAN BAKOVIĆ,
IVO MIJO ANDRIĆ, ANTO MARINČIĆ,
MILJENKA KOŠTRO, IVICA KESIĆ,
HRISTO PETRESKI, TOMISLAV MAJIĆ

ZNANSTVENO PODRUČJE

SONJA JURIĆ, INES VULETIĆ,
MARINA ZUBAC, OLIVERA MARKOVIĆ,
IVANA MIJATOVIĆ, IVAN DUGANDŽIĆ

RAKURSI

IGOR ŠIPIĆ, ZDENKA ČAVIĆ,
ZDENKA MARIĆ ČORKALO, LAJČO PERUŠIĆ

IN MEMORIAM

STJEPAN ČUIĆ (1945. – 2026.)
JULIENNE EDEN BUŠIĆ (1948. – 2026.)

DOKUMENTI

ODLUKA O DODJELI
GODIŠNJE KNJIŽEVNE NAGRADE DHK HB
„ANTUN BRANKO ŠIMIĆ“

OSVIT
Časopis za književnost, kulturu i društvene teme

Naklada
Društva hrvatskih književnika
Herceg Bosne, Mostar

Za nakladnika
Ivan Baković

Uredništvo
Ivan Baković (*glavni urednik*), Mostar; Mirko Ćurić, Đakovo;
Finka Filipović, Travnik; Ivan Sivrić, Mostar;
Tomislav Žigmanov, Subotica; Joso Živković, Orašje

Računalni slog i tisak
FRAM-ZIRAL, Mostar

Časopis *Osvit* je referiran u:
Central and Eastern European Online Library /Frankfurt am Main/
<http://www.cecol.com>

EBSCO Information Services / EBSCO Publishing
<https://www.ebsco.com/>

Cijena 25 KM

OSVIT, časopis za književnost, kulturu i društvene teme. Adresa uredništva: Trg hrvatskih velikana b.b., Hrvatski dom hercega Stjepana Kosače, 88 000 Mostar, tel./fax – 0038736324432

e-mail: dhkxbmo@gmail.com; Web: www.dhkxb.org

Žiroračun *Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne*, kod UniCredit banke Mostar: 338 100 22001388 90. Za inozemstvo kod UniCredit banke Mostar: SWIFT UNCRBA 22, IBAN: BA393381002200138890.

KAZALO

POEZIJA

Nikša Krpetić: Oklen smo arivali?.....	5
Radica Leko: Otisak.....	20
Ivica Kesić: Od Maslinske gore do Golgote	27
Igor Divković: Biti.....	35
Bruno Majić: Morska vila.....	41
Ivo Mijo Andrić: Pjevanje o nadi.....	42
Nikola Šimić Tonin: Jeleni iz sna	44
Robert Vučina: San	46
Ivan Prskalo: Koraci	49

PROZA

Božidar Brezinščak Bagola: Gola činjenica življenja.....	53
Ivan Sivrić: Jago	77
Put u besklasno društvo	78
Jutarnja kava	81
Meni su sva moja djeca ista	82
Spašavanje Tome	83
Srećko Marijanović: Magarac.....	85
Mato Nedić: Sviráč.....	96
Marina Alerić-Bebić: Študi.....	106
Franjo Matanović: Brojevi.....	111

DRAME

Hrvoje Barbir – Barba: Zapadni zatvor	125
Ante Marić: Fra Slavko.....	186

DJEČJA KNJIŽEVNOST

Zdravka Mila Marijanović: Proljeću se svi raduju	195
Miljenka Koštro: Vjetar veseljak.....	201

OGLEDI I KRITIKE

Antun Lučić: Botanička bilost u sonetima.....	203
Mato Nedić: Ujesen, kad stabla procvjetaju	212
Zdravko Kordić: Pjesnik ponora, zrenja i zrelosti	215

Ivan Baković: Priče tegobna vremena	220
Ivo Mijo Andrić: Libar kratke mudroslovne misli.....	223
Osunčane osmislice Ivana Bradvice	226
Anto Marinčić: Kamenite prepreke	229
Miljenka Koštro: Ljubav i rat u romanu Blanke Kraljević	233
Ivica Kesić: Neodoljivi miris zabranjenog voća.....	237
Hristo Petreski: Stvarnosna i apokaliptička poetika zla.....	240
Tomislav Majjić: Obrana i sloboda.....	242

ZNANSTVENO PODRUČJE

Sonja Jurić - Ines Vuletić: Biblioterapija kao metoda u recepciji književnosti kod djece predškolskoga uzrasta.....	245
Marina Zubac - Olivera Marković - Ivana Mijatović: Učinkoviti pristupi u nastavi matematike	265
Ivan Dugandžić: Figure Kočerinske ploče.....	281

RAKURSI

Igor Šipić: Hamlet iz Nebitije	287
Zdenka Čavić: Umjetna inteligencija.....	300
Zdenka Marić: Čorkalo: „Hrvatske pravice“	306
Lajčo Perušić: Uskrsli – naša sudbina	309

IN MEMORIAM

Stjepan Čuić (1945. – 2026.)	317
Julienne Eden Bušić (1948. – 2026.)	318

DOKUMENTI

Odluka o dodjeli Godišnje književne Nagrade „Antun Branko Šimić“	319
--	-----

Nikša KRPETIĆ**Oklen smo arivali?**

Oklen smo arivali i di gremo?
Iz Perzije, Ukrajine, Bile Ervaske,
priko stepe, priko rika, priko gora?
Ča nan je falilo?
Dica su igrala na ploke, vatalo,
edukacijun jin je bija pravit kopja, strile, ščite,
stariji vavik ništo mažinali, kopali,
stavjali lace za kune, lisice, zece,
dilali bukare, zdile i frule,
stali u fermi,
a ženske na škini nosile brime,
pasle ovce, koze, ranile kokoše,
prele vunu, vezle bičve, krpile škofune
kuvale, prale, pivale...
i nisu in falile ventule, kombineti, kolonje i šminka.

Oklen smo arivali i di gremo?
Jesmo li u stepi ćutili rešpir soli,
u fantazmiman adočali jidra, jarbule, brode?
Ponda, korak po korak, Velebiću dojjzdili,
na vedutu stali: „E, ‘vod smo tili doć“.
Jerbo, čovik bidan i siromaj
nima kartu điografiku ni bušulu.
Slidi Sunce,
ostavja katune, grobišća, guvna, pepel i gnjoj,
i su naprćenin konjiman i blagon
jjdri kroz fuškajicu bašadure,
u škurici pita zvizde i firmament di je,
vavik iska zlatne míre, sigurecu i obilancu,
zazivje Svantovida, prti Peruna i stišće zube:
U kalma bonacu joli u perikul.

Jesmo li čutili vonj kaduje, murtile, kalopera,
lavande, koromača, cmilja,
črčanje črčak, kliktanje galebov, rešpir dupini?
Je li nan Bog providi ovu zemju
i intavula nan za vike vikov
ka' smo isikli smriku,
prve madire zabrokvali,
arburali jarbule i jidra,
izvezli navu na kulaf,
zauzlali buru, jugo, lebićadu i šijune?

Je li nan Bog providi ovu zemju?

Prispiće sedan plemen Ervata

Eraklije cesare,
 ča primiš nas rašplankana serca kako
 jude,
 poza perikuli, patimenti i svi' laudača,
 vazeli smo zemju ča si nan providi:
 krš i poja, šume, brige, vrila, rike,
 kalali se do sinjega mora, uvali i žali,
 zdigli na kriliman o' Istrije do Bojane,
 zapasali sedan župi...
 I doklen bude force, tirat ćemo
 priteže, sileše,
 s'e dušmane ča bi pritili demaniju i
 namin.
 Su rišpeton i zafalon šajemo ti libar,
 jerbo laškale su puste nenadinje,
 arivali smo na poslednju štaciju naši'
 điti po svitu,
 stali su kari, opočinuli konji i judi,
 ženske i dica su veseli,
 muški kopaju fundamente i livaju
 ankore,
 jerbo znaju da su se tod akoštali,
 u tu lipost za vike vikov,
 da bi kumpanjali Sunce, more i sol,
 kakor si nan i providi, cesare.
 Svantovid ti da zdravja i spokoja
 doklen guvernaš na svitu.
 Pozdravjaju te
 Kluk, Lobel, Kosenc, Muhlo, Hrvat,
 Tuga i Buga.

**Narodna skupščina na
Duvanjskon poju**

Na Duvanjsko poje rika judi lize,
 batidu bandire ervaski' plemen,
 ržu konji, išću napoj, ránu,
 ijadu je kopji u zemju zabijeno,
 mačevi u korican stojidu,
 i plancaju ognji, čadori se zdižu,
 u bakran se meso kuva,
 okriću se janjci, bukare potiču.
 Knezi i župani, stotnici, kurijoži svit,
 brez malicije su Latinin kumpanjaju,
 češu se za juva, parlaju na mote,
 klanjadu se, mirakulaju jeni drugiman,
 pipaju se grezi krožuni i fina roba
 u mišanci riči ča će jenon bit kjare
 i jenin i drugin, ka' se baraškade smire
 potriba ka' bugne u tenple
 i priteže pomete ista vira i ista žeja.
 U fermi poklisare pape čekadu
 da konašno bugne timbar
 za s'e trude i pašjune ča su i' pasali
 i da dotrinu Kristovu u libriman
 projdu
 i pod Kristov barjak dojdu.
 Nikon prin toko sriće ne biše u
 prsiman.
 Tod se trubje nike čuše –
 cesara i pape judi na konjiman bilin
 jašedu,
 su velin križen isprin svite.
 Na zapovid glavari vas je narod na tlej
 kleka.
 Blagoslovi biskup kneze, s'e župane,
 zemju ča su zapocesali i narod

ervaski,
 Patrona jin udili – sveteg Petra i
 Pavla.
 Mejaše su s'e sinjali
 i u libre i' škrivali,
 meje žup i latinske,
 biskupije Ninske,
 zapelili da ne grišu,
 a u gveru da ne prišu.
 Neka dura ovi kontrat
 i svin bude sigur porat
 da se zna za u s'e vike,
 sa' je stajun pulitike:
 nek Latin u miru ore,
 a Ervat mu čuva gore
 o' Franak i Avar,
 o' vuci i kanakar,
 notak goluzač,
 o' zla, laudač,
 ča viru iz sake buže
 i za karv ne išču skuže.
 Dvanajest je dnevi durala skupščina
 na Duvanjskon poju.
 Da bi parbe, ne bi dneva,
 Ervatima serca bate,
 nove vište jin se zlate,
 finila je injoranca,
 u kolu se kriče, tanca,
 ulize jin duv parona,
 ćutu tamjan, bate zvona
 i o' sriće svi se pote,
 a mašuri ove dote –
 poja, gore, more, rike.
 plužit će se u s'e vike.

Nikad više pusti' štradi,
 straja, sumji, patimenti.
 Nikad više ne će curikavat.
 Na poslidnju štaciji
 arivali da bi se intavulali,
 fundament demaniju iskopali,
 i u svitu dično ime miritali:
Antemurale christianitatis

Krstionica kneza Višeslava

Kacaj teštu u bucal, čoviče,
 jerbo on te čeka, jema pacijence,
 vazima i salvaje,
 imbragaje svitlinon malešne i
 slabašne,
 virne i gladne, strašjive i žedne.
 Ispurgaj nenadinje, maliciju, sumje,
 da te kapje spasa prosvitlidu,
 deštrigaju zlodila ča si i' ka timbar
 naslidi o' prvi' roditelji,
 i brivaj Materi Crikvi,
 da se zdigneš u fetiva kristjanina,
 ispoviduć Sveto Trojstvo,
 viru u Otca, Sina
 i Duva Svetega.

Na diku sv. Ivanu Krstiteju.

Timbar kneza Trpimira

Klisom do Bijača kolvika se zlati
i prigiba Crikvi, martiru nan Duji.
Zvoni sveti Juraj, jube križ kurati
fundament di udru pradidoski žuji.

Korabju je arma i zdiga lantinu,
pri' dvoriman čuhti Kristova bandira,
na Mislava dilo zabi rebatinu –
bati povist – timbar kneza Trpimira.

Jur višje forcaje u dvajsprven viku
oti bokun stine ča bi dušman štruka,
jerbo nan je dota i potiče štriku
da je u nas turanj, o' Jadrana kjuka.

I vikovi projdu, oseke i plime,
goluze armade, Mleci, turski šturum,
ma riči zvonidu, držidu je cime:
Ervati ča tod su i *dux Croatorum*.

Blagosov pape Ivana VIII.

„Branimire kneže i jubjeni sine,
ki jur more reć da Ervat je grez, tašč,
ka' u rimske crikve, srid šijuni, pine
za biskupa išćeš posvećenje, plašč.

Tornaš se kolvici, vazimaš iz vrili
di su dični pređi kaparali spas.
Višnji nek te kripi i salva o' strili
ča s levanta jizde i prišu u kas.

Zapametit tōka povist oveg dneva,
meju virno stado kontan narod tvoj,
veseje me tiščići, laška bis i léva,
bizantskega cara dišparantni poj.

Rašplankana serca ove foje priman,
blagoslivjen zemju i iznikli cvit.
Demaniy nek reste u ščit Sveten Križu
i brani mu portik doklen dura svit.“

Ivan VIII.

21. svibnja 879.

na dnev uzašašća Gospodinova

Mutimir

O, poslednji kneže Ervaskeg kolina,
jašeš o' Bijači, priko Knina, Nina,
peharnik na dvoru bibite ti toči,
a timbar na fojin forcu ti svidoči.

Izmeju Latini, jutega Bizanta
požicjun ti jemaš cesara žiganta,
ča kontrat rišpetâ i ne gazi riči
ni svoje ni predi, juskost tebe diči.

Narodi se taru 'kolo tvoji' meja,
ma ki bi Moravce i Ugre raspleja,
jemaš svoje posle s'e do rike Drine,
pačifiko stojiš – saka gvera mine.

Prizabi si navi korbe i madire,
regal oče v laščiš, zdižeš tvrde mire
i križ vire jubiš doklen greš svon
praju,
to – pripravjaš štradu Tomislavu kraju.

Tomislav kraj

1
Oganj ita Mutimirov sine,
jur za rana ščit i mač kumpanja
da bi sigur jidri u garbine,
konduru na veloj meji stanja.

2
Po Moravskoj zemji Ugri zišu,
a Koceju¹ tresedu se miri,
priko Drave s'e nevoje prišu,
čas je da kogod u rog zasviri.

3
Prid oltaron sklopija je ruke:
„Bože, dvi mi horde na prag bate,
branit mi je čaće svoga muke,
jol' će Ugri progucat Ervate.“

4
Arma se je, spravan je za gveru,
uzda se u Boga i šperancu;
da barenko dekuje školjeru,
zapri porte i tišči balancu.

5
Na Gvozdu je drivo puno višča
i Arpadu² soldate nasupa.
Badaju ga strile i kopišča,
u trapulu kneževu je upa.

6
Žuku landu olosti proguca,
mora bižat oklen je i doša;
u svoj robi po Dunaju buca,
klete dan ka' je na kneza poša.

¹ Slovenski knez.

² Ugarski vođa.

7

Spasitejen zovedu ga puci,
grnu svi po' siguru bandiru,
laškalno je i ne laju vuci,
u Sisku, čuj, diple jopet sviru.

8

More zdignit sto ijad soldati
i šezdeset ijadi konjiki,
osandeset konduri se zlati,
sto sageni, sto joči na siki.

9

Cesara sa' jema za kumpanja,
jerbo Bugar Carigradu priti
i brez kneza nima mu ufanja –
dat će ruku u 'voj kalamiti.

10

Drće Bizant pokraj Ahiloja
i tresu se miri Carigrada,
noću, danju, nima jin spokoja,
more sinje šperance je štrada.

11

A cesar ni tovar joli tuka,
višta mu je daje o' dukati;
ki će Simeunu smrsit kluka –
salvat će ga Bog joli Ervati.

12

S'e gradove da mu po' okrilje:
Krk, Split, Zadar, Trogir, Rab i Osor,
da ka konsul mire blagosivje –
on će gledat ča će uč u Bospor.

13

I opali Latine po žepu
da očute ki je vode forca,

jerbo knez će gusi plesnit klepu
i flotaman tujin škice škorca'.

14

Ma njemu je Sveti Križ na prvu,
di je papa, tod se i on kriče,
ret mu blišči, ka zemajskon črvu,
bit su Rimon, duva je dobiće.

15

Pensa i na bratje Srbja muke,
na dvoru mu velikaši, knezi,
otvori jin palace i luke,
ne ščedi provište ni pinežī.

16

Jerbo Bugar tišči i' u mriži,
jaram steže, potiče verugu,
i brez jila, pila, brez valiži,
niz Moravu goni prama jugu.

17

Simeun³ pu' Carigrada bati,
a vojvode na Srbiju šaje,
oče je kaštigat za neviru,
kneževinu dešvat u retaje.

18

Mrmaju i Sigricu⁴ srića,
misto plínu, udre put sikiri,
Zaharija⁵ dili i' o' žića...
Bugar jin u vriči glave mīri.

19

Simeunu fibra brzo projde
i Bizantu ita mira ješku,
pa Časlava mata da mu dojde,
fločaje pas i grede u pešku.

³ Bugarski vođa.

⁴ Bugarske vojvode.

⁵ Srpski vođa.

20

Zaharija Tomislavu biži,
 Časlav⁶, mona, kala mu španceru,
 su županin cima se u mriži,
 misto diki, srne u jaceru.

21

Bižanija, krici, krv se toči,
 jopet floćun s'e porte jin rumba,
 s'u mižerju mač, oganj rastoči,
 u Črljenu Ervasku svit tumba.

22

„Zač bižidu pram sinjemu moru?“
 Simeun se vata za mišinu.
 „Nima druge vengo pojt tezoru,
 Tomislavu tresat trdu škinu.“

23

Vojvoda mu skupi s'e soldate,
 Dunaj prijde i zdiže bandire,
 talambasi po ravnici bate:
 „Moga bi mu dešvat s'e madire.“

24

„Siguro pun brig ćuli na Klisu,
 s gravanin i stinan se ćakula,
 jol' se moli, daje svetu misu,
 da ga nebo o' zavrvj škapula.“

25

Arma se je ka da će pu' Rima...
 volī, konji, kari na Moravi,
 ma mu guja u njidriman cima:
 „Ča akor ne dešva jarbul navi!“

25

Tira ćurmu jerbo mu je priša,
 konta di bi knezu itni brumu,
 škice i fantazme tešta miša,
 ka da će mu zec uteć u šumu.

26

Ka' u niku uru udru strile,
 jena bojna Ervati se zdiže.
 Vojvodi se namaj sledu žile,
 gućulu proguca, jušin striže.

27

Brez mudrijat, konjike, soldate
 potira progonit te strašnjivce,
 ter se vrāne u šušuru sjate
 ka da gredu operušat pivce.

28

Trdon štradon, meju šašon, blaton,
 curikaju Ervati po poju,
 a Bugar su živinon, laton,
 vodu bati, kljocnu u nevoju.

29

Tomislavu u trapulu prišu,
 s'e blizje su zledu i kaštigu,
 ćunke cire, pobidu mirlišu,
 u olosti ne badaju šćigu.

30

Tomislav konjikin zapovida,
 su dvi bande očepi je špinu
 i u klišćin gnjidu ispovida,
 pusti strilce da lavure finu.

31

Nī podne, a Bugar brez soldati,
 kopji, mači, brez zeru šperance,
 brez indeje da na mejan bati
 i su knezon mīri na balanci.

32

Tri su dana krali na kare
 armu ča je ostala po poju,
 četvrti rog opri kalamare:
 „Vrime je za curik“, botunaje.

⁶ Srpski knez.

33

Golubi su poletili jugu,
priko gor i dol' drito pram Duvnu,
tićice jin pivadu u lugu,
a svit tanca, dipli se na guvnu.

34

Priko Knina udre knez pu' Klisa,
meju mírin dili plin, ordenja,
kâpe stroji i, u svitlu krisa,
u komoće spravja s'a znamenja.

35

Peharnik mu rujno vino toči,
vojvode, župani, zdižu žmule,
biskupu o' sriće blišču joči,
a Latini ka smantani ćule.

36

Konstantin u bili libar škriva,
ča će povist svirit u s'e vike,
kakor Ervat za Križ Sveti siva
o' Jadrana pa do vele rike.

EPILOG

37

Erakliju prisegu smo dali –
branit zemju 'o „mraza s Levanta“
Tomislav je svidok, šapju vali,
začinjavac u pismi van kanta.

Krunidba kraja Tomislava

1

Sjatija se narod na Duvanjsko poje
po plemenin, rodin, s armon drito hodi.
Gusle, diple sviru, s'i su dobre voje –
za krája, put crikve, Tomislav knez
brodi.

2

Su šćitin i kopjin gredu mu rondari,
kurati su svićan, latinski, ervaski,
poza nji' soldati, kâpi i mornari,
bandire i šenji gledadu se braski.

3

Bani i župani, graski kaštelani,
s'i magi i face sivera i juga,
vojvode, glavari i dvorski župani,
gredu ka po špagu, ovi dan se spuga.

4

Na glavi su župan dvora i did.
Biskup o' tezora,
maćonoša su krstašen,
župan kopjonoša,
župan šćitonoša,
župan peharnik s peharon zlatnin,
župan konjušnik su šćapon zlatnin,
župan ubrusar, s pinjuron zlatnin,
jur šest župani za regalat svit:
župan postejnisk s rikamanin kušinson,
župan kjučar s kjučen zlatnin,
župan bravar, župan volar,
župan psar, župan sokolar...

5

Tomislav se libi u grimiznoj haji,
ni obika feštat, ven tiščat timune,
pa mu misal jidri ka' je bija mlaji...
jur ne jema bilig, ni plašća, ni krune.

- 6
Dojdu mu prid joči, gvere, pusti boji,
patimenti, friži ča je za Dom proša.
Višta na Divicu kuraži ga, poji:
„Sveton križu, Crikvi budi šćitonoša.“
- 7
S obe ruke nosi regal za kurate
ki će ga pomazat ka ča i mirita.
Svit je na tlej kleka, a časnici bate
U zdravje i diku i Na mlogo lita.
- 8
Prid crikvon je mloštvo, ka na moru
bará,
nikor se ne žešći, ni ne išće reta,
a biskupi vodu krája do oltara,
deputati pape tišču vrj arketa.
- 9
Krunitej se kriće i vas narod pita
oće li da krája po regulan kruni,
a narod se zdiže, nebu cvíće ita:
„Omar, salva nas je u s’akoj fortuni.“
- 10
Prin vengo će sist u krajevsko pristojce,
Tomislav se prigne ispo Sveteg Križa,
pomoli za narod, more, poje, škoje,
da uz Božju pomoć Ervasku armiža.
- 11
Krunitej ga paše krajevskin krstašen,
guvéna da dura mu ka Salamunu
i ujen ga maže, paše Očenašen,
pa s obe mu ruke mekne zlatnu krunu.
- 12
Kano zlamen pravde, kriposti,
spasjenja,
u ruku mu stavja i krajevsko žezlo.
Cimblići tod udru, pristahu s’a prenja –
krajestvo Ervasko je na kulf zavezlo.
- 13
Na vas glas zakanta: „Ujme Oca, Sina
i Duva Svetega...“, da mu opri joči,
vodi ga do trona, di pravda, istina,
uzajeno s Bogon, obilancu toči.
- 14
„Nek te forcon pašu i Bog i Duv
Sveti.
pak straj Božji, vično, nek ti udre
timbar
a gracja pram judin, grišnicin poleti
i šperancon, viron okriće jin Libar.
- 15
Svi’ crkveni’ leđi, ‘vik branitej budi
i tribunal tiščí na prav doklen kráj si,
uboge šćiti da jin zvir ne naudi,
raju da mirita su tilon i vlasi’.“
- 16
Litaniya ferma, stari plašč, postoli,
rizničaru prida da i’ srani škrinja.
Komornik ga kiti novin plaščén, moli,
a postolin novin i čovika minja.
- 17
Kraj se zdiže trikrat, klanja pram oltaru,
a glave svi’ stalež dohode u fili,
pri’ pristojen kleču i tavele taru,
jube ruke, skute da i’ kráj zakrili.
- 18
Na ambonu kurat piva *Slavu Božju*
i krunitej pervi more mu kolendrat,
pozatin kumpari (ki će prin, se gložju),
ter *Na mlogo lita* jopet udru kantat.
- 19
Kraj zajaha konja, uspne se na stinu,
mačen sivne na s’e četr’ bande svita
i prisegne da će branit krajevinu
o’ dušman, nesrići i sakega prita.

20

Palidu se ognji, judi se molaju,
nosidu se jila za narod, soldate,
a glave plemen regalaju kráju
tri krcata kara zlata i dogate.

21

Tri se dana jilo na Duvanjskon poju,
diplilo i pilo, gangalo do zore,
guslili su svirci o bugarskon boju,
a mačevi zvali: „Davore, davore!“

22

Kraj pojde su sviton da vas posal fini
i po juski timbra regalate, laši.
Za bane postavja jude ča su smini,
a plemena misti da Bugara straši.

23

I ordin se štije da krajevska kruna
pripada po rojstvu, njegovoj fameji,
a akor mu loza klocne brez paruna,
nek se s' i pokore Bogu – banskoj žeji.

Žalobna pisan

*(svidočenje nepoznatog ervaske
pisnika iz XII. stolića)*

Šapju miri, nave, bori, tice, vāla:
„Trpimirovića loza je usala.“
Ka krpeji Ugri lizu na s'e bande,
Ervasku nan cipaju na lande,
tili bi se moru prižentat
i ka tutor namin guvernat
'vod di zikva nji' nī jur jujala,
ni čela jin na pojin zujala,
ni škaja ji' u postolin žujala,
i di nisu pustu karv prolili,
da bi svoji na svomu 'vik bili.

Od stolića sedmeg kumpanja nas
Svitlost,
ka' smo Erakliju prisegli na virnost
za puste zemje ča da nan je u dotu,
ča smo ji' o' vrazi čuvali u pōtu.

I Jelenu bidnu najdu ka za skužu
pak po svojin lēđin najdu ular – bužu,
da bi poza tega zabili nan šilo,
vazeli nan krunu, jidra i kormilo.

U prvi jin maj Kumani posal smrsu
i o Dalmaciju nit' se ne omrsu.
Ladislav curika po brdin i klancin
vapijuć za moren, portin, kanjcin,
jancin.

Oni dil Ervati ča su znali pensat
ne jemahu force za tu ludost fermat
i zemja se jopet cipa na dva dila,
a Ugru je malo i krcata zdila.

U ten jadu, fotu, s'ak bi ti guvernat,
nima stupe za kalafatat kimenat.
Samo Snačić dila, ščiti kakor mōre,
ma ne mōre kontra Ugri i Šinjore.

Teško vrime, teško brime,
na pojnin ne reste sime,
teški jadi i lampade,
krive rute i vogade.

Koloman pištule šaje,
šalavrda Papi laje,
míti špije i Latine,
s'e to priko naše škine.

Maškará se, plete mrižu,
míša trave u lopizu
i spušća se prama moru
„da Buzilu torna dvoru“.

Drče zlato mu na rojti,
jur mu Ervat ne da projti
brez boja pak kakor fini –
na pristoju jol' na škini.

Tod je zanji kraj ervaski
svoje kosti ostavija,
brez greba, brez litanija,
ma je svoj na svomen bija.

Stišće Koloman jobraze,
pensa kakor bi s'e vaze,
da mu val juja kočetu,
brez da plati tod buletu.

Podmuče nan šaje libar:
„Dost je gvere, dajte timbar

pa se ne ću mača laćat,
nit' u vaše posle paćat.“

Ugri naše meje projdu,
guske u Bijograd dojdu
i timbraju zlu ofertu,
suza kane fundamentu.

Sa' gredu u oželandu,
mataju u dúru kajbu,
ma svin su zaprte joći,
krajestvo nan se rastoći.

„Ki sam ne guverna, ti je šušabeka“,
to bi kráj Tomislav Ervat in prav' reka.
Su dvi krune furbu Kolamana krunu,
sa' jemamo tujeg kraja na timunu.

Šapju porti, šapju nave sri' konala:
„Trpimirovića loza je usala.“

Dmitar Zvonimir

I Latini i Ervati išću Zvonimira
da se sveton krunon kruni na Solinskon poju,
di je crikva sveteg Petra, di našli su mira
za s'e vrime, naši kráji, u kliškon prisoju.

Isti senji ka i dičneg kraja Tomislava
resu njega na pristoju, vas svit je uzbujen.
Gebizon, deputat papin, tamjanikon mava,
dok kráj prisiže papi, svetin ga maže ujen.

Su krunon na glavi pojde u kićene dvore,
slidu ga župani, bani, poteštat i svíta.
Na Saboru vazme rič i riši s'e pripore,
zbrati jude ča su karali se pusta lita.

U šěstu je zemja sva od Neretve do Drave,
posal mu je stat atento, bane vižitavat,
pravice i gracje dilit, gradit míre, nave,
Svetu mater Crikvu šćitit, lašima tratavat.

Da to nisu floćunade, joli mače biše,
regal svetoj Luci – zemja – jur svidoči,
jerbo *u kamenu trdon o ten povist piše*⁷,
glagoji u Juran dvoru na Bašćanskoj ploči.

Zdiga je biskupske dvore i crikvi duzinu,
tezor mu je krcat blagon za s'aku nevoju.
Kraj Ervaske, Dalmacije, u miru počinu,
slavjen o' sveg smirneg puka, u solinskon poju.

⁷ Stihovi: Ivo Cvitić.

Stjepan II.

Ča mi juga, lebićade podlokaju stine,
 ovod di se višta na Brač, Šoltu zlati,
 ma Bog mi ni providi daje Splita
 grada
 da guvernan floton i takajen porte,
 vengo da čenprese, böre obalajen
 i jutron pozdravjan ribare, nad moren
 galebe,
 slušan gugut grlic, grdeline i verdune,
 a u sumrak jejine, kukviže,
 doklen uz šteriku štijen
 evandějā, svete libre
 i molin se da mi zemja ne usane,
 brez rik', jezer' ne ostane
 i brez oveg mora ča 'vu hrid
 podlokaje,
 ka da oće reć da majnan jidro,
 pod ovon stinon da bacin sidro,
 da useknen sviću i odložin krunu
 ča mi višnji Bog mi da je.

Kraju Petru Snačiću

Tisni klanci pante zgibil, dotu gora,
 riku Ugra tašćeg ki tuje svojata
 i upire jugu, manovra pram mora,
 uz poporu sameg smantaneg Ervata.

Sputaju nan ruke parbe i škandali,
 okriće se košće i praj knezī, krajī,
 furešt cesar baza, po domaji bali
 i o' krune dične libe se retaji.

U Petrovu sercu šćilet bužu dubi,
 ma pridaje nima, stoji na školjeri.
 Fortuna se ciri, mač i barjak jubi,
 tokat mu je zginit u karvavoj gveri.

Krajestva nan sveteg zanji plancaj
 sinu,
 Koloman odanu, krunu nan priženta.
 Nad Gvozdon se dimi, kuco je u
 Kninu,
 Snačić kusat ne će žuč *Pacta
 conventa.*

Uvik za križen

Ka mrav za mravon, u grubo vrime,
za Svetin Križen išli su stari,
i ka' se Božje gazilo ime,
ka' su pod kjučen bili oltari.

Ni mijur jama ne slomi viru,
ni dritu povist, ni jazik roda.
Javal je drča, prilija miru
ka' nan se taka u rutu broda.

Trda je prova ovoj braceri,
ne će je dešvat ni val ni šćiga.
I ka' je grizlo ka u jaceri,
raspeti Isus uz nas je liga.

Uvik za Križen bratimi su puzli
i ka' su Boga fruštali Pilati.
Nek su i' trli beštimje i uzli,
uvik za Križen išli su Rvati.

Radica LEKO

Otisak

Voda čuva osmijehe, zrcaljene u romoru rasprskavajućih kapi. Caruje ona ista tišina koju smo samo mi jasno čuli. I u hladu kraj rijeke, u tihom šumu stabla, u žuboru koji oteče, zaključan je dio nas.

Prošlost nije ono što je prošlo, ona je i dalje tu, ona i dalje raste u nama, podiže se i javlja...

Ostajem tu gdje je počelo – u dodiru – na mjestu koje nije više zemljopisni pojam. To je stanje duše, zapis koji treperi, šumori i žubori u našoj šutnji.

Ostaje zapis dok rijeka otječe i povjetarac jenjava. Otisak inicijala treperavo se diže u visine – zapis ljubavi.

Zov zavičaja

U udaljenom gradu, zastane me zov zavičaja. Suze ne teku, talože se. Zavičaj je tišina, stane u jednu poru. Suzu toči, suzu samotnu, razoreni suhozid nad prašnjavom njivom crvenicom, ispečenom suncem podnevnim. Zaleglo je i požutjelo raslinje od suhoće.

Njive, bremenite izgorjelim korovom, pružile se kao lijene jalove kobile, čekaju kop duboki za *duvanjak*.

Smilje, mirisno se smije, usnula gora plazi sparušenim lišćem kišnom kapi, a zrak usijano treperi u taktu pjesme nadmenoga cvrčkova pjeva. I zvono s kapelice zvecka za praznu molitvu.

Tuli tišina prazninom doma moga, miris suhoga duhana opija nosnice, budi me eho majčina zova, pa me miluje svijetla zraka raspuklinom nakrivljenoga krova, propuh tišine zavija razbijenim oknima i oronulim otvorenim vratima. Zaborav se vratio probuđenim stazama koje su uže, a stara jabuka i podivljala odrina još rađaju uspomene.

Nekad sam otišla, ali su ostali mirisi i zvuci, dokaz da tamo negdje postoji komadić zemlje – dom moj u zavičaju – koji izgovara ime moje bez prigovora i oklijevanja. Eho su mojih zora, majčina glasa, vječni mirisi u vrelin podnevima i noćnim burama.

Zavičaj nije samo rodno selo, tišina je ta koja me grli kad sklopim oči u daljnjem vremenu i mjestu, kraj razorenoga suhozida životnoga.

Bljesak

Koloplet obitavanja, utabanom stazom bez kraja i konca...

I dogodilo se nešto svijetlo. Bljesak. Jedan iznenadni bljesak. Kao oštar rez u gustom sivilu.

A, onda osmijeh – neuhvatljiv i slobodan. Kratak kao munja. On je obećavao. Neočekivani drhtaj, zatomljen tamo negdje u uštogljenosti izmišljenih granica. Odlučim ga slijediti. Slijediti ga bez daha. Odjednom stope postanu lakše. Gažeći rosne staze bosim tabanima u rujna praskozorja. Vodio me neistraženim, još neotkrivenim rukavcima na stazi. Kao vraćena mladost. Vratila se. Bljesnula kao lijepa, kratka bajka. Ona živa. Istinita. Obećavajuća.

I strah se topio. Letjela sam kroz njezinu prozirnost. Svaki korak kao pjesma. Svaka sjena pozivala je na novu igru skrivača.

Otkrila se ljepota. Ljepota življenja koja nikada, uistinu, nikada ne umire. U sivilu se nazirala vedrina. Vedrina, iako je ponekad skrivena sivilom. Opomenula me kako ju sama moram otkriti.

U bljesku nisam, istina, daleko stigla. Ali, uhvaćenost svijetloga susreta ostaje. Ostaje vječno. I danas se odbija ugasiti. Ostajemo, ostajemo bljesak i ja. Ostanak je u istom vječnom dobru našega otkrivenja.

Duh i duša

Duh i duša? Prate se i ne razdvajaju. Život moj je njihov zajednički ples.

Mlada duša je usplahirena, nadobudna. Pleše i ne obazire se na duh. Zamišlja svijetla prostranstva, leti u rajске visine, trči cvjetnim livadama. Pruža dlanove, širi prste, udiše miris najljepših cvjetova. Mersi koracima zelene nepokošene travke. Vučena radoznalošću, želi se sakriti i začu u rukavce mladosti. Pjeva glasno, vrišti od užitka. Suze roni upadom u skrivene pukotine i odrone na stazama.

Duh korača, kao i sada s njom. Mudar, nekad nevidljiv. Ne leti. Odmjerenim koracima napominje duši da se odmori od umora. On je vojnik, mudar, ali strog kad zatreba. I stražar.

U zrenju, na odmakloj stazi, let jenjava. Duša u bunilu nepomirljivo vrišti. Duh hvata kormilo da duša ne potone. Plov usmjerava mirnijim vodama.

U miru, duša tiho treperi i shvaća da su radost i tuga, zapravo, poglavlja životnih pomirenja. Čuvar je ona naših bivanja, bez negdašnje borbenosti, pokazuje

prstom na prošle svijetle epizode. Mladost joj je slika prošlosti, kao miris tek pokošene trave, kao prve slobode, kao drhtaj u grudima, koji je kao i danas.

Duh joj usmjerava pogled naprijed, pa zajedno lijepa sjećanja usađuju u temelje puta pred sobom. Zaključuju da i smijeh nije grijeh i u najvećim životnim potonućima jer on podiže kao i u čeznućima za prošlošću.

Duša je korijen koji se ne vidi, a duh je stablo koje iz korijena crpi i hrani se najboljim sokovima. Tako jedno bez dugoga ne bi mogli opstati. Oni su dvojac života, bez kojega život nije moguć.

Duh čuva red, a duša njeguje sjaj.

Pljusak

Koraci nogostupom. Oblaci na obzoru. Skrili nebo. Uzburkali se. Uskovitlali. Sivi kao nespokoj prošlosti.

Odjednom, prva kap. Kao olovo teška. Pade sredinom čela. Kao hladan prst sudbe. Pa, druga. I mnoštvo njih. Nošene mlazom južnoga vjetera. Šibaju me kao opomena. Iz prošlosti.

Potrčim i sklonim se pod balkon svoga doma. Ostanem i čekam. Zrak je gust. Osjetim miris mokre zemlje. Svijet se sveo na širinu kišobrana.

Srebrna kišne kapi me šibaju. Poput eha prošlosti. Ispisuju nerazumljivu pjesmu oknima na koje sam naslonjena. Zatvorim oči. Prepuštam se. Neka me izdvoji od svega iz prošlosti.

Pod nogama potočići odnose smeće. Otvorim oči. Odlazi sve nakupljeno. Put će biti čišći. Sklapam kišobran. Bijes pljuska jenjava. Pretvara se u sitnu upornu izmaglicu koja treperi iznad oprana grada. U lokvicama ostaje što je voda ogolila.

Vjetar bježi na zapad. I tamo će odraditi svoj zadatak. Širim nosnice opijene mirisom natopljena vrta. Uskrsava sunce. Plavetnilo zove. Smiju mi se kapi na travnjaku. Zrcale duginim bojama.

I osmijeh me zove. I koraci koji se ne će ponoviti. Žurim i ne želim ih propustiti.

Sunce! Sunce!

Na žalu

Predvečerje. Žal topao. I ja. Ispružena. Miluje me sunce u tihoj uvali. Čujem korake. Skupina mladića. Jedan, hrabriji, skače sa stijene u vodu. Crne je valovite kose. I, moj uzdah. Sine! Prigušim glas. Nisi to ti. Ali, sličan.

Kao da te gledam. Volio si more. Skok toga dana. Dan prije rastanka.

Otploviše mladići uz žamor i smijeh. Jedan čamac doplovi obali. Mladić u bijeloj majici. Sjećanje! Bio si u istoj majici kad smo se pozdravili posljednji put. Ustajem se. Jedna daščica dopluta. Zaustavi se, krajem naslonjena na žal. I ostade. Voda ju ljuljuška. Plače ju. Ostade tako. Kao moja tuga. Tuga za tobom. Ni ona ne tone. Pluta površinom. U mirnom kutku moje tišine. U beščutnom okružju sadašnjosti.

Na daščicu sleti bijeli leptir. Voda mu je slana. Pa odletje. Prijatelji su te zvali Leptir. Leptiru, moj bijeli! Zažmirim prateći leptira u odlijetanju.

Pogledam plavu vodu. Volio si plavo. I plavu trenirku.

Svake večeri, zalaskom sunca, izlazila sam na balkon našega doma. Po rastanku. S istočne strane. Čekala sam. A, znala sam da ne ćeš doći. Nikada više.

Ali, ostala je slika. Trajna u duši i vidnom polju. Možda si negdje gore, sa svojim tatom. I zborite. O meni. Ostavljenoj u tuzi. Beskrajnoj. Poput plave pučine.

Opet ću, sigurno, po povratku ići na balkon. I opet ne ćeš doći. Ne ćeš. Znam. Ostat ću na obali i sutra. Gledati plavi beskraj. Spojen s nebom. Tamo daleko gdje ćemo se sresti. U zagrljaju i smijehu. Vječno. Samo ti i ja.

Vraćam se među šutljive zidove. Iz svakoga kutka gledat ćeš me crnim očima duboka pogleda. Šaptat ćeš tišinom: „Bog, mama!“

Zimska večer

Mrak pustio pipke. Stiskao mrazom sve što se vidi. I zgrade i vrt koji vidim. Bljeska ulična svjetiljka. Grane trešnje se tresu pod tamnim nebom. Bura. Mlatti svoju urnebesnu pjesmu. Nosi pahulje s planine u rojevima. Smrzao se svijet. U sobi tišina. Kao da se i ona boji. Kao da ju je strah. Vrijeme pulsira u ritmu vatre u šporetu. Upalim stolnu žarulju. Titraju sjene. Osvjetljavaju policu s knjigama. Kao duhovi. Pucketaju drva. Ples u tišini. Traći odgovor.

Knjiga mi u ruci. Hladna je. Toplina dlanova je oživljava. Tolstoj. Otvaram ju.

Djetinjstvo, dječastvo, mladost.

Miris papira, sjedinjava se s mirisom sagorjele suhe bukovine. Putanja bez pomicanja s mjesta. Svaki redak pročitana je staza koja me vodi daleko od zime, u sunčane predjele gdje sunce ne zalazi. U djetinjstvo. Djetinjstvo moje. U siromašno plemenito odrastanje. Tolstojevo plemenitaško stapa se sa sjećanjima. I postaju svijetla staza. Tajanstvene slike. Knjiga je sklonište duha.

Pijuckam čaj. Čaj gubi paru. Suzvučje stvarnosti i mašte. Tanke kao dim.

Nisam sama. Družim se s riječima koje su stvarne. Preživljavaju stoljeća. Ove večeri uz žar pronašle su put do mene. Svladale su studen i bijes bure. Vatra me grije, a priča me vodi. Vodi me čarobnim putanjama. I sklapa vjeđe. Usnut ću u toplini doma.

A sutra? Bit će studen. U duši toplina!

Sunčano jutro

Sjedim na stolici pored kuće. U sjeni. Sjena se lomi u jutarnjoj svjetlosti.

Šalica kave mi u ruci. Jedino me ona veže za tlo. Para iz kave leluja. Pleše labuđi ples. Opajaju me mirisi rosne trave i slatkasti miris kave. Sunce tiho pije rosu.

Naslonjena sam u tišini. Teškoj i bogatoj tišini. Puno je godina ugrađeno u zidove iza mene. U samoći tišina nema težine. Laka je kao perce. Kao razlivena svjetlost oko mene.

U blizini čujem škripu. Krckanje i žamor. Romor. Ne obazirem se. Sama u svojim trenucima. Njih mi nitko ne traži. Niti prekida tijekom misli. Ova izolacija vrhunac je moga duševnoga posjeda. Mir...

Zuj pčela. Na žutim tučcima maslačka. I među bjelinom cvjetova osutih grana trešnje. Lepršaju bijele latice padanjem na travnjak. Nagovještaj nestanka mirisa i ljepote cvjetova. Ali, ostatak će plodovi. Znak da sve prolazi.

Dovijaju se misli o prolaznosti. Cvijet. Pa plod. Slast plodova. Neka prolaznost teče. Sve ima zadaću prolaznosti.

Svaku minutu proživljavam do srži. Šalica je prazna. Njezina toplina je prošla. Dovoljna je svježina zraka. Svježina koju nikomu ne dugujem. I sjena se pomiče.

Zatvorim oči. Sunce me polijeva. Sama na svom tlu. Tajna kuća koju mogu sagraditi. Sve ostalo je dekoracija vremena.

Sunce je nestalo. Došla vatra sunca. Budi me iz sanjarenja. Ulicom dopire glasnost. Žagor djece. Život koji raste. Kipti. Bogat. Ključa. Pa iza njih nervozni ritam strojeva. Tuđa očekivanja. Sve prolazi pored moje tišine. Vanjski svijet je buka koja troši ljude. Ostajem u tišini. Ulazim među zidove doma. Nosim dio sunčane topline. Prati me cvrkut ptičice. Sletjela na trešnju. Okrenem se još jednom. Život. Teče. Teče dalje. Jutro obećava lijepi dan.

Povratak izvoru

Stojim. Obala. Poznato mjesto. Bio je susret. Rijeka otječe. Ne sjeća se naših lica. Teče i zaboravlja.

Pođem nizvodno. Ljeska se voda na svjetlosti. Sunce prosulo srebro. Rijeka se smije. Patke se praćakaju u malom rukavcu. A, ja? Tonem u sjećanja. Na otekne snove. Možda su otekli u ponor.

Nespretan korak krajem. Okliznem se. Noge u vodi. Sreća, plitko je. Čupam se. Čujem ime. Pa stisak nečije ruke. Dodir. Moji dlanovi mokri. Ledeno žare. Gledam duge prste. I oči. Poznat pogled.

Svijet je zastao. Čupam se. Obala se kruni pod mojim korakom. Kao stari grijeh. Stojimo. Šutnja. Tragovi naši, ostali su tu. Davno su isprani. Šutnja.

Vraćamo se uzvodno. Vjetrić puše u lice. Otkriva čelo. Hod je teži. Ravnomjerman. Kao misli koje se više ne roje.

Prati nas cvrkut iz vrbovih grana. Vrbe umivaju zlatne vlasi. Vlasi lelujaju. Zlatan odblesak svjetlosti vodom. Guši miris vlage i truloga korijenja vrba. Pogled naprijed. Obale bile razdvojene. Sad se spajaju.

Kročim izvoru. Izvoru gdje je rijeka krenula u život. Povrat na točku. Točku, zapamćenu od koraka. Potreba je još jednom dodirnuti izvor. Početak. Izvor čuva da nas matica ne odnese. Makar će se to nekad dogoditi.

Obuća mi mokra. Teška od vode. Kao kasno pokajanje. Ali, na suhom sam. Rijeka nastavlja put. Zadrhtala sam. Ili od vjetrića koji se smiruje. Ili od uzbuđenja. Ne znam. Možda od svega.

Gledamo. Glasna šutnja. Pulsira. Mi budni. Nije san. Voda oprala suvišno.

Punoća jutra

Toga jutra se sve skupilo. Skupilo u jednu točku. U neku sobu. Natopljenu blagama i mirisom sterilnosti.

Vrijeme je prestalo teći. Postalo je gusto. Ljepljivo. Mjereno tvojim komešanjima. Htio si vani. A, onda. Taj zvuk. Tvoj krik. Tvoj rez tišine.

Svjetlost. Bljesnula je. Razgalila sobu. Jutro, svijetlo. Kao otvaranje pupoljka. Svijet se smanjio. Na tvoj dlan. Na drhtaj malih prstiju. Prstiju, koji su zagrlili cijeli moj život.

Dodir. Dodir mekoće. Okrugla lica. Bucmasta i rumena. Prstići su tražili oslonac. Oslonjen na moja prsa. Kao mlada travka.

Težina. Težinu sam osjetila. Onu koja se ne mjeri. Težinu ljubavi. I odgovornosti. Postala sam lakša od daha.

Postao si čudo. Čudo, ne događa se drugdje. Evo, dogodilo se ovdje. Na mojim grudima. Umotano u bijelo.

I jutro je postalo bijelo. Smijalo mi se. Obećanje života. Početak tvoga vremena.

Čula sam glas sestre. Ja, majka. Majka, još jednom. Olakšanje i kraj moje strepnje. U tom bljesku sve tamnije je isparilo. Sve nepotrebno. Sin!

Pomislila sam kako sunce nikada ne će zaći. Nas dvoje. Okupani sjajem. Sjajem ljubavi.

Sada. Upijam miris ruže. Miris bijele ruže. Upravo procvale. Na dan tvoga rođenja. Položit ću je. Bijela ruža na crni mramor. Tvoje grobno mjesto...

Ivica KESIĆ

Od Maslinske gore do Golgote

sonetni vijenac

I

Maslinsku je goru grlila tišina,
mrki su oblaci punili se zebnjom;
grozomorni odjek poljupca Judina
pritisnuo duše olovnom je strepnjom.

Prokurator podli reče: „Ecce homo!“
Ne našavši na njem' nikakve krivice
te opravši ruke udalji se tromo,
al' za vječnost crno ostade mu lice.

„Propni ga, propni“, vikali su drsko,
a do jučer su ga slavili k'o kralja;
što držahu svetim, postade im mrsko.

I dok zadah mržnje dolinom se valja,
u strahu od Onog što po pravdi mjeri,
utihnuti svi su i ljudi i zvijeri.

II

Utihnuli svi su i ljudi i zvijeri
jer presuda bješe nepravedna, stroga.
Na smrt osudiše zlobni licemjeri
Onog što za sina biran je od Boga.

Preteški križ bolno savija mu leđa,
ali još ga gore, k'o ognjena mora
grijeha naših smrtnih živa rana vrijeđa
što svakim je korakom sve žešća i gora.

Zmijsku kožu grijeha ti sa sebe svuci
jer pobjeći ne ćeš posljednjemu sudu
ni ponoru crnom ni paklenoj mucu.

Neka do spasenja putokaz ti budu
čistije i bjelje od najljepšeg krina
krepke, svete riječi od Božjega sina.

III

Krepke, svete riječi od Božjega sina
slušali su mnogi koji sad ga pljuju
i povjerovaše da sve je istina,
a sad najstrašniju smrt mu priželjkuju.

Noseći grijehe i podlosti svijeta,
pod križem pokleknu i prvi put pade,
ali sjetivši se svog svetog zavjeta
smogao je snage i s bolom ustade.

Pao je da mi se dignemo iz blata
i da ne tražimo nad pogačom kruha
te da bližnjeg svoga ljubimo k'o brata.

Kad dođemo pred zid slomljenoga duha,
razmišljanja kako doć' pred rajske dveri
alejama nade vraćaju nas vjeri.

IV

Alejama nade vraćaju nas vjeri
tuđe suze kad nas iz snatrenja prenu
i kad izloženi životnoj neveri
tuđu bol shvatimo kao opomenu.

Kroz mutnu zavjesu od krvi i znoja
spazi uplakano lice svoje majke

što mu uli kapi snage i spokoja
te nadom ojača olovne korake.

Do kada će majke pregorkim suzama
puniti jezera izdubljena zlobom
i kidati srca sinovskim mukama?

Kada borimo se sa samima sobom
jedna kap mudrosti sujetu nam blaži:
iskupljenje duše tešku žrtvu traži.

V

Iskupljenje duše tešku žrtvu traži;
žrtva za drugog je Bogu drago djelo.
U pomoć priteci, čovječnost pokaži,
potporu i tvoje zatrebat će tijelo.

Tako je i Šimun, premda preko volje
zamijenio na čas iznemoglog Krista.
Otvoreni kad smo za tuđe nevolje
duha smo iskrena i obraza čista.

Spremno nevoljniku ti ublaži jade,
iza leđa na njegov ne nabacuj ljagu
pa ćeš doći na put spasenja i nade.

Ono što nas krijepi i ulijeva snagu
i od čega bježi sa savjesti griža
skriveno je često pod teretom križa.

VI

Skriveno je često pod teretom križa
svjetlo raja za kim ljudsko biće žudi.
Kad križ poneseemo srcu je najbliža
ruka koja pomoć u očaju nudi.

Dok lice gorješe pod krvavim velom,
rubac bijeli pruži Veronike ruka;
prijeđe njime bolom izbrazdanim čelom
te nakratko stiša stravična se muka.

Zahvalnosti pečat i milosti dokaz
pokaza vrativši rubac brižnoj ženi
i na njemu krvlju izrezbaren odraz.

U susret patniku punog srca kreni,
nevoljniku svakom samilost pokaži
umjesto prijetvornih obmana i laži.

VII

Umjesto prijetvornih obmana i laži,
kojima su mnoge zatrovane duše
Božja milost srca neka nam osnaži
da ceste k nebu u prah se ne sruše.

Pod teretom zlobnih djela, riječi, misli...
po drugi put pade i opet se diže.
Razvrate grješnika što su ga pritisli
ponese skrušeno Kalvariji bliže.

Muka Krista kralja nek' nam bude znamen,
neka nam ulije duhovne jačine
i temeljni postavi obraćenja kamen.

Jer je zbog težine zla i opačine
granica morala sve tanja i niža,
sljubljenost s čovjekom nek' nam bude bliža.

VIII

Sljubljenost s čovjekom nek' nam bude bliža,
odagnajmo s duša sebičnosti moru,

što od svih je ljudskih podlosti najniža
i vuče besramno paklenom ponoru.

Nad patnjom Kristovom plakao bi kamen,
kako ne bi sjetne i pobožne žene?
Sudbe je njegove pržio ih plamen,
na lica im teške nalegoše sjene.

„Žene izraelske, ne plačite za mnom,
nego s duša svojih saperite zlobu
i svjetla dolijte malodušju tamnom.

Jer kada ponesu hladnome vas grobu,
duše će vam u raj biti izručene,
ako dobrim djelom budu izmučene.“

IX

Ako dobrim djelom budu izmučene
i stresu sa sebe težinu zle ćudi,
duše bit će sjaju neba privedene
pred pravedno lice Onog koji sudi.

Ali grješnih duša nositi težinu,
smrtnih grijeha breme i slabosti mnoge,
preteško bijaše i Božjemu sinu;
treći put klekoše iznemogle noge.

Isus je padao pod grijesima stada,
a mi propadamo i tijelom i duhom
lutajući cestom poroka i jada.

Kad pustinjom zala prašnjavom i suhom
oluja pokore prodorno zapuše
kruh Kristove muke okrijepit će duše.

X

Kruh Kristove muke okrijepit će duše
i uliti hrabrost presahlim žilama
kad stupovi vjere počnu da se ruše
i duh kad podlegne nečasnim silama.

Sotonski sinovi uz sve grozne muke
bestidno skidoše s Krista odijelo
te okrvavivši zločinačke ruke
ruglu izvrgnuli presveto su tijelo.

Kad su Božjeg sina sramno obnažili
mislili su da će prizemljiti vjeru;
samo su joj krila više osnažili.

U životu svemu pronađimo mjeru
i ako cvijet nade u duši ne svene,
radost će života tutnjati kroz vene.

XI

Radost će života tutnjati kroz vene
kad god se sjetimo žrtve kralja Krista
kojeg prikovaše na križ i zbog mene
da mi duša u dom njegov dođe čista.

Pribijanja na križ ti zamisli boli
što i tvoja ih je pojačala pakost.
Krv što Otkupitelj na križu je proli
nek' za novi život daruje ti jakost.

Opačina raznih i grijeha smo puni:
lijenosti, bludnosti, mržnje, oholosti...
svaki od njih trn je u Kristovoj kruni.

Dok orkani vjere razdiru podlosti
i stupove laži u ponore ruše,
amfore istine nikad ne presuše.

XII

Amfore istine nikad ne presuše,
nit' milosti Božje isprazni se vrelo.
Pravednost grijesima u laž kad preruše,
otkrit će je vječno Uskrsnuća svjetlo.

Zadnjim kucajima plemenitog srca
za boli i muke on oprosti svima.
Dokaza da zalud nije tekla krvca,
samo uz praštanje pomirenja ima.

„Svršeno je“, reče i smrti se preda,
pokazavši pute što istini vode
na kojim se ljubav u mucu ogleđa.

Kada u dušama vrline se rode
i protiv razvrata kada se pobune,
ljubavi i nade bit će uvijek pune!

XIII

Ljubavi i nade bit će uvijek pune
duše okrenute k patnjama bližnjeg
koje kao ubod od trnove krune
na srcima nose tuđih suza biljeg.

Očajni krik majke što stijene razdire
lomio je strašnu tišinu Golgote
dok ocean tuge na oči navire
gonjen činom ljudske mržnje i pohote.

Sveto tijelo mačem grijeha posječeno
i žeđi za krvlju rulje izvrgnuto
gorkim je suzama majke posvećeno.

Ljudsko srce bit će do neba vinuto
a dušu će rajska zvona da ispune
ako vijencem žive žrtve se okruno.

XIV

Ako vijencem žive žrtve se okruna,
 srcima je u raj otvorena cesta.
 Sve nebeske tada zasvirat će strune,
 iz krvi će vrele nestat' bol i sjeta.

Grobnica kamena ne će biti hladna
 ako puni vjere koračali svijetom
 nit' će duša biti umorna i gladna
 obasjana ljudstva i poštenja svjetlom.

Svojom smrću Krist je stao na put smrti
 pokazavši da su muke i trpljenja
 putokazi k nebu nedvojbjeni, čvrsti.

Dok se svršavao svet čin otkupljenja
 i Božje se riječi slutila silina,
 Maslinsku je goru grlila tišina.

XV

Maslinsku je goru grlila tišina,
 Utihnuli svi su i ljudi i zvijeri.
Krepke, svete riječi od Božjega sina
 Alejama nade vraćaju nas vjeri.

Iskupljenje duše tešku žrtvu traži,
 Skriveno je često pod teretom križa.
 Umjesto prijetvornih obmana i laži,
Sljubljenost s čovjekom nek' nam bude bliža.

Ako dobrim djelom budu izmučene,
Kruh Kristove muke okrijepit će duše;
Radost će života tutnjati kroz vene.

Amfore istine nikad ne presuše,
Ljubavi i nade bit će uvijek pune,
 Ako vijencem žive žrtve se okruna.

Igor DIVKOVIĆ**Biti**

Biti
voda,
zemlja,
biti
zelen
zrak.
Biti
svjetlo,
sunce,
biti
mrkli
mrak.

Biti
izvor,
vrela,
vratak

na
trenutak,
potok,
bistro
teći,
tajnu
rijeci
reći.

Biti
šumor
šuma,
biti
bukva,
hrast,
ispod
stabla

žir,
ispod
krošnje
mir.

Biti
kamen,
stijena,
biti
sura
hrid,
bit'
litica,
klis,
vrh
vrleti
vis.

Fukkatshumi

Iza mora,
iza gora,
Fujiyama,
Narayama,
zgodilo se,
zrodilo se,
ludnulo se
šiznulo se.

Duga pljuga
dugi ždral,
klonu lotos,
ikebana,
u sred noći,
u sred dana,

Fukuoko
Okosana.

Fukuoko,
Kurosawa,
suza oku
Okinawa.
jedno oko
Yoshikawa.
Dva su oka
jedna glava.
Sayonara
Sakurai,
pisat ću ti,
ti mi piši,

Pamtit ću te
Suzarai,
tihu plači,
tiše diši.

Nosit ću te
na vrh' srca,
kao perce,
zrnce, zerce,
i u duši
Namigushi,
šumi more,
vjetre puši!

Guza u trapericama

Prolazi korzom karatna Kata, sva bliješti, sva sjaji, sva je od zlata.	Prolazi korzom briljantna Fata, briljira, sija, sjaj joj prija.	Prolazi korzom zlatareva Zlata, s guzom u trapericama, sita je zlata.
---	--	--

Krkan na Krki

Odmišlje, Odumlje, Munjare Glupsoni. Odmolje, Odvolje, Odlošje, Odbolje.	Belaji. Jazije, Turije, Belegije, Murije. Bego(nja) Brčki, Ago(nja) Krčki, Islam Latinski, Islam Grčki.	Kumina Ritka. Špičkovina, Pičići, Pizdice, Pice. Jajce na Plivi, Đoko na Pivi.
Komarje, Komarevo, Komarice, Komarci. Žabljak, Žabno, Žabice, Žapci.	Tetkovo Čmarje, Tetkino Prkno. Kumova Kitka,	Martin na Muri, Tomo na Tisi, Brkan na Brki, Krkan na Krki.
Čemerno, Jadovno, Baksuzi,		

Levantina

Traži je Ciprus,
nudi citrus,
suze limuna,
limunadu.
Slamčica, led,
đe si juice,
uzdah uzdah,
pusa pusi.

Traži je Rodos,
nudi nar,
šipak na dar,
sočan i zreo,
Sladak i gladak,
bog bi ga jeo,

ljubio bi je
pa bi je kleo.

Traži je Lesbos,
nudi limetu,
joj limetinu,
ah, kiselinu.
U čaši led,
menta i med,
vrškom jezika
liže sladoled.
Traži je Zakintos,
gle' tangerine,
srčike naranče
i mandarine.

Glas joj cvrkutav,
kao u vrapca,
batkovi dugi,
kao u žapca.

Traži je Atlantida -
gdje mi je Artemida?
Olimp joj hram,
obzor san.
Mediteran se pjenu.
Mediteran se plavi.
Što li je u njenoj
ženskoj glavi?

Nebo nad Avignonom

Svibanj je.
Cvjeta
cvijeće,
trepte
trave.
Eden
je
meden!

Gledajući,
dolje,
iz
aviona,

promiče
panorama
Avignona.

Tu,
u Provansu,
pun
božje
ljubavi,
mogao bi
adventirati
Krist!

U Hebronu
ga čekaju
Farizeji!

U
Sidonu,
Saduceji!

Tri - četri
Zelota
iza plota!

Oblak je siv

Znam te bolje
od bilo koga,
privilegirani sam
dok sam živ.
U srijedi si obzora,
mog Mediterana,
nebo je plavo,
oblak je siv.

Oblak je siv,
nebo je plavo,
ti garavušo,
ti blondina.
S Levanta si,
si iz Latina,
s visova si,
si iz nizina.

Oblak se sivi.
Nebo se plavi,
ti, tako mrka,
ti, tako blue.
Talijanima si tamo,
Grcima tu,
Turcima, po svemu,
baška,
nama, ni po čemu, naška.

Posjet Veneri

Letimo,
svemirom,
sjena
i ja,
Kronos
šapuće -
Vidi,
njih dva.

Lebdimo,
svemirom,
Venera
sja',
eto nas,
k njoj,
za tren-
dva.

Mekši
od mraka,
lakši
od zraka,
sleti,
sjenjuljak,
Veneri,
na brježuljak.

Ptice rugalice

Nalik je
stršljenu,
bumbaru,
osi,
s ptičjim
svijetom
slabo
se nosi.

Kolibrić
je kukac,
za ždrala,
za orla,
ni za rodu
nije
u ptičjem
rodu.

Mah'o ne mah'o
svojim percem
kljuc'o ne kljuc'o
svojim kljuncem,
milijun na sat
tuče mu bilce,
k vragu i takvo
ptičje krilce.

Tek tračak nade

Svijet
ide
gdje svijet,
već, ide,
on
hoda
pokraj
voda.

Svijet se
draži
na sitne
laži,
on
snaži
dok bitak
traži.

Svijet
brije
na što,
već, brije,
on se
smije,
sunce ga
grije.

Svijet
magli,
mulja,
melja,
on
vedri
nebo
želja.

Svijet
gazi
glib,
blato,
on
ore,
sije
zlato.
Svijet
krade
što stigne,
što znade,
u njemu
tinja,
tek, tračak
nade.

Voda Jordana

Odričem se
imutka.
Svakog
trenutka
živjeti
ću
snom
siromaha.

Odričem se
mržnje
i
zla,
ljubav
ću
propovijedati
ja.

Odričem se
i
hebrejskog
hrama,
Ivan me
krsti
vodom
Jordana.

Žuhk k'o žuč

Uklet
 ko Irac,
 ko Bask,
 ko Sikh,
 ko crven
 Aztek,
 ko Afro
 lik.

Proklet
 ko Žid,
 ko Asir,
 ko Kurd,
 ko Viking
 rogat,

ko Kelt
 nogat.

 Zaklet
 ko Grk,
 ko momče
 Makedonče,
 ko German
 Hermann,
 ko Slaven
 Pervan.

Lomljiv
 ko staklo,
 težak

ko tuč,
 dubok ko
 svemir,
 žuhk
 ko žuč.

Žuhk
 ko žuč,
 ko čemer
 ko čam,
 ko đavo
 društven,
 ko bog
 sam.

Čami i čumi

Trave
 o travnju,
 o cvijetu
 cvijeće,
 enigma,
 o sebi,
 nikada
 ne će.

Sunce drvi
 o svome sjaju,
 proljeće o čaroliji,

čeznuću tom,
 samo ti, sve,
 tomiš i tajiš,
 samo ti
 ni o čemu svom.

Rijekama grudi
 nabujale od voda.
 Baščama njedra
 puna mirisa.
 Bijeli oblaci
 obličja sisa,

al' nigdje traga
 tom nebu irisa.

Al' nigdje ni traga
 od božjih irisa.
 Al' nigdje ni traga
 od tebe, draga.
 Čujem, tek,
 kak' svemir šumi,
 vidim kak' Kronos
 čami i čumi.

Bruno MAJIĆ**Morska vila**

Zlatna poput klasja pšenice
Našim brodom plovi četrdeset ljeta
Zbori mudro savjetne rečenice
Za njom bih odio na kraj svijeta

Vesele oči joj uvijek sjaje
Četvero ptiča podiže u svijet
Spremna svakome savjete daje
Neuveli božanski cvijet

More nas u valovima spoji
Na užarenom žalu sunce grije
Lice njeno lebdi u zlatnoj boji
Visinom galeb kliče i radoznalo se smije

Karaktera tvrda srca meka
Iz nje uvijek raspoloženje vrvi
U srcu slatka čokolada seka
Ipak je ona slavonske krvi...

Ivo Mijo ANDRIĆ

Pjevanje o nadi

Ovo je pjesma koju sam sinoć zapisao
 A koju sam pjevao cijeloga života,
 Ovo je vedra neizgovorena misao
 Iz koje izrastaju ljubav i ljepota.

Ovo je pjesma koju sam sanjao
 Od dana rođenja do smrtne noći,
 Ovo je zvjerka koju sam proganjao
 Dok sam provodio vrijeme u samoći.

Iz ove pjesme ne izniču trave
 Niti se u njoj gnijezde ptice,
 Ovo je pjesma iz hladne glave
 Koju su grijale nesanice.

Kroz ovu pjesmu ne teče rijeka,
 Njenim se kapima pune jezera,
 Ova je pjesma čežnja daleka
 Iz koje izvire nada i vjera.

U slavu ljubavi

Ne gledaj očima boje suncokreta
 U njima se svjetlost topi i nestaje,
 Ja sam putnik koji ide rubom svijeta
 I na tome putu gubi osjećaje.

Ne oslušuj moje elegije tuge
 Koje sam pisao opijen samoćom,
 Nepovratne staze puste su i duge
 Na njima je korak omeđen
 hladnoćom.

Ne odlazi tamo gdje nema nikoga
 I gdje su tišine jedini stanari,
 Ostani s ljudima i vjerom u Boga
 Pusti da ti ljubav nadanja ostvari.

Nema više

Nema više prijatelja kao što su nekad
bili
Rasulo se staro društvo, ostale su
uspomene,
Lijepo knjige iz mladosti odavno smo
zatvorili
U njima i danas živi najsretniji dio
mene.

Vrijeme nosi neizvjesnost, nitko ne
zna šta nas čeka
U danima koji nude starost, bolest i
samoću,
Crne slutnje kao magle naziru se
izdaleka
I donose nesanicu što nam ne da mira
noću.

Koračamo nesigurno kroz prostore
nepoznate
Na kojima grane širi stablo našeg
snoviđenja,
Izgledamo kao ptice što ne mogu da
se vrate
Iz daljine u kojoj su izgubile moć
letenja.

Nikola ŠIMIĆ TONIN

Jeleni iz sna

stidljiva dragost sastanka

proljeće pramaljeće

Jelena

srebrno gori nebo

objasnite sada

bijesnu igru jelena

Jelena

ljubav košute u travi do pasa

igru igre u podneva ova luda užarena

pored puta tiha

protječe voda

dodir poljupca

naša opčinjena srca

opusti se

Jelena

vodit ću te kroz izlomljena polja

dolje na rijeku

u kojoj mi tvoje dojke bježe poput

uznemirenih pastrva

dolje gdje su naši jeleni sna

Jelena

pogledaj onog

s toplom ljepljivom gubicom

on u meni hoda i zavija na sunce

sada mi objasnite

Jelena

vrijeme rikanja u njive jelena

sunce se kupa u plavetnilu zvijezda

pusti da te vodim Jelena

u travi do pasa

u zelenu travu do neba

Jelena

Ženi koja se češlja

Volim Te gledati

dok se češljaš

(više od Renoira)

te slapove kose kroz

čije tamne vode probijaš

upitni pogled kao da

sva svjetlost sobe sažima na koži

ptičje Ti bjeline slutnju gledača:

podaj mi ovo golo vrijeme

stidljivošću što ogoljuje me i

češljem prstiju pusti

mi pronaći sve tajne puteve

tvoga srca

Bjesnogrizje

Bijeli trenutci huče, posramljeni,
podno nogu od izrasla šiblja.
Dosta mi je onih što su, uramljeni,
pustili sjekiri da vratom divlja!

Danas se krv slavi na bubnju
što okuplja sve ptice i mora.
Podignite gore natečenu zublju
neka zagori nebeska kora!

Treba ginuti. Za satove one,
za bolesne, za divlje progone
što niču kroz šiblje poderanog tla.
Treba narediti nek' još jače zvone,
usprkos strašnim ljubimcima zla
u čijem oku noževi se rone.

Robert VUČINA**San**

Ispred svake
pjesme
moje smrknuto
lice,
po srcu
svježe
posjekotine od papira.

Jesenjin je kažu
zadnju pjesmu
napisao krvlju.
Neznalice,
Jesenjin nikad
nije koristio tintu.
Tako i svi mi,
ima nas više
i
samo sam jedan.
Ipak smo svi,

ali nije nijedan.
Sve nepromijenjeno
stoji,
sve je već prošlo i
ubrzo će biti,
u pjesničkom snu
poslije smrti
on diše i
uporno sanja
neprolazno nebo,
koje bliješti fosforom
i krijesnicama,
tisuće ga lovorika
uzdižu ručicama.

San poslije smrti
sanja se krvlju
i krvlju se piše.

Venecija na mjesecu

Malo tko primijeti
mjesec,
dok
pere svijet
u lokvama kiše.
Kao vješt džeparoš
ukrade Veneciju,
slomi strijelu
vremena
i zabije iverje
Kronovih kazaljki
u meko tkivo
svemira,
rastoči rešetke,
i rokove i okove.

Gondolom lebdim
popločanim ulicama
Cannaregia
do Fontane mladosti,
na jednu
ukradenu sekundu
ću utažiti
Žeđ.

Ambis

potuljene svrake
na sivim crjepovima
gledaju grad
od terakote
i memlom
prošarane ruševine.
žmarcima
lažne spoznaje
ti režu lice,
tjeraju da
otreseš radijaciju
sa svog zlatnog
ogrtača.
jezikom tišine,
blatnjavim putem
u slupanoj
kozmonautskoj kočiji,
magla doziva
rastrošne trutove.
zdrobila im je matičnjak
kao i ljevoruku maticu,
prijatnu prijeratnu
psihodeliju
na obe polutke mozga.
konačno je slobodna
da trguje s njima,
prodaje im vitamine
i višebojne ruže,
zanemaruje modri stisak
konopca oko njihova
vrata,
ostavlja ih,
da im roj stršljena
pozoba gene.
Trutovi programirani
da izgaraju,
dok raskužba unutarnjih
provalija traje.
jedni drugima izmišljeni.

Atelje

Nesanica me ljubi,
romantična je,
prianja uz moju
kožu,
lako sam je podnosio
dok nije spomenula
tebe.
Pita me,
koje su boje moja
sjećanja,
lipanjskim lahorom
me lomi.
Moram joj ispričati,
moram joj pokazati
atelje.
Sjećam se,
pričala si o svijetu,
o moralu,
puna mladog bijesa
i zora ranih.
Rekla si kako sanjaš
nekog tko će te
podići
sa ledene zemlje.
Ja sam pokušao,
al' bi mi svaki put

pobjegla,
ostala gore
daleko od mene.
Ne bi mi se vraćala
dugo, dugo
...
a kad bi se vratila,
kistovima svoga dlana
bi mi slikala novo lice.
Uvijek novo lice
gustim nanosima
solarnih boja.
To je moj atelje,
moji šaroliki klonovi
sačuvani na
jednom mjestu.
Sad sam skoro
proziran,
bijel od hladnoće
kao praznina platna.
Volio sam jedinu
djevojku na svijetu
koja se smije očima.
Ne ću više, ne moram.
Sijedimo i sjedimo sami
atelje i nesanica.

Ivan PRSKALO**Koraci**

Dani što prodoše
sve su svjetliji
a dane pred nama
hvata sve veća tama

Iz tog nepovrata sirene pjevuše
i mame naivne duše
ali uzalud je pjev namamni
i čežnja zbunjenih duša

Koračat moramo
i samo je naprijed
moguće koračati

Što je umu našem slutnja
našim koracima je znanje

Pravo svjetlo leži
iza prijeđenih maglušina

Iza bezličnih dana
što ih korakom
moramo oličiti

Krik i bijes

Krik i bijes ophod je svijeta
i gnušanje je nemoćno
pred takvim tijekom stvari

Niz korita se izljuje
kroz žile protječe

Što god na svijetu pije
i od njih piti mora

To je stvarnost stvarnija
od svake magle što je
iskaditi možemo

ali usred nje skriva se
pravi smiraj

koji zemlju i nebesa
topi i obnavlja

Umorena duša

Umorenoj duši
radost je sablazan

Ona samo zasićenja poznaje

i mijene svijeta
što joj nade zavodi

pa ih u isti grijeh
opet obara

Umorenoj duši
radost je strepnja

Ona samo smrt poznaje

i iščekivanje konca
koji trnje iznova
obavija

Umorenoj duši
radost je čežnja

Ona lijeka drugog ne poznaje

doli smrtne boli
koja krhko biće
oživljava

Vrgada

Pored svijeta ovog
što će mi svijet drugi?

Tek je nemir preko obzora
i preko mora pruža se kopno

gdje je sve sitniji svaki stas
a ovdje sva imena žive u punini

U vinu i velebilju
grca se njezina duša
nemušta od rana i psovki

no zar je u tom sva njena osuda?

Zar nije tako i preko
obzorja morskih?

Zar nije i kopno
potrebno otkupljenja?

Jaklići

Gdje su dani propupali?
Gdje je igra što je
u njima titrala?

Gdje je polet nedogledni?
Gdje nestade moja
nevinina utvrda?

Od mladosti ostade
tek proljetna trava

i lišće što bojama treperi

Njih ne hvata umor trajanja
Oni blistaju pod suncem poznim

Pod njim bukti i moja duša
Jednu prošnju na srcu nosi

- da među njima
i moja kuća

bar još jednom zaiskri

Međugorje

Glas nekoć mrzak

zvao me u trnje
u kamenjar me
svoj zvao

a ja se opirao mučno
iako zapaljen
njegovom čežnjom

Uđoh ipak među trnje
zađoh u njegov kamenjar

i kako sam koracao sve dublje
sve me više obuzimao proljetni kâd

Sve je mirnija i mirnija
moja nemirna duša

Tek je u trnju i kamenjaru
pronašla ono što je sladi

Božidar BREZINŠČAK BAGOLA

GOLA ČINJENICA ŽIVLJENJA

(odlomci iz VII. poglavlja romana *Traganje za samim sobom*)

Putujem i znam da postojim. Sa mnom je sva moja prtljaga: osobni dokumenti, nekoliko rukopisa, krvave oči u jutarnjoj izmaglici, buđenje pred nepoznatim suputnikom. Još sat vožnje do Beograda, podsjeća me suputnik, dok negdje duboko u sebi pokopavam tajnu praskozorja. Nostalgija se proteže u nedogledna slavonska i srijemska polja. Promatram fizički ispijena čovjeka ispred sebe i nikako da uskladim bezbrižnost njegova pogleda s osvježavajućim asocijacijama. Putuje nekamo na jug i nije mu prvi put. Putovanje ga očito ničim ne ispunja, budući da odlučno i neobazrivo živi za kraj puta, za ponovni susret s obitelji, za kupovanje cementa i cigle, za gradnju nove kuće u kojoj će jednom sretnije obitavati. Slušam, ali ne mogu se uživjeti u njegovo škrto pričanje. Ne može me zadovoljiti pomisao na kraj putovanja, najmanje ovako zasnovana, obiteljski opravdana.

Tražim cipele ispod klupe. Čini mi se da nam noge podjednako smrde, zato smo se tako slobodno ispružili svaki na svojoj klupi. Istovremeno se probudili, a da se nismo ni upoznali. Dobar neki čovjek, povlađujem samom sebi. Zamolih ga da pripazi na moje stvari, dok popijem kavu u vagon-restoranu, kako bih mogao zapaliti prvu cigaretu i prizvati u sjećanje dojučerašnje življenje. Na dnu šalice zagonetni likovi. Mora da sam ih negdje vidio ili sam živio u strahu da ih slučajno ne ugledam. Uglavnom moji likovi, odatle pritajena strepnja koju sam podrhtavajuće ispuštao iz sebe u tmastim kolutima dima.

Na beogradsku željezničku stanicu stigli smo s malim zakašnjenjem. Dočekalo nas nekoliko Cigančića, spremnih da ponesu prtljagu do autobusne ili tramvajske stanice. Najstarijem pružih šaku sitniša. Stanica mi se učini pustom i praznom, iako je na peronima vladala uobičajena jutarnja gužva.

Na uličnoj strani željezničke stanice privuče me kiosk s vrućim “vir-šlama”. Na jedan papirić prepisao sam dvije adrese iz *Večernjih novosti*, kupio jeftin plan grada te krenuo pješice na Terazije, produžio Knez Mihajlovom do *Kolarca*, ušao u zadimljenu prostoriju, pojeo tvrdo kuhano jaje i komad zeljanice, okrijepio se lincurom i sasvim odomaćen krenuo u potragu za sobicom. Bulevarom revolucije na Zvezdaru. Nađoh je odmah iza gradske pivnice, u Zahumskoj ulici koja me podsjeti na zavičajni Hum na Sutli. Zahumska!

* * *

Na smeđoj tapeti s desne strane uzglavlja primijetio sam flomastrom ispisanu poruku: „Bolja je Vesna danju nego noću“. Iznenaden tom porukom protegnem se na drvenom krevetu i zamislim nad sudbinom podstanara koja me, eto, dovede u Beograd, „veliku varoš“ na ušću Save u Dunav, kod gazde Arsena, vlasnika kuće, dvorišta i dvorišnih sobica u Zahumskoj ulici. Gazda je njegovan gospodin u mirovini, živi sa suprugom Svetlanom u Vrnjačkoj Banji, a u Beograd dolazi samo povremeno, uglavnom radi iznajmljivanja podstanarskih sobica. Pori-jeklom je iz Arandelovca, iz slavne loze Obrenovića. Dakle, čovjek kra-ljevske krvi, koji čak i pravog Hrvata voli više od komunista. Primio me u svom beogradskom salonu, kako se doslovce izrazio, a zapravo dnevnom boravku obiteljske kuće u kojoj živi njegova kći Desanka. Primio me neočekivano ljubazno, kao da je znao o kome je riječ, premda sam došao k njemu zahvaljujući isključivo oglasu u *Večernjim novostima*. Na zidovima uokvirene slike slavnih predaka, uglavnom u uniformama i visoko dostojanstvenim pozama. Starija žena, koja se nije predstavila, unijela je slatko od višanja.

U sobici je doista sve na svome mjestu: starinski krevet dopremljen iz samog srca Šumadije; izrezbaren ormar pokojne tetke udane za nekadašnjeg ministra financija; stolić nimalo klasična oblika, koji je ispod velikog zidnog ogledala svakako prikladniji za žensko dotjerivanje nego li za učenje i pisanje. S lijeve strane tog ukrasnog stolića nalazi se željezni umivaonik s lavorom i visokim bijelim peharom za vodu, a na desnoj strani električna grijalica u obliku radijatora.

Voda je u avliji. Odmah do moje sobice stanuje vojni glazbenik koji ovdje tek ponekad prenoći, jer živi navodno s nekom raspuštenicom. S druge strane je drugarica Stana, činovnica koja se nikad nije udavala, ali ima sina i snahu negdje u gradu, te je više kod njih nego u svojoj sobici. Vrata do njezinih stanuju čika Miloš i tetka Lepa, zatim su tu čika Uroš i tetka Olga, te sasvim u ćošku dvije samohrane majke koje uz svoju dječicu po čitave dane pletu džempere ili kačkaju. Uglavnom pristojni ljudi.

* * *

Na Filozofskom fakultetu u Čika Ljubinoj ulici potražio sam profesora Dragana M. Jeremića koji se pored predavanja bavi i književnom kritikom. S velikom znatiželjom saslušao je moje predstavljanje i isposlovao kod nadležnih na fakultetu da mi se priznaju dvije godine, a da upišem treću pod uvjetom da u petom semestru položim ispite iz predmeta „opštenarodna odbrana i društvena samozaštita“. Upisao sam čistu filozofiju kao glavni i svjetsku književnost kao dopunski predmet.

Na kupanje ili tuširanje odlazim jednom tjedno u sedamdeseti blok Novog Beograda, kod svojih poznanika, bivših sjemeništara iz Zadra, Sinja i Zagreba, koji su također potražili studentsko utočište u Beogradu. Veći dvosobni stan vlasništvo je franjevac iz Zemuna, kupljen s namjerom da se preuredi za potrebe katoličkog bogoslužja u betonskoj divljini doseljeničkih obitelji iz Crne Gore, Dalmacije, Bosne, Srijema, Baranje i Bačke. No, kako je postupak za dobivanje potrebnih dozvola znao trajati godinama, ovisno o vezama s nezaobilaznim službenicima u Saveznom izvršnom vijeću, fratri su iznajmili stan ubogim studentima koji iz zahvalnosti i usađene pobožnosti odlaze kod njih na misu, vjeronauk za mladež i veselo druženje u blagovaonici gdje se uvijek može i što god prizalogajiti.

* * *

Profesor Jeremić, Srbin od glave do pete, svojom me blagolagoljivošću naprosto primorava na odobravanje jedinstvene srpskohrvatske

jezične, kulturne i gospodarske stvarnosti. Nastojim mu se usprotiviti podrugljivom primjedbom kako su u vrijeme hrvatskih narodnih kraljeva srpska plemena tek sricala bizantska i bugarska slova. Mada ne mislim baš tako. Srbi su u politici mnogo lukaviji od Hrvata. U to me uvjeravaju rečenice koje prepisujem iz srpskih novina početkom prošlog stoljeća: *Blagodareći strogom poštovanju načela dvostruke igre, koja se u građanskom životu naziva kurvinskom, a u međunarodnom nosi ime dobre politike, Srbija je 1867. dobila na svilenom jastučetu ključeve gradova Beograda, Smedereva, Šapca i Kladova. Za vreme predaje ključeva knjaz Mihajlo se svojski trudio da predstavnike Porte uveri u srpsku lojalnost, a strane konzule i Europu u svetu nameru da očuva mir i red na Balkanu. I dok se on svojski trudio, Srbi su u veselim povorkama marširali Beogradom vičući: Živio srpski Budim!, Živio srpski Solun!, Živio srpski Jadran!*

Ima nečeg srpski slasnog u tim rečenicama, ali za Hrvate koji nisu vični „dobroj politici“ i nečeg vrlo poučnog. Razmišljao sam o tim rečenicama na šetnji Kalemegdanom, ispred spomenika Srpsko-francuskog prijateljstva te spomenika srpskog političara Ilije Garašanina koji je sudjelovao u rušenju kneza Mihajla Obrenovića i doveo na prijestolje Aleksandra Karađorđevića, za čije vladavine je bio ministar unutarnjih poslova i 1844. sastavio tajni dokument *Načertanije*. Na temelju tog dokumenta Kneževina Srbija imala je postati obnovljenim Dušanovim Carstvom koje bi uz Srbiju obuhvaćalo Bosnu i Hercegovinu, Dalmaciju, Crnu Goru i Sjevernu Albaniju. Za ostvarenje svog programa predvidio je slanje agenata u spomenute zemlje, školovanje mladih ljudi iz tih zemalja u Srbiji i njihovo primanje u srpsku državnu službu radi stjecanja potrebnog iskustva. Predvidio je također objavljivanje crkvenih, povijesnih i drugih knjiga, izdavanje novina, te osnivanje tajnih društava u susjednim zemljama, osobito u hrvatskom Dubrovniku! I zar je onda čudno što profesor Jeremić misli da je hrvatska duhovnost i kultura nešto najljepše na srpskoj veličini i divljini?!

* * *

Prijatelj iz gimnazijskih dana, Mile Maslač, danas me obradovao pismom u kojem mi javlja da bi se sa mnom htjela upoznati pjesnikinja

Vesna Parun. Savjetuje mi da joj se što prije javim. Naravno da sam se, više uzbuđen negoli iznenađen, javio kratkim pisamcem uvaženoj poetesi, koja mi je vrlo brzo odgovorila. Njeno pismo čitao sam nekoliko puta uzastopce. Ni u snu nisam očekivao da će mi tako iskreno pisati o sebi najveća hrvatska pjesnikinja koju poznajem iz školskih udžbenika i antologija. Naravno da sam joj odmah odgovorio.

Dan uoči prvosvibanjskih praznika, rano ujutro, doputovao sam „Aurora ekspresom“ iz Beograda u Zagreb, popio jutarnju kavicu na Zrinjevcu, prošetao do Trga Republike i tramvajem se odvezao do Dubrave, pa autobusom u Pionirski grad. Vesna Parun bila je budna i veselo raspoložena. Pokazala mi je hrpu poslaganih knjiga i rekla da sve to želi pokloniti nekoj školi u Hrvatskom zagorju. Nastavili smo uživati u mirisu tamjana, premda je kuhinja bila prenatrpana neopranim suđem. Skuhala je čaj, pročitala mi nekoliko zagonetnih odgovora iz kineske knjige mudrosti i predložila da odemo zajedno na ručak u gostionicu „Kokot“ kod uspinjače za Gornji grad.

Poslije ručka otputovao sam u Hrvatsko zagorje, obećavši joj da ću s bratom Vilimom, koji je nedavno preko studentskog servisa zaradio i kupio sebi starog „Fiću“ doći i pokupiti sve knjige, te ćemo zajedno s knjigama i nju povesti u Hrvatsko zagorje. Tako je i bilo. Prvi svibnja proveli smo u mom rodnom selu Vrbišnici. Stigli smo baš na ručak koji su roditelji posebno pripremili za poznatu pjesnikinju koja je, eto, pohodila njihov skromni dom. Na stolu se naravno našla juha s domaćim rezancima i pečena purica s mlincima. Vesna se odmah zbližila s mojim roditeljima, kao da se odavno znaju, pričala im kako bi voljela imati bijelog konja za jahanje po zagorskim brežuljcima te s velikim zanimanjem slušala očeve priče o milostivoj Frajlici iz srednjovjekovnog dvorca Mali Tabor koja se još u poratnim godinama vozila po „našim bregima na svojoj kočijici s jednim magarcem“.

U poslijepodnevnim satima otišli smo do mog strica Joška, nastavnika likovnog odgoja u krapinskoj osnovnoj školi August Cesarec i renomiranog zagorskog slikara. Divila se njegovim slikama, uživala u razgledavanju cvijetnjaka i jezerca sa zlatnim ribicama, pojela štrudlu od jabuka i prihvatila stričevu ponudu da je u svom autu odveze u Kra-

pinu, do nalazišta pračovjeka, da joj pokaže svoje zidne crteže u školi koja se nalazi u neposrednoj blizini Hušnjakova, a odanle u Krapinske Toplice gdje je odlučila ostati dva dana.

Ta dva dana dolazio sam oko podneva kod nje. Zajedno bismo ručali u tamošnjem hotelu, a potom se cijelo popodne izležavali i povjeravali jedno drugome u toplim bazenima. Pričala mi je o bioritmu i bioenergiji, o presudnom djelovanju podzemnih voda, o ljubavi prema pračovjeku. Naglašavala je moj zagorski identitet, govorila da se ne smijem odreći svog zagorskog prezimena i da se moram vratiti svom Zagorju. U večernjim i noćnim satima napisala je velik broj aforizama. Pohvalila mi se nadahnućem za neka nova djela koja će pisati narednih mjeseci.

Po povratku u Zagreb svratili smo u prodavaonicu bižuterije kod prijatelja Mile Maslaća. Pridružio nam se i njegov poslodavac koji nas je počastio pićem u „Puli“, zatim smo svašta pokupovali u obližnjem samoposluživanju i svi zajedno odvezli se u njezin stan. Zbunilo me poslodavčevo brbljavo oblijetanje Pjesnikinje, osjetio sam tešku glavobolju i rekao da moram na vlak za Beograd. Vesna mi je dala aspirin, gurnula u torbu vrećicu s maramicama, čarapama i donjim rubljem, poljubivši me na rastanku u oba obraza.

* * *

Novinar *Vjesnika u srijedu* Milan Ivkošić poslao mi je pitanja „koja Vam se možda ne će svidjeti, no, htio bih da naš razgovor bude što zanimljiviji, iskreniji i sadržajniji“. Nekoliko dana pisao sam i odvagivao svaki odgovor.

Na duplerici *Vjesnika u srijedu* u cijelosti je objavljen Ivkošićev intervju sa mnom pod naslovom *Od Krista do Jude*. O reakcijama na nje ga saznao sam nešto malo iz pisma profesora dr. Ivana Cesara s Odsjeka za slavistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu: *Kleričko-franciskanerski čistunci uglavnom na Vašem intervjuju liječe svoj kompleks siromaštva, videći u svemu tome lijepu zaradu. Vaši su bivši prijatelji navalili na Vas u rubrikama koje objavljuju pisma čitalaca. No, čini mi se da je Vaš način kako ste odgovarali na pojedina pitanja, mnogima onemogućio daljnji potez otkrivanja Vašeg pripadništva.*

Danas mi je poštom stigao ugovor o emitiranju mojih pjesama u emisiji *Poezija naglas* Trećeg programa Radio Zagreba, a jučer sam potpisao ugovor s Univerzitetom umetnosti u Beogradu o prevođenju tekstova sa slovenskog za knjigu *Filmski scenario – hrestomatija*. Društvu književnika Hrvatske u Zagrebu napisao sam treći put molbu za prijem u članstvo uz sljedeće obrazloženje: *Prvu molbu predao sam prije četiri godine, drugu prije dvije godine. Prva je bila odgođena do daljnjega, na drugu još uvijek čekam odgovor. Takav postupak ne mogu sebi obrazložiti, ne vidim pravog razloga za odbijanje, budući da aktivno objavljujem poeziju, prozu i esejistiku već punih osam godina u časopisima i listovima širom Jugoslavije. Objavio sam dvije zbirke pjesama, a za tri gotova rukopisa tražim izdavača. Po svemu sudeći u sadašnjim prilikama najteže je objaviti knjigu onom piscu kojemu je stalo prvenstveno do književnosti i koji se ne razumije baš mnogo u izdavačku politiku. Držim da nema hrvatskog pisca mlađe generacije koji je posljednjih godina bio prisutniji u književnim časopisima širom zemlje: Ljubljana, Maribor, Celje, Zagreb, Split, Sarajevo, Titograd, Novi Sad, Kruševac i Beograd. Zato se s pravom nadam pozitivnom rješenju molbe, budući da se egzistencijalno nalazim na dnu društvene ljestvice. Završavam studij čiste filozofije, izdržavam se od pisanja i prevođenja, nemam socijalnog osiguranja, mijenjam podstanarske sobice i sve teže naslućujem bolje dane.*

* * *

Dogodilo mi se nešto nepredvidivo. Nešto što ni u snu nisam mogao očekivati. Da ću pasti na ispitu iz svjetske književnosti, i to kod profesorice koja je doktorirala na zagrebačkom sveučilištu, a k tome je i supruga Miodraga Perišića, urednika *Književne reči* koji me neobično cijeni kao suradnika i rado objavljuje moje pjesme, pripovijetke i prijevode. Tješim se lincurom u „Kolarcu“ i nazdravljam ispitnom promašaju u naučnom pristupu fenomenu umjetnosti. Umjetnost se živi, klanjam se svetinji u sebi. Indeks prepuštam naučnoj proždrljivosti.

Radomir Andrić nagovora me da pođem s njim u Kruševac. Ne znam hoće li me putovanje prilagoditi zanosu koji se ponekad javi u

meni. Znamem kakve bih stihove morao pisati, stihove koji su jedino moji, koje itekako dobro naslućujem, često ih izgovaram u snovima, ali nikako da ih zadovoljavajuće prenesem na papir. Možda želim više nego smijem? Nisam li smrtno zaražen fikcijom stvaralaštva?

Krećem se i probijam unutar tuđih smrti, putujem i prijateljujem sa sjenama koje zavrjeđuju moje budno divljenje i povlađivanje. Ne stidim se svojih svakodnevnih poslova, iako ne zaslužuju veću pažnju od prezira. Radim kako dolikuje spavaču posvećenih snova. Pošao sam od groba naovamo, služim se ljudskim govorom, svjestan podvojene zbilje.

* * *

U Kruševac smo Radomir i ja autobusom krenuli rano ujutro. Sunčan dan u gradu podno brda Bagdala. Redakcijski savjet istoimenog časopisa za književnost nije bio sav na okupu. Razgovarao sam s Mišom Petrovićem i dvojicom njegovih suradnika. Zadivila me otvorenost i jednostavnost radišnih ljudi. Poslije završene sjednice razgledao sam galeriju, muzej, crkvu, temeljne zidine dvorane u kojoj su navodno večerali junaci cara Lazara. Sveta mjesta srpskog naroda. Poklonih se „ostatku ostataka“ – ruševnoj osmatračnici odakle je moguće sagledati svu tragiku, raspjevanost, junaštva i muke srpskog naroda.

U Beograd smo se vratili navečer. S autobusne stanice krenuli smo pješice u Francusku ulicu, ne bismo li u Klubu književnika zatekli kojeg zagrebačkog pisca. I zaista, u prvom ćošku, za prepunom trpezom, ugledali smo Alojza Majetića i Kemala Mujičića. Prežderavaju se i opijaju po ustaljenoj navadi. Upitao sam Majetića što je s tekstom koji sam mu poslao prije tri mjeseca. Odgovorio mi je da ga, nažalost, još nije pročitao. Pljunuo bih mu u lice, ali bilo mi je žao bogate trpeze.

U zasebnom kutu popio sam s Radomirom litru graševine, spreman na najbezobrazniji duel sa zagrebačkim žderonjama koji su u međuvremenu nestali iz kluba. Uz dobru klopu u njihovu je dnevnicu svakako uračunata i seksualna naslada. Pio sam sve ogorčeniji na sebe, ili kako Andrić reče, „na književno ispaštanje, na liticu niz koju se sam strmoglavljujem“. Postoji dobro uigrana prijetvornost književnih emisa-

ra. Nikad nisam mogao podnijeti njihov osmijeh hrvatskog izdajništva. Hrvatske nema, postoji Matoševa „Gospa Marija“, zloglasno ponašanje pobožno nevjernih sinova. Carstvo magaraca u književnoj raspodjeli životnih dobara.

* * *

U kavani „Kod konja“ popio sam kavu s književnim kritičarem i njegovom prijateljicom, kćeri slavnog generala. Pozvala nas k sebi na kolače, gatala nam iz pozlaćenih šalica za kavu. Prostrana terasa roditeljske vile na Dedinju. Sav posramljen pozdravio sam se s Generalom. Možda zato što je moj otac bio u domobranima. Neosporna je činjenica da se nisam udobno osjećao u dubokoj fotelji. Suvenir iz Indije, Japana, Južne Amerike... Čudne li prijateljice, koja se unatoč svoj raskoši nada još većem i ljepšem stanu. Zašto ne, to je sasvim u skladu s biblijskom izrekom *Tko ima, dat će mu se*. Ali čemu stalne aluzije na posttaje između životne istine i vjerske dogme? Tek sada, nakon katoličkog djetinjstva, školovanja i odmetničkog sazrijevanja slučaj je na mojoj strani.

Duž beogradskih ulica oprezno se osvrćem po drveću, ne bih li među gavranima spazio zaboravljenog Grala. Ništa se ne mijenja ulaženjem i izlaženjem iz sveučilišnih knjižnica. Čudim se, zašto uopće naručujem knjige koje me više ne mogu čak ni ozlojediti. Mom misaonom naprezanju nedostaje zloradosti. Ili je život izgubljen u njenoj posvemašnjoj prevlasti? Uzalud tražim smislene rečenice. Pa ipak! Navečer se bezglavo vrtim po sobi amo-tamo, kao u kavezu, nemoćan da posjednem sa sobom ijednu želju koju bi valjalo ostvariti.

* * *

Sinoć smo do kasno u noć slavili momačku večer pjesnika Ivana Šarolića. Na tom slavlju upoznao sam Petra Gudelja, uvaženog hrvatskog pjesnika u Beogradu, čiju sam pjesničku zbirku *Pas, psa, psu* s velikom pažnjom pročitao prije nekoliko godina. Privukao me naslov zbirke. Nije u njoj bilo nikakvog lajanja ili režanja. Iznenadilo me pra-

iskonsko odzvanjanje kratkih i odsječnih stihova. Plahovito nasmijan pjesnik sinoć me prijateljski oslovio, potapšao po ramenu i čestitao mi na pjesmama koje je pročitao u beogradskim književnim novinama i časopisima. Razgovarali smo u društvu književnih tvrdoglavaca i bili nadglasani njihovim hvalisanjem ili osporavanjem. Nasićivali se slanim ribama i nalijevali crnim dalmatinskim vinom. Pojedinci među okupljenima likovali su nad mojim istjerivanjem iz bogoslovije te zbijali šale na moj račun.

Licemjerje nije kršćanska zasada, kršćanstvo ga je uzdiglo i posvetilo u problematičnost čovjekova izbavljenja. U meni je možda poprimilo ironičnu snagu neobazrivosti. Snagu kojom mogu odbaciti religiju, ali ne mogu izbjeći ljudsku zajedljivost. Ne mogu se odlučno vratiti samom sebi. Živim udvoje ili utroje sa samim sobom. Egzistiram kako ne valja, iza vidljiva i opipljiva obzorja, s one strane tjemena, ali i na vrškovima prstiju i jezika.

* * *

Susreti s Brankom, djevojkom iz Brezika podno Zvijezde planine u Središnjoj Bosni, čine me doduše radosnim, ali ne i poletnijim u ostvarivanju književnih ili obiteljskih zamisli. A što ako se doista uzmemo? Ona je svakako spremna za žrtvu i vjerujem da će me strpljivo podnositi. Međutim, nisam li se prkosno odrekao svakog prinošenja obrednih žrtava? Nisam li duboko uvjeren da takvo žrtvovanje nema smisla? Ne vidim izlaza iz ove paučinom zastrte dvorišne sobice u Zahumskoj ulici. Svaki je izlazak tjelesna varka u neshvatljivom dosluhu zanosa koji ne mogu opravdati plahovitim pokretima. Nikakva avet ne krije se u meni, a tako bih volio da me legija đavola oslobodi obazrivosti i poraznog iščekivanja.

* * *

Susret i upoznavanje s Milovanom Vidakom u njegovom stanu na Bežaniji. Znao sam da je kao maloljetnik sudjelovao u partizanskim bitkama na Neretvi i Sutjesci, da je iz rata izašao bez jednog oka, da je

u poratnim godinama počeo slikati te se pridružio slikarima, piscima i filozofima koji su prije dvadeset godina osnovali grupu „Mediala“. Ta je grupa njegovala beskrajnu ljubav prema umjetnosti i vjerovala u njenu moć. Promatrajući njegove slike velikih formata, uočio sam u prvom planu duhovnu zaleđenost koja se može pravilno sagledati jedino u svemirsko-kontemplativnoj nasmijanosti samog umjetnika. Pričao mi je o svom etičkom i umjetničkom kodeksu. Pozorno sam slušao i tek ponešto razumio. Možda i pogrešno shvatio.

U popodnevnim satima pridružio nam se Miro Glavurčić, također član, ali i jedan od glavnih teoretičara grupe „Mediala“. S nepovjerenjem je sjeo do mene, znajući da sam istjeran iz zagrebačke bogoslovijske. Dugo nije skidao kapu s glave niti raskopčao mantil. Riječima nam je pokušao dokazati kako se brojem može dokučiti tajna postojanja. Nastavio je zanosno pričati o magiji ekstrema, odgojno-obrazovnim labirintima, o kataklizmama pojedinih civilizacija. Složio se s Vidakovom primjedbom kako valja razmišljati geometrijski, kako su piramide najuzvišeniji model društveno-intelektualne stvarnosti.

* * *

Raskol između duhovnog prkosa i tjelesne žudnje samo je biografska obmana kojom se popunjava ispraznost prizemnog vremena. Ali to nije bolest koju bih mogao izliječiti. Primoran sam raskolnički živjeti. Imam li pravo na slobodu odlučivanja? Zavisi li odluka za koju stranu ću se opredijeliti isključivo o meni? Nije li isto neprijateljstvo prema duhu i prema tijelu?

Odnos prema roditeljima još uvijek je u znaku podčinjavanja. Seksualni poriv ne podređujem stvaranju, već ga nasilno suzbijam ljubavnim naslućivanjem. Zašto već godinama ne mogu odoljeti pojmu ljubavi? Nije li ljubav jača od vjere? Što su pitanja naivnija, stvarnost je zamršenija. Gdje, kako i u čemu tražiti rješenje? Možda u izbjegavanju sebe, ali onda sam opet na području religije.

Ne budim se doduše pod težinom Kierkegaardovih pitanja: Postoji li Bog i kako se žena može podati, ali se zato utoliko manje budim u

život. Sanjarim. Gledam kakvo je vrijeme i žalim što se ne mogu sjetiti svih događaja iz svijetlo-tamnih snova. Kontrasti su neuhvatljivi. Uz džezvu kave popušim tri cigarete ili se to još uvijek guši Trojedini Bog u meni? Čitavu mladost proživio sam u obrednim ritualima, možda upravo zato ne mogu postati žrtvom, niti opravdati bilo koje žrtvovanje.

Ne mogu razgovarati s profesorima koji kažu da se dive iskrenosti i profinjenom stilu mojih tekstova, ali me ipak upućuju na školničko pisanje seminarskih radova. Studij je također, kao i osjećajna veza, obmana kojoj već godinama ne mogu odoljeti. Gdje je klica nesporazuma? Možda u očevoj silnoj želji za školovanjem. Teško je zaboraviti roditelje, pogotovo ako ne pruže djetetu ništa drugo do svojih neispunjenih želja. Evo me na pravom tragu mojih uzaludnih htijenja. Naime, osnovnu očevu želju da postanem službenikom oltara nisam ispunio. Ali zato studiram i u svojoj tridesetoj godini. Primijetio sam da ga i to donekle raduje. Kad već nisam „velečasni gospon“, neka barem budem gospodin. Tako otprilike odzvanja prva neispunjena želja. Ali odzvanjanje ne može biti dugotrajno. Ne vjerujem da bih mogao posve raskinuti s roditeljima, iako bi to bilo mnogo povoljnije za moje osamostaljivanje. Kategorija izgubljenosti čini mi se obuhvatnijom od egzistencije. A što je najvažnije, u njoj se nema više što opravdavati, ne podliježe znanstvenom pristupu, očituje se jedino u umjetničkom prepoznavanju.

Nije li moj raskid s Brankom, ljepoticom iz Vareša, posljedica preživog straha pred životnom uglađenošću? Bojim se da ne počnem žaliti to ljupko stvorenje iz Središnje Bosne, koju sam upoznao na studentskom hodočašću u Olovu. Ona je puna uzavrele ljubavi, ali ja nisam više hodočasnik. Izigrao sam sva svetišta u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni. Odražavam se u sazviježđu Škorpiona.

* * *

Prije nekoliko dana neugodno me iznenadilo pismo mog stanodavca koji živi u Vrnjačkoj Banji. Javio mi da moram iseliti iz podstanarske sobice u Zahumskoj ulici. Stvari sam ostavio kod poznanika i sutra putujem u Hrvatsko zagorje gdje ću ostati do rujna. Prevodit ću za Maticu

srpsku izabrane novele Josipa Jurčiča te odlaziti na kupanje u Rogašku Slatinu ili Krapinske Toplice. Rado bih u Ljubljani posjetio Edvarda Kocbeka kojemu su nedavno objavljene *Sabrane pjesme* u dvije luksuzno opremljene knjige s opširnim i temeljitim pogovorom Andreja Inkreta. Namjeravam prevesti izbor Kocbekovih pjesama te ciklus pjesama Vene Taufera za emisiju *Poezija naglas* urednika Danijela Dragojevića. Nadam se da će mi Sekretarijat za unutrašnje poslove u Krapini izdati rješenje kojim se uvažava moja molba za dopunu prezimena iz Brezinščak u Brezinščak Bagola, budući da se već više godina služim tim pseudonimom te su ispunjeni svi potrebni uvjeti za promjenu ili nadopunu prezimena sukladno Zakonu o osobnom imenu.

* * *

Po povratku u Beograd tražio sam i za dva dana pronašao novu podstanarsku sobu u dvosobnom stanu na drugom katu nove zgrade u Ustaničkoj ulici na Konjarniku. Gazdarica Fanika, Slovenka po rođenju, a Beograđanka po vjenčanju, pobožna udovica sedamdesetih godina, primila me s velikim poštovanjem, budući da sam na vrata njenog stana pokucao s preporukom Petra Taševa, mog poznanika iz gimnazijskih dana, upravitelja crkve sv. Ćirila i Metoda u Požeškoj ulici na Ćukarici. Soba je trostruko veća od sobice u Zahumskoj, a mogu koristiti i balkon s pogledom na kafić preko puta.

* * *

Na ovogodišnji BITEF (Beogradski internacionalni teatarski festival) došao je moj ljubljanski urednik Venio Taufer sa suprugom Jasnom. Na mansardi nove zgrade blizu Kalemegdana razgovarali smo o predstavama, beogradskim urednicima, prevođenju i mom rukopisu *Traganje za samim sobom* koji sam ponudio redakciji Prosvete. Venio mi reče da će razgovarati i preporučiti me uredniku Miodragu Pavloviću. I zaista, danas me obradovao pismom iz Ljubljane: *Prije svega želim Vas obavijestiti da je Miodrag Pavlović potražio sve što ste napisali i objavili, sve pročitao i bio oduševljen, a posebno su ga oduševili Vaši*

dnevnički zapisi. Želi Vas što prije osobno upoznati. Drugo, sreo sam Vuka Krnjevića, novog urednika Književnosti koji mi reče da je voljan objaviti ciklus mojih pjesama u izvorniku i Vašem prijevodu. Bila bi to odlična stvar i za mene i za Vas, jer će svatko moći uočiti da ste zaista vrlo dobar prevodilac.

* * *

U velikoj dvorani Kolarčeva univerziteta nastupili su elitni jugoslavenski književnici, od Desanke Maksimović do mlade slovenske pjesnikinje kojoj umjetničko dokazivanje tek predstoji. Te ljude od pera više sam promatrao negoli slušao, jer me od slušanja obično zaboli glava, a ovako me rashlađuje njihova slava. Čudi me zašto u tom zboru nije nastupila Vesna Parun. Da nije možda namjerno ustupila mjesto Goranu Babiću, koji je strpljivu publiku gnjavio više od deset minuta? Bilo je srećom mnogo uglađenijih pjesnika od njega, poput Cirila Zlobeca i Dragutina Tadijanovića. Uvijek sam pomalo zavidio Zlobecu na njegovom pjesničkom uživanju. Pjeva o svom rodnom Krasu i stalno je na dobrom glasu, sva urednička mjesta stoje mu na raspolaganju, ne nazire od prokušane politike, čak je i delegat republičke skupštine!

Sjećam se kako mi je prošle godine, jednog srpanjskog popodneva, Vesna Parun slično, razočaravajuće duboko, pričala o hrvatskim pjesnicima Krklecu, Tadijanoviću i Cesariću. Sva trojica uživaju u poeziji, daleko od pjesničke tragičnosti. Tadijanović je imao sreću da pobjegne sa sela u grad, a kao pjesnik gradi svoj pjesnički opus baš na tom bijegu i lažnoj čežnji. U njegovim pjesmama nema nikakvih sumnji, dilema, traženja. Krklec je samo drugi vid tog uživanja, estetski dekadent i pravi gospodin u burnim vremenima. Cesarića također ništa ne zasijeca uživo. Za njega je priroda samo aleja, voćnjak, prozor, zapravo mrtva priroda. Sva trojica su pjesnici po rođenju. I čitav život uporno bdiju nad svojim pjesmama. Gledano s Vesnina sociološkog aspekta, u najvećim društvenim previranjima bili su posve nezabrinuti, stvorivši od sebe ikone. U njihovim djelima ne odražava se duša vremena, već čisti artizam u vremenu.

* * *

Danas mi je Kajka Gavanski, sekretarica redakcije Matice srpske, poslala na potpis ugovor o prevođenju rukopisa *Začinjavci*, odabrana djela slovenskih pisaca od Trubara do Linharta po izboru urednika dr. Jože Pogačnika, tako da mogu računati na prvi malo veći honorar.

Trideseti rođendan ljudi obično slave kao vrhunac životne oformljenosti, materijalne i duhovne samostalnosti. Da, slavim ga i ja, ali na sebi svojstven način, u posvemašnjoj neimaštini i životnoj nedoumici. Nesmotreno očekujem ne će li mi možda tkogod čestitati. Na čemu? Na broju godina koje se mogu jedino oduzimati. Ah, moji rođendani... Sjećam se tek ponekih. Nekako najprisnije urezuju se u sjećanje oni iz ranog dječastva, s meko kuhanim jajetom umjesto poklona. Magla se ne bi cijelog dana dizala, tako da nikad nisam jasno razlučivao prelazim li zaista iz nezapamćenih snova u novu godinu života.

Pogledao sam film „Ne nagingi se van“. Nije me zadovoljio. Glumci Gregurević i Šovagović odlični, ali scenarij senzacionalno ishitren, doživljajno površan. Scena s Filipom i Vericom ne djeluje uvjerljivo. Ostali događaji previše su realistički naglašeni, ponegdje odvratno prenapeti. Na izlazu iz kinodvorane prožimao me čudan osjećaj nostalgije za proživljenim dogodovštinama koje nisam umio zapisati ili sam se toga plašio. Što je natjeralo narod u „gastarbajterstvo“? O tome je opasno razmišljati. Narod je iluzija koju političari koriste kao obmanu.

Pogoduje mi nezapaženost na ulici. Svratio sam u obližnju knjižaru i kupio roman *Tunel* Ernesta Sabata. Čudno, kako me neka djela privuku baš u pravo vrijeme. Nezadovoljan sam sređivanjem svog romana. Radnju prečesto svodim na ponavljanje. Događaje treba ispisati u doživljajnoj uzavrelosti. Možda se premalo oslanjam na mogućnost riječi, jezika. Kao da se još uvijek radi o njegovoj podređenosti krvnim sudovima, glavobolji i osjećajnoj praznini.

Kasno navečer svratio sam u Studentski kulturni centar da čujem razgovor o mladoj slovenskoj poeziji. Prikazivali su se filmovi lju-bljanskih avangardnih autora. Može li se danas uopće još govoriti o avangardi? Uglavnom same igrarije, više-manje složene, za razliku od igre kakvu sam očekivao od mlađih autora. Promatrao sam oko sebe tu

hipijevski pjesničku mladost prepun gađenja, odvratne su te izlizane maske mladenačkih naličja. Umalo da nisam kriknuo od bijesa, čuvši kako žabac-stihoklepac posprдно spominje Novalisa. Naposljetku, pjesnik i književni kritičar Denis Poniž, koji je trebao govoriti o slovenskoj poeziji, nije došao, tako da sam posve razočaran napustio zadimljenu dvoranu.

* * *

Nietzscheova knjiga *S onu stranu dobra i zla* pogađa me mnogo intimnije od Zaratustrinih govora. To nije više knjiga zanosa, već iskrenog priznanja patnika kojemu je ponestalo izazovnog prkosa. Zašto me čitanje ispunilo tugom i čudnim osjećajem? Zar me Nietzsche razočarao? Jesam li se prevario u njemu ili u sebi? Pogledao sam tv-program, zabavnu emisiju i neku američku seriju o detektivu, pa tek potom završio s čitanjem knjige. Nietzsche je to previdio. Moja glavobolja svjedoči jednako o moći zabavljanja kao i o moći ispaštanja.

Dan uoči katoličkog Božića sudjelovao sam na književnoj večeri u Čačku, zajedno s Gojkom Đogom, Rajkom Petrovim Nogom, Acom Sekulićem i drugim sudionicima. Publike je bilo malko više od nas pisaca. Među njima većina frustriranih diletanata koji se upravo nameću sugovorniku napamet naučenim stihovima, što je samo dokaz više da je istinsko stvaranje strano svakom nakazno profinjenom „duhu zajedništva“. Pa ipak, boravak u Čačku značio je pravo osvježenje. Nisam se osjećao napuštenim, dapače, na književnoj večeri sjedio sam donekle pobjedonosno, promatrajući proždrljivost u očima i ušima nekolicine slušatelja. Slijedila je večera u hotelu Beograd. Sjedio sam s Rajkom Petrovim Nogom s kojim sam te noći dijelio i dvokrevetnu sobu. Zbilo se opet ono što sam mogao očekivati. U društvu poslije večere našla se djevojka zavodljiva osmijehom. Za ruku je držala ispijenog mladića, pravo naličje njene zavodljivosti. Njen osmijeh i žar u očima zapalili su krv u mojim venama. Pogledavali smo jedno drugo, ona kao da me molila kako bih je zapravo trebao osloboditi od rugobe-zaštitnika, a meni je brada prikrivala divljinu požude i spremnost na sve. Na kraju

smo ostali u hotelu samo ja i Nogo, odvukli se u sobu, popušili još po jednu iz njegove „muštikle“, zatim je on otpočeo sa svojim velikosrpskim lamentacijama i srećom brzo zaspao, onako u odijelu. Mene je mučila glavobolja. U usitnjenim moždanim ćelijama svi su se događaji ponavljali u iskrivljenim ogledalima, svaka mogućnost usitnjavala se u nezapamćene prizore.

* * *

Jarac anđeoskih krila! Nikako da nadvladam cmizdravo raspoloženje u sebi. Obris konobarice na terasi s druge strane ulice djeluje ponižavajuće. Spustio sam se tako nisko da me i najmanji privid izruguje. Umjesto da u ovoj mirnoj i udobnoj sobi silujem vrijeme! Da stvaranjem zastrašim sebe! Samo što u meni nema dovoljnog zaleta. Patnju je zamijenila sjeta, dekadentna tugaljivost, samotinja koja zaudara po izmetu i ne zna za iskonski proplamsaj duha. Šetam sobom amo-tamo, pušim i pijem kavu iz navike, prisjećam se raznih mogućnosti upoznavanja, ispaštanja bez opraštanja, smionosti na granici ludila.

Jučer u podne primio me u uredništvu Izdavačke kuće Prosveta Miodrag Pavlović, pjesnik koji je svojom prvom zbirkom pjesama označio definitivan raskid s estetskim i ideološkim dogmama socrealizma. Primio me očinski srdačno. Iznenađen je i oduševljen mojom prozom. Upoznao me s urednikom Vidosavom Stevanovićem, koji je moj rukopis držao kod sebe.

Sretan sam što se Miodrag Pavlović, siva eminencija u Prosveti, ali i u suvremenoj srpskoj književnosti, pohvalno izjasnio o mom rukopisu i čestitao mi na objavljenim prijevodima sa slovenskog jezika. Potaknuo me da nastavim s traganjem za samim sobom, jer je to nešto najuzvišenije. Ustao je sa stolice i čvrsto mi stisnuo ruku, što sam smjesta protumačio u svoju korist, da će rukopis biti uvršten u izdavački plan.

* * *

U velikoj dvorani Saveza književnika Jugoslavije slušao sam američkog profesora, pjesnika i prevoditelja Marka Stranda. Govorio je o

svojim europskim nadrealističkim uzorima, o njihovoj čistoj osjećajnosti, arhetipskim slikama i modelima neracionalnog, egzistencijalnog nemira. Na povratku u stan prekoravao sam samog sebe parafrazom Ginsbergova stiha: „Jebi se sam sa sobom!“

Jutros umjesto stihova zapisujem prizore iz snova. Prva slika: otac je doživio srčani udar. Odnio sam ga u sobicu, ali on se ne miri sa sudbinom. Hodao je na jednoj nozi, izopačen u licu, a ipak blago nasmijan. Druga slika: u dnevnoj sobi mati na mrtvačkom odru. Primijetim kako polako otvara oči. Primaknem se bliže, upitam je kako se osjeća, je li se naspavala. Pohitam s odvezivanjem bijelog rupca kojim su joj pritegnuli donju čeljust. Ukućanima dajem znak da brzo otkriju raspelo i pakupe svijeće, jer probuđena pokojnica ne smije vidjeti žalost u kući. Mati me u čudu promatrala, pitala me što se to zbiva, je li zakasnila, zar je već prošao Božić, ah, neka je, barem ne mora po snijegu na polnoćku.

Nakon snova o roditeljima, negdje pred zoru obasja me san o davnom postojanju. Vozim se osobnim kolima kroz zagorska sela. Krapina i sjetna plahovitost pračovjeka. Privlači me njegovo skrivanje u špiljama. Zaustavih se ispred crkvice jedne svetice koja je bila štovana još u starom Egiptu, samo što je u ono vrijeme bila slavna zbog svog herojskog preljuba, a u kršćanstvu je proglašena mučenicom svete čistoće. Izgovorio sam njene egipatske zasluge, ali nikako da se sjetim njenog imena. Jedno je sigurno, poznavali smo se u doba faraona, opisivao sam mjesta na kojima smo se sastajali. Dakle, ipak smo već jednom živjeli!

* * *

Na Terazijama sam ugledao mladića koji je prkosno odolijevao zimi i vjetru. Na sebi je imao samo podlogu bunde bez rukava. Bio je napola gol. Što li je htio? Nisam se mogao smijati, gledao sam njegovu naježenu kožu i suosjećao s njim. Produžio sam do kioska, kupio četkicu za zube, ručao u studentskom restoranu i opet se vratio na ulicu. Svratih u redakciju *Književne reči* da vidim ima li što nova, ali svugdje isti način susretljivosti: zdravo, kako si, hoćeš li uskoro što objaviti... Ljudi kao da ne znaju više što govore. Uostalom, kao da je važno znati. Važno je

brbljati. Shvatio sam to, ali ne umijem se pokoriti, uklopiti u igru. Komunikacija mi prebrzo dozlogrdi. Ne ohrabruje me ni ovo zapisivanje, premda se još uvijek, čak u mnogo znatnijoj mjeri, osjećam pri sebi.

* * *

U stanu na osmom katu stambenog bloka na Čukarici prevodilac Milan Tabaković priča mi o diletantu, bezobraznom mladiću iz Splita koji ga je ocrnio pred izdavačem. Slušam i pomišljam na profesora u Zagrebu kojemu sam, uz pivo i pljeskavicu na mirogojskoj terasi restorana kojeg smo zvali „Kod veselog mrtvaca“, preveo pjesme slovenskog pjesnika Kajetana Koviča, a on ih objavio na radiju pod svojim imenom. Prevodilac Tabaković uvjerava me da nije to ništa u usporedbi s ostalim krađama u jugoslavenskim književnostima. Nismo zalazili u pojedinosti. Skoknuo sam u obližnju samoposlugu te kupio nekoliko piva i čajnu kobasicu. Dok smo jeli i pili, on se odjednom sjetio da mora nazvati Smilju, napola Ruskinju, koja prekosutra putuje u Moskvu da vidi svoju majku i sinčića. Muž joj je navodno napisao nekakav dobar scenarij, odlično zaradio, napustio Rusiju i sada je negdje u Australiji. Eto, ona će prekosutra u Moskvu, da uzme sinčića, zatim će avionom do Singapura, o odande za Australiju gdje će ostati godinu dana. Zanimljivo, kolega je pričao o tome kao o nečem sporednom. U međuvremenu se javio i svojoj strini, ženi proslavljenog slikara i keramičara Ivana Tabakovića, koja nakon muževljeve smrti ne zna kamo će s tolikom lovom, tako da se jadnica razboljela i mogla bi svakog dana poludjeti. Izgovorio je to dosta pritajeno, ali s izrazito naglašenom željom. Ispratio me do lifta. Na hodniku ga susjed, mlađi čovjek, upitao ima li kakav novi pornić. Nasmijao se i rukom mu dao do znanja da će svratiti kod njega na piće.

U liftu sam jedva još znao za sebe. Prijateljstvo – kakvog li otrova! Otruješ se i u najboljem slučaju osmisliš sebe u trolejbusu, za vrijeme vožnje u centar grada, kamo si pošao da sudjeluješ na književnoj tribini. Tri kritičara biraju najbolju knjigu pjesama u prošloj godini. Suvišno je postavljati bilo kakvo pitanje. Riječ je o Raši Livadi koji svojim pje-

smama provjetrava intelektualnost iz studentskih domova. Dosađuje mi stihotvorni mladunac na sjedalu ispred mene koji se podsmjehuje kritičarima te glasno izgovara svoje primjedbe. Toliko me izgnjavio da sam napustio tribinu. Kod prvog kioska s „viršlama“ pojeo sam dva para u ime Posljednje večere.

* * *

Htio bih se vratiti svom izvoru, ali u sebi nalazim samo močvare. Prerastam u žabokrečinu: pozdravno kreketaanje na ulici, u autobusu ili u redakciji. Muļ budućnosti. Sjedim i prevodim. Glavobolja me podsjeća na slobodu volje. Uzimam tablete. Odlazim na tuširanje. Uvijek isto ispiranje, a nigdje prljavštine. Bjelina asketskog poriva. Da, asketski poriv je moja katolička baština. Dotjerana do same mučnine vremena. Čemu uopće sat na noćnom ormariću. Budilica koja se u tančine poklapa s mojim propustima. Ukoliko sam uopće mogao išta propustiti?

U ovoj sobi trebao je stanovati Crnac iz Zaira, priča mi tetka Fanika, te usput spominje neku susjedu koja se razvela s mužem, direktorom iz Kikinde, samo zato što im se rodilo crno dijete. To su svakako mnogo zanimljivije priče od moje besanice. Kad ću već jednom pobjeći od sebe? Pobjeći, ali nipošto na izbore. Biraću bih iz straha da opet ne završim u sebi.

U autobusu četiri Ciganke. Dvije svečano odjevene, a dvije s mališanima u zavežljajima. Burnog li razgovora o djeci, krpama i kolibama na Adi Ciganliji. Nikakve samilosti nisam osjetio prema njima, sjetivši se da me mama u djetinjstvu uvijek zastrašivala Ciganima. Najtamnija između njih bila je čak u neku ruku privlačna. Promatrao sam ostale gospođe kako prezrivo podnose njihovo nerazumljivo pričanje.

U Klubu inženjera imao sam dogovoren sastanak s Petrom Gudelijem prema kojemu je posluga imala poseban respekt. Dok sam ga čekao, zaskočila me pričljiva konobarica pitanjem što mislim o knjizi *Sto godina samoće*. Pošto sam joj odgovorio da nemam svog mišljenja, ona se pobjedonosno nasmijala uz primjedbu: „Naravno da nemate, jer knjigu niste ni pročitali, zašto mi to ne biste otvoreno priznali, kao da je grijeh neku knjigu ne pročitati.“ Srećom na vratima se pojavio uvaženi

hrvatski pjesnik, te smo nas dvojica mogli u miru popričati o svemu na čemu radimo.

* * *

U Beogradu je na odsluženju vojnog roka Veljko Barbieri, hrvatski književnik iz Dalmacije. Sinoć sam se upoznao s njim na večeri i piću kod oženjenog studentskog kolege Ante Matića iz Duvna. S nama su na večeru bili pozvani još pjesnici Petar Gudelj i Ivan Šarolić. Vojničina-gušter Veljko, bez iskustva na ratištu, pričao je zanimljive storijske vezane uz franjevački samostan i franjevce u Makarskoj, djelomično objavljene u njegovoj knjizi *Novčić Gordiana Pia*. Pričali smo, jeli i pili, sve do jutra. Gudelj me obradovao priznanjem da je s velikim užitkom čitao moj pjesnički rukopis, rekao mi da je zbirka izvrsna i mogu je slobodno predati izdavačkoj kući Nolit, iako je ondje siva eminencija Vasko Popa koji se plaši svake izvornije konkurencije. S velikom pozornošću sva trojica smo, dok nas vino nije ošamutilo, pratili Gudeljevo umjereno pripovijedanje o dalmatinskom kršu, otocima i bujnoj vegetaciji, o tome kako smo Hrvati ipak kontinentalni, stočarski narod, kako su se kuće sve do šezdesetih godina dvadesetog stoljeća gradile malo dalje od obale.

* * *

Noću se često budim iz dionizijsko pesimističkih snova, vjetar udara o prozorska stakla, buka autobusa i teretnih kamiona s ulice, probavne smetnje. Nevjerojatni detalji doprinose mom jutrošnjem osjećaju apokalipse. Sanjao sam doduše o poznatim stvarima: u nekom selu dječak na smrt pijan, zabrinuti roditelji i suseljni spašavaju ga, ali samo što je došao k sebi opet je tražio alkohol, razgovarao s ocem kao sa starijim drugom i nudio ga pićem... U drugom prizoru žurim uskom uličicom, na drvenoj kapiji ugledam staricu koja me prepoznala unatoč puštenoj bradi, sva zaprepaštena pokazivala mi rukom da netko nedostaje...

Ovog tjedna trebao bih doznati jesam li primljen u Udruženje književnika Jugoslavije. Ne nadam se povoljnom glasanju. Uzalud sam

telefonski nazivao poznate književnike. Nikoga ne mogu dozvati. Jučer sam namjerno svratio u redakciju *Književnih novina*, ali sekretar se posprdno nasmijao kad sam mu spomenuo komisiju za prijem novih članova. Popeo sam se stepenicama na prvi kat, u tajništvo Udruženja, ali vrata zaključana, ženski glas iznutra govorio je da se ne mogu otvoriti, neka izvolim okolo, okolo, ali gdje je to, kuda, kroz koje prostorije, nikako da se snađem. Poletio sam niz stepenice, poletio krvavo usplahiren. To je ponovljena scena. Nije li se isto dogodilo prije deset godina u Ljubljani? To nije strah, još manje stid pred ljudima, to je najobičnije bježanje, bježim jer sam to htio, svjesno ili nesvjesno, bježim i bježeći svjedočim o sebi, bjegunac svete uspomene.

* * *

U deset sati nazvao me drug Krneta, sekretar Udruženja književnih prevodilaca Srbije i javio mi da sam postao njihovim članom. Stručnu ocjenu mog prevodilačkog rada napisala je docentica na Filološkom fakultetu dr. Marija Mitrović koja je između ostalog konstatirala „da odlično vladam slovenačkim jezikom, da u prevedenim tekstovima nema materijalnih ogrešenja o original, da prevod lepo teče, da pazim na ritam, dijalektalne osobenosti i određenu kvalitetu teksta, da se odlično snalazim pri prevođenju logički nepovezane a metaforički i asocijativno bogate lirike“.

Dakle, primljen sam, ipak nekome pripadam!, uskliknuo sam duboko u sebi, iako sam se osjećao prilično potištenim. S takvim osjećajima upoznao sam sarajevskog pjesnika Stevana Tontića, dobio na poklon njegovu knjigu *Hulim i posvećujem*, odlučio napisati recenziju, ali mi to ne polazi za rukom. Pokušaj pisanja recenzije zasjenile su vijesti o Blijskom istoku. Izraelci oklopnim jedinicama prodiru u južni dio Libanona. To je osveta za terorističku akciju Palestinaca u Tel Avivu. U Rimu se dogodila otmica Alda Mora, lidera demokršćanske stranke. Ubijena su sva četiri tjelohranitelja. Otmicu su navodno izvršili pripadnici skupine Baader-Meinhof, što je uostalom sasvim svejedno. Terorizam je historijski na djelu. Ali u ime koga, za koga, čemu?

* * *

Moj boravak u Beogradu počeo se približavati svom kraju. Poslije obavljenog pismenog dijela diplomskog ispita na hodniku Filozofskog fakulteta zaustavio me profesor dr. Mirko Zurovac i s osmijehom na licu priopćio mi da sam zamijenio temu, da sam pisao o subjektu u estetskom doživljavanju svijeta, a ne o subjektivizmu kao ekstremnoj struji. Njegovo objašnjavanje me razočaravajuće zbunilo, ali na oglasnoj ploči nađoh se među onima koji su položili pismeni ispit i najavljena je usmena obrana pred tročlanom komisijom.

Radostan i zadovoljan krenuo sam u Nacionalnu biblioteku da se malo bolje upoznam s estetskim subjektivizmom. Bezvoljno sam naručio nekoliko knjiga, neke pročitao, neke samo prelistao, na stepenicama srdačno popričao s prevoditeljicom Biserkom Rajčić, te napustio biblioteku. Na Slaviji me tihim korakom iznenadi Bjesomur, panonsko božanstvo po svome nadimku, u stvarnosti bijaše tek pračovjek. Kaže da je zaboravio vještinu kresanja kamena o kamen, živi u stalnom bježanju iz noći u narodnu predaju i obrnuto. Ne zna što u stvari znači živjeti uzaludno. Tu pogrešku počinili su njegovi potomci kad su iz špilje prvi put htjeli zaviriti s onu stranu olujnog oblaka. Prekrilo ih strašno jato bogova. Više nisu znali žive li s ovu ili s onu stranu čela. Nevrijeme se slilo u bore na njemu. Zato je čeona kost silno očvrsnula.

* * *

Na crkveni blagdan svetih apostola Petra i Pavla, 29. lipnja 1978., polagao sam usmeni dio diplomskog ispita pred tročlanom komisijom doktora znanosti: Dragan M. Jeremić, Mirko Zurovac i Relja Novaković. Položio sam s vrlo dobrim uspjehom, na čemu mi je predsjednik komisije dr. Jeremić od srca čestitao.

Diplomirao sam, dakle, na isti onaj dan na koji sam prije pet godina trebao biti zaređen za svećenika. Je li to slučajnost ili sudbina? Nisam se dugo zadržavao na fakultetu. U sekretarijatu fakulteta uzeo sam uvjerenje o završenom redovnom studiju i položenom diplomskom ispitu te krenuo u Knez Mihajlovu i kod *Grčke kraljice* popio ledeno hladno pivo.

Sam, za svoju pamet i dušu!

Bestidno prepušten vremenu. Kasno navečer pošao sam na željezničku stanicu po cigarete. Zadržao se u čekaonici druge klas, gdje mi se požalio polupijani beskućnik koji je godinu dana proveo na duševnoj klinici, ali mu filozofija uglavnom leži, vjerovao ja ili ne. Ponavljao je to sve dok ga nisam počastio sendvičem i kavom, svjestan da ni on ni ja nemamo kamo otputovati.

Ivan SIVRIĆ

JAGO

Prije nekog vremena Jago se vratio iz grada. Sunce je već počelo padati prema zalazu. Brzo će sumrak. Tog dana se nije moglo više ništa započinjati. Odmorit će se. I sutra je dan, a poslu nikad kraja. Polako, jer nema druge. Sjeo je zamišljen pred kuću, u glavi mu se rojile mnoge slike i misli.

Brzo će pristizati susjedi i pitati što ima nova u gradu. Tamo sve nekako brže ide i prije se doznaju novosti. Ovdje u selu se malo zna o zbivanjima u svijetu. Kasno se dozna pa se uglavnom zakasni na sve i onda ti dostiži one što su u svem i svačem odmakli. A što bi im mogao i reći, kad sve što moraš uraditi u gradu uradiš na sav trk. I kad bi imao para da sjedneš u gostionicu gdje se može čuti kakva novost ili da kupiš novine; ne može se stići. Jer, kad ćeš obaviti ono po što si pošao, kad ćeš se vratiti i s čim. Nema se kad.

A grad je čudan, da čudniji ne može biti.

Evo, dolaze jedan po jedan i sjedaju pred kućom, tko na stolicu, tko onako na kamen, netko ostaje stajati, a ima ih što vole samo čučnuti pa tako ostati neprilično dugo.

- Pa što ima Jago – upita Stipe. – Je li se grad igdje mak'o?

- Ma pusti kasabu. Nema tamo ništa dobro za nas – mrzovoljno će Jago.

- Šta ti je sad zasmetalo? – priupita Jure.

- Ma ništa, samo kažem – jedva izgovori Jago.

- De, reci, ta nije mrtva glava. Daj da i mi znademo što ima novo – ponovo se oglasi Stipe.

- Ma što ću vam reć' – započe Jago teška srca. – Poranio sam i došao u čaršiju na vrijeme. Otišao sam u Općinu i obigrao desetak ureda i pošteno se nahodao. Gdje god dođeš, a oni te šalju, te idi sad ovdje, idi sad ondje. I tako dok ne smantaš. Bilo je podne kad sam obavio što se

dalo obaviti. Baš sam se umorio, pa kontam, sjest ću malo da počinem. I tako odem u park, zamjerim jednu praznu klupu i sjednem. Sjedim tako ja na klupi i ne gledam puno oko sebe. Vadim iz torbe ne bi li založio malo sira i kruha što sam ponio od kuće. Taman uzeo prvi zalogaj, kad ugledah na susjednoj klupi, nema ni tri koraka od mene, dvoje se stisklo. Muško i žensko i žvale li se žvale. A podne. On je pritisk'o i ljubi li je ljubi. Ona se ne brani. Meni se nešto smučilo, nisam mogao više ništa staviti' u usta. Uzeo sam ono ispred sebe zgužvao u rubac i sve bacio u onu korpu za smeće. Toliko mi se zgadilo da nisam više mogao ostat' ni jednoga trenutka u gradu i iz istih stopa sam doletio kući...

!!!???

- Šta mi on ima glumiti? Sa svojom sam Jelom devetero ih izrodio, a nikad je poljubio nisam.

Nitko od susjeda ništa ne upita i Jago ušuti. Provedoše tako u tišini neko vrijeme. Jedan po jedan počеше ustajati i pođoše svojim kućama.

Nisu se mogli iščuditi.

PUT U BESKLASNO DRUŠTVO

Navikavaš na novi ritam. Nije nova stvar da se poslije tolikih godina pođe u mirovinu, i za tebe je to velika promjena. U početku, prvih dana nije bilo baš veselo. Kako provesti vrijeme kojega odjednom imaš previše? Što uraditi s tim slobodnim jutrima, popodnevim i večerima? Možeš kamo hoćeš, ali nedostaje redovita obveza da znaš gdje ćeš toga dana i što ćeš raditi. Nisi ništa i nikomu dužan. Ta sloboda umara. Mora se smisliti nešto.

Oduvijek si volio izvanredne stvari, biti poseban pa makar to bilo neobično i neprihvatljivo tvojoj okolini. Ali što se može u umirovljeničkim danima? Javna djelatnost te nije više privlačila, a na drugoj strani nema se velika izbora. Okućnica koju si naslijedio i kasnije dodao malo kupovinom susjednih parcela prilično je prostrana za ovdašnje prilike. Što uraditi s tom zemljom?

Odlučio si kultivirati taj prostor. Ne mora biti spektakularno. Može se tu zasaditi vinograd, voćnjak ili što drugo, što i ostali svijet oko tebe radi. Raspitivao si se, iako si ponešto o svemu znao, i počeo si tražiti rovokopač da prekopa parcelu. Nije to baš lako naći. Svi su zauzeti kad god tražiš. Ali bio si uporan i nagovorio si jednoga poduzetnika da pošalje nekoga s bagerom. I, eto, čovjeka na stroju, predvečer, još je sat vidjela.

Mogu završiti zarana – reče kad pogleda parcelu. Znao si da to ne će ići baš tako lako. I nije išlo. Možda je i moglo da onaj s rovokopača nije želio pričati o koječemu.

Ispostavilo se da je vozač stroja tvoj nekadašnji đak. Predavao si mu sociologiju prije četrdesetak godina. Nisi ga se sjećao. Nije izgledao nezadovoljan ni neprijateljski dok se spremao rotati po njivi. Kad se već pokrenuo, opet zastade i upita, kako se ne sjećaš njega.

Rekao si kako posljednjih tridesetak godina nisi radio u prosvjeti. Napomenuo si da je đaka bilo puno, prošlo puno vremena, a đaci su sada odrasli ljudi pa ne izgledaju više isto.

On reče, da bi se morao sjećati jer je on imao dobru ocjenu. Kako reče, nisi bio loš čovjek, imao si razumijevanja te si ih pokušavao privoljeti, nekada i natjerati da uče. Nisu gubili godinu zbog tebe i tako dalje, sve pozitivno. Kad bi se vidjelo, reče, da učenik stvarno slabo zna, onda bi išli na posljednju šansu. Naime, netko bi iz razreda postavljao pitanje tom učeniku pa ako bi znao odgovor, onda bi dobio pozitivnu ocjenu, a ako odgovora ne bi znao, onda bi bilo loše. Redovito bi znali i stvar bi bila riješena.

Bilo je to tvoje malo lukavstvo jer si znao da su dosjetljivi i solidarni te da će se dogovoriti o nekom pitanju koje bi im bilo zgodno. Tako je neki učenik odgovarao i naravno nije znao dovoljno za prolaznu ocjenu. Nastalo je ono, da netko iz razreda postavi pitanje. Pitanje je tada postavio tvoj bagerist.

I što je bilo, upitao si.

Tvoj bivši učenik reče da je zapamtio pitanje i reče da je uspjelo. Razmišljao si o tom kako ljudi pamte svakakve događaje. Važne i nevažne. Kako se vrijeme mijenja u svim smjerovima. Ono što je onda

bilo važno, danas je smiješno, a bilo je i onda, samo što to niste znali ili niste htjeli priznati. A tada nije bilo nimalo smiješno i opasno je bilo rugati se onome u što je malo tko vjerovao. O tome se nije očitovalo, nego se mehanički ponavljalo ono što se tražilo. Eto takva je škola, a eto i poslije više desetljeća netko se toga sjeća.

Koje je pitanje bilo, upitao si.

Pa bilo je: Kuda vodi klasna borba?

I kakav je bio odgovor?

Klasna borba vodi preko diktature proletarijata u besklasno društvo, odgovori k'o s nokta.

Nastavio je s kopanjem. Zadovoljno je rukovao strojem i smješkao se, a ti si ga pustio da radi svoj posao, onako kako zna. No, obojica ste i onda znali što će biti od tog puta klasne borbe i proletarijata. O tome ne rekoste ni riječi. Trebalo je prokrciti teren za vinograd ili voćnjak ili nešto drugo kako i ostali svijet oko tebe radi.

I začudo, bagerist je završio, a još je bilo dana. Po običaju ponudio si ga pićem. Na terasi pred kućom, bilo je zgodno te ste mogli nastaviti s pričom, koju je tvoj đak očekivao. Reče da tek odnedavno radi za sadašnjeg poduzetnika, a da je prije pokušao studirati, no nije išlo. Njegovu namjeru nije pratila želja da savlada studijski program, nego je čitao i pokušavao shvatiti ono što mu je bilo nejasno, još iz škole. Tako reče, da ga je zanimao baš marksizam pa je o tome ponešto i čitao, a uglavnom je pabirčio po literaturi. Nažalost, takav način se nije uklapao u program studija.

I sada sve znam o svemu i ništa o ničemu, reče na kraju.

Na tvoj začuđen pogled, odgovorio je mirno:

Kasnije, kad sam čitao što me zanimalo, vidio sam da je program za predmet od riječi do riječi prepisan iz Programa SKJ. A nije postojao udžbenik niti je preporučen Program. Vi ste diktirali lekcije koje smo mi bubali. A bilo bi lakše i nama – reče i zašuti, čekajući što ćeš ti reći.

Zastao si iznenađen, ali si se ipak pribrao i potvrdio da je bilo baš upravo tako.

Nisam ni ja tada znao. Taj Program nije baš distribuiran kako je bio običaj. Bio je rezerviran za partijske ljude. Tek nekoliko godina poslije sam se i sam uvjerio.

Tješilo te da ni ostali predavači sociologije nisu to ni dan-danas zapazili, ali si to progutao u sebi, samo si dodao: Bilo je kako je bilo.

A tvoj revni učenik se nije dao smesti.

A sjećaš li se Marxova doktorata, upita.

Znao si, naravno, temu, mjesto i godinu, ali ti nije bilo prijatno da te tvoj učenik ispituje. Kad si mu odgovorio da ti je poznato, on slavodobitno ispriča kako je Marks doktorirao u Jeni. Nije mogao u Berlinu jer mu tezu nisu prihvatili na tamošnjem sveučilištu. Zato je on tezu poslao u Jenu, i otamo su mu odgovorili za pet-šest dana da mu je dodijeljena čast doktora filozofije. Reče kako se taj ugledni centar blamirao te da ga Jena podsjetila na ovdašnja poratna sveučilišta.

Da nekako spasiš stvar, rekao si: Poznata mi je ta epizoda, ali nije baš pet-šest dana, nego devet, a ta mu je čast ukazana u odsutnosti, vjerojatno u skladu s tamošnjim protokolima. Spomenuo si mu i naziv teze. On je to već znao, ali je prokomentirao, da nije pošteno što se osnivač marksizma nije ni pojavio na obrani, a to se danas ne događa.

Išla je priča i u drugim smjerovima. Tvoj je učenik nadodavao još bizarnih slučajeva, koji su bili neupitan dio ondašnjeg odgojno-obrazovnog programa. Pomirljivo ste se složili da kada se sada malo bolje promotri, vidljivo je kuda se mnogo toga kretalo.

Večer je već bila poodmakla, a razgovor se privodio kraju. Bio si iznenađen, a učenik zadovoljan što je imao komu reći.

On je sjeo na svoj bager, a ti u kuću. Svatko sa svojim mislima.

JUTARNJA KAVA

U mostarskom Irish Pubu Mrće i Tomo su česti gosti. Tog su nedjeljnog jutra, kao i inače pili kavu i čitali novine. Oni su rukovodioci iz socijalističkog vremena. U njihovo vrijeme nije bilo puno školovanih ljudi pa su često dobivali važne dužnosti, birali poduzeća, a pokoji put se našli i u državnoj upravi. Njihov je radni vijek pri samom kraju, ali su još vrlo vitalni. Kao ugledni ljudi koji drže do svoga dostojanstva

rade u nevladinim udrugama i usput su otvorili firme na imena iz svoje obitelji. Čini se kako im posao dobro ide.

Ja sjedim za susjednim stolom, pijem kavu čekajući svoje društvo.

Mrće u jednom trenutku sklopi novine i reče:

- Jebo ti čovjeka koji ne piše pjesme.

Tomo šuti. On i dalje čita novine, kima glavom i ne govori ništa. Vrijeme ide sporo. Jutarnji mir remete rijetki automobili iz obližnje ulice i listanje novina. Nema se osobite želje za razgovorom. Kad ih kava razabere, teme će same nadoći. Najprije će pročitati novine pa poslije malo o politici, malo o poslu, malo o športu, ali ništa osobno. Razgovor treba početi spontano i ne smije bit težak, da ne umara. Nema žurbe.

- Tomo, pišeš li ti pjesme? – upita poslije nekih četvrt sata Mrće.

- Tu i tamo, katkada – sporo odgovori Tomo.

Za susjednim stolom i dalje čekam svoje društvo. S vremena na vrijeme uzmem novine, pregledavam naslove, listam i ne čitam članke. Razmišljam kako takozvani ozbiljni ljudi gledaju na pjesnike i poeziju. Iz njihova škrta razgovora nazirem da bi i oni, možda, tu i tamo, napisali pokoku pjesmicu, ako bi im katkada pomoglo poslu.

MENI SU SVA MOJA DJECA ISTA

Na kraju sela stoji naša stara kuća. Ja sam Andrijica, a žena mi je Šimovuša. Imamo četrnaestero djece. Hvala Bogu, sva su živa i zdrava.

Kuća nam gleda prema dubravi i susjednom selu. Nema dalje nikoga – mi smo zadnji. Dobro mjesto za stoku, ali ja za to nikad nisam imao vremena. Samo konja držim, vrančića. On mi je pomoćnik u svakom poslu. Kad malo popijem, uhvatim ga za rep i on me dovede kući.

A Šimovuša... Ona radi u Duhanskoj stanici. Nema baš vremena za kuću, ali donese plaću pa se kupi brašna, soli i plati porez.

Uvijek sam volio čitati. I djeca su, izgleda, to pokupila od mene. Sva su samostalna u učenju. Svako se brine samo za sebe. Kad idu u školu, svako sustigne neku kravu, pomuze malo mlijeka, ugrije i umoči kruh. Za večeru žena, kad dođe s posla, nešto skuha pa svi nadoknadimo.

A od ona četiri voičića što se povazdan muvaju po avliji – nema nika-kve vajde. Ipak ih svi vole, pa su im djeca dala imena: Bilonja, Sivonja, Guronja i Jebonja.

Pravo da kažem, ne znam sva imena djece. A kako bih i znao, kad sam vazdan u polju. Znam da sam se jednom dobro obrukao – fratar me napao kad sam donio jedno na krštenje.

Bilo je ovako: Došao ja s kumom u crkvu. Kuma sam jed-va našao, k'o kad sam svakoga okolo udušio kumstvom. U kr-stionici, kum drži dijete, ja stojim sa strane, a fra Vojo ga po-lijeva vodom. Dobro ga je polio, dijete zaplakalo — i onda su mu se vidjeli zubi. Kad je to fratar ugledao, povikao je na mene: – Jesi li ti normalan, čovječe Božji! Kakav si ti vjernik da ga tek sad krstiš, a dijete već ima godinu dana!

Šutio sam. Šta ću mu reći? Uzeo sam ono koje mi je izgledalo nekršteno. Nisam znao da je novorođeno ostalo kod kuće.

Meni su sva moja djeca ista. Novo ću donijeti čim mognem.

SPAŠAVANJE TOME

Kiša je padala bez prestanka. Gusti mlazovi slijevali su se s krova i udarali o zemlju. Pod strehom, što je služila kao trijem, sjedili su Grgo i susjed Jure. Šutjeli su više nego što su govorili. Kiša je ionako govorila dovoljno – tukla po krovu, po dvorištu, po selu koje se činilo umiveno i blatnjavo u isti mah.

Pred njima, umjesto ograde, tekao je kanal koji je kišnica ispunila do vrha. Voda je brzo žurila niz padinu, nosila lišće i grančice, sve ono što se skupljalo i što je, možda, trebalo odnijeti.

Grgina žena Ruža otišla je susjedi Janji prije nego što se nebo prova-lilo. Ostavila je sina Tomu s njima dvojicom, uvjerena da nema brige: dijete još nije prohodalo, samo puže. Znala je da se muški ne snalaze s djecom. A i običaj je bio takav – sramota je da se otac mota oko beba.

Mali Tomo, živahan i uporan, puzao je po dasci trijema. Nisu ga zanimali ni razgovor ni kiša. Privukla ga je voda – svjetlucava, živa, nemirna. Dopuzao je do samoga ruba i u trenu nestao.

- Grgo, odnese ti voda maloga! – viknu Jure, poskočivši.

Grgo skoči, pa zastane. Gleda prema vodi, zbunjen, nepomičan.

- Što čekaš? Spašavaj ga! – viknu na Juru.

- Uzmi ga ti! – odgovori Jure. – Tvoj je sin!

Kiša je sve jače tukla, a dijete je u vodi zapinjalo o zidić s propustom. Nije moglo dalje, ali trenutak je bio dovoljan da sve stane.

Grgo bi zovnuo ženu, ali kako? Nikada je nije zvaao imenom – nije to bio red. Ruža je bila „ona“, njegova, bez glasa u njegovim ustima. Sad bi joj ime možda spasilo dijete, ali riječi nisu htjele iz njega. Kad je podigao pogled, Jure više nije bio tu. U kiši se izgubio, kao da ga nikad nije ni bilo.

Grgo je potrčao prema susjedstvu. Našao je Janju i Ružu pod krovom.

- Janje, tako ti Boga, reci Ruži da joj je mali Tomo upao u kanal! Ako ga voda odnese, znat će ona za mene! – izusti zadihan.

Ruža nije čekala da čuje više. Potrčala je kroz kišu, zgrabila dijete iz vode i pritisnula ga uza se.

Dugo je drhtala, a kiša je još uvijek padala. Grgo je stajao pod stromom i gledao kako se voda povlači niz kanal, čista i hladna.

Od Jure nije bilo ni traga.

Srećko MARIJANOVIĆ

MAGARAC

(ulomak iz romana)

Prije nego što sam osjetio bol, stopila se eksplozija sa zvukom geleta iznad glave, kroz lišće, preko cijelog tijela, osjetih vruć vjetar koji propara košulju i kožu, toplina i rana zapekoše me dok sam se pribijao uz zemlju.

Druga granata uslijedi odmah, treća i četvrta za njima, poslije više nisam brojio. Padale su po dvije, tri u razmacima od nekoliko sekunda pa do desetak, sipa zemlja naokolo poslije udara, geleri padaju na zemlju nakon što bi odletjeli u nebo, tuku postrance od udaljenijih eksplozija zabijajući se okolo vrući, teški, brzi. Ruke sam prebacio iznad glave kako bih je zaštitio, kaciga mi je nestala negdje u žbunju, ni prva ni zadnja bez koje bi se vratili iz akcije. Ne čujem i ne vidim ništa do dima i huke lumbardi koje me dižu iznad tla i bacaju natrag. Pritisak u glavi raste sa svakom idućom eksplozijom, nagon da ustanem i pobegnem što dalje neizdrživ je, polako prerasta u paniku. Iako znam kako ću umrijeti ako to uradim i počnem bježati, jedva se suzdržavam da ne napravim takvu glupost. Prestat će, mora prestati, uvjeravam sebe, niti jedan strah ne traje vječno, pa ne će ni ovo. Samo da ulovim minutu predaha, potrčao bih, ovo ne staje, svako nekoliko sekunda eksplozija, dokle, dišem duboko, panika cvili i rovari utrobom, ljubim zemlju, topla je, grizem je kao da čupam drvce kojim su me kaznili suigrači u igri nožića. Bljeskovi u gomilama žbunja, zibunjuju me i plaše, to se porađa sunce izbacujući granje i lišće odsječeno sa stabala i sitne kamenčiće koji pršte okolo. Zujanje, u ušima u glavi, milijun pčela bježi iz svoje košnice kroz noć, ne vidim ništa, oči peku, suze, krv, prolazi glavom stotine nevoljnih misli, oslijepio sam, zovem prijatelja, tu su negdje blizu, valjda, nisu mogli otići daleko. Zovem ponovo glasnije,

žešće, moj glas vrišti između eksplozija što jenjavaju, gasnu, udaljenije su, rjeđe, tiše. Možda gubim sluh, panika ponovo otvara prostor za strah, ovaj put žešći i nekontroliran.

Pokušavam obrisati oči, nema koristi, tama se uvukla unutra, peče, grize, ujeda kroz zjene za mozak, neprestano i ubrzano bije impuls kroz glavu, slijep sam, gotov, ostavljen ovdje, sam, ranjen, sjetih se rane, negdje je na leđima, peče ali ne boli površinska je valjda, hajde nešto kako treba. Smiruje me spoznaja kako se mogu dići, ne čujem granate, osluhnuh vjetar, lišće se vrpolti oko mene, šum nečijih koraka, udar čizme, u trenutku ne znam što bih. Pokušaj da se uvučem u žbunje iz prve mi je uspio. Zavukoh se dublje, tko zna tko je tamo, naši, njihovi, ne ću riskirati, šutim ne dišem skoro.

Došli su na proplanak, nekoliko njih sudeći po učestalosti koraka. Glasovi, hrpa glasova, kao iz bunara, takvi nerazgovijetni stapaju se u jedno nerazumljivo mrmorenje. Sluh mi je oštećen nakon toliko eksplozija. Kad bih čuo samo jedan glas, pokušao bih ga prepoznati, kad ne bi govorili svi odjednom. Zašto me ne zovnu imenom, znao bih da su moji, izišao bih tamo takav slijep i nagluh, krvav, pokazao se svojim, ali ništa. Shvatih kako nisu njihovi glasovi jedino što ne mogu artikulirati trenutačno, zvonjava i šum u glavi, te zvižduci koji ne prestaju, ometaju me kako bih čuo išta razgovijetno.

Pokušavam otvoriti oči prstima, nešto jezivo i ljepljivo spojilo je očne kapke. Ipak malo uspijevam dobiti svjetla kroz tu smjesu sukrvice i sluzi. Vidim svjetlo, dobro je, samo da mogu otvoriti barem jedno oko. Što ako odu bez mene?

Panika me natjera da se pomaknem, zadrhtim kao plijen u zamci, puška mi je ostala negdje tamo u toj poljani izrupanoj eksplozijama. Kao da bi mi pomoglo da je ovdje. Osjećao bih se sigurnije, makar to.

Vjerojatno sam zatresao granje svog brloga, što li već, jer su me sljedećeg trenutka nečije ruke dohvatile i izvukle polagano van, prepoznao sam i svoje ime, dah i smijeh prijatelja, uhvatio sam se za njegove ruke i nasmijao silovanim smiješkom. Osjetih kako me guraju u položaj čučnja, još ništa nisam razumio od onoga što govore, samo je iz nečije čuturice potekla voda po mom licu, po očima slijevajući se niz tijelo na

zemlju. Brisali su mi oči nekom maramicom ili zavojem nisam siguran i na kraju mi sve to zamotali, oči i glavu skupa.

- Puška – uspio sam izgovoriti prije nego što smo krenuli. Netko me samo kucnuo po ramenu i viknuo u uho kako je sve u redu. Taj isti me držao za rame dok smo hodali a ovaj ispred mene za ruku.

Malena i čudna kolona tako se kotrljala sporo ali uporno k našim položajima.

x x x

- Morate pješice do trgovine – bila je izričita majka.

- Ali, tata je doma, neka ode autom – bio sam uporan i glasan, spreman na prepirku sa svakim. Ta moja prgava narav i istjerivanje pravde pred oči sviju kojih se tiče, skupo me koštala kroz život. I danas iako popuštam donekle svima, ponekad me pronade taj moj skriveni bijes, potpuno me smota i kontrolira to čudovište koje zanima pravda i pravića. Vrti se mojim umom i riga riječi iz mene koje će odnijeti pobjedu i promijeniti svijet.

- Zašto ti to treba, – pitala bi majka – znaš da ćeš biti bijen. – Pitala je i žena kasnije, ostat ćeš bez posla, šuti, reci samo faljen Isus i dobar dan, pokloni se i slušaj pametnije, starije, bolje na kraju krajeva. Svi su oni bolji od tebe samo se ti praviš važan s tim pitanjima koja nemaju smisla. Znao sam kako su u pravu svi oni, ali nekako se taj jed i čemer, ta upitno provokativna tečnost morala provući mojim grlom preko zuba riječi, nerijetko i rečenice zbog kojih sam trebao ostati bez potonjih sje-kutića i umnjaka, a znali bi se i uzdrmati dobrano nakon mojih upornih navaljivanja i provociranja.

- Tata ne može danas voziti auto – uporna je bila mama.

- Kako ne može? – pitao sam se u čudu. – Jučer ga je vozio.

Nije se pokvarila folcika valjda preko noći, mislio sam, možda i jest. Više leži pod njom nego što sjedi u njoj, znao bi ga provocirati susjed.

- Ne, danas ne smije voziti jer su parni dani – već je bila glasna mati.
– Nema goriva na benzinskoj dovoljno, tako država štedi.

Na ovo nisam imao šta reći, naučili smo u školi da na riječi država i predsjednik, dalje niti dodajemo ni oduzimamo ništa, to bi bilo to.

Potrčali smo ja i susjeda makadamom izvan sela gdje se put nastavlja starom rimskom cestom prema sjeveru, gdje je bila ta trgovina u kojoj ćemo uzeti kavu i ulje.

Bilo mi je malo čudno zašto nije tata kupio sve to dolje u gradu, ali svejedno, moramo ići i tako sam majci već počeo dizati tlak kako bi znala reći, ništa nego poteci k trgovini do koje je bilo nekih dva i pol kilometra, ne baš tako blizu. Pratio nas je s desne strane suhozid, koji je cestu razdvajao od seoskih ograda i rijetkih vinograda, što su djelovali nekako osamljeno takvi zavučeni između kosnica po kojima se valjala divlja djetelina. Idući makadamom nerijetko bi nas zasjenio hlad ogromnih hrastovih gromada, gusto raspoređenih do idućeg vinograda ili livade, te tako naizmjenice. Cijelim putem tekao je naš razgovor, prekidan njezinim smijehom na moje upadice što nisu imale nikakvog smisla, osim da isprovociraju nešto tog njezina grlena zova. Smijala se glasno i hroptavo, poput nas muškaraca, dječaćka frizura nije mogla skriti tijelo žene tek u svom naslućenom uzletu. Vrpaljila se čak i koračajući, odbacujući salvama smijeha streličaste djeliće sunca koje mi je povremeno propuštala sjenom, jer bila je veća od mene. Gledao sam taj hod i stas kriomice, ne zbog stida, nego zbog puta po kojem su izvirivali šiljasti kamenčići zapinjući mi za noge. Mogao sam pasti zbog nje i trudio sam se ne izgubiti puno od tog doživljaja radi neravnog puta i krajolika koji je tek drugi po redu odvlačio moju pozornost. Smisleno sam prebacivao temu sa škole preko trgovine kamo idemo, dotičući se njezine visine i ljepote tek nehajno i ovlaš, naznačujući je kao ulogu ne baš toliko bitnu u ovom našem malenom svijetu. Svaki put je reagirala drukčije, bacajući se cijelim tijelom prema meni, čas k suncu namještajući glavu, nerado pomislih kako se smijala zbog tog kruga svjetla što je putovao s nama i pogledao bih ga ljubomorno dok nije takva misao nestala već u idućem trenu u kojem je spuštala pogled odozgo na mene. Morao sam biti zanimljiviji od tog gore žutana, smišljao sam već treću stvar po redu kojom ću joj skrenuti pozornost na sebe, natjerati taj grlati smijeh kroz poluotvorene usne u moje uši u nemire tek naslućene, gdje će se smijati zauvijek...

- Dobar dan – pozdravljamo skoro zajedno upadajući u tu malenu prostoriju, slabo osvjetljenu, sa skromno popunjenim policama.

- Dobri dan, djeco moja – odvrati trgovac sa smiješkom – šta ste trebali?

- Nas spremili po kavu – bio sam glasan i odvažan.

- I po sljedovanje ulja – nadoveza se malena pametka.

Prodavač iznese robu na stol, izvadi teku i nakon što zapisa imena naših očeva stavi pokraj njih točku, pobaca kavu i ulje u vrećice, vrati nam kusur i znatiželjno pogleda u nas.

- Još nešto?

Zapljuštaše pogledi po slatkišima, šarenim, zlatnim i blještavim mamcima za naše pohotne malene oči. Brzo smo izabrali po sitnicu, platili, te izletjeli vani uz zajednički pozdrav:

- Do viđenja!

Ponovili smo ga dva puta da bismo bili sigurni kako nas je trgovac čuo, zalupili vratima malene trgovine na osami, pa se prepustili blagoj strmini ceste koja se sada spuštala, tako da je bilo ugodnije i lakše trčkarati prema dolje k jugu.

Maleni mostić preko kojega smo trebali prijeći kao da je izviraao iz jednoga obronka nagomilane bijele zemlje gdje je završavala cesta, koja ga je silinom svoje protežnosti i žestinom pravca doslovce zakucala u drugi kraj te iste mekane litice koju je od ove druge tisućljećima razdvajao nemiran brdski potok.

Ionako sagrađen ispod razina zemlje, most je s vremenom tonuo u dno korita, podlokavan vodom i presvučen mutnim platnom blata što su ga kiše godinama nanosile na njegovo tijelo, djelovao je kao da se utapa u taj procijep. Da nije bilo zasvođene, pravilne rupe u njegovoj sredini i isklesanih rubnika s obje strane tih nekih desetak metara koliko je bio dug, mogao si pomisliti kako se to negdje odvalila stijena i dokotrljala između obala, te prepriječila put vodi koja ionako oslabi u ovo doba godine. Ta rupa nas je oduvijek privlačila, šupljina u koju se zavlači huk potoka da bi brzo izdahnuo na drugoj strani nije bila velika, tek nešto veća od mene i obrasla kupinom i drijenom. Nismo se premišljali, ostavili smo vrećice gore na mostu i brzo strčali dolje ispod. Voda je tek neznatno otjecala ostavljajući dovoljno prostora da se uvučemo u taj zarasli mali svijet tajanstven i prijeteći.

- Možda ima velikih žaba – rekla je zabrinuto.

- Vjerojatno ima, – rekoh buljeći u taj zasjenjeni mračni ambijent – ali sam siguran kako zmija ima, onih ogromnih što mogu progutati i mene i tebe.

Završih ovo šapatom i vrisnuh dok sam se brzo okrenuo prema njoj dodirujući je ispruženom rukom, kao da sama zmija ide k njezinu trbuhu. Njezin vrisak je bio jači od moga, uslijedio je takav šamar da sam jedva ostao na nogama.

Prenula se smijehom i sažaljivo krenula rukom i tijelom prema momu licu pravdajući se kako sam ja za sve kriv. Iskoristio sam taj njezin brižni poluzagrljaj, hineći još veću bol no što me snašla.

- Nisam htjela, sam si kriv, da vidim...

Skrivao sam lice rukom, pognut i ojađen, provirujući kroz prste što će sljedeće uraditi. Nije trebalo dugo da krene rukama i zagrlji me onako majčinski, brižno, pomalo kroz tužan smijeh tješila me i kobajagi se ispričavala.

- Ma nisam te jako... boli li... nije tako strašno...

Zaboravio sam kako je strahotno izgledala ona rupa ispod mosta zarasla u gusti vrtlog zelenila, zaboravio sam na vrećice s kavom i uljem odložene na cesti, nije me više pekao obraz poslije onoga udarca. Sve se izgubilo negdje, zašutjele su ptice u brijestovima i smrekama, spustio sam ruku s lica naslonivši glavu između njezina ramena i brade, utonuvši u tu razapetu strašnu unutrašnjost njezina zagrljaja kao u topao pokrivač, prestao sam disati, tek sam mirisao njezinu odjeću i dah bojeći se da nestane svega ovoga oko mene. Disala je polako i jasno su se nadimale grudi u pupanju, ruka mi je usporila tik uz njih, negdje se nešto neobično pokrenulo i razlilo kroz moju svijest, nešto što nisam jasno razumio, pomativši mi sve razumno i bistro, tako da iznenadih više sebe nego nju kad sam ruku zaustavio baš tu i stegao je oko malena ispupčenja.

U trenu se srušila kupola njezina zagrljaja, ruke su me odgurnule žestoko pa sam izbačen iz njezine sjene i osunčan tako zateturao prema potoku. Prije nego što ću upasti do članaka u brzu vodu začuh samo jedno glasno i mržeće:

- Magarac!

Brzo sam izišao iz potoka, izuo se i istresao vodu iz patika, vratio ih na mokre noge, pogledao u nju onako bijesnu i ljutu, dok se premišljala, valjda, da ode ili ostane do kraja sa mnom i ovim pokušajem ulaska u tu rupetinu ispod mosta. Znao sam kako će odlučiti brzo, nisam oklijevao nego se pridigoh sa zemlje, te onako hladno izustih:

- Ja ulazim, ti kako hoćeš.

Sunce me pratilo do samoga ruba tog zelenilom ispunjena prostora u koji sam prvo zavukao glavu, nakon nje ušlo je cijelo tijelo ostavljajući iza sebe svjetlost, taj jasan i blještav dan, nebo iznad nas i nju...

X X X

Prvo što pomislih je to kako sam iznenada oslijepio, ma koliko se trudio otvoriti oči, sve što sam uspio osjetiti u tom naporu bila je tek jasna, ali izdržljiva bol oko očiju, da bi takva ista nakon nekog vremena proširila se glavom. Sjetih se kako sam spavao i sad se budim, u bolnici nakon ranjavanja, ruka dignuta u visinu očiju zaustavi se kod njih, opipah zavoj i smirujući paniku što se izvlačila iz mene zaključih samo ono što sam pomislio na početku: Da slijep sam, jasno mi je, ali samo trenutačno, kako mi je doktor opisao tu fazu u kojoj sam nakon eksplozija i spaljivanja oko očiju te krhotina i komadića gelera i kamenja oko duplja i unutra, još i dobro prošao, on je uradio što je mogao, kako će se oči oporaviti, tek treba vidjeti, nikad dosta vremena i sreće, bla bla.

Pretumbale su i sestre nešto slično preko usta, neku vrstu utjehe u moje uši, koje su brzo povratile sluh, u lice dok sam ih raspoznao po dahu i glasu, pamteći smjene i očekujući povratak njih tri, svake u svoju smjenu. Doktorov glas nagovještaj buđenja, kao truba, tijekom dana usporen užurbanim koracima, do poslijepodne kad bi sumrak mijenjao muziku na radiju, otvarajući večernji program, tišinu i neki neobičan prigušen i ljepljiv mir. Vijesti s ratišta, prekidale bi redovno domoljubnu glazbu u kojoj bi se rojili osjećaji prema domovini i usamljenom vojniku što je čuva tamo negdje. Navikavam se istovremeno i čudim ovoj civilnoj rutini smjena i odlazaka doma bolničkog osoblja, koje za

razliku od nas ima nekakav smisao i u ratnom vrtlogu nagovještava, kako ne treba mnogo čovjeku da se opusti od straha i nemira i sve te zle slutnje kojom smo tada bili ispunjeni.

Tek sam treći dan nekako uspio sebe prilagoditi, tom ustaljenom izležavanju i ciklusima radioemisija, glasovima sestara i dodirima njihovih ruku, dok bi me previjale. Jednom, prilikom previjanja, pokušah otvoriti jedno oko i skoro sam uspio uloviti tračak svjetla dok me bol i sestra nisu upozorile kako je rano za takav pothvat i da trebam još mirovati dok zarastu svi ti ožiljci i rane, a živci i osjeti ne povrate svoju funkciju otprije.

Mirovao sam, koliko može nešto tako uspjati mladom i zdravom dečkiću od svojih dvadeset i tri godine. Tranzistor koji je mene zapao, kao jedinog slijepca na tom odjelu za ranjenike, pripadao je bolnici, tj. sestrama koje su mi ga poklonile, dok sam tu, neka imam neku zvučnu zavrzlamu, već kad ne vidim, rekla je ova starija po govoru. Veći dio dana bih proveo vrteći ovećim glatkim krugom, odveć izlizanim od upotrebe, birajući stanice radija, nervozno i nezasitno. Bio sam tek jedna zvučna frustracija više, u našoj sobi, krcatoj stereotipovima, koje samo majka može roditi. Kao da normalan čovjek biva ranjen, tako u toj prigodi na veleban način, kao što su to prepričavali moji sustanari.

Prvi do mene ostao je bez stopala i dijela noge pronašavši nagaznu minu izvan staze kojom se išlo na položaj. Naša ili njihova, nitko mu nije znao reći, eksplozivna naprava zbog izgleda prozvana pašteta, aktivirala se besprijeckorno, pod mladićevom lijevom nogom, kojem je bilo dosadno ići puteljkom, nego je birao prečace kako bi došao prije ostalih na bunker, te bi ih na neki način ponižene i spore zadirkivao zbog tog. Uspjelo mu je prva dva dana, trećeg dana je pokupio taj odljevak plastike sa zvijezdom na vrhu, pritisnuvši ga čizmom, onako mladalački brzo i žestoko. Eksplozija ga je odbacila u zrak i pao je u obližnje žbunje. Svega čega se sjeća kasnije, bilo je kako sebi nožem kida komadiće čizme što je ostala visjeti o nozi i steže zavoj iznad rane da ne bi iskrvario, u tom su ga položaju zatekli njegovi suborci, te ga odnijeli natrag u selo.

Mlađi od mene sudeći po glasu, pričao je polako i razgovijetno, ne ističući ništa posebno od toga doživljaja, ni lutanje izvan staze, ni ek-

sploziju, ni kidanje nožem ostataka čizme, vjerojatno i stopala, nisam imao volje pitati ga je li rezao ostatke mesa s noge i kako je to izgledalo. Dovoljno sam imao svojih muka, pa me tuđi detalji nisu pretjerano zanimali, što je ispričao, dostatno je bilo za njega, valjda koliko i za nas koji smo slušali takve priče. Naravno, svaki od nas imao je svoju verziju događaja, sebičnu i dovoljno bolnu, previše emotivnu i svježu, da bi još upadao u riječ drugima koji su govorili takve iste sudbine, strahotne i mučne, protegnute diljem čitave ove nesretne zemlje, te zaogrnuti zidovima bolnice na jugu blizu mora, bili smo pomalo i sretni što smo još uvijek živi. Preživjeli. Dovoljno za sada, i previše. Zahvalni za ovo što imamo, koje smo uspjeli sačuvati s dodatkom žive glave, kako bi obično rečenice završavale u to vrijeme. Nismo mogli ništa dodati ni oduzeti slijedu koji nas je upakirao u tišinu soba što su snatrile nezainteresirano, kao da nismo prvi ranjeni, niti su zidovi izgledali kao da je ovo prvi rat čitavoj bolnici, a može biti niti drugi. Pade mi na pamet taj vremenski zid između dva svjetska rata, priče o tamnici naroda, dok sam pipajući prstima, procjenjivao starost rešetkama od kovana željeza na prozorima. Uvijeni dijelovi nisu rađeni pravilno i detaljno, nego po nekoj masivnoj narudžbi, kao da je ovo nekada bio zatvor, pomislih. Patine po šipkama davno su zatvorile slojeve korozije i oštećenja od morske soli, koja je nagrizala sve u njezinoj blizini. Bezbroj naslaga boje zadebljale su rešetke, tako da su vjerojatno izgledale neprirodno masivne i teške, ne samo pod dodirom mojih ruku. Škripa i dugačak cijuk baglama, dok su se vrata sobe otvarala, nisu prestajala ni prilikom njihova zatvaranja, tek bi se zvuk za nijansu promijenio i stišao, valjda zbog bojažljiva pokreta ruke koja ih je dovodila nazad u okvir. Tražeći ručku vrata znao bih opipati dovratnik i dio zida s kojim je ovaj tvorio malene pukotine u koje bi slobodno upadali cijeli prsti. Taj dom pauka, brzo bi me natjerao da nazad povučem prste, kojima sam inače zamijenio oči makar privremeno. Zapamtio sam broj koraka od kreveta do vrata, dalje hodnikom lijevo deset koraka pa desno, bio je nužnik. Mogao sam ići bez pratnje mašući rukama okolo i udarajući nogama zidove i vrata da bih se uvjerio što je ispred mene. Moja igra pikanja bila je interesantna i drugima, smijeh ranjenika s kreveta diskretno kad promašim krevet, ili sama vrata pa se vrtim dlanovima oko njih po zidu

kao da ravnam žbuku, navela je i sestre da pokušaju smicalicu, jednu tako nevinu.

Hodeći prema klozetu malo brže nego što sam namjeravao, namjesto vrata WC-a ščepao sam dvije pozamašne dojke. Brzo sam povukao ruke k sebi dok se prolomio smijeh ispred mene i s moje lijeve strane. Nasmijao sam se i sam, na zajedljiv komentar sestre koja je upravo dolazila na smjenu, vlasnice ovih velikih grudi, kako nisam trebao biti ranjen, jer imam brze reflekse, samo sam ispružio ruke prema njezinu glasu, dodirnuo joj lice jednom, a usne drugom rukom što sam nježnije mogao uz komentar:

- Izgleda kako ovo nitko niti mazi ni ljubi – izustih jetko kroz smijeh.

Obje prasnuše u smijeh, odobravajući ove druge sestre i pomirljiv, iskren, jedne žene koja mi se ispriječila na putu.

Vraćajući se u sobu još u hodniku sam ga čuo kako pjeva, isprva tiho pa sve glasnije, onu pjesmu nastalu negdje u bespućima nama dalekog, a ipak tako bliskog prošlog rata.

Evo zore, evo dana!

Dočeka me s vrata taj složeni refren iz grla bojovnika o kojem sam znao samo to da je dobio rafal po trbuhu, te kako je jučer došao s intenzivne tu kod nas. Valjda pod utjecajem ranjavanja i lijekova za ommaljivanje, šutio je cijelo vrijeme do sad, kad je ovom pjesmom unio nemir u sobu i naš oporavak.

- Bolje ti je da otpjevaš neki psalam, zahvali Bogu što si ostao živ – bio je grub stariji ranjenik do njega.

Ovaj ne prestaje s pjesmom kao namjerno, niti pojača niti smanji glas, nego nastavi mantranje o junacima iz davnih bitaka, kontroverznim likovima kao što je bio i sam taj veliki rat.

- Pusti ga vidiš da je i dalje u šoku – dobaci tip s kreveta preko puta njih. – Vjerojatno još nije svjestan toga šta mu se dogodilo.

- Boli me za njegov šok, eto mi smo ostali zadivljeni zbog ovoga što nam se dogodilo. Sestro! Sestro! – izdera se prema vratima.

Nakon nekog vremena vrata odsviraše akord tužnog otvaranja i s njih veseo sestrin glas uzdrma prostoriju, ali ne utiša pjevača.

- Šta je, tko je zvao?

- Daj ovome pjevaču nešto za smirenje ili mu pojačaj dozu, neka promijeni repertoar – šaljivo će buntovnik.

Sestra nešto šapnu ranjeniku, ponovi glasnije riječi o tome, kako treba biti razuman, sve to završi rutinski dok je vjerojatno provjeravala kapaljke na njegovim vrećicama s infuzijom i lijekovima te odskakuta iz prostorije.

Mato NEDIĆ

SVIRAČ

(ulomak iz romana u nastajanju)

– Ja sam Anđeo Gospodnji. Tako mi je ime i drugoga imena ne trebam. –

Ovako je zapisano u prvim redcima teksta na pergameni koju je Martin upravo izvukao iz nekoga drvenoga sanduka, onakvoga kakve su nekada davno djevojke nosile sa sobom, ili, bolje rečeno, kakve su slale pred sobom u mladoženjinu kuću kada bi se udavale. Sanduk je zaista bio star. Vidjelo se to i po drvu od kojega je načinjen i po motivima kojima je oslikan, a najviše po željeznom preklopu koji se spuštao na bravu kako bi se onda kroz isturene ušice mogao provući katanac da bi se djevojačko ruho zaključalo. Sada nije bilo ni ključa ni katanca, a u sanduku već odavno nije bilo ni djevojačkoga ruha. Sanduk je bio ispunjen pergamenama i Martin je već neko vrijeme prekapao po njem nadajući se da će upravo ovdje pronaći jednu određenu pergamentu i na njoj zapisan tekst za kojim odnedavno traga. Kao čovjek koji nije od jučer, Martin je znao da je malo vjerojatno da tako lako i toliko brzo pronađe ono radi čega je doputovao u Dubrovnik. Ipak, da nije bilo te nade, on se ne bi ni mogao upuštati u ovu potragu. Nada ga je hrabrila da krene ususret pustolovini, da zaboravi na sve: na vrijeme koje će utrošiti na traženje, na brige koje mu nameće svakodnevnica, na zubobolju koja ga povremeno muči te da se prepusti rukopisima. Iako mu se činilo da ovo što drži u ruci nije ono za čim traga, Martina je radoznalost nukala da čita dalje. Nije se jednom dogodilo da tragač, tražeći jedno, naiđe na nešto drugo, možda jednako važno i zanimljivo kao i ono za čim traga, a možda još i važnije.

Čitao je: Ljudi često misle da su anđelima potrebna ljudska imena te nas takvim imenima i nazivaju. Kada bi bilo tako, bili bismo slični

ljudima. Naprotiv, nama takva imena ne trebaju, ali su potrebna ljudima kako bi nas razlikovali. Nama je dosta da čujemo glas Onoga koji nas je stvorio i da znamo kojemu se od nas obraća i što nam zapovijeda. Toliko smo povezani s Njime da nas Njegov glas dodiruje kao lahor i mi mu odmah u radosti služimo. Naša služba niti je teška niti je laka – ona se ostvaruje u dobroti. Dobrota i milosrđe izvire od Onoga koji je sve stvorio i zato je grijeh prema Njemu kada ga ljudi nazivaju strogim Sudcem. Njega ljudi, očito je, pokušavaju oblikovati prema sebi pa ga predočavaju drugima onakvim kakvim ga zamišljaju. U svojoj ograničenosti zaboravljaju da je Njegovo obličje izvan moći njihova shvaćanja, a svjetovi koje On stvara izvan su njihova dosega. U namećanju svoje predodžbe drugima prednjače duhovni pastiri kojima godi slikama o Sudu i Sudcu držati svoje sljedbenike u pokornosti. Njihove predodžbe niču iz oholosti i vlastohleplja i zato Njemu nisu mile, ali im On ipak, budući da je beskrajno milosrdan, oprašta.

Na ovom je mjestu tekst došao do kraja stranice na pergameni. Zapisivač se očito trudio da mu što više riječi stane na jednu stranicu pa je posljednjih nekoliko rečenica ispisao vrlo sitnim rukopisom, stišćući slova i krataći riječi, plašeći se da ono što slijedi ne će moći stati na drugu stranicu, odnosno na poledinu pergamene.

Martin je ovu tanku kožu okrenuo kako bi vidio što piše u nastavku teksta. Svjetlost s prozora bila je izdašna, a slova su se točila u njegov razum i stvarala su slike od kojih su ga prošli srsi.

Pisalo je: Ako bi mi ipak trebalo ime, ne radi mene samoga, nego radi ljudi koji bi me htjeli razlikovati od drugih anđela kojih je nebrojeno mnoštvo u dvorima Gospodnjim, mogli bi me nazvati Svirač. Kada se ovo ime izgovori, ljudi pomisle da sviram neko glazbalo: trublju, harfu ili cimbal, ali nije tako. Kako nama ne trebaju ljudska imena s obzirom na to da nismo ljudi, ne trebaju nam ni ljudska glazbala da bismo bili svirači. Kada bi naša glazba bila jednaka ili samo slična ljudskoj, ona ne bi imala moć privesti duše svjetlosti. Kada ja, koji čuvam prijelaz iz onostranosti u ovostranost – a onostranost je za mene Zemlja i sve što je na njoj, dok je ovostranost nebo i sve što je na njemu – začujem glas

Onoga koji je stvorio i stvara, onda zasviram čitavim svojim bićem, svakom svojom žilicom takvu glazbu kakvu ljudsko uho nikada nije i, dok je u onostranosti, ne će čuti, glazbu koju samo duša prepoznaje i osjeća, i njome privučem dušu kojoj je namijenjena. Ostale ju duše ne čuju i ne razumiju dok ne dođe njihov čas da budu pozvane kako bi po tankoj niti koja razdvaja ovostranost i onostranost prešle k meni i pretopile se u moj bruj.

Slušajući anđeosku glazbu, duše prelaze iznad ponora po onoj tankoj niti koja dijeli svjetove, ali ne osjećaju ni strepnju ni strah, nego samo milinu. One prelaze k meni ni ne znajući što se s njima zbiva, a onda, opijene glazbom, uranjaju u svjetlost iz koje će izaći preobražene, pročišćene, spremne za uživanje u Vječnoj slavi.

Dok je čitao posljednje retke, i opet sitnim slovima ispisane na pergameni, Martina je obuzelo neko čudno uzbuđenje. Nije ovo prvi apokrif koji je u životu pročitao – na desetine njih su mu prošle kroz ruke, a na stotine ih je čitao u prijepisima – no, ovaj je bio posvema neobičan. Najprije pergamena, iako je bila toliko stara da se gotovo raspadala i toliko tanka da se mjestimično prozirala pa je bilo teško čitati neke dijelove teksta, nimalo nije od starosti požutjela, kao da je nedavno štafvljena. Tekst je bio napisan prijelaznim tipom oble u uglatu glagoljicu, s mnogo ligatura. No, Martina je prije svega začudilo ono što je pročitao. U velikom broju apokrifa pisci su opisivali čudesa koja su činili bogoljubni ljudi, ali je malen broj njih govorio o anđelima. Srednjovjekovne legende i apokrifi uglavnom su pisani iz perspektive sveznajućega pripovjedača, a ovaj je tekst napisan u prvom glagolskom licu, iz motrišta autorskoga pripovjedača. Pored svega, pripovjedač je anđeo, a priča o neobičnoj temi. Koja je, dakle, svrha postojanja ovakvog teksta, pitao se Martin. Je li on služio kao poučna parabola u povijedima starih svećenika, kao što su tome služile priče iz *Besida* fra Matije Divkovića, ili je trebao ljudima dočarati ljepotu vječne glazbe i otkloniti od njih strah od smrti?

Martin je pergamenu fotografirao kako bi kasnije mogao načiniti prijepis teksta, a onda ju je nježno položio u sanduk među ostale spi-

se. Još se jednim pogledom oprostio od pergamena, a onda je spustio poklopac na sanduku. Iako u njemu nije pronašao ono za čime traga, naišao je na nešto zanimljivo i bio je zahvalan na tom.

Udaljavajući se od sanduka i pergamena, prošao je kroz hodnike pune krasnih polica s knjigama, a onda se našao ispred kamenoga zdanja dubrovačkoga dominikanskoga samostana. Premda je bio kraj ožujka, sunce je snažno grijalo, a zrak je bio čist i ugodan. Nekoliko je puta duboko udahnuo, osjećajući kako ga opija svježina zraka i sunca. Začuo je zvuk zvona koje se oglasilo s visokoga tornja crkve Svetoga Dominika. Pohitao je u crkvu, ne da bi se molio, nego da bi još jednom pogledao njezinu neobičnu unutrašnjost.

Martin je bio crnokos četrdesetogodišnjak, vrlo vitak, u hodu okretan, čovjek bistra pogleda i velika entuzijazma. Svojedobno je završio studij hrvatskoga jezika i književnosti te nacionalne povijesti, no njegova ga je strast za istraživanjem starih rukopisa već nakon nekoliko godina rada u školi izvukla iz učionice i vodila ga je širom domovine u potrazi za tekstovima. Što je dublje zalazio u samostanske pismohrane i državne arhive, uviđao je da pronalazeći rukopise, pronalazi dijelove razasutoga sebe, sklapa se u cjelinu, dotiče svoju bit, svoje ja.

Crkva Svetoga Dominika izdizala se pred njim obasjana sunčevom svjetlošću, obavijena zvukom zvonjave, kao svojevrsna nadopuna rukopisu koji je upravo pročitao, opipljiva i stvarna, anđeoski zanosna, arhitektonska krasotica. Građena početkom 14. stoljeća, ta gotička bogomolja i danas plijeni svojom veličinom i uzvišenošću. Gradio ju je dubrovački puk „na slavu Božju i na radost sebi“, a kolika je bila snaga toga puka govori i činjenica da je ova crkva u ono doba bila najveća jednobrodna katolička bogomolja na istočnoj jadranskoj obali. Martin je zaronio pod njezine svodove stapajući se sa zvukom zvona koji je u crkvenoj nutrini zamirao.

Ako u Dubrovniku želite pronaći mirno mjesto na kojem biste se voljeli prepustiti razmišljanju ili hoćete uživati u čitanju, možda biste htjeli samo nakratko pobjeći od bučnih ulica i gradske gužve, onda svakako uđite u jednu od njegovih crkava u ono doba dana kada se u njoj

ne služe mise i kada u njoj nema turista. Taj sakralni prostor sličan je knjižnici iako u njem nema knjiga koje biste posudili. U njem se ne govori glasno da se ne bi narušila svečanost toga mjesta. Ako je još netko s vama unutar crkve, ili će šutjeti zadivljen umjetninama koje ju krase, ili će, ako baš mora, progovoriti tiho, šapućući.

Martin je u crkvi Sv. Dominika bio gotovo sam. Istina, na oltaru je još nešto uređivao časni brat Anzelmo s kojim se upoznao pri dolasku u dominikanski samostan, a koji je sada žurno dovršavao svoje poslove kako bi stigao na ručak koji u ovim trenutcima u samostanskoj blagovaonici upravo započinje. Ne gledajući toliko u brata Anzelma, koji je upravo odlazio s oltara, koliko u oltarnu Bukovčevu palu koja je prikazivala čudo svetoga Dominika, Martin se rukom mašio u džep svojega kaputa iz kojega je izvukao knjižicu tiskanu u A6 formatu, uvezanu u tamnocrvene platnene korice. Na koricama nije bio utisnut naslov, kao da on nije ni važan. Bio je tu zlatotiskom urezan autorov potpis, nečitak, a ipak lijep, sličan vinjeti. Tek kada se otvori treća stranica ove knjižice, vidi se da ju je napisala Anastazija Stajkić, a naslov joj je *Neobična i malo vjerojatna priča o fra Damjanu iz Bosne*. Taj dugački naslov bio je otisnut nešto krupnijim slovima na žućkastu papiru knjige, a ispod njega je sitnim slovima dopisano: *reda sv. oca Franje, Reddržave bosanske pripadniku*.

Martin je ovu knjigu pročitao već nekoliko puta; ona ga je, među ostalim, i dovela u Dubrovnik. Riječ je tu o književnom djelu, moglo bi se reći, o proširenoj noveli ili kratku romanu. Istina je, takva su djela uglavnom plod autorove mašte; mogu biti i poučna i zabavna, ali nemaju uporište u stvarnosti. Ipak, s ovim je djelom bilo drukčije i zato mu se Martin iznova vraćao.

Još uvijek pomalo uzbuđen onim što je maločas pročitao na pergameni, sjeo je na pogodno mjesto u crkvi, ondje gdje je osvijetljenje bilo najbolje, te je otvorio knjižicu. Njezina je nutrina nudila sljedeću priču:

Noć je bila duboka i tamna. Mjesec i zvijezde skrivali su se na nebu, kao što su se i ljudi na zemlji pokušavali skriti sklanjajući se pred opasnošću koja se širila poput vatre. Tišina se rasprostrla prostorom, a remetio ju je tek prigušeni štropot kamenčića koji su prštali ispod kopita

jednoga vranca koja je jahač povezao u neke krpe da bi se njegov korak što slabije čuo. I vranac i jahač bili su tamni kao noć kroz koju su se probijali. Kretali su se u smjeru juga.

Teren kojim su prolazili bio je težak, brdovit. Nisu išli utrtrim stazama ili pravim putem, nego preko polja, kroz šume, onuda kuda nitko ne prolazi. Ipak, jahač je dobro znao gdje je, poznavao je ovo područje i nije se plašio da će se izgubiti. Živio je u uvjerenju da ga vodi Bog i da će ondje gdje on ne vidi put Bog napatiti vranca da ga naslijepo pronađe.

Na trenutak mjesec izdajnički izađe iz oblaka i osvijetli jahačevo lice. Bio je to posve sijed iako ne previše star čovjek, odjeven u nekakve prnje. Na leđima je nosio veliku torbu izatkanu na tkalačkom stanu. Iako je bila dobro napunjena, nije se, sudeći prema jahačevu uspravnu držanju, činila teškom. Ipak, kao da su u njoj bile nekakve dragocjenosti, jahač ju je čvrsto pritegnuo uza se.

Njegovo je ime bilo fra Damjan, a na put je krenuo jučer ujutro, u hitnji ponijevši jednu mješinu vode i komad kruha. Vodu će piti štedljivo, a kruh jesti još štedljivije znajući da će vodu u mješini možda moći tijekom puta nadoknaditi, ali kruh, dok ne dođe na cilj, teško da će vidjeti.

Zabrinuti pogledi njegove braće i gvardijanova preporuka da ono što nosi u torbi čuva „kao oči u glavi“ još su ga dugo u mislima pratili. Sada su i gvardijan i braća daleko, kao što je daleko i samostan u Sutjesci, a pred njim je put. Oko njega na sve su strane Turci. Bosna je, kažu, pala i sada treba spašavati što se spasiti može, a fra Damjan pokušava spasiti ono što nosi u torbi.

Martin na ovom mjestu zatvara knjigu. On dobro zna što je fra Damjan imao u torbi, samo ne zna gdje je to i zato je ovdje, zato traži.

Anastazija Stajkić znanstvenica je iz Zadra. U kodeksu zadarske Znanstvene knjižnice iz 1857. godine pronašla je podatak da je ova knjižnica posjedovala apokrif donesen iz Bosne, spašen da ne padne Turcima u ruke, kao što su spašeni i brojni drugi spisi koji su se nekomu činili vrijednima. Iako je u Zadru taj rukopis jednom bio, sada više nije tu – je li vraćen u Dubrovnik, kamo ga je bosanski fratar prvotno

bio donio, ili je premješten nekamo, to nitko nije znao. Ipak, po svemu što se o tom rukopisu znalo, važan je zato što u sebi krije tajnu. Kakvu, to ni Anastazija nije htjela tek tako reći. Zato je napisala knjižicu o fra Damjanu pa tko hoće, neka čita i odgoneta tajnu.

To je, između ostaloga, a ostaloga ima još puno, Martin znao o Anastaziji i o rukopisu za kojim je tragao.

Zvona su na zvoniku crkve Svetog Dominika već utihnula i njihov se pjev, stopljen sa zvucima drugih dubrovačkih zvona, razlijegao gradom. Martin je sklopio Anastazijinu knjižicu o fra Damjanovim pustolovinama, još je jednom zahvalno pogledao prema glavnom oltaru, radostan što je pročitao priču o bezimenom anđelu čije ga uvjerenje o moći nebeske glazbe nije ostavilo ravnodušnim, a onda je izašao iz crkve. Napolju ga je dočekaosunčan dan kroz koji se rasprostirao podnevni mir. Zastao je pred crkvenim vratima i na trenutak je pogledao po trgu razmišljajući bi li otišao na ručak ili bi se radije vratio u samostansku knjižnicu. Izenada, nije znao otkuda, pred njega je istrčao malen dječak. Izgledao je kao četverogodišnjak. Iako ni roditelja niti ikoga drugoga nije bilo na vidiku, dječak se nije doimao ni izgubljenim ni uplašenim. Stao je pred Martinom i pogledao ga je kao da će progovoriti. Onda je nastavio trčati, a iza ugla se pojavila starica, očito baka, koja je bila zadužena da ga pričuva, a kojoj se mali oteo.

Dječakova pojava i onaj pogled kojim ga je na trenutak obuhvatio prodrli su duboko u Martinovo srce. Možda je to neobično, pa i ne bi trebalo tako biti da nas neka sitnica potrese i izbaci iz ravnoteže ili da nam pokrene sjećanja pa im se ne možemo oduprijeti, ali upravo tako često biva. Dok je gledao za odlazećim dječakom kojega je baka dostigla, Martinu je u svijesti bljesnula slika njegova protekloga života. I on je želio imati ovakva dječaka – ne samo jednoga – i uživati u plodovima obiteljske sreće. Ipak, sretna veza s nekom ženom nije mu se ostvarila pa su svi njegovi pokušaji da pronađe osobu s kojom će podijeliti ljubav i zasnovati obitelj, kako mu je izgledalo, od samoga početka svake veze bili osuđeni na neuspjeh. Često se pitao je li njegova potraga za rukopisima samo bijeg od neuspjeha koji je doživljavao na emocionalnom

planu i jesu li knjižnice i arhivi njegovim pribježištem, utočištem u koje se želi skloniti od svijeta koji ga ne razumije i u koji se ne uklapa.

Kao i u svakoj ljudskoj djelatnosti, i u njegovu su radu nailazila križna razdoblja tijekom kojih se pitao ima li smisla ova njegova potraga, ovo rovanje po starim spisima i ne žrtvuje li on previše svojoj strasti za pronalaženjem neobičnih rukopisa koji u sebi kriju drevna znanja ili, u najmanju ruku, drevne pretpostavke. Zaista, svaki posao iscrpljuje čovjekove snage, a onaj umni, za koji prosječni ljudi misle da je lakši od fizičkoga, odnosi toliko energije da čovjek, ako se njime dugo i bezrezervno bavi, može biti potpuno ispijen, energetski ispražnjen. Dok je još radio u nastavi, i Martinu se, kao i mnogim drugim prosvjetnim radnicima, događalo da mu ljudi zavide na kratkom radnom vremenu koje provodi izvodeći nastavu, na dugačku ljetnom odmoru za koji su neupućeni tvrdili da traje čitava tri mjeseca i na još mnogim stvarima. I što su ti zavidnici bili manje obrazovani, to su sebi više davali za pravo da iznose mišljenje o tuđem radu i odmoru, posve nesvjesni toga koliko umni rad može umoriti čovjeka i koliko je znanje ujedinjeno s vještinom poučavanja potrebno da bismo odgojili i obrazovali čovjeka. Još je Martinu čudnije bilo kada je uvidio da ni oni visoko obrazovani ljudi, čak ni oni koji su se do jučer bavili prosvjetno-pedagoškim radom pa su preko noći, ponajčešće zahvaljujući svojoj političkoj podobnosti i spremnosti na dodvoravanje (čitaj: licemjerju) zauzeli rukovodeći položaj, ne mogu, gledajući iz perspektive moći koju su nenadano stekli, razumjeti težinu rada u nastavi, a o težini znanstveno-istraživačkoga rada da se i ne govori. Preživjevši izivljavanja takvih, Martin se najprije povukao u sebe, kao u ljušturu, stvarajući oklop načinjen od ponosa, koji nizašto nije htio prodati, i stručnosti, u koju je bio uvjeren, a potom i u knjižnice i arhive u kojima je pronašao mir, predajući sebe starim rukopisima preko kojih je razgovarao s davno minulim ljudima koji su ih napisali, sve više postajući svjestan prolaznosti života, starosti koja mu se približava, zatvoren u svoj svijet bez životne suputnice, bez potomstva u koje bi ugradio životnu nadu. Ponekad, u trenucima kao što je onaj u kojem ga je prostrijelio pogled malenoga dječaka, Martin se pitao ne plaća li suviše veliku cijenu da bi uživao u strasti potrage, ne

odriče li se sebe da bi živio odijeljen od svijeta koji, istina, juri ususret svojoj propasti – vidljivo je to po padu moralnih vrijednosti, čak i u Crkvi koja bi trebala biti prvom njihovom čuvaricom, a koja je, kako svi govore, sada u krizi – ali u tom svijetu ipak uvijek iznova treba otvarati prostor nade i vjere da postoje dobri ljudi koji su budućnost našega društva. Samo zahvaljujući toj vjeri i on i svi slični njemu mogu živjeti.

Martin je još bio u potrazi: i za rukopisima i za ženom svojega života. Živeći tako, znao je da živi sebe, da ispunjava svoje dane onim što on jest i što čini njegovu bit. On je umnik i tragalac – ništa drugo, čini mu se, ne bi mogao biti.

Dok se vraćao u samostansku knjižnicu, Martinu je na umu još bila misao o padu moralnih vrijednosti u našem društvu, a taj će pad neminovno, mislio je, društvo odvesti u slijepu ulicu. Posvemašnja digitalizacija, nametnuta iz svjetskih centara moći, vodi otuđenju čovjeka od čovjeka, vezuje ga uz aparate i čini ga ovisnim o njihovoj uslužnosti pretvarajući ga tako u automat. Vidljivo je već i kod male djece koja svoj mir nalaze igrajući se suvremenim stvarčicama koje su povezane s internetom da se u slučaju nestanka električne energije ili izostanka mrežne povezanosti ne mogu dobro orijentirati, pogledi su im prazni i izgubljeni zato što im se čini da se njihov svijet srušio. Isto se događa i odraslima koji su satima bili povezani s ekranom, a ne sa živim čovjekom. Zašto su ljudi dopustili da digitalna sredstva toliko zagospodare njima, pitao se Martin, da ih odvedu u otuđenje umjesto da im posluže kako bi olakšali sebi život i time poboljšali svijet? Odgovor je nazirao u staroj istini da u svemu treba imati mjeru i da je svaka pretjeranost štetna, a ta misao na drevnu mudrost podsjetila ga je na ono što je pročitao u priči o Sviraču, na davnašnju kritiku koju je pisac te priče uputio na račun duhovnih pastira kojima godi slika o vječnom Sudu budući da njom zastrašuju vjernike i drže ih u pokornosti. Nisu li današnji moćnici koji rade na otčovječenju čovjeka slični onima koji su u srednjem vijeku ljude plašili strašnim predodžbama vječne propasti. I ovi današnji imaju isti cilj, ali su im sredstva drukčija: i oni ljudske mase žele držati

u pokornosti ne bi li tako ostvarili svoje zakulisne interese i uživali u moći koju imaju nad milijunima ljudi?

Razmišljajući tako, Martin je ušao u samostansku knjižnicu. U njoj je zatekao časnoga brata Anzelma koji je čitao istu onakvu knjigu kakvu je on čitao u crkvi. Bila je to *Neobična i malo vjerojatna priča o fra Damjanu iz Bosne* autorice Anastazije Stajkić.

Marina ALERIĆ-BEBIĆ

ŠTUDI

Vrije u kafiću, iza mise. Senka cikne videć Meri.

- Aje vamo! Pritrest ćemo malo po naški. Ti, ja, ikavica i kavica. Dis? Šta ima, čavko? Nu nas? Mlade babe! Konobar! Što crnju! Čujem da ti se udaje Zdenkica. U koju će župu? – Senka će po starinski.

- Iz Omiša je on. Zamirili se na sezoni – Meri će sidajuć i zabacujuć kosu.

- Štano je ona izučila?

- Jezike. Davala molbe ja ovde – ja unde i ništa za stalno. Kako tebi na tvom poslu? – privrni Meri na nju.

- Ako nisi nečiji, samo te prte, a kad dile povišice ne bendaju te i undan samo luftiguzin znaju kako im je ime. Oni su podobni, popet će se pa će mu uturit digdi u loj dicu jednoga dana, ko što je i on nji. Jes išla glasat? Ja nisam. Oću im grebat mater! – zapali se Senka

- Ja jesam. Ako izađem ne znaju za koga sam glasala, a ako ne izađem znaju da nisam ni za nji – opravda se Meri.

- Dobra ti je ta. Ti si „pametna“, a ja se čudim što moj najstariji oće u tuđinu. Dok guzičari skupa rvatuju. Sve neki mazdrkovi, gard ko u mafijaški zaštitara, ko iz parodije, Bog te maza. Eto išton sam iz crkve, ali ne mogu izdurat. Priko noći stekli, a do smrti ne će položit račune. Nemeš od nji k oltaru. Dižu križeve po brdim od uplečkani para. Ne dižu oni spomen Bogu nego sebi.

- Štaš moja Sene, jes vidla, i neki pratri take dižu u nebesa, te naške „poduzetnike“ jerbo otvaraju radna mesta, a šute o tom kako su stekli i kako deru kožu radniku. E, moj pratre, bolje bi ti bilo da si ga opra nego nakitijo. Manjka ji što su ošli u svit, moja Sene. Radit će, more bit, iste poslove koje bi i ovde, ali ima urednu plaću i plaćeno prikovrimeno. Vamo, nikad dvi jake za vratom. I, danas nije fensi reć da je ukra nego da je otuđio, lišio, uskratio... Političari i „poduzetnici“ ko nokat i meso.

Sastali se Bazen i Đakuži. Kumili se Cakum i Pakum. Legalno pelješe narod, a di je ono što se još ne zna – surljala je Meri.

- Svugdi se život svodi na borbu za varivo i opstanak na grani. Nije ni u svitu svakom bolje. Meni je samo jezivo kad dicit poginuli branitelja molbe za posa ocjenjuju prisvučeni, do jučer slinavi, vrićari i profiteri. Nami borba, a njiman pretvorba. Nami u torbi glava, a njiman država. Simbioza vukova i koza i statistička sarma. Njiman meso, nami kupus i riža. I, pratar će ji zgodnije odrišit nego nas u koji je raspa i džep i takuin. Ma, i narod je budala. „Študi što krađu, samo neka i meni dadu“. Koliko ji tako misli. I, šta ja imam od toga što će na nomu svitu podobni vranac sa sumnjivom diplomom doć na klanac kad je na vomu ukra mojoj dicit posa. Ti bi mogla u svit, imaš uključivo, esperantsko ime – malo joj zakajla Senka misleć u sebi kako je se ona „snašla“ i vamo. I ona bira drmadžije za kumašine, uturili joj sinove u državno pa sad masla nešto ko fol.

- Radite li vi išta polja? – ositi se Meri pa svrne s politike koja je izašla navrmoca i Bogu i čoviku, ko i ona nesrtna korona na sva zvo-na...

- Slabo kurdumi. Bolje bi bilo da smo džaba ležali nego što smo džaba radili. Politika ubija selo. Klima čudinja. Više uložili nego umnožili – iskonta Senka.

- Znaš koga sam srila? Anitu Brečića. Posvudaru. Vitrena sto gradi. Dužna i Bogu i čoviku, a vali se koliko je potrošila za vatromet i dro-nove kad je ženila sina i kako je naručila tortu iz Splita i kako u svakoj sobi ima android od četeres inča, a u dnevnom od sedamdeset. Posuđuje u slabiji od sebe i ne vraća, a časti se ko da ima besplatni bankomat u kući. „Jesli na fejbuku?“, kidisala ona. „Kako nisi? Moraš to imat. Aje okinit ćemo jedan selfi pa ću nas metnit.“ „Noste đava, šta će mi to. Ne volim ja mećat slike, ni svoje ni od dice“ – jedva sam je odrenala. Natrackala usta, modrijola oko očiju, a drknuta i je. Rijaliti! Pa da me neko vidi s njom – namujsi se Meri.

- Sliku svoju ljubim – Senka će sarkastično pa nadoveza – Ne dam ja drćini da se ugrizu samo u internet i glupu modu. Ja sam svojizim zapivala: „Dok se ne budnete sami uzdržali dotlen će bit kako vam ja i ćaća rekne i šlus.“

- Moja ti je prasvekrva Joka još živa. Neki dan rondža: „Vaktile su cure i matere im plele i vezle a sad... Nalet odnijo toji vejzibuk i otkad ga je“ – oponašala je Meri jadnu starudiju.

- Svi se ipse žale: posa, trka, potrošački život, nema se kad, niko ni s kim... Jurum je ko će veću plazmu kupit i više auta i mobitela po glavi ukućana imat, a ža im redovinu dat za Crkvu. Nu tebe, otkad fumaš? – Sena će začuđeno.

- Naumečila se. Moram nešto. Bolje se takljat nikotinom nego anti-depresivim. Sve tjeskobno, i muško i žensko. Samo tempo.

- Pritisak – Senka se uskomlica. – A žensko nesrtno, minaj đavle da ikad ima u životu vrimena za se i neke svoje afinitete. Služi dicu i čovika pa posle čuvaj unučad i starčad na kraču. Ja kad ritko kugod i pođen iz kuće, moja svekrva, moja ti sveky s ipsilonom odman: „Nevista, i ja ću s tebon.“ Vako, nije ona loša ali, brte, nasadrlji mi se kad god pođem u jetrve pa nemeš brstit prid njom i naprdivat.

- Metni ti nju navakat namisto, bolje ti je. Nisam ja ko moja sestra Livija. Ja metnem na misto i drčurliju i muškadiju i starudiju pa jamim knjigu i natenane...

- Nemam ti se ja kad ni prikrstit, a kamali čitat knjige. Pročitala sam ja neke ljude. Za sva vrimena. Dobra je tvoja Livija samo joj oni čovik težak ko valjak za asvalt – zakolči Sena.

- Je, Bog ga vidijo, malo je teretan. U njega uvik neka umna forenzika. Mučniji je i od Sartrea i od Kafke – pobiberi Meri.

- Moj je brđanin salalan. On ne duma vele i ne izuminaje. Podaj mu one stvari i pečeni kumpira i etogac – prikardaši Senka.

- Jesi đava, kazat ću mu šta si rekla – iskopesti se Meri od smija.

- Ne će se on ljutit. More se s njim šalit. Ko će svaku rič destilirat. Ne će nas ni Bog zgromit ako se malo iscirlikamo. Smij je zdrav – ostade pri svom Sena. – A ja kad sam ljuta odnese me šijun na rađu. Primišćam po kući, prisadujem cviče s jednog mista na drugo... Iskalim se tako.

- Oće to u menopauzi. Bolje tako nego ko muški. Minjat aute i žene. U nji je starački pubertet gori. Nego, pitala me Gordana Lujina, viđam li te i tako to – Meri će, prpajuć nešto po torbici.

- Goga moliboga. Seka Peka, a jezik napuvan ko bajlak. Prilipi kosu vorketom, poprica okom, čim iz crkve sve secira – oni smrdi ko da

nije čujo za sapun, onoj tajnice stoje ko slonu štramplice, oni vako, ovi nako... – navi se Sena afektirajuć.

- Znaš, isto, vele njezini stoji. I u crkvi se srozalo ponašanje. Samo priša i površnost. Manita neka vrimena, kažem ti – otenta malo Meri, smijuckajuć se slatko Senkinim fintama.

- Šta srozalo! Idu pišat iza mise, a ruke pune omrvljene hostije. I svi moramo gazit čestice nogam po crkvi jerbo ne meremo prvat po zraku ko tice. Pandemija prošla, a vele svita i dalje jamlja Svetinju neposvećenim rukam. Kršćeni, a gori nego pogani, I, nije to od lani da se za sve govori da ništa ne udi. Moda, ćako. Samo nek je sa svitom. Študi ovo, študi ono. Sve študi, ništa ne udi. Undan, kad je tako, študi što će nam jezik đavli vitlat po drači. Študi što će nas koštat i na vomu i na nomu svitu. Smija si se, a sad plači. Kusaj đavliju pitu – zanese se Senka ko da je bacila kočnice priko ramena.

- Tako ti je moja Meri, nego sad lipo kad dođeš kući šta god čeljad reknu samo viči: Študi. Ako prigovore: Di si se toliko zabavila?, ti reci: Študi. Ogladnili smo. Študi. Nisi mi oprala robu za sutra. Študi. Kad je študi undan neka je sve študi, a ne samo što njiman paše – istrese Senka ustajuć i dajuć tako do znanja da je vakat kući pa oplete jopet. – Lako je tebi Merice, tvoji su odresli, a od moji petero još dvoje idu u srednju, jedno u osnovnu, a ovo kasno išton izašlo iz pelena. Ja ima dvajes godina uvik u govrim. Neki dan, ja nisam vazdan stala, a oni mi nešto nagraisali. Vičen ja njiman da ću pustit i ja sve kraju pa da vidimo ko će im povazdan služit gubicu i guzicu. Iđen i ja oguglat na sve i samo ću guglat, a eto njiman pa neka rade i rede i po kući i po dvoru. Đava ti odnijo globalno guvno. To samo tvita i skajpa, a ne znaju sami ni jaje na oko cvrknit. Da meni štogod budne, morali bi zguglat kako se to radi. Obatrala ji ja i utrala u vrta da pliju travu. Motika namisto emotika. Ko će jist mora i radit i ko god griši mora i postit. I staro i bolesno i neja-ko. Nema u mene trta-mrta. Neš pušćat da prispiju za udaje i ženidbe a da ništa ne znaju sami, nego pojist i protrat kroz criva – iskarikira ga ona. -, „Ti istraješ sojom svoje grije iz nas“, meni će sin Zvonko. Viš ti viškala. – pohvali se Sena.

- Dovitljivo dite. Na mater – i Meri joj zakuca tricuu.

- „Ti si zaostala,“ mudlaju me, „nema ti danas podile na muško i žensko i bojiš se interneta, a bliži se već hologramska i telepatska era.“ Sad te ja ranim i sad ćeš iznit smeće i donit drva. Zaradi meso i prilog. I, nije se niko posija iz matere ni rodijo ni nadojio iz ćaće. U ženska nema simena ni u muška vimena. Tako je Bog uredijo. Njegov svemir – Njegova pravila. „Ja i jidem samo pomfrit“, mlađi će. Dug je put od njive do pojidena kumpira i oprana pijata – ne dam im se ja.

- Što ne opereš to auto digod, bleno jedna – na parkingu će joj Meri, držeć se za drob i smijuć se urnebesno.

- Ja oprala, a kiša izbrljala. Neka. Dat će Bog i glibavi kiša i svačega. Potrcmali i deset Božji i pet crkveni. Što manje dice to više iseljavanja? Pitomi odlaze, a diviji dolaze. Ne smiš riktat dite, zvat će „plavi telefon“. Ako te ja zovnem, oplavit ću ja tebe i to ne samo po prknu. Otpagat ćeš. Šanti-pamti kad je krizma bila! Da ne bi ono riktalo mene kad nareste. Škurnjac! Nema u mene „ko sam ti – ja sam ti“ i „študi“. Ja gađam odman u čelo. Ne mrcvarim. A ne triba niko ni mene valit. Koga vale, toga privale – naosumi se Senka ljuta ko osa.

- Idemo, ti i ja, lipo, osnovat stranku protiv stranjanja i nazvat je Študi – naoštri još sve Meri, crkajuć od smija i pišuć prstom po glibavoj šajbi Senkine karatalice veliko ŠTUDI.

Franjo MATANOVIĆ

BROJEVI

Viski i nedostajanje

Zašto sam izabrao pseudonim F. M. neDostajemiviski?

Osamdesetih u Slavonskom Brodu, gdje sam već radio kao radnik u tvornici tenkova, bijah se uključio u KOH (Književna omladina Hrvatske) pri Centru mladih koji su objavljivali LOB (List omladine Broda). U istoj zgradi je bio i Brodolom – humoristični list u kojem sam se prvi put potpisao sa F. M. neDostajemiviski.

U ono vrijeme sam istraživao svu pristupačnu mi literaturu te sam tako jednom prilikom čuo kako Desanka Maksimović spominje neki festival poezije, sajam knjige ili nešto slično, ne sjećam se točno, govoreći kako u toj šumi od imena se svatko izgubi. Čini mi se da je spomenula pet tisuća autora. Pa se ti snađi i pronađi nešto i nekog. Onda sam složio inicijale sa šaljivom frazom kako mi nedostaje viski u optičku varku, tako da je podsjećalo na omiljenog mi Dostojevskog.

I optička varka je doista upalila jer su već u LOB-u neki primijetili: Pa, kad je to Dostojevski pisao pjesme.

Otada je to i ostalo, mada mi je Sijekovčanin Duško Trifunović bio napomenuo da se potpisujem imenom i prezimenom.

Mrijeti il' umrijeti?

Tisuću devetsto osamdeset sedme, prilikom prvog odlaska KOH-a (Književna omladina Hrvatske) iz Slavonskog Broda, pod dirigentskom palicom Borislava Stipića na Jutro poezije u Zagrebu, gdje nas je ugostila Ruža Orešković i gdje su bili Sead Begović i Josip Sever i još ne znam tko, pretipkavao sam prve *samizdate* s indigo papirom. Znam

da je išlo maksimalno šest onih tankih listova i bio sam dva-tri puta preptikavao ovaj prvi *samizdat*. To je bila prva prilika gdje sam dijelio te “smotuljke” (tako ih je nazvao B. Čegec prilikom poetskog gostovanja u Slavenskom Brodu). Valjda zbog preptikavanja izišle su one kratke poezije i to je upalilo kod publike. Pa sam zbog toga nastavio do danas sa *samizdatima*.

Da, bijaše to upravo izdaja duše. Samo izdaja bez dodataka. Bez začina. Negdje u nekoj periodici sam bio pročitao da u Rusiji, tj. u ondašnjem SSSR-u, rade *samizdat*, pa sam i sam isprobao.

I kao prvi tekst sam stavio BIOGRAFIJA // rođen je / živi / postavlja pitanje / mrijeti / il / umrijeti. U ono vrijeme, kao i sada, nisam imao nikakvu biografiju. Ali me je potrefilo to vječno pitanje svakoga tko se rodi: mrijeti ili umrijeti, živjeti ili se pustiti struji života, umirati podnošeći muku života ili umrijeti i biti mrtvac koji hoda, zombi...

Što je „život»?

Kako se u vrijeme moje mladosti, koja se odvijala u komunizmu socijalističke Jugoslavije, vrlo popularizirala zapadnjačka konzumistička kultura, tako se moja mladost pretvorila u posjećivanje kafića, diskoteka i slično. Vrlo se dobro sjećam kako bi netko od poznanika, kolega, drugova, prijatelja u predvečernjim ili večernjim satima naišao i pitao: “Hoćemo li u život?”, što je značilo hoćemo li negdje u kafić ili drugdje slično. A kakav je bio život? Išli bismo od kafića do kafića i ako bismo imali novca onda bi se pilo. Dokle ima novca. U zadimljenim kafićima. E, da, u ono doba svi kafići su bili zadimljeni. Nije postojala zabrana pušenja. Tako da je najgore prolazio onaj koji ne puši.

Sve se pretvaralo u opijanje, u neko vrludanje tamom po tom “životu”. Nekog je to uništavalo, kao što je uništavalo mene, a netko je plivao i po tim vodama. Ali sam znao da se sadržaj prazne flaše ne može izgubiti, da je vječan. Nemam pojma otkud sam znao. Ali je bilo to znanje ukorijenjeno u meni. Nije ga uspio uništiti ni dim, ni *rock and roll*, ni alkohol, niti išta što su nam servirali kao dobrotu. Njihovu dobrotu.

* * *

život je
sadržaj prazne flaše
kad se rasprsne
ostaje

Usmjereno obrazovanje

Kada sam započeo javno pisati i čitati stihove u grupi koja se sastajala ponedjeljkom, bijaše množina djevojaka koje je profesor Ivo Križanović organizirao po literarnim sekcijama te bi prije odlaska na studij u velike gradove dijelile svoje stihove s nama, provincijskim pjesnicima. Tako je bilo i nekoga iz gimnazijskog četvrtog e razreda, a koje su onda zvali matematičari, jer su se pripremali za studij matematike ili tako nešto. To je bilo ondašnje usmjereno obrazovanje. Koje je po Šuvarovim reformama potrefilo kompletnu našu generaciju. Prve dvije godine obrazovanja bile su po istom programu u sve četiri slavonskobrodske srednje škole: gimnazija, ekonomska, poljoprivredna i industrijska. U gimnaziji se, naravno, tražilo najviše znanja i nisu se svi mogli upisati tamo poslije osnovne škole, samo odlikaši i oni vrlo dobri. Poslije prve dvije godine “usmjerenog obrazovanja” svatko je birao svoj smjer, svoje zvanje, svoju budućnost. Ali i tu se bodovalo po uspjehu u prva dva razreda. U industrijskoj, poljoprivrednoj i ekonomskoj se tražilo manje znanja tako da su i osrednji učenici postizali odličan uspjeh, dok su odlikaši u gimnaziji s mukom dosegali vrlo dobar uspjeh zahvaljujuć strogoći i pubertetskim godinama. Tako su se u one najtraženije smjerove upisali najlukaviji. Doljepotpisani može posvjedočiti da u zadnje dvije godine srednjoškolskog obrazovanja nisam učio ništa novo, pogotovo matematiku ili jezik. U četvrtom razredu sam uspijevao rješavati pet od šest grupa testova za sve sudrugove koji su sjedili u zadnjoj klupi. Za sebe nisam uspijevao rješavati, ali nije ni trebalo, jer me profesorica koja je smišljala šest grupa testova nije mogla oboriti jer sam imao sve u malom prstu.

Tako sam ove stihove posvetio matematičarima iz gimnazije, gdje sam po svemu pripadao, ali me obrazovanje usmjerilo na drugu stranu.

MATEMATIČARIMA

(četvrtom e)

ako je život
hazardna igra
(pa se igra)
ne ulažem sve
da bih gubio sve

ulažem ništa
dobijem dvostruko

Svi misle da misle

Već sam govorio puno puta kako sam bio izbačen iz kolotečine ondašnjeg obrazovnog sustava, a pogotovo iz literature, tako da sam odlutao u razne predjele čitanja. Od Freuda preko Nietzschea sve do najraskalašenijeg tipa literature. Iz čega sam se na jedvite jade probudio. Zapravo, rat i predratno razdoblje su me izbacili iz tog sustava razmišljanja.

Tako sam i ovaj razgovor sa Stvoriteljem obavljao u tonu na koji su me usmjerila čitanja. Mislio sam da je vječnost na zemlji. Mislio sam da zemaljska vječnost postoji i da ne prolazi. Ono što se bilo uobičajilo među mladima iz dvadesetog stoljeća, točnije iz druge polovice dvadesetog vijeka.

Danas se to, nažalost, pretvorilo u općenito mišljenje. Svi misle da ne postoji nebo. Svi misle da je ovdje vječnost. Svi misle da misle.

* * *

u igri s tobom
zalažem kartu do neba
ako dobijem
povratak volim

ne gubim nikad

Najkroničnija kroničnost

U ono doba sam čak započinjao i razmišljati. Tako sam proizveo razmišljanje o kroničnom pjesniku. Mnogi iz onih mojih/naših lutanja po “životu” noći i mraka su završili u drugim kroničnostima. Možda čak najmanje kroničnih pijanaca. Kronične pijance su proizvele pret-hodne generacije. Mogao bih nabrojiti množinu kroničnosti, od kro-ničnog skupljanja novca do kroničnih ratnika. Ali ću se zadržati na naj-kroničnijoj kroničnosti današnjice: samoći. Ta je obilježila prošlo a i početak ovog stoljeća. Ja sam ju isprobao u ustostročenoj dozi. Kako? Tako: klasični proizvod ovdašnje civilizacije. Toliko je napumpano JA (Ja najvećim slovima koja postoje) da se od majčine sise jedinka odvoji i postane individualac, jedinka i to jedina jedinka. O tom ću jednom poduže pisati. Sada je dovoljno da kažem kako sam vidio oženjene i udane koji su toliko usamljeni. Vidio ogromne gomile usamljenika. Vi-dio samoće neprebrojive. Najveća kroničnost današnjice. Ponavljam: SAMOĆA.

* * *

dok je vina
naiskap
i dok žena
kronični pjesnik
a bez vina

a bez žena
 nema
 znam zbog čega

Zaustavimo globalno

Mia Begović je za ovu pjesmu rekla da sam muški šovinist. Govorim o 1987., kada je ova glumica bila gost u Amadeusu kod Ante Prkačina i kada joj je Borislav Stipić pokazao pjesmu. Ja sam bio tamo u prikrajku i nikomu nisam smetao niti sam išta značio, kao što je činjenično i sada. Isto tako neki dječak je u Lapidariju na Jutru poezije kada sam podijelio prve *samizdate* povodom iste pjesme trčao do svoga tate i pokazivao mu izuzetno opsceni naslov.

Što uistinu i jest. Onda sam pokušavao skrenuti pozornost tim nekim opscenostima. A zapravo sam potpomagao ondašnje društveno-kulturno uređenje u razvoju ne samo opscenosti nego u rađanju jednog pornografskog društva.

Danas manje više cijeli globalni svijet živi tu pornografiju.

Evo ne kažem da zamislite vaše djedove i bake, možda bi upečatljivije bilo pradjedove i prabake zamisliti da zakorače u ovaj naš svijet: Što bi rekli?

Kako smo odjeveni? Pogotovo nježniji spol – zar ne bi rekli: Otkud tolike kurve? Otkud tolika raskalašenost, golotinja, psovanje? Činjenica je da je jako teško pronaći osobu koja ne upotrebljava psovke kao poštapalice. Opscenost i bezobraznost i svaka vrsta nedoličnosti je osvojila cijeli svijet zahvaljujući i meni. I vama zahvaljujući.

Mojoj kurvi

ta tvoja ruka
 zagrljaj
 nema ga na mome
 ramenu

odnese oluja
na sablje

posudi mi čašu života
pustinjo

sad da pada sunce
volio bih sad
kao hridina
razbio bih more

Gorke činjenice

Živimo u civilizaciji koja je po mnogim aspektima ubojnička. Ubijanje je praktički jedan ritual koji se skoro bio iskorijenio dolaskom kršćanske civilizacije i kršćanskih vrijednosti. Ne trebamo zaboravljati koliko su iznad svega vizualni mediji u zadnjih sto godina promovirali to, ubijanje. Danas smo na pragu ozakonjenja eutanazije, a da ne govorim o ubijanju nerođenih beba...

Ja sam već govorio o tom, jer sam i sam isto činio. Financirao sam jedan abortus. Nisam ni znao da financiram ubojstvo bebe. O tom sam dao intervju u Italiji (Vita Nuova – Trieste), a poslije je prevedeno i kod nas (Glas Koncila).

Koliko još ima gorkih činjenica za koje ne znam ni da postoje?

* * *

kad te ubiju
sve te zaboli
tako da zaboraviš
najveću bol
živjeti

Buđenje, kasno buđenje

Ovim tekstom sam dokazao koliki sam bio sljedbenik svake novotarije. Bio sam zatrovan čitanjem polupornografske američke literature, bio sam zatrovan filmskom produkcijom, a da i ne govorim o propagandi *rock and roll* kulture. Imadoh i onda komadić kritike u sebi, ali je bio zagušen. Nisam razaznavao između svih tih silnih istina koje su nam izvikivali sa silnim megafonima i na koje su upirali silne reflektore koja je prava. A zapravo su nas, mene odsijecali od korijenja da bi mogli stvoriti pokretnu marionetu, u čem su i uspjeli. U mom slučaju. A i u slučaju milijuna drugih. Možda i milijarda drugih.

Buđenje je teško poslije toliko silna opijanja.

I potvrđujem da je samo Božja milost uspjela probuditi me. Makar malo probuditi me.

Peniks

iz krvi u krv
krivi il pravi
lažni il snažni

idu heroji

Spomenik paloj revoluciji

Poslije sam bio preimenovao ovu pjesmu u *Spomenik paloj revoluciji*. Jer osamdesetih je ona revolucija koju smo učili u školi već padala. Urušavala se.

Danas gledam kako na sve strane niču neki novi spomenici. Jako je dobro spominjati se istorije, povijesti. Nije dobro rušiti jedne spomenike i postavljati druge. Nije dobro ni isticati neke povijesne događaje, a ostale sakrivati.

Najbolje bi bilo reći istinu.

Najbolje je živjeti u istini.

Spomenik revoluciji

daleko ovdje
mi smo
nasade krvi stoljetne
tragedijama poorane

a jedva davno
sjećam se
komedija

Sloboda govora

Nije bilo slobode govora u ondašnjoj Jugoslaviji. Neke riječi i neki govori su i onda bili zabranjeni. Tako htjedoh dosjetkom reći: “Dolje crvena zemlja!” u kojoj su vladari bili crveni buržujci, a između ostalog tako su bile posložene i boje državne zastave (plavo – bijelo – crveno). Mada se nitko nije dosjetio u onoj raspadajućoj tvorevini na što aludiram. Pogotovo ne oni iz milicijskih organa.

Doista, već u onom sustavu bilo je dosta razgraničeno ono što smiješ reći i ono što se šapuće. Primjer je povijest naših djedova, ujaka, stričeva i svih koje nikad nismo upoznali jer je to, pogotovo u našem kraju, bila tabu tema. I zato su nastale dvije paralelne istorije: ona službena koja se galami na sve strane i ona koja se šapuće.

Možda je ono ondašnje bilo samo preludij u ovovremeno.

Poslije bitke

gore nebo
plavo od suza bogova
dolje zemlja
crvena od krvi ljudi

Spora pitanja bez brzih odgovora

Ni onda nisam pratio tisak jer je to bila skupa rasonoda za obične smrtnike. Bogu hvala. Jedna gospodična mi je ispričala o mrtvom novorođenčetu koje su bili pronašli blizu autobusnog kolodvora u kontejneru za smeće. Ne znam nikakav detalj, ne znam ništa o tom što se dogodilo. Ali su moje emocije bile ranjene, teško ranjene. Sve što sam ikada pisao bio je odgovor mojih emocija na stvarnost, vrlo često jako surovu stvarnost. Moja obrana i moj izljev koji su se kanalizirali u riječi. Često neshvatljive i meni samom. Ali moram priznati kako se taj sustav odgovaranja i reagiranja na stvarnost, na život i probleme, pa i na radosti i na ostalo, ponekad pokazao i dobar, i plodotvoran.

Postavljao bih pitanja. Vrlo rijetko bih dobivao odgovore, pogotovo je sigurno da ne bih dobivao brze, instantne odgovore.

Neki odgovori bi stigli poslije desetak godina, znači vrlo brzo. Neki nakon pedeset. Neke zasigurno nisam znao dešifrirati.

Novosmrćenče

(onima koji
to nisu)

slijedi da ti psine
rasut mozak ližu
o gdje si ga ostavio
zar u klozet
našeg kolodvora

Što se krije u nama

Noć je tema kojom želimo otkriti što se krije u nama. Po danu nam svjetlost smeta da se usredotočimo na ono što skrivamo. Tako sam i s ovih nekoliko riječi postavljao prije svega sebi pitanje: jesam li ja crn ili pas koji laje? Koja je granica između dvije ili više ljudskih realnosti? Koliko se čovjek umije skrivati iza množine maski? Koliko zna

glumiti? I uostalom, u kojem filmu živi? Doista, ima li ikakve veze sa životom onaj film koji mi režiramo? Ispravljamo li učinjene pogriješke? Uspijemo li nadoknaditi učinjene štete?

Mnogo pitanja bi se moglo nanizati u malo redaka, a odgovori bi zasigurno proizvodili još i još pitanja.

(Tko je crn: noć, pas ili ja)

Bilo je mračnih trenutaka u doba moje mladosti, bilo je. Znao bih se probuditi iz kakva pijanstva ne znajući nikakve detalje o pijanstvu i otkud se nalazim na određenom mjestu. Onda bi započela rekonstrukcija svake od tih epizoda. A bilo ih je. Bilo.

Probat ću ih ispričati nekoliko kao svjedočanstvo. Ne znam bih li uspio razotkriti uzročnosti, povode, okolnosti u kojima se epizode pijanstva događaju. Svakako je to posao ne od nekoliko minuta koliko imam na raspolaganju.

Jedna upečatljiva epizoda je kad sam došao s cjelonoćne proslave rođendana kod A. u Svilaju i probudio se u podstanarskoj sobi u Brodu. Išao sam u drugu smjenu u tvornici tenkova i prvo sam pitao jednog koji je bio u prvoj smjeni i bio na rođendanu je li me on dovezao autom. Zanimekao je. Imao sam crnu rupu u sjećanju. Falilo mi je u memoriji od jutarnjeg završetka fešte do buđenja. Ne znam kada, ali možda uz pomoć onih koji su bili u autobusu uspio sam se sjetiti kako me budio kondukter zbog karte, ali kako nisam ništa uspio ni reći. Sjećanje mutno na to kako taj u plavom mantilu pita kud ideš, karta itd, a ja nastavim spavati faktički u nesvijesti. To sam jedino uspio dozvati u memoriju. Kako sam izišao iz autobusa, prešao preko pruge (u ono doba vlakovi su svako toliko prolazili, 200-300 što teretnih, što putničkih dnevno) i došao u sobicu, ne znam. Crna memorijska rupa. U šali bi se moglo reći: automatski pilot uključen, ali po mom mišljenju anđeo čuvar postoji. Što bi se to dogodilo: jednostavno bih na kraju fešte, u zadnjim trenucima ispijao sve veće i žešće količine alkoholnih napitaka, vrlo često na veselje ili na sprdnju sustolnika. Na kraju bih još budan, ali bez

svijesti, hodao, govorio gluposti bez smisla ili izvrćući realnost, jedanput sam u toj fazi vlastitog oca nazivao prijateljem fotografom i molio ga da me fotografira (i to su mi rekli, ne sjećam se činjenica).

Zašto sam išao preko svih tih granica, dogodilo se to mnogo puta? Jesam li htio dokazati da mogu više nego drugi? Mogu li okrivljivati sustolnike zato što sam pristao biti žrtva? Da nisam bio ekstremni primjerak sredine koja je promovirala alkoholizam i slično? I ovi stihovi postavljaju pitanja:

* * *

noć
crn

da l pas
da l ja

da l crn

Nužno zlo

Uvijek sam bio žgoljo, jad i bijeda, onaj što nema ništa. I kad bih imao priliku negdje nešto dobiti, zaraditi, to nešto bi mi izmigoljilo iz ruku kao što riba izmigolji nevještim držačima. Ovo je čista istina. Nisam bio nadaren ni za kakvo stjecanje. Kad smo bili djeca neki moji sudrugovi bi nedjeljom išli igrati nogomet u novce, bilo je i kockara sa životom, i neki su prokockali život, a neki vješto koristili gužve, koje, priznat ćemo, nisu falile u zadnjim desetljećima.

I kad sam imao nešto, imao sam za druge, meni to i tako nije trebalo.

Doduše imao sam ponekad knjige za čitati. Poslije kad sam radio, imao sam obimnu biblioteku. Današnjica obimno pokazuje da su knjige samo smetnja. Nužno zlo. Koje ove nove tehnologije potiskuju i izbacuju iz uporabe.

I točka.

Znači, nisam nikad imao ni ono što imam.

* * *

da mi je
pola ovog što imam
dao bih
polovicu drugima

Ako izaberemo

Puno je toga što nisam razumio u životu. Vjerojatno sam zato počeo pisati. Postavljati pitanja. Tražeći odgovore.

Pitanja o smislu života, o umiranju, o življenju. Pitanja koja prelaze naše mogućnosti razumijevanja.

Kako je dobro da smo tako sićušni, tako ograničeni, tako ljudi.

Kako je veliko da smo stvoreni za besmrtnost, Bog je dopustio da nas umiranje izbriše.

I da uskrsnemo u život. Ako izaberemo.

Kako je slatko mrijeti!?

Kako je plakati vama?

o stvorite me

u zanosu

još jednom da umrem

1094 aaaa traže se prevodioci

Ovako je završavao prvi *samizdat*. *Samoizdaja* sam bio nazvao. Javno progovaranje koje je prilično bolno, meni je bilo bolno. Stojiš iza onog što si napisao. Stojiš čitavu vječnost.

Drugo je bilo kad sam pisao po zidovima. To nije trebalo potpisivati. Kao ni urezivanje u koru drveta (bio sam ispisao jednu cijelu šumu simbolima, tajnim pismima, koja nisam mogao javno izreći, jer sam bio stidljivi pubertetlija).

Ovo nisu bili prvi moji zapisi. Bilo je tih zapisa na gomile. Šifriranih jezika bilo se razmnožilo u meni na gomile.

Danas uzalud pokušavam prevesti sve te šifrirane jezike na neki razumljiv jezik, na neki jezik koji će razumjeti makar neki. I čini se da mi je trud uzalud. Čini se, ili je to najstravičnija stvarnost, da se tih šifriranih jezika toliko namnožilo, da nisam bio unikat, nego da se u svakom namnožilo tih nerazumijevanja. Nitko nikog ne razumije, dok većina nas ne razumiju ni same sebe.

P(r)ogovor

Osvrćem se i buljim.

Kažu da sam htio
nešto reći. A meni

se čini:

progovorio sam.

Hrvoje BARBIR – BARBA

ZAPADNI ZATVOR

Dramska igra s potpunim fijaskom

OSOBE:

LUDA MRŽNJE

LUDA LJUBAVI

LUDA NEPRESUŠNE NADE

STARI POLICAJAC

MLADI POLICAJAC

UNPROFORAC

FATIMA

MIJO

Iako je tekst napisan za veliku kazališnu scenu te se svakako može odigrati i u punoj dramskoj postavi jednoga kazališta, ovdje je prilagođen izvedbi u manjim teatrima, tako da bi svaki lik igrao po tri uloge, i to: stariji glumac igrao bi Ludu Mržnje, Staroga policajca i Mustafu; mlađi glumac igrao bi Ludu Ljubav, Mladoga policajca i Miju, dok bi glumica igrala Ludu Nepresušne Nade, Unproforca i Fatimu. U potpunom fijasku ove začudne igre trebao bi sudjelovati i dio ekipe koja radi ovaj scenski projekt, a svakako: redatelj, asistent redatelja, majstori zvuka i svjetla, inspicijentica te dva statista.

Događa se u gradu u kojem su primorani zajedno živjeti katolici i muslimani.

PROLOG

1.

Mrak je. Reflektor kružnom svjetlošću obasja rascjep zastora. Kroz rascjep provire glave triju luda, jedna za drugom. Na glavama imaju trorođe kape sa zvončićima. Kako proviruju, tako govore:

CRVENO–ZELENA LUDA (*vrhom procjepa*): Ma, vrag te odnio, svijete, što si nam došao?

BIJELO–CRNA LUDA (*ispod nje*): Mete su nam, evo, stare, odstojanje nam je vazda isto, ma, načisto nije tko sa tim nije, moj svijete...

PLAVO–ŽUTA LUDA (*ispod*): Pa, ipak, što si došao, hvala!

(Teatralno iziđu pred zastor i odmah se ukipe – kao da su samo lutke na koncu i ništa više.)

2.

CRVENO–ZELENA LUDA (*koja ima mali cirkuski kišobran i stoji s lijevoga boka, dok su ostale dvije i dalje drveno ukipljene*): Kao što vidiš, ja sam luda prva, višnjega pisca šala, mala greškica, ješkica za ribu moćniju i veću, i na tvoju sreću, tip sam posve neuračunljiv, to jest – potpuna budala! U teatru ovom, sazdanom od ljudskih čula, ja s kraja na kraj visokih onijeh kula – po konopcu raspetom bauljam. I s kišobranom ovim, kao nadom napetom i smiješno malom, nad zaspalom tvojom dušom, kroz strahove lelujam. Ispod mene mrak je moćan, soćan, tih i gust, pun uzdaha groze što iz donjih tjelesa kano zmijske jezičine plaze naizust. Tko god poželi da me odozgorce, s visine, sudba turne il' zbací, međ' vas – mračne njorce – strovalit će se i sam jadan u bezdan tišine, ne spoznavajuć smis'o sve moje vještine, nadasve sjajne. Ona višnja kula s kojom mene s ovom vašom ovdje veže jedan konopčić, jako tanak, moj je prijesto, banak, i svatko mu je ropčić. To mjesto je ono višnje, ono gornje, gdje se svaka ljutnja glanca, gdje se srce kuje usred ljubomore lanca, s lokotom od zavisti puste. Od moje akrobatske držnje iznad svijuu vas, ja dobih

ovo ime: mene zovu *LUDOM MRŽNJE!* Oh, svijete moj, znaj! S očima povezanim posve ja ti mogu u čas prijeći s mojeg kraja – na tvoj kraj!

(Ukipi se.)

PLAVO–ŽUTA LUDA (*sa drugog boka, s malim bubnjem ispred sebe i palicama u ruci. Zabubnja.*): Čujte i počujte! Višnji pisac svakakvih je stvar' o čuda, pa još jedna luda više ili manje na odmet nije... Ja sam luda druga, i tip sam sasvim zajedljiv, pojebljiv! Virtuoz koji nože' može složiti oko glave svake, bacivši ih preko leđa, iza sebe, dok cilj je još u kružnoj vrtnji. Ružnoj navadi nelagode ljudske moji noževi prkose i uvijek odlete kud god ja to hoću. Čak i noću, kad u cirkusu se ovom tek čuju urlici zvijeri, i publike nema, s pameću da je njenom svađam, i nema nikog da uvjerim ga u vještinu svoju, ja iz šale vežem na svoje male dveri od vrtnje – majmuna afričkog. I gađam! Kad se u gradu vašem naš šator zašareni, isto tako gađam i ljude lude. Svak uvijek ostaje živ u mojoj areni... I kriv i dužan, kakav god da je bio on! A kad skinem, tako smion, majmuna koga sa svojih vrata, kao brata moga uistinu afričkoga, na dverima ovim ostaje obris noževa mojih harlekinskih sasma lijep. Sve se svakome u obrisu tome vidi, a bome i ocrtava: glava, ruke, noge čak i nešto što na dugačak sličić rep. Ah, da..! Zaboravih ja vama reći najveću bit koja krasí umijeće moje – od rođenja svoga ja sam posve slijep! S ovom točkom nastupam svud po svijetu. Imao sam gledalište razno-razno i čovjeka baš svakog za metu, al umjetnik još sam nepriznat: uvijek pogađam u prazno... Ako kakav pak promašenjak proklinje ružno mene što ga snađe nesretnoga, neka znade: ja sam ipak samo slijep, nisam još i gubav... (*Zabubnja poput bubnjara pred opasnom točkom u cirkusu.*) U teatru ovom ja sam slijepi bacač noževa – *LUDA zvana LJUBAV!* (*Polako staje s bubnjanjem i ukipljuje se.*)

BIJELO–CRNA (*iz sredine, s bičem u ruci*): I, eto, mene, na odmetu ovom i ja sam crv! Luda ja sam često ponajveća, piščeva luda treća... Gle! Kao između sinova ludih ja se ovdje ćutim. I nijemo u šatoru ovom stojim. Slutim zašto su mi dali ovaj bič. Ali bojim se. Uopće,

svega se jako bojim. Očito je – od mene se opet želi napraviti krotiteljicu zvijeri?! Pa nek sam i ovako kao s mašne naglo puštena i pred vas, obučena u ove smiješne halje – ali lavove da krotim strašne!? Dok usred izdašne svjetlosti zvjerinjaka oni na me riču, dok im se sve dalje i dalje rika pred publikom glasa i oči zvjerske na me miču, slina dok im bjelasa usred razjapljenih guba i lije se niz prsnu grivu, niz kovrčave malje, dok se svatko smije mojem strahu? Pa da stanem, dakle, pred vas i njija, ja, ovako jadna, ovako tiha, ispred onih očnjaka, reskih zuba, i glavu svoju ludu još da guram u raširene ralje, moleći u sebi svakog sveca u ovom šatoru koji od ludosti svoje već puca po svim šavovima, za malecnu pauzu... Ne znam... Uradit ću sve što od mene traže, ali znajte: u ovim šarenim maskama mi se ne nadamo vašem aplauzu! I dok se oči vaše mojim suzama nadaju po ovim daskama, ja ću vas ostaviti nasamo – s lavovima... Jer ja sam ona koja čak i prve dvije lude naprijed tjera! Ja sam eto sada, obična i ljudska vjera koju je pisac nazv'o *NEPRESUŠNA NADA*. (*Ukipi se. Trenutak tako svi stoje ukipljeni.*)

(Jekne zvono. Odozgo kao da im otpadnu konci. Sve tri se tek sada duboko i renesansno naklone.)

3.

LUDA MRŽNJA: Al' krv je naša plemenitija i plavlja nego li kraljevska il' lavlja!

LUDA LJUBAV: Ni slavlja, a ni tuge nema, u kom nema nas – ludih crvi.

NEPRESUŠNA NADA: Ako nismo prvi, ma proći ćemo zadnji tuda! A tko se zadnji smije, nego li opet...

ZAJEDNO: GLAVA POSVE LUDA!!!

LUDA LJUBAV: Ma ima budala (*Rukom prema publici, potom odmah i na sebe.*) i budala... I tko se s ludošću svojom dohvatio nije, taj ne spada međ' publiku i ljude, već ovamo, ko kakva bena, gdje scena ova zamišljena jeste – među lude! (*Fanfare. Zastor se naglo podigne. Scena je potpuno prazna i mračna. Sastoji se tek od dva zadnja*

crna zida koji su u dubini scene postavljeni u široki lijevak – jedan nasuprot drugom. Između njih je prazni prolaz. Izgledaju kao dvije velike, crne i sukobljene kocke. Na podu položene su tri bijele UN kacige. Pored kaciga su i bijeli pendreci.)

4.

LUDA MRŽNJE: Da neprilika naša ovdje nije jezikoslovna, mog'o bih vam i nazivljem rijet da sve lude na tom svijetu nijesu iste. Ko što ima crva i crva, onijeh što burgijaju drva i onijeh drugih što kolaju sred govna...

NEPRESUŠNA NADA: Što se u svake gadosti meću, koje nalaziš u svakom smeću...

LUDA LJUBAV: I onijeh što se kreću pod zemljom i grde tvar u našoj mješini, i onijeh koji plaze u svaku sočnu stvar i liježu na sve staze, a kad se zgaze, bogme smrde ko crijevca iz ovna!

LUDA MRŽNJE: Tako imade crva i duševnih! Danih – ne od bilo koga!

ZAJEDNO: VJERUJTE! NAŠEM JADNOM PISCU ŠTO NAS OVDJE SMISLI – PREPUNA JE GLAVA TOGA!

5.

LUDA LJUBAV: Od tih malih crvuljaka koji u svima ruju i bubre gore neg u svakoj lešini! Eto, zato smo tu i mi! (*Zabubnja.*) Luda Ljubav!

NEPRESUŠNA NADA: Nepresušna Nada! (*Damski klecne.*)

LUDA MRŽNJA: I ja – njegova osobna Luda Mržnja!! (*Skine kapu i duboko se nakloni.*)

6.

NEPRESUŠNA NADA: Svatko znade da tako i svud po svijetu različitijeh imade ludica.

LUDA LJUBAV: Običnih i onih posebnih!

LUDA MRŽNJA: Malih luda i onih velikih! (*Broji na prste.*) Lakše lude, vrlo teške, i bez muda i bez greške...

NEPRESUŠNA NADA: Dvorskih luda ponajviše!

LUDA LJUBAV: Dodvorica, preljubnica, ližipjata, varalica, čudnih ptica, podrepica, i sa perjem posve tuđim i sa svojim...

NEPRESUŠNA NADA: Čerupanih, odrpanih, razderanih...

LUDA MRŽNJA: Ima luda ubojica, ima luda izdajica, svake vrste možeš skrojiti... (*Raširi ruke.*) Samo nema, samo nema....

ZAJEDNO (*raširenim rukama prema publici*): OVAKO VJEČNIH LUDA!!

7.

LUDA LJUBAV: Ni na prste jedne ruke ne mogu se takve izbrojiti! He, he...

LUDA MRŽNJA: Svatko od vas znade da je ludom biti strašan napor! Težak to je zanat. Ali i slast... Recimo – možeš tako izbjeći zatvor, a vaditi svakoju vlasti mast!

NEPRESUŠNA NADA: Možeš kazati i ono što se reći ne sm'je, i u pjesme lake sve polako skladati.

LUDA MRŽNJA: Kakav star i bradat kralj da zaboravi na svoje dlake, a ako za tu čast ga se slučajno povuče, da nas baš odmah ne utuče.

NEPRESUŠNA NADA: Da svašta bekne, rekne i dometne, a da nitko iz reda prednjeg to ne skuži, eto, tome rogata moja kapa, bome, služi. Samo...

LUDA MRŽNJA: Tajne kvake ima i ona... I da glava luda ne bi sa ramena pala, ova zvona, ova luda zvona (...) što ušesima nam inat prave, zanat naš, i glave obje (*jednom rukom na mošnjice, drugom na kapu*) – čuvaju od zala!

LUDA LJUBAV (*također odjednom zgrčen*): Sve dok klimaju, glave obje štimaju! (*Skine kapu, nabije je na palicu i igra se njome.*)

NEPRESUŠNA NADA: A da se ne zaborave i vaše blese (*lupne Ludu Mržnje po glavi, zvončići zazvone*), pa da se i koja odozdola potpunoma slobodom ludosti ne zanese i pod rukom krvnika ponese...

LUDA MRŽNJA: Mi darujemo i vama ove lijepe kape! (*Sva trojica bacaju kape u publiku.*) Svaki ovaj zvončić i dolje nek vam služi!

NEPRESUŠNA NADA: Ako ste već lude usred višnjih bića i morate balat i tabanat kako njima paše, ma baš u inat njima – zavolite svoj zanat! Tko god ljubi struku svoju, muku od svog žića ima lakšu!

LUDA LJUBAV: Ma prave se ludi već i predsjednici! Istražitelji, suci, pa čak i odvjetnici!

LUDA MRŽNJA: Ludi su nastavnici! Poludjeli pisci!

LUDA LJUBAV: Filozofi bistri, doktori i magistri!

NEPRESUŠNA NADA: Lude su štediše, bankari se uvrijediše, ludi su jamci, oženjeni, neženjeni, vjerovnici, nevjernici, samci!

LUDA MRŽNJA: Debeli i mršavi, izgladnjeli i tovljenici!

NEPRESUŠNA NADA: Najluđi su od svih ludih – umirovljenici!

LUDA MRŽNJA: Lektori bez perspektive, i direktori, i detektive, policajci, nepismeni kriminalci, baš sve suprotive!

LUDA LJUBAV: Stolari, trgovkinje, kuhari, postolari. Izlupetani mornari, ludi kapetani!

LUDA MRŽNJA: Ludi su i profesori, a kamoli ne đaci!

NEPRESUŠNA NADA: Ludi su čak i psihijatri!

ZAJEDNO: A PRAVE SE LUDI I SAMI LUĐACI!

8.

LUDA LJUBAV: Pa eto, budite i vi – samo ljudi! I dabogda vam bilo lakše saslušat i crvuljke male iz ove naše priče, dabogda vam ušesima kazne svima bile podjednake – gdje gdje radosne, a gdje gdje mlake! Oni u vlas na vas sličje!

LUDA LJUBAV: A ako već ne smijete ljubiti zanat svoj:

ZAJEDNO: LJUBITE RUKU SVIMA IZVAN STRUKE!!!

(Odozgo se spusti naziv songa: PJEŠMA NAJNIŽE KLASE.)

(glazba / song / igra po cijeloj sceni)

LUDA LJUBAV *(lupajući u bubanj)*: Čujte i počujte! Čujte i počujte!

NEPRESUŠNA NADA: Radimo sveštobrane! Radimo sveštobrane!

LUDA MRŽNJA: Ljubim ruke, ljubim noge, sve vam ljubim, glavu gubim!

LUDA LJUBAV: Ljubim po kućama, ljubim po sobama, raznim garderobama, svuda ljubim!

- LUDA MRŽNJA: Na svakoj plaži, u svakoj garaži, u svakoj gnjavaži!
 NEPRESUŠNA NADA: Za prilike razne: zdravice, pravice, parnice,
 dodjele i podjele, za vjenčanja i rastave! Oh, počujte naš glas:
 ZAJEDNO: POSEBNO LJUBIMO ZASTAVE UMJESTO VAS!
 LUDA LJUBAV: Ljubim svuda, ljubim često, na svako mjesto što se
 traži!
- LUDA MRŽNJA: Samo kaži il' pokaži!
 NEPRESUŠNA NADA (*gotovo stidljivo*): Ljubim čedno, ljubim med-
 no!
- LUDA MRŽNJA: Svaka poza odgovara, birajte po vašoj želji...
 LJUDA LJUBAV: Ne smetaju mi vikleri, cvikeri, skleroza – čudo jed-
 no!
- LUDA MRŽNJE: Udovice, studentice, šiparice i novice!
 NEPRESUŠNA NADA: Žene! Debele i tanke, mrsne, masne...
 LUDA LJUBAV: I sve majke (*skrušeno*), osim jedne bijedne...
 LUDA MRŽNJE: Sestre svake vrste: lične, medicinske, čak i časne.
 Može i polovne – polusestre, atipične sestrične, polutetke.
 NEPRESUŠNA NADA: Drvene i olovne!
 LUDA LJUBAV: Frigidne!
 LUDA MRŽNJA: Svake vrste!
 NEPRESUŠNA NADA: Bez predrasude klasne!
 LUDA MRŽNJA: Rasne!
 ZAJEDNO: RADIMO SVEŠTOBRANE! RADIMO SVEŠTOBRA-
 NE! RADIMO SVEŠTOBRANE!!
- LUDA MRŽNJA (*igrajući se kišobranom*): Zamjenjujemo kišobrane,
 naročito muške!
 NEPRESUŠNA NADA: Bez obraza, s i bez ćuške, njuške razne –
 sasvim zdrave i zrazne: hepatitis, bronhitis, herpes, ječam, što ne
 vide...
 ZAJEDNO: NIŠTA VAŽNO OSIM SIDE!
 LUDA MRŽNJA: Radim tajno, radim javno, sve po želji – da vide i ne
 vide muževi, roditelji! Ljubim kako god se hoće: ispod glave, preko
 prkna, naopačke, sa svake strane!
 LUDA LJUBAV: Poze odabrane i bez mane!

NEPRESUŠNA NADA: Kama Sutra, Mata Hari, Košiček i Paul Newman!

LUDA MRŽNJE: Sve od svega, po uputstvu i ne bez njega!

LUDA LJUBAV: Radim stručno, radim ručno, automatski, poluautomatski, pneumatski – sve po molbi, sve po želji!

NEPRESUŠNA NADA: Da vide i ne vide višnji tražitelji!

LUDA MRŽNJA: Budžovanke, mercedice, beemveovice, doktorice, predsjednice, ministrice...

ZAJEDNO: PO STATUTU I NE BEZ NJEGA!

LUDA LJUBAV: Pice prave, pice krive, polumrtve, polužive...

LUDA MRŽNJA: Osuđene, uobražene, zatvorene, na slobodi, kolovođe, lopužice...

NEPRESUŠNA NADA: Ljubim desno!

LUDA LJUBAV: Ljubim lijevo!

NEPRESUŠNA NADA: Ljubim gore!

LUDA MRŽNJA: Ljubim dolje!

LUDA LJUBAV: SVE VAM LJUBIM!!!

LUDA MRŽNJA: SVE PO SPISKU!!!

NEPRESUŠNA NADA: SVE PO REDU!!!

LUDA LJUBAV: Ne može na kredu...

LUDA MRŽNJA: Ne dajemo dotacije, alimentacije i ostale socijalne zajebancije...

NEPRESUŠNA NADA (*poput prostitutke*): A primam samo keš!

ZAJEDNO: 'OŠ?! NEŠ!?'

LUDA LJUBAV: RADIMO SVEŠTOBRANE!

LUDA MRŽNJA: RADIMO SVEŠTOBRANE!

NEPRESUŠNA NADA: RADIMO SVEŠTROBRANE!

(*Natpis sa imenom songa se podigne.*)

9.

LUDA MRŽNJA (*zadihano*): Tako vam onoga Boga, pitajte nekoga iz reda prednjeg: kuda to s nama – ludama ovakvim – sad pisac kani

ići? Do vijeka srednjeg? Na dvor kakav? U vinski podrum prepun kraljevih boca?!

NEPRESUŠNA NADA: Ljubim li mu oca, nakon ovoga – ni žablja bala pretvorila te u kraljevića više ne bi!

LUDA LJUBAV: Što je tebi? Možda nas odvede u kakve zemlje treće, gdje sunašce je izlazeće?

LUDA MRŽNJA: DOSTA MI JE SKRIVANJA TOGA!!

OSTALE: I meni! I meni!

(Lupne zvono. Oni bacaju u off-ove rekvizite. Skidaju kaputiće luda. Ispod se pojavljuju odore. Na glave stavljaju kacige i pretvaraju se u Unproforce. Uzimaju i svoje pendreke. Dok to čine, evo što pričaju):

10.

NEPRESUŠNA NADA: Njegov oprez zbog one rugobe od cure Taliije, jednom nas je odveo čak do Italije, među posve nove Mletke?! I na lica nam je sav u strahu htio stavljat maske!

LUDA MRŽNJA: I na daske ove pred vas dovest nas! A što bismo mi ko Mleci međ' vama takvi? Kome bi prodavali brzometke? Ma kakvi! Mene je taj đavo već dav'o i u Španjolsku međ' Baske!? Kako hrabar klinac!

LUDA LJUBAV: I svaka mu je daska s ove scene već bila nasred Damaska. I Izrael mu je na pamet bio pao i jedan siromašni Palestinac!

NEPRESUŠNA NADA: Opet? Za koliko kuna? Bolje bi mu ovu priču razumjela sred Belfasta čak i sama britanska kruna! A u Africi!?

ZAJEDNO: Publika bi nas već odavno pojela!

LUDA MRŽNJA: Ja sam za tim ludim vođom već tumarao Kambođom, punog brige ostavljao me nasred Rige, lomio sve mi kosti – Obalom Bjelokosti!

LUDA LJUBAV: Ja bijah u Bombaju i čuvah Pakistance!

NEPRESUŠNA NADA: Ja međ Afrikancima posve žute Dance!

LUDA MRŽNJA: Iračane, Iranace, Talibane, Afganistance!

(Iz off-a se začuju bubnjevi vojničkog marša. Oni izgledaju poput maratonaca na pobjedničkim postoljima.)

11.

LUDA LJUBAV: No došao je i vaš čas!

LUDA MRŽNJA: Gdje se još čuje ratni vonj?

NEPRESUŠNA NADA: Tko je sada vojnik, a tko pajac?

LUDA LJUBAV: Naš bi pisac bio pravi konj!

LUDA MRŽNJA: Umjesto Danajac!

NEPRESUŠNA NADA: Da svoj dar ne izvede hrabro...

ZAJEDNO (*skočivši pred publiku*): UPRAVO PRED VAS! (*Sve zvukovlje prestane, svjetla se prigušuju.*)

LUDA LJUBAV (*klekne pred publiku*): Molimo se dragom Bogu da plemenitost vlasti svake pišček bude posjed...

LUDA MRŽNJA (*pomalo veselije istupi naprijed*): Braćo naša! Sijed zvjezdoznanać postigao ne bi više mudročću svojom koliko mi svojom ludoščću!

NEPRESUŠNA NADA (*posve radosno*): Braćo jedina! Naša je ludost, kao što vidite, sasvim izuzetna... Al' gdje god su lude dobre:

ZAJEDNO (*uglas, visoko podignutih pendreka*): I DRŽAVA JE SRETNANA!

(Opet se začuje zvukovlje marša. Oni se redaju, marširaju u mjestu i pjevaju song. Spusti se naslov: U KAZNENI PROSTOR!)

12.

(Započne glazba.)

SVI: Već pođimo! Hajdemo! Idemo!

LUDA MRŽNJA: Naprijed na teren gdje smrti se nadaju prosti!

LUDA LJUBAV: Na stadion bez pjesme, publike, galame!

NEPRESUŠNA NADA: Jednom gdje igraše domaći i gosti!

ZAJEDNO: A onda sred golova iskopaše jame!

LUDA MRŽNJA: Gdje igra se čudna tišinom sva ori!

U zaleđa iz kojih igrači ne bježe!

Gdje smrt iz auta zastavom vihori!

U kazneni prostor gdje mrtvaci leže!

LUDA LJUBAV: Šalju nas tamo iz svečanih onijeh loža!

LUDA MRŽNJE: Ja izlazim na teren s publikom skupa!

NEPRESUŠNA NADA: U susret taj gadni s oštricom noža?

ZAJEDNO: Kad rezervi nema ni jedna klupa!

LUDA LJUBAV: Tamo gdje sve tek mržnja veže,

da zime prođu, a mir nadjača!

Gdje tribine su prazne i psi tek reže

nad jadnim ostatkom gladnih navijača...

ZAJEDNO: Idemo tamo! Još predstava traje!

Za završni čin je i behar u vrtu...

Što se to daje? Zar itko se kaje?

Na kraju će i glumci uhvatit crtu...

(Odlaze s plesom u off. Potpuno zamračenje. Kraj prologa.)

ČIN PRVI

Scena:

Pod je isti – crni. No dva zida u pozadini su sada od staroga zidano-ga stjenjaka. Između njih postavljena su vrata s rešetkama. Oba zida sada spaja nad tim prolazom i nadsvođe – volt – od istog materijala.

Napomena: nadsvođe s gornje strane mora biti uzdignuto i oštro, a s donje strane uobičajeno oblo, poput svakoga prolaza. Po sredini scene – bijeli stol, na njemu šahovska ploča i figure raspoređene za igru. Do šahovske garniture starinski crni telefon. S bočnih strana stola po jedna crna i bijela stolica. U različitim kutovima sobe dvije obične drvene vješalice: jedna bijela, jedna crna. U gornjem kutu desnog zida, dalje od zatvorskih vrata, crna električna kutija s tri uočljiva i bijela osigurača. Sa stropa visi dugačka žica na čijem je kraju gola žarulja.

Mrak. Huk rijeke. Izborna je noć u nekom gradu u kojem su prinuđeni zajedno živjeti pripadnici obiju vjera. Noćna smjena u zajedničkom za-

tvoru koji narod zove Zapadni, a tamo neki – zamislite! – još i Federalni. Dok je pozornica u potpunu mraku, u daljini, u tmini, mujezin pjeva s munare. Također, u pozadini, čuju se i crkvena zvona. Tjeskobna škripa teških zatvorskih vrata odzvanja kroz dugačke i prazne hodnike. U dubini središnjega prolaza polako se pali svjetlo, a na scenu padaju izdužene sjenke zatvorskih rešetaka. Dva federalna policajca ulaze u prostoriju s različitih strana off-a. Svaki nosi bijelu plastičnu vrećicu, iz džepova im nenametljivo vire kape luda. Prigušeni sfumato!

Pjesma mujezina, crkvena zvona i suzvučja zatvora sustaju. Čuje se još samo huka rijeke. Žarulja sa stropa se upali, i zalacka kao da će se ugasiti. Potom se svjetlost ustali.

1.

MLADI (ulazeći skida policijsku kapu, dolazi do stola i brzo povlači potez. Pod rukom mu novinski smotak. Potom odlazi do svoje vješalice u kutu, na njoj ostavlja federalnu kapu, i vrećicu. Skida i opasač s pištoljem, policijsku vjetrovku i tu vješa. Ostaje samo u službenoj košulji, s kravatom.)

STARI (šetajući uokolo, i on priđe stolu, zastane nad pločom i zamisli se. Uzdahne, podigne policijsku kapu i počese po tjemenu. Povlači potez. Odlazi do svoje vješalice i ostavlja na njoj samo vrećicu.)

MLADI (prilazi s novinama pod mišicom i, nehajno povlačeći novi potez, sjeda za stol. Otkopčava ovratnik, otpušta kravatu i širi prema publici novine, bahato se izvaljujući na stolici.)

STARI (uzima iz vrećice radioprijamnik... Prilazi stolu, sjeda, zagleda se u ploču. Potom stavlja radioprijamnik na stol pa povlači potez. Zazviždi neku narodnu melodiju.)

MLADI (pogleda na ploču gotovo nezainteresirano, sa strane novine. Polako povuče potez i opet se zadubi u čitanje.)

STARI (naglo prestane zvižducati.)

MLADI (skloni novine i pogleda ga, potom mu zazviždi u lice, rugajući se, istu onu narodnu melodiju. Ponovo se udubljuje u novine. Odjednom napravi brz pokret: pljesne se za vratom, kao da ga je muha ubola.)

STARI (*počeše se po tjemenu ispod kape, pa uključi radioprijamnik. Udubi se u šahovski problem.*)

IZ RADIJA (*nekoliko puta odzvoni zvuk vijesti*): Vijesti. Večeras nastupa izborna šutnja. (*Šutnja. Dugi tajac.*)

MLADI (*ponovo ga ubode muha na isto mjesto. Mota novine i vreba pogledom po zraku nevidljivu muhu.*)

STARI (*izvadi cigarete iz džepa, pripali te se zabaci na naslon, unatrag se rastežući. Odjednom pogleda začuđeno na radio. Uzima ga u ruke, i drma visoko u zraku. Zastane. Značajno gleda u spravu.*)

IZ RADIJA: Večeras je nastupila izborna šutnja. (*Tišina.*)

STARI (*protrese radiom, no ne čuje se više ništa. Spusti ga ljutito na sam kraj stola.*)

MLADI (*usmjeri pogled na stol, kao da je muha na nj sletjela. Vreba, vreba, pa je opali novinskim smotkom. Radio padne sa stola i razbije se u komadiće.*)

STARI (*ljutito ga pogleda. Napeto iščekivanje. Značajno zaklima glavom.*)

MLADI (*nijemo slegne ramenima.*)

STARI (*otпусти dugačak i gust dim prema mlađem. Potom se saginje i kupi dijelove radioprijamnika. Baca ih u kesu. Okrene se i odigra potez.*)

MLADI (*zakašlje, novinama otjera dim. Usredotoči se na ploču. Brzo povuče potez bijelim konjem.*)

STARI (*otpuhne novi dim u lice kolegi i nonšalantno poentira, jedući crnim konjem bijelog konja.*)

MLADI (*odmah kontrira, zveknuvši lovcem o ploču i jedući crnog konja.*)

STARI (*polako makne novu figuru, uzimajući bijelog lovca.*)

MLADI (*još brže uzvrat, jedući crnu figuru.*)

Visoka žarulja sa stropa zalacka. Kao da će nestati svjetla.

2.

Izmjena svjetla: svjetlost iz prolaza, duge sjene rešetaka padaju po sceni. Čuju se otvaranja i zatvaranja metalnih vrata, škripa šarki kroz dugačke zatvorske hodnike, huk rijeke se pojača...

STARI i MLADI (*sve brzopoteznije igraju, uzimajući jedan drugomu figure, sve snažnije lupajući s njima o ploču. Napetost igre raste, a kako se uzbuđeno i pridižu na noge, brzo pomičući svoje figure, tako i igra biva sve žustrija i opasnija. Kad ostanu na nogama, pogledaju se, kao najgori protivnici, narogušeni – nos u nos. To traje izvjesno vrijeme, potom stari teatralno i polako diže jednu svoju figuru i lupne njom o bijelu figuru. Bijela figura vrcne sa stola. Dugo se i ponovo s mržnjom gledaju, potom mladi isto to uradi crnoj figuri. Opet se gledaju. Odjednom naglo sjednu unatrag svaki na svoju stolicu. Svjetlost se ipak ustali.*)

STARI (*bulji u prazno*).

MLADI (*čita svoje novine*).

Huk rijeke se utiša.

3.

STARI (*gleda u ploču na kojoj je ostalo još nekoliko crno–bijelih figura i razmišlja. Povučje svoj potez. Zazviždi neku sporu melodiju te zalupka u istom ritmu prstima po stolu.*)

MLADI (*pogleda u kolegu, digne se, pa ode do svoje vrećice i pretura po njoj. Ubrzo vadi walkman sa slušalicama. Gotovo iz protesta nabija slušalice na glavu, vješa walkman za opasač, vraća se za stol, uključuje glazbu, povlači nov potez i sjeda*): He, he...

STARI (*prestane zvižducati i udarati prstima. Potom se digne i ode do svoje vješalice, skida sa sebe opasač s pištoljem i vješa ga. Uzima kesicu i nosi je do stolice. Tu iz nje vadi plosnatu bocu rakije. Stavi je na stol i sjedne. Iz kese vadi burek i odmah jede*).

MLADI (*iz džepa hlača izvadi slaninu i sa značajnim je uzdahom pomiriše*).

STARI (*jedući burek i zagledan u šahovsku ploču, uzima jednog svog pijuna, razmišlja držeći ga visoko u zraku, pa ga nečkajući se neodlučno vraća na isto mjesto, te se opet misli, žvače i vrpolji se... Uzima topa, diže ga u zrak, pa ga opet vraća natrag, i tek u trećem potezu poentira. Teatralno raširi ruke, oduševljeno trubeći punim ustima*): Tra–ta–ta–taaaaaaaa!

MLADI (*mrda glavom*): C–c! (*Niječe mu potezom ruke s ispruženom slanimom po zraku, da tako ne može. Uzima njegovu figuru i vraća je unatrag. Pokazuje na onog topa koji mu je kolega prvobitno bio uzeo i s kojom se mislio, držeći ga visoko u zraku.*) Taknuto–maknuto... Moraš igrat s topom!

STARI: Oh–o!?! Pa mi biva i eglendišemo?! ‘Ko b’ rek’o...

MLADI (*hladno*): Moraš igrat s topom!

STARI (*obrisavši labrnju i onda*): Bolan, nisam ga ni dodirn’o.

MLADI (*maknuvši slušalicu slušalicu s jednog uha*): Majke ti? Nisi dir’o topa?

STARI: Nisam, moga mi dina!

MLADI: Sigurno?

STARI: Definitivno!

MLADI: Tike-tike-tačke, nema više vračke. (*Pojede mu figuru, vragolanski vrati slušalicu natrag.*) Ahhh! Pa to je šaaah... (*Čita dalje.*)

STARI (*nervozno gladeći nos, za neko vrijeme*): Ama, znaš šta jarane?

MLADI (*podigavši slušalicu sa uha*): Šta?

STARI: Sve mi se nešto pričinja da sam ja ipak šćeo igrat baš onijem topuzom.

MLADI (*spusti slušalicu*): Jes, jes... (*Nastavlja čitati.*)

STARI: Bolan, imaš ti pravo. Igrat ću ja s topuzom.

MLADI (*odlaže novine, skida slušalice*): I šta bi ti s tim crnim topom, jadan ne bio? Hajde, molim te, reci ti meni? Šta bi ti s tim jadnim topom?

STARI (*vraća potez unatrag*): He, he... Ih, šta bi’ ja tebi sve uradio s topom...

MLADI: Je l’ de?!

STARI (...): Dao bi' ti jedan maksum šahić.

MLADI (*lažno se zadubi u problem*): Jedan šahić? Jes, jes... Da vidim? Deder..?

STARI: Evo, 'vako! (*Povuče potez, pa se rugalački glasno nasmije.*) He, he, he... (*Zastane. Pa opet.*) He, he, he... Zajebano, je l' de?

MLADI: Majke ti, kako si me prep'o. Pušćo sam se u gaće. Samo da se zdogovorimo. Ti si nap'o ovim topom – mojeg kralja?

STARI: Je, vala! Ovim topuzom. Ovoga tvoga – bimbašu.

MLADI: I dao mi šah?

STARI: I šahirao.

MLADI: Jes' ti stvarno vuk'o taj zajebani potez?

STARI: Jašta, nego nisam?

MLADI: I nema više vračke?

STARI: Jok, bolan.

MLADI: Definitivno?

STARI: Sto posto.

MLADI: Okay, kad ste vi to tražili...! Dragi gledatelji, imate rijetku čast vidjeti mozak stare narodne milicije. On meni Rezu Pahlavija, a ja njemu ovoga imama!! (*Zvekne figurom o ploču. Tajac, potom se nasmije na isti način kao maloprije stari policajac.*) He, he, he... (*Zastane. Pa opet.*) He, he, he.... (*Uzme slaninu sa stola, omiriše je još jednom, i spremi je natrag u džep. Nastavlja čitati.*)

STARI (*s kratkom začudnom pauzom, bacivši ljutito ostatke bureka na stol*): Je l' ba? Ti to meni?!

MLADI (*kroz novine*): Ama, eto ga tebi jedan mali, slatki, šah-matonja.

STARI (*zabezegnuto zagledan u ploču, za neko vrijeme*): Je's ti normalan? Bolan, jadan ne bio, ti to tako – meni?! (*Lupne pljeskama o stol. Narogušeno se digne.*) Meni?! (*Gotovo da sruši nekoliko figura.*) Fukaro jedna! (*Malo se raskorači po prostoru, nateže hlače.*) Šta ti, bolan, znadeš o tome? Šta?!

MLADI (*sasvim mirno*): O čeme? (*Tajac.*)

STARI (*grabi i pljosku i čep sa stola, toči si u čepić rakiju i naglo iz njega trzne*): Ni rodio se nisi dok sam ja, razumiješ ti mene...

MLADI: Šta? Šta to „dok sam ja“?

STARI: Dok sam ja... Dok sam ja – branio, bolan! (*Ponovo natoči, pa sjedne natrag, pa opet trzne.*)

MLADI: Daj, daj... Vjere ti tvoje, a šta s' to ti branio?

STARI (*kroz žeravu rakije, brišući labrnju*): To!

MLADI: Šta – „to“?

STARI: Znaš ti!

MLADI: Nemam pojma šta si ti to branio...

STARI: Ne prav' se divanija!

MLADI (*lažno iznenađeno*): Da nisi negdje bio kakav golman?!?

STARI: Znadeš ti dobro gdje sam ja bio i šta sam ja branio.

MLADI: Jes, jes, znam... Nego da šta nego da znam, jadan ne bio.

STARI: Znaš šta sam branio? A znadeš, je li, tokmače jedan... Hajdera, bolan, kad ti to znadeš, dedli, hodžinog ti zapisa, de i meni reci, pa da, bolan, i ja to konačno saznam. Šta sam ja to branio?

MLADI: Državu, moj brajkane, državu!

STARI: Gluho bilo!? Ja je branio?!?

MLADI: Ti! Državu, državu... Da mi je znat samo za koga ćeš sjutra – he, he – (posprdno) „avazovat“?

STARI: Iđi, bolan! Da za koga ću (posprdno) „glasovati“?! (...) Pa, zna se...

MLADI (*opet*): Jes, jes! Zna se... Zna se...

STARI (*uzvrća*): Jes – jes?! Branio sam sebe, papak jedan! Papak jedan od najgoreg hajvana! Sebe! (...) Da državu? (*Nudi mu rakije, ali mladi niječe glavom. Stavlja pljosku i čep na stol.*) Misliš, onu bivšu, ha? Gdje smo svi bili najjedinstvenija braća na svijetu?! Je l' ba?

MLADI: Ha, jesi, dašta si, nego 'ko? Nisam je valjda ja branio?

STARI: Ja?!?

MLADI: Ti!

STARI (*nakon kraće šutnje odmahne rukom*): Bolan, zato je i propala!

MLADI: Jes, jes.

STARI: Ja sam je iznutra, razumiješ ti mene... Ja sam, bolan, vazda bio narodni milicijonar, narodni, čuješ ti mene, a ne ko vi danas!

MLADI: Kakvi smo to mi danas?

STARI: Fukare! Protuhe i ubibabe! Branio sam narod, raj, bolan, od svakakvih zuluma!

MLADI: Ama koji si to ti narod branio?

STARI: Svaki! Svaki narod! Pa i taj tvoj, s one strane!

MLADI: Deder, majke ti... Od čega si nas ti to branio?

STARI: Od svega! Od svega i svačega!

MLADI: Je l' od klasnog neprijatelja? (*Tajac. Gledaju se mrko.*)

STARI: E da nismo braća – sad bi ti jebo mater! (*Opet natoči u čepić i otpije.*)

4.

Izmjena svjetla. Čuju se otvaranja i zatvaranja metalnih vrata, škripa šarki kroz dugačke hodnike, huk rijeke...

UNPROFORAC (*ulazi u prostoriju kroz osvijetljen prolaz među zidovima, ispod volta, otvara zatvorska vrata i polako došeta do stola. Zagleda u šahovsku ploču. Češka se pod kacigom i gleda u figure.*)

STARI (*se poluokrene, iz kese izvadi još jednu bocu i nijemo je pruža Unproforcu.*)

UNPROFORAC (*uzima bocu, skriva je u njedra i brzo, kao kakav lopov s plijenom u njedrima, žurno odlazi sa scene – otkuda je i došao.*)
Zatamnjenje. Huk rijeke prestaje.

5.

STARI (*sebi u bradu, za nekoliko trenutaka*): Jebo li te klasni neprijatelj...

MLADI: A glavni klasni neprijatelj bio ti je moj ćako? Hajde, majke ti... Imao je cijele dvije koze, a ne „mesarsku“ industriju!

STARI: Ma, bolan, k'o da sam ja određiv'o 'ko će bit narodni neprijatelj!?

MLADI: Čekaj malo! Je l' moja mater još uvijek tvoja sestra?

STARI: Jašta je.

MLADI: Je l' moj otac nju pošteno u jagmio i još poštenije priženio?

STARI: Sve po propisu!

MLADI: Ti si znači meni još uvijek nekakav ujak!?

STARI: Daidža, daidža... Nažalost!

MLADI: Dobro, kad si mi već rod, dedera mi ondak reci – jes' ti mog oca imalo poznav'o?

STARI: Ki rođenog burazera.

MLADI: Onda? Je l' taj moj čako bio narodni neprijatelj?

STARI: Bolan, nisam to ja sam prisaldumio.

MLADI: Nego?

STARI: Tako mu je bilo zateftereno.

MLADI: A či' je bio tefter?

STARI: Kadijin, bolan, kadijin, da či'ji? Crno na bijelo. Ja sam samo dobio ferman! I fertik!

MLADI: I tako bacio u apsanu muža svoje rođene sestre?

STARI: Ja!

MLADI: Ja?!

STARI (*za nekoliko trenutaka*): Vazda sam bio profesionalac.

MLADI: Jes, jes... Vazda si bio govno.

STARI (...): Šta bolan sad tu ti prdekaš? U'apsio, u'apsio!? Pa šta!? Takav vakat bio! Bolan, spasio sam ti i zaticu, i šalvare...

MLADI: Ti?! Spasio?! Meni?!

STARI: Jašta! Spasio, nego kako... Āe bi ti sad, bolan, bio da nisam? U Švedskoj? Sad si vlast s kaurinske strane rijeke, ubireš harač ko i ja s ove! Međer ćeš bit kajmekam u kak'oj kasabi, dizdar kak'e tabije, a šta ti znadeš, međer dobaciš i do age od ove apsane? (*Kratka stanka. Gotovo nježno, sa teatralnim skidanjem policijske kape s glave.*) A babo, tvoj babo, bolan, on bi sad bio kod vas gore, gore bolan, na visokom mjestu, nedodirljiv... Ko mujezin iza šerefe na minaretu!

MLADI: Nedodirljiv ko mujezin?

STARI: Ko hoža, bolan!

MLADI: Jes, vala! Bio bi gradonačelnik od Donje Mahale!! (...) Samo da je živ. (...) Al nije preživio, uj'če. Nije... (*Tajac.*) Ubiše ga. (...)

Eto ga baš tvoji ubiše! Jošte onda kad smo svi bili, ko što ti kažeš – najjedinstvenija braća!

STARI (*igrajući se s kapom, više za sebe*): Vala, kažem ti, sad bi on nešto sigurno kod vas tamo bio. A to sve zahvaljujuć meni...

MLADI: Eto, daidža, baš ti fala... Da je moj otac post'o čelnik od ove apsansa, ne bi se čo'ek ni mako s mjesta, a koliko bi napredov'o u karijeri, je l' de?

STARI: Bi, da je poživio! Jašta bi! A ne ove fukare i šverceri... (*Povjerljivo.*) Znaš li ti da taj vaš gradonačelnik nikad nije bio u prdekani, čak ni u onom režimu? Bolan, ni Haag vam ga nije 'tio!!

MLADI: A vašega je!?! (...)

STARI (*gotovo ponosno*): Jašta je! Bio je i za Tite u apsansu!

MLADI: Ma nemoj! Šta je zglajz'o?

STARI: Eh, šta je zglajz'o. Eh, šta je zglajz'o... (*Natoči, pa prije nego li će trznuti.*) Politički. (*Ispije.*)

MLADI: Vala, mogu zamislit.

STARI: Jašta je! Drž'o je, bolan, burekdžijinicu nasred Rondoa, kraj čevapdžinice Ace Trovača.

MLADI: Pa?

STARI: Šta je poslije međ' Sandokane zbris'o.

MLADI: Pa?!?

STARI: Aco Trovač lično ga je prijavio!

MLADI: Gdje?

STARI: U ondašnji Komitet.

MLADI: Zbog čega?

STARI: Kako zbog čega!?! Zbog sevdaha, bolan! Ta nije zbog čevapa! (*Odmahne rukom po zraku.*) Ih, da zbog čega!?! Zbog sevdaha...

MLADI (*posprdno se nasmije*): Zbog sevdaha..?!?

STARI: Ja!

MLADI: Kakvog sad sevdaha? (*Posprdno, s bošnjačkim naglaskom.*) „Dul Zulejha po bostanu šeta“!?

STARI: Jok, bolan! (*Povjerljivo.*) Na vr' gore Trebevića...

MLADI (*začuđeno, glasno*): Na vr' gore Trebevića?!

STARI: Jašta, bolan. (*Stidljivo.*) U logoru Francetića...

MLADI:?

STARI (*ustane i započne recitirati sa guslačkim žarom*): Oko vatre Jure sjedi, svojoj vojsci on besjedi...

MLADI:???

STARI (*naglo udari šakom o stol i zapjeva*): Oj, ustaše braćo mila, duboka je rijeka Drina!!! (...)

MLADI (*trenutak ga začuđeno gleda, pa i on pljesne po stolu, naglo poskoči sa stolice i zaurliče*): Uuuuuuuuu!

STARI i MLADI (*zajedno, gledajući se preko stola, pjevaju*): Drinu valja pregaziti, a Srbiju popaliti! (*Tajac. Potom kao stare vučine.*) Uuuuuuuuuu!

6.

Izmjena svjetla. Začuje se i huk rijeke.

UNPROFORAC (*naglo dođe na scenu, ali ostaje u prolazu. Oštro ih gleda kroz rešetke, u ruci mu je bič.*)

STARI I MLADI (*prestanu urlikati, pa sjednu natrag na stolice*).

UNPROFORAC (*pucne po zraku bičem, pa ljutito ode*).

Zatamnjenje. Huk rijeke prestane.

7.

STARI (*pljesne po koljenu*): Ja, bolan! Šta ti je sevdah... Kad razgali dušu, da te svađer trnci prođu...

MLADI: A, vala, taj tvoj „sevdah“ i mene nešto za srdašce dirn'o... I mene, uj'če... (*Odjednom.*) Je l'?! Naš đedo je bio ustaša?

STARI: Misliš, Suljaga? Materin ti babo?

MLADI: Jes, jes...

STARI: Jašta, nego bio.

MLADI: A gdje? U kojoj bojni?

STARI (*natoči u čepić, pa još prije nego li će cugnuti*): Prva proleter-ska!

MLADI (...): Ma prav za prave te pitam.

STARI (*nijemo ga ponudi pićem, ali mladi policajac niječe*): Prvo ga obuklo ovdje, za one kaurinske vlade, čet' es treće... I namečilo na kazan.

MLADI: Na šta ga namečilo?!

STARI: Na red, rad i disciplinu.

MLADI (*zadovoljno*): Aha!? Pa to te pitam... (*Tajac.*)

STARI: Ondak...

MLADI (*začuđeno*): Ondak?!

STARI: Ondak oš'o u šumu, ko biva – iz protesta. Pa zabradio... Ja, šta je bio zabradio, majko mila! Ko Mars i Englez, zajedno! (*Tajac. Opet natoči ispred sebe u čep.*)

MLADI (*zapanjeno*): Dedo i u četnicima bio?!?

STARI: A ondak... (*Zapjeva.*) Crven fesić, mamoooo... (*Zastane.*)

MLADI: (...)

STARI (*nastavi*): Crven fesić, joj mamice, crven fesić i u babe moga, ah joj – mamu, mamice!

MLADI (*zapanjeno šuti, potom brzo zgrabi onaj čep ispred kolege, i naglo trzne*).

STARI (*prasne u smijeh*).

MLADI (*pravi grimase od ljutine rakije, duži tajac*).

8.

Izmjena svjetla. Huk rijeke.

IZVANA (*odjednom, kao da dolazi s kakve bošnjačke svadbe, snažna glazba*): Sinoć kad se vraćah iz toplu hamama...

STARI (*naglo zgrabi pljosku sa stola i digne uvis ruke u grčevitu transu*).

MLADI (*nabije slušalice natrag na uši, nezainteresirano nastavlja čitati*).

IZVANA: ...prođoh pokraj bašče staroga imama...

STARI (*kao da je odjednom poludio, uzima i čep sa stola*).

IZVANA: Kad tamo, u bašči, u hladu jasmína, s ibrikom u ruci stajaše Emina.

STARI (*nalije si i brzo trzne. Zapjeva, prateći vanjsku glazbu*): Ja kva je pusta! (*Baca čep o pod.*) Tako mi imana (*skoči na noge*), stid je ne bi bilo da je kod sultana! Pa još kada šeće i plećima kreće...

IZVANA (*pjesmu naglo prekine daleka pucnjava*).

STARI (*se prigne šijom i trzne. I sevdah naglo prestane. Pozorno se ogleda. Tajac*).

MLADI (*kao da se ništa ne događa*).

Huka rijeke. Zatamnjenje.

9.

STARI (*sjedne*): Uh, gluho bilo! (*Zamišljeno, gotovo sjetno.*) Sestriću, znaš li ti, bolan, koliko sam ja volio tvog pokojnog babu?

MLADI: Koliko si ga volio? (*Makne slušalice, sprema novine.*)

STARI (*patetičnim glasom*): Više nego Tita... Matere mi! (...) Ja sam se za njega na čakije nabij'o. Od izvora pa do ušća ove naše rijeke što nas vako lijepo sada dijeli, neima mejhane gdje se pjevaljka za nas dvojicu na stol nije pela...

MLADI: Ih!?

STARI: I nema te sevdalinke koja nama obojici merak nije učinila.

MLADI: Hajde, dođi sebi ujače! (*Kratka stanka.*) Mom ocu!? Mom Miji!?

STARI (...): I ja sam kadikad u njega ko janje bijelo ispod križa spav'o, a kadikad je i on u moga babe, Suljage, na konaku bio. Kad u bašči počivo, kad na odžaku, na sećiji...

MLADI: Bilo pa prošlo!

STARI (*ne čuje*): Bolan pjani, mlađahni, zdravi, razumiješ ti mene, pa gdje bi bilo bliže doteturat. Ja l' do mene, ja l' do njega. Ja l' mehana s ove strane bila, ja l' bila s one.

MLADI: Pa?

STARI: U moga Suljage ašikovo mi oko seje Mustafa Fadirlić. Lijepo momče bilo.

MLADI (*zapanjeno ustane*): Majci mi se udvarao!? Onaj Mustafa!? Što ga je otac nožem 'zbo!?! (*Tajac.*)

STARI: Taj, taj... Ašikovo dv'je god'ne dana. Al' seja – ne će, pa ne će...
Mustafa bio sin Alije bazerdžana, što je prodavo na metre kadifu i drugu tkaninu i im'o vlastit dućan, nama' iza ćuprije, u Priječkoj čaršiji.

MLADI: Bazerdžana?

STARI: Trgovca, tutkune... Trgovca. Bogati bili na odžaku. Navalio ti moj Suljaga, a navalila i stara nam majka: „Deder, Fato, za Mustafu da te damo!“ Šut'la moja seja, šut'la... Znaš li ti bolan, onu pjesmu „L'jepi li su čaršijski dućani“?

MLADI: Znam.

STARI: Ne znaš, bolan, ne znaš... Ništa ti ne znaš!

MLADI (*stidljivo i obazrvio se nagne tijelom preko stola, pa ispod glasa – da ga tkogod ne čuje*): L'jepi li su čaršijski dućani... (*Stane.*)

STARI (*nastavi malo jače*): Još su ljepši mladi bazerdžani, a najljepši bazerdžan Mu-sta-fa!

MLADI i STARI (*zajedno*): Haj! P'ošetala Suljagina Fata, p'ošetala do našega grada... (*Polako zastaju s pjesmom. Tajac. Gledaju se gotovo začuđeno i dugo.*)

10.

Izmjena svjetla. Huk rijeke.

IZVANA (*sa slične udaljenosti kao i pjesma prije nje, glazba. Mnoštvo pijanih bečara pjeva, pjesma kao da dolazi s kakve hrvatske svadbe*): Oj, hrvatska mati, nemoj tugovati... Oj, hrvatska mati, nemoj tugovati... Zovi, samo zovi!! Svi će sokolovi – za te život dati...

(*Pucnji. Pjesma naglo prestane.*)

STARI I MLADI (*kao da se ništa nije dogodilo*).

Zatamnjenje. Huk rijeke prestaje.

11.

MLADI (*gotovo zabrinuto*): Nije ta pjesma valjda o mojoj...?

STARI: Jok, bolan! Jadan ne bio... Gdje o tvojoj!? Druga je to Fata, dru-

gi je to Suljaga, a i druga je to bolan, bila (...) čaršija... U lijepa doba to bi. Za one – jošte ljepše vlade, gdje smo svi bili, ko biva, braća.

MLADI: Hajde ujače! Pa tebi je svaka vlada bila lijepa?!

STARI (...): Vid, majke ti? A da nisu bile lijepe, alaj bi im se onoliko slika štancalo uokolce? (*Tajac. Zatim.*) E, vidiš... Ta se pjesma tvome ocu Miji nešto jako, bolan, sviđala. Jako...

MLADI: Mom ocu?!

STARI: Tvom babi, jašta. Nego kome?

MLADI: Pa?

STARI: Pa kad bi banuli u neko doba p'jani kroz mahalū, pa unišli kroz avliju, u nas, u bašču, a kroz džam–pendžer kod moje seje drćala bi po svu noć kroz behare od jasmīna tanašna svijeća... Tu bi, u baščī, ohanuli. I znao je Mijo da moja seja ne spava, već da na sećiji čeka burazera da iz mejhane dođe. Eh, vala, tad bi je Mijo, iz bašče, s baščanske škemlije, ispod pendžera, tihano pjesmom zadirkiv'o... (*Ispod glasa i puno sporije.*) „...Luta Fata po čaršiji sama, ona traži Muju bazerdžana. Nađe Muju u sedmom dućanu: Bolan, Mujo, daj mi oku zlata!“ (...)

MLADI (*zamišljeno*): Nikad mi nije o tome pričala.

STARI (*gotovo ljutito*): A šta ima o tome ona i divanit? Nesreća jedna!

MLADI (*uvrijeđeno*): Nemoj. Pokojni ju je otac jako volio. (*Sa stropa zalacka sijalica. Kao da će se ugasiti.*)

STARI: Ih, volio! Idi, bolan! Šta ti znadeš o tome?!

MLADI: Jes! Volio je!!

STARI: Bolje bi bilo da se s ćuprije bacila!?!

MLADI (*narogušeno*): Daidža! Nemoj, bolan...

STARI: Jašta bi!!

MLADI (*naglo izvadi nož iza leđa, vrlo oštro*): DAIDŽA!!!

STARI (*također izvadi nož*).

STARI i MLADI (*gledaju se vrlo prijeteći*).

12.

Odjekne zvono. Izmjena svjetla. Lackanje prestane. Začuje se huk rije-

*ke, pa potom odmah započne glazba. Odozgo se spusti naziv songa:
MRTVA PRIRODA.*

STARI I MLADI (*kao da su odjednom, na udarac zvona – ukočeni*).
LUDA NEPRESUŠNE NADE (*ulazi kroz središnji prolaz polako na
scenu i oduzima im noževe. Potom ih kao lutke namješta natrag u
miroljubive položaje.*)

STARI I MLADI (*sjede kao lutke*)
NEPRESUŠNA NADA (*dok sve to čini – pjeva:*)
MRTVA PRIRODA

S proljeća jednog gradskim se parkom
krošnja svaka pojela stablu.
Debla su bila gola nad jarkom:
ne gazi cvijeće – zgaziše tablu!

Zaludu lasta tim parkom još lijeće
na ljeto raslo u njem je bilje:
gladne su žene kupile cvijeće
tko dočeka jesen – za očaj od zbilje!

A s jeseni ne bi ni grane na hrastu,
to susjed je ubr'o ogrjev sa stabla.
Bezglava debbla kome još rastu?
„Nagazne mine“ – svud bila je tabla!

Zima je došla i pao je snijeg
u parku se mnoštvo treperilo svijeća,
vrijeme je čudno ogoļjelo brijeg:
križevi cvali su bolje od cvijeća.

Za golubom svakim bila je tražnja
i mačke se gladne dale u bijeg!
Slijepac je psa pojeo s ražnja,
nek stolnjaci čisti sad služe za stijeg!

LUDA NEPRESUŠNE NADE (*odlazi unatrag uz duboke naklone. Huka rijeke. Lupne zvono.*)

STARI I MLADI (odjednom se pokrenu).

Zatamnjenje.

13.

STARI (*nakon nekoliko trenutaka, više za sebe*): U sabah budili nas bulbuli...

MLADI (*iznervirano*): De, brate, dosta mi je tog tvog novoturskog!

STARI: He, novoturskog..? Starog, lijepog, bolan, bošnjačkog...

MLADI: Bošnjačkog!? A da pređeš malo na 'rvatski?!

STARI (...): Za zore budili nas slavuji... Budim se ja za astalom, u bašči, budi se tvoj otac pod astalom, na zemljici.

MLADI: Vidiš kako li te sad lijepo razumijem.

STARI: Kad li jedno jutro, njemu pod tintarom, vako – vezen jastuk sa sećije. Mi mislili bud'la se stara majka obnoć, pa nas obilazila, žao njojzi bilo da moj jaran na tvrdoj zemlji spava. Drugi put, ja na zemlji, on klonuo za astalom, aman njemu preko pleća, vako, tanki jorgan... Sve ja dumam, stara majko šta je tebi, pa i mene po noći zebe, i ja kosti njake imam, al' šta's, bolan, hoće majka valjda Miji da pokaže kako joj je drago da takvog jaru njezin sin imade.

MLADI (*razdragano*): Heh! A on noću obilazio seju?! Ha?!?

STARI: Nije ti otac tak'i gazija bio, moj sestriću...

MLADI: Nego?

STARI: Pit'o ja staru majku što li i mene jorganom ne ušuška... Ispade joj đezva iz ruku, namah... „Da ti majka samo jedno ćebe ima, na dva bi ga dijela pocijepala! Važe majka na tereziji dobro...“

MLADI: Čuj, čuj – „tereziji“? (*Nasmije se.*)

STARI: Bolan, odma' sam se dosjetio... (*Bez pjevanja. Značajno i zamišljeno.*) „Nemam, nemam, Suljagina Fato, danas, Fato, ja ne mjerim zlato. Tereziju nosili jarani, pa se nešto terezija kviri...“

MLADI: Ha!? Dosjetio si se moga Mije, je l' de?

STARI: Tako ti je otac noću moju seju iz bašče zadirktiv'o. A sve zbog onog bazerdžana, Mustafe Fadirlića... A seja bi pošlije kao hurija iz kuće izlazila, pa mu glavu na jastuke mećala. Jošte jorganom i pleća pokrivala. (*Tajac.*)

MLADI (*začuđeno – zadovoljno*): A viđe moje Time? 'Ko bi rek'o na njoj da je takav vražić bila... He, he, he... (*Tajac.*)

14.

Izmjena svjetla. Zvukovlje teških zatvorskih vrata tjeskobno škripi kroz dugačke zatvorske hodnike.

UNPROFORAC (*se polako, kao kakav lopov koji nosi nešto u njedrima, vraća kroz prolaz na scenu. Dođe do mladog policajca i iza njega značajno i nijemo stane*): Ps – ps!!

MLADI (*ga pogleda preko ramena*).

UNPROFORAC (*se ogleda sa svih strana, a onda iz njedara brzo izvadi šteku Marlboroa i spušta mu je u krilo*).

MLADI (*odmahne rukom kao za zahvalu i razgleda kutiju*).

UNPROFORAC: Ps – ps!!

MLADI (*se opet okrene*).

UNPROFORAC (*napravi prstima znak plaćanja*).

MLADI (*vadi novac iz džepa košulje i daje mu*).

UNPROFORAC (*polako, oprezno, odlazi*).

STARI (*za Unproforcem*): Ps – ps!!

UNPROFORAC (*se upitno okrene*).

STARI (*gledajući u njega napravi znak pijenja, pa prstima znak plaćanja*).

UNPROFORAC (*trenutak začuđeno gleda, a potom naglo napravi boscanski grb prema starom policajcu. Još prije negoli će izaći, zastane iza zatvorskih vrata, okrene se prema obojici i nasmije se istim onim tonom*): He, he, he... (*Izađe u off. Kroz hodnike se čuje njegov odzvanjajući, blesavi smijeh.*)

Zatamnjenje.

15.

STARI: Viđe ga, majke ti! Čim dođu, nauče se odma' bosanskoj ekonomiji... Jes' vidio ti to? (*Napravi bosanski grb.*) Gluho bilo!

MLADI: A šta mu je?

STARI: Aman, imaju neki svoj teferić! Šejtan će znat... (*Kratka stanka.*)

MLADI (...): Koliko je imala godina?

STARI: Sedamna'jst... Ja šta je pusta bila! Rusa u bijelim obrazima, a osmijeh od sedefa. Crne kose, da crnjih nigdje ne bijaše, straga pušćala ih niza struke, a sprijeda, nad čelom, kano šimšir, bolan, šimšir crnokosi! I kroz to crno grmlje njene plahe oči vire... Njene oči vire, jo'!, zelenci!, jo', ni u srne takvih nije kad na pojilo se iza grmlja sprema! (...) Zelene, zelene, ko da ih je iz rijeke iznjorila! (...) Vazda je vidim ko da je unišla u onu pjesmu: „A u ruci joj ogledalo i surma, pa navlači kara–krzli obrve...“ Ja!!

MLADI (*posprdno*): Ja!? Kara–krzli?!?

STARI: Crveno–crne, blesove! (...) Nigdje neima takvih očiju više, nigdje bolan, ko u tvoje majke!

MLADI: A ni crnih kosa.

STARI: Ja, ni kara–krzli obrva!

MLADI (*šeretski*): Je l' dimije nosila?

STARI: Kakve dimije, jadan ne bio, 'ko je još tad po čaršiji dimije nos'o? Tutkume jedan! Nosila se ko i sav mlađahan svijet, ko i ja, u pantalama, blesove! Farmerice! (...) Karala je stara majka, al' joj džaba bilo.

MLADI (*i dalje šeretski*): A ja mislio, nosala feredžu, slušala Safeta Isovića i učila Kuran...

STARI (*oštro*): Slušala je i „Bitlise“, blentove, čitala je pjesme i od Dizdara Maka! (...) Budalo jedna... Šta ti o tom znadeš? Ništa ti ne znaš! Ništa!

MLADI: Jes, jes... A Suljaga sluš'o „Smoke on the wather“!?! (*Kao da svira proznati rif na električnoj gitari.*) Đum, đum, đum – đu đu đu đum! Đum, đum, đum – đu đum! (*Neugodni tajac. Gledaju se.*)

STARI (*začuđeno, više za sebe*): Ja, budale..!?

16.

Telefon naglo zazvoni.

STARI i MLADI (*krenu brže podignuti telefonsku slušalicu, ali stari policajac bude nešto hitriji.*) Zapadni zatvor! (...) Ja! (...) Federalna policija! (*Razdragano.*) Jašta sam...

MLADI (*razočarano sjeda natrag, nabija slušalice na uši i otvara šetku Marlboro. Vadi jednu kutiju, puši.*)

STARI: Bolan, jes' to ti?! Jes' to ti, bolan Zulejha?! A jesi!! Ašik-dušo moja! Selam i tebi... Pa šta ima u Kanadi? A šta hladno, jedna ne bila, ode čevap na kamenu prže! (...) Eh, da je tebi vamo... Bona, da je meni samo do Čapljinie!

MLADI (*pogleda ga, pa posprdno*): Jes, jes! Da je tebi do Čapljinie!

STARI: Eto me u mješov'tu prebaciše. (...) Policiju, bona Zulejha, za izbore, jes' mahnita? (...) Ma nema žena, bona!

MLADI (*poviče sa smijehom*): Ima, ima Zulejha! Ima! Laže!

STARI (*udalji se s telefonom*): Nije to zato mješov'ta policija, budalo! Nema, Zulejha, 'ko te bolan nasamari? Pusti, ba, Tomislava! (...) Ma može mi i stoput bit' vjenčani kum! Lažov! (...) Sami pederi bolan, ovdje, šta ti je? (*Odmahne rukom.*) Zato se i zove Pederativna!

MLADI: Jes, jes!!!

STARI: Jašta. Ma musaka, bolan! Red naši', red nji'ovi, red naši... (*Kao da odgovara na pitanje.*) Pet redi. (*Opet.*) Tri naša, dva nji'ova. (*Tren opet sluša, potom se prodere.*) Ma nema više u nas pедера nego u nji'?! Više oni imaju pедера!!! Hajde, Zulejha, bona, pušćaj me, ne miješaj se ti u politiku, matere ti, šta ti znadeš o Evropskoj zajednici i politici, molim te lijepo... (*Odjednom razdraganije.*) A znaš 'ko radi sa mnom? Sestrić... Ma ja! Dobar, jašta nego dobar. Mora bit dobar, inače... S majkom mu se čuješ? Hajde, neka... Jesu djeca dobro? A-ha. Idu l' u školu? Ajd' fino. (...) Šta bolan govore francuski kad su u Kanadi? Ne govore kanadski?!? (...) Ni'ko ne govori kanadski?!? Ja', lude zemlje! A jedna im majka! Pro'će gore neg' Bosna... Šta se kečiš, Zulejha, plakat bi valjalo! Plakat, bona... Nego, deder, jes' ti avazovala kako sam ti rek'o?! Ajd' fino... (*Odjednom zapanjeno.*) Za kakvog Antu?!? (*Prodere se.*) Ko ti je

rek'o da je Anto EsDeA!?? (...) Ma, jebote Tomislav u glavu!!! Jes' čula!!! (*Naglo tresne natrag slušalicom. Tajac. Lupi se po čelu.*) Ja', mahnite žene, jeb'la sebe, ja', mahnite li žene...

MLADI (*posprдно se smije*): He, he, he... (*Zatreperi opet svjetlo, kao da će nestati struje. Pogleda u strop.*) Šta je ovo? Opet će nestat?

STARI (*ljuto*): Ne će valjda. (*Svjetlo se ustali.*)

MLADI: Al' da znaš, dobro si ono rek'o... Dobro!

STARI (*osorno*): Koje, ba?

MLADI: Da u nas ima više „peškira“ nego u vas.

STARI (*narogušeno*): Šta ima više u vas?!? Peškira!?! Ništa u vas neima više! Mi smo izmišljena zemlja za vas, bolan!! Evropa! Evropa, bolan!!!

(*Žarulja opet počne lackati.*)

MLADI: Vi za nas Europa?!? Vi?!? Jašta ste neg' izmišljena! ISTOČNA BASNA!! Ama, mi smo za vas Amerika!!! Čega to u vas ima? Čega!? Fundamentalista?!?

STARI: Svega!!!

MLADI: Herceg–Bosna je za vas obećana zemlja!

(*Telefon opet zvoni.*)

STARI: Vi – obećana zemlja!?!? Vi?!?

MLADI: Amerika, bolan!!! Amerika!!! (*Kratka stanka. Gledaju se mrko. Telefon i dalje zvoni, svjetlo treperi.*)

STARI: Jašta, bolan! Kad bi se svim švercerima kod vas noću osvjetlile oči, cijela bi ta tvoja Herceg–Bosna bljeskala ko Las Vegas!!! (*Zgrabi telefon i poviče.*) Šta je bona, Zulejha?!? Šta s' navalila ko hodža na imaret?!? (*Telefon i dalje zvoni. Žarulja sa stropa prestane lackati.*)

STARI (*se čudi gledajući u slušalicu*).

MLADI (*brzo potraži nešto po džepovima, potom vadi mobitel*): Alo??? Alo!!! Ja sam... (*Ustane i otiđe malo podalje od sugovornika.*) Zdravo! Kako si, majko? Dobro sam, živ sam. Šta ima u Švedskoj? (...) He, nisam se još priženio. Nisam... (*Stanka, sluša nešto.*)

STARI (*za sebe*): Da u nji' ima više peškira!? (...) Bolan, ni safuna neimaju, kamol' peškira!!

MLADI (...): Eh, kad nemam stan u Zagrebu! Jedino da odem prijeko i dokupim koju bulicu... Ma šalam se ja s tobom, ljepotice moja... Ne'š mi vjerovat 'ko je sa mnom u smjeni... A znaš, je li? 'Ko t' je rek'o? A Zulejha... A–ha... (*Starome.*) Pozdravlja te se ja.

STARI (*osorno*): Poselami i ti nju! (*Potom, ubrzo, polako mu prilazi, saginje se i zagrće mu jednu nogavicu, kako bi vidio koje su mu boje čarape.*)

MLADI (*zabijele mu se čarape, trgne nogom*): Hajde, nemoj kukat. Hajde, sve nabolje ide. Eto i s ujakom sam proprič'o. Dva mjeseca smo samo igrali šah. Nik'o nikom riječce nije rek'o. (...) Jes, da je Mijo živ, baš bi sretan bio...

STARI (*sebi u bradu*): Fakat, sretan! (*Mladomu.*) De ba, pitaj je za koga je ona glasovala?!?

MLADI (*pokrije slušalicu*): 'Oš je sam priupitat?

STARI: Iđi, ba!! Ne divanim s izrodima!

MLADI: Pita te brat za koga si glasovala? (...) Nisi „ni izašla na izbore? Sve go' fukara do fukare?“ (...)

STARI: Dobro i kaže, bolan. Dobro i kaže.

MLADI: Gdje ćeš se dat sa'ranit? U Švedskoj? A je l' te boli šta? Ma, dobro duša, lako ćemo za dušu, je l' te boli šta – fizički? Pa šta's onda umirat? Za šeherom?!

STARI: Nek sad ide u Ameriku. U Las Vegas. Bliže joj je.

MLADI: Hajde, bona, bit će grada, ne će nas bit. Kažem, bit će gradova, ne će nas bit... Ma hoću, oženit ću se! Jedino bi te to usrećilo, vidim ja. Ti bi da se i ja unesrećim... A šta će ti unuci?

STARI (*za sebe*): Da joj zubalo iz čaše krađu! I preprodaju u čaršiji...

MLADI (...): Ma, ujak nešto ovdje valja. Dobro. (...) Dobro. (...) Reć'u mu. Ama reć'u mu! Hoću! Ma sigurno! Hajde, drž' se, ljubavi moja! Hajde, bog! (*Krene sklopiti mobilni, potom brzo natrag, u slušalicu.*) Hej! (*Umilno.*) Slušaj... Sjeti se koji put sina, draga majko. Sjeti se. Dašta nego treba... Pa, koliko možeš poslat. Dvije kune – dvije kune... Hajde, bog... Bog! (*Sklopi mobilni. Sjedne. Tajac.*)

STARI (*za neko vrijeme*): I?

MLADI: Šta, i?

STARI: Ko biva, imaš mi nešto za reć'?

MLADI (*pogleda ga, pa poslije duže stanke*): Jok!

STARI: Baš ništa?

MLADI (*nonšalantno*): C! (*Za nekoliko trenutaka, posprdno.*) „Đul–
Zulejha po bostanu šeta...“?

STARI: Našetat će se... (*Ulijeva rakiju.*) Jeb'la majku svoju! (*Trzne.*)
Našetat će se!

MLADI (*poslije kraće šutnje, gotovo kao usput*): Rekla majka da je
Zulejha u Švedsku zvala.

STARI: Ja?

MLADI: Da te ne može dobit natrag, na telefon, više.

STARI: Ja?!?

MLADI: Zajebavala se. Nije glasovala ni za kakvog Antu.

STARI (*osokoljeno*): Mater joj balinsku! Odavde me presiječe!! Znao
sam ja! Znao!! Ih!!! Da moja Zulejha za Antu glasovala?! Ne bi nju
mogo prisaldumit ni'ko, bolan! Ni'ko!! Ni sam šejtan! (...) Lijepa
moja hanumica... Draga moja ženica... A za koga je glasovala?

MLADI (*nonšalantno, polako*): A za nekog Jadranka.

STARI (*pljune na pod*): Pu, joj pička materina! Da joj pička materina!!

17.

Izmjena svjetla.

IZVANA (*naglo vesela vika, razdragani urlici, potom bliža pucnjava*).

STARI i MLADI (*kao da se ništa ne događa. Pucnjava traje neko vri-
jeme*).

UNPROFORAC (*zabrinuto bane u prostor u punoj ratnoj spremi. Oko
vrata mu je čak i laki mitraljez*): Sto radi!?

STARI I MLADI (*začuđeno ustanu*):??

UNPROFORAC: Sto tamo događa!?

STARI (*osorno*): Svadba, bolan. Svadba...

UNPROFORAC: Tko puca pusak?

MLADI: Ma vjenčanje, brate! Pirija!

UNPROFORAC: Pirija!?! Dobar vesel taj pirija!

IZVANA (*pijani urlici, pukne bomba, sve se zatrese*).

UNPROFORAC (*trzne se*): Uuuuu, jeben vesel! Jeben vesel!! Otkud puce pirija?

STARI: A vrag ga znade. S ove je strane rišćanska svadba.

MLADI: A s one muđahedinska.

UNPROFORAC: Uuuu, jebo! Forcam straza! Zovem stozer! (*Bježi sa scene.*)

STARI I MLADI (*sjedaju natrag. Tajac. Zatamnjenje.*)

18.

MLADI (*otpije iz pljoske*): I tako, veliš... Obilazila noću tvoja seja mojeg oca Miju?

STARI: Ja. Obilazila, obilazila.

MLADI: I tako je Mijo jedne noći u jagmi?

STARI: Ih! Rek'o ti već, nije on taki gazija bio.

MLADI: Nego?

STARI: Protahirila stara majka da se među njima nešto kuha... Pa rekla Suljagi – „Brže, Suljo, u Mustafina oca, ne dam šceru za nevjeru, ne dam oko moje za Miju kaurina...“ A Suljaga namah pa u Alije: „Dedera, Alija, da zgotovimo pos'o, pa nek se mladi žene.“ (...) Zdogovori ti Suljaga sve do u tančine s Mustafinim ocem, s tim Alijom. I oko zaruka, i oko meze, i oko udaje, i oko miraza, i oko datuma, i oko đereka, i oko šemluka, i 'ko šta plaća i sa čime... Sve zdogovori. Namah!

MLADI: A Mijo? Šta je s njime bilo?

STARI: Rekla meni stara majka, ne dovod' ga za neko vrijeme, ne dovod' ga, onoga ti dina... Al' džabe pos'o. Sastajal' se u špiljama. Potajnice. Uz rijeku. Nji' dvoje. Sami. (*Krajnje patetično, tanašnim glasom i usput vrteći glavom.*) Ko' bulbuli, bolan! (*Žarulja opet zatrepri, naglo – potpuni i crni mrak.*)

19.

Scena u mraku. Začuje se jaki huk rijeke. Iz visine i dubine prostora silazi slabašno svjetlo baterijske lampe. Njezina svjetlost se ponaša kao da netko hoda niz strminu obale dolje prema rijeci. Silazi u cik-cak linijama, povremeno zastajkivajući i preskačući s kamena na kamen. Kad siđe na scenu, svjetlost baterije značajno se pojača i usmjeri u pod. Ubrzo obasja i Fatimu koja sjedi uz sam rub scene, kao što dugokose djevojke čekaju uz rijeku.

FATIMA: Mijo, jesi ti? (...) Mijo, nemoj se šaliti sa mnom. Znam da si to ti... Mijo!! Ne igray se sa mnom!! (*Svjetlost se ugasi.*) Gdje si? Čekam te već sat vremena. Mijo! (*Svjetlost se upali s druge strane. Ona se okrene prema njoj.*) Ne šali se sa mnom! Strah me je!

GLAS (*iz tame*): Tima? Šta radiš uz rijeku? Uzimaš abdest?

FATIMA (*sa razdraganim osmijehom*): Tebi će abdest trebati, vraže, kad te sa ja dočepam! (*Svjetlost se opet ugasi.*) Mijo?! Mijo...! (*Upali se s druge strane.*) Zašto me mučiš?

GLAS: Volim te gledati. Tako uz rijeku. Selam alejkum, Fato moja... Selam!

FATIMA (*razdragano*): Dat ću ti ja selam, znaš! (*Zabrinutije.*) Vidjet će me ne'ko odozgo, iz čaršije!

GLAS: Pa nek te vidi. Ima se šta i vidjet... Lijepa si!

FATIMA: Jesam li? A koliko sam ti lijepa? Reci? (*Svjetlost se ugasi.*)

GLAS: Prelijepa... Šta bi tvoj otac da nas vidi? (*Svjetlost se upali s druge strane.*) Ha?

FATIMA: Otac? Otac ne bi ništa. S njim bi mi lako!

GLAS: A majka?

FATIMA: Eh, majka! (*Smijući se.*) Kose bi mi iščupala! I udala za onog Mustafu... Vrag će znati! A možda za njezinu dušu ja od tebe napravim i poturicu? (*Nasmije se još glasnije. Svjetlost prelazi na drugu stranu.*) Ha, šta kažeš?

GLAS: Kako bi me poturčila? Da čujem?

FATIMA: Samo izgasi tu lampu i dođi bliže. Pokazat ću ti kako! (*Smijući se.*) Lako! (*Svjetlost se ugasi.*) Lako, lako! (*Dalje, veseli glasovi u tami, sjene. Huk rijeke se stiša.*)

GLAS: Vjere mi moje, Fatima! Poturčio bi' se radi tebe!

FATIMA: I ja radi tebe pokrstila, ljubavi! I ja bi' se pokrstila...

Zatamnjenje. Huk rijeke se polako stišava, no ostaje u pozadini sve dok ga svojim glasom iz off-a ne prekine Fatima. Prekid ovog zvuka točno je naznačen u tekstu.

20.

MLADI (*za neko vrijeme*): Ja sam, znači, može bit, začet u neakvoj špilji?

STARI (*osorno*): Jašta si, bolan, pogledaj se u ogledalo! Eto te isti kro-manjonac!

MLADI: He, he... Moga Mije... A rudara, udarnika?!

STARI: Kako se veselje približavalo, 'nako moja seja vehnula. Za zaru-ke vezak vezla, riječcu jednu nije progovorila... (*Recitira.*) „Vezak vezla moja Fata, mlada nevjesta, na čardaku, na visoku, kraj džam-pendžera. Sav je đerđef pokapala gorkijem suzama...“ (...) Na noć prije neg' je vođaše, zove mene.

FATIMA (*govori iz off-a, ne vidi se. Plaćnim glasom*): Brajko! (...) Brajko, dragi! Otvor' meni kapiju! (...)

STARI (*kao da je vidi*): Gdje ćeš, bona?!

FATIMA: Dva ti srca u njedrima imam! Al' ni jedno nije od Mustafe bazerdžana! Otvor' meni kapiju, da se s ćuprije u rijeku bacam! (*Na ovom mjestu prestaje huka rijeke. Tek sada – tajac.*)

MLADI (*za neko vrijeme*): Je l' dedo znao da je ostala trudna?

STARI: 'Ko je znao? Dedo?!? Da je znao, ne bi u Mustafe po vazdan odo!

MLADI: A stara ti majka?

STARI: Znala, bolan, jašta nego znala. Ih, žensko, pa ne će znat!

MLADI: I?

STARI: I tako ti se ja u Latine Gornje istu noć iz čaršije uputih.

MLADI: (...) Ti? (...) Zašto ti?!

STARI (*otpije iz pljoske*): Pravo da ti rekнем, da ti oca zakoljem!

MLADI: Jaranski, brate, nema šta.

STARI: Sve tamom sokaka idem, sve mene sokak guta, i sve se mišlim, Mijo, Mijo, jedna li ti majka, kad te se ja dočepam! A onda, uz Donju Mahalu, sunu mi u glavu da će se ona luda u rijeku s ćuprije bacit... A gdje ćeš troje na dušu jednom čakijom, bolan, jadan ne bio!

MLADI: Kako sad troje?

STARI (...): A šta, na sebe si zaboravio? Ti si joj pod srdašcem bio. Ti, sestriću...

MLADI (*uzme pljosku od staroga, potegne dobar gutljaj, pa mu je vratiti*).

STARI (*opet otpije*): Gazim kaldrmu, više ona gazi mene, kad u Borića hanu, pjesma... Jao..!! (...) Banem u han, imam šta i videt. Sjedi Mijo za šankom, s ruku mu gusta krvca ‘vako kapa, sve je čaše dlanovima porazbij’o... Pred njim boca na po’ prazna, na po’ puna, a na šanku... Na šanku pjevaljka mu trbuh vrti! (*Recitira.*) „Lele Fato, lele mori, lele dušmanke!“ (...) Kako ja na vrata, ‘nako pjesma stade. Sve se zautiša. „Aman, Mijo, šta mi napravi od seje?!?! (...) A on dig’o dlanove u zrak, pa reče: „Il’ me kolji, il’ kaduni vodi!“ (*Tajac.*)

MLADI: I!?? (*Tajac.*)

STARI (*lupi pleskama o stol, dignu se pa naglo zapjeva*): „Lele Fato, lele mori, lele dušmanke!! Lele dušmanke!!!“

21.

Naglo – izmjena svjetla.

IZVANA (*s bošnjačke svadbe odjednom, jaki i brzi ritam glazbe*): Lele Fato...

UNPROFORAC (*uleti na scenu uzdignutih ruku, s kapom Lude Nepresušne Nade na glavi i s onom bocom u ruci. U drugoj ruci nosi kape ostalih luda. Daje im kape.*)

STARI I MLADI (*uzimaju kape, mijenjaju se za njih i stavljaju na glave*).

SVI (*s kapama luda na glavama, zajedno, uzdignutih ruku*): „Lele Fato, lele mori, lele dušmanke...“ (*Pjevaju i plešu. Za neko vrijeme u sve zvukovlje umiješa se i huka rijeke. Žarulja zatreperi i naglo nestane*)

svjetla ali i pjesme. Ostane tek huk rijeke...)
Kraj prvog čina.

ČIN DRUGI

Ista scena. Duboki mrak. Huk rijeke.

1.

STARI (*više u mraku*): Sestriću!! 'Ko je svjetlo utrn'o?

MLADI (*više*): Daidža!? Vidiš li ti šta?

STARI: Nek'o nam je svjetlo opet utrn'o, bolan, sestriću!

MLADI: Il' nam je to opet nestalo struje? Čuješ da je i pjesma stala... I s ove, i s one, prijeko, svadbe? (*Začuje se tresak stakla, lomljava.*)
Ujače!? Jes' živ?

STARI (*za nekoliko trenutaka*): Jebem li ti grb, da ti jebem grb i 'ko ga nacрта!

MLADI: Samo polako, ujo... Samo polako... Bez nerveze... Znaš ti da ja tebe jako volim... Ne boj me se, vjere ti tvoje... Kakav grb!?!?

STARI: Ni ti se ne boj mene, vjere ti tvoje kaurinske... I meni bi ruka prije otpala, sestriću, onoga mi dina, nego b' krenula na te! Znaš li ti to?

MLADI: Znadem, daidža, znadem... (*Blago svjetlo se naglo upali na prolazu i na stropu.*)

2.

Po podu sjene rešetaka.

UNPROFORAC (*stoji s kapom Lude Nepresušne Nade pod električnom kutijom s jednom rukom na osiguraču*).

STARI (*napeto stoji, pod kapom Lude Mržnje, na jednoj strani sobe s uperenim pištoljem prema mladom policajcu*).

MLADI (*također napeto stoji na drugoj strani scene, s kapom Lude Ljubavi na glavi, sa slaninom u jednoj, a nožem u drugoj ruci. Napomena: od sada pa do točne naznake u tekstu, svi oni će nositi ove blesave kape pojedinih luda. Kape glavnih likova mogu biti raspoređene i posve drukčije, op. aut.*)

UNPROFORAC (*se blesavo i ženski nasmije. Odlazi. Kroz hladne hodnike zatvora dugo odzvanja njegov groteskni smijeh.*)

Huk rijeke se stiša. Zatamnjenje.

3.

STARI i MLADI (*opuštaju se, ogledaju*).

STARI: A šta će t', bolan, čakija kad me tako voliš?

MLADI (*počeše se po tjemenu*): Eto, ogladnio... Pa rek'o da se malo okrijepim dok ne dođe svjetlo... A tebi, ujko? Šta će tebi ta kubura?

STARI (*začuđeno*): Kakva kubura? Ah, ovo? Eh, iš'o spremit u korice, pa prevrno' grb... Eno, uelaćio ga!

STARI i MLADI (*spremaju oružja, potom se okupe oko slomljene, uokvirane slike novog bosanskog grba, pred publikom, na podu*).

STARI: Nu!

MLADI: Ha, majke ti, na šta ovo sličići?

STARI: Jašta! Pored oni' lijepi' ljljljana!

MLADI (*pogleda ga, pa više za sebe*): Vrag ti odnio ljljljane!

STARI: Nu, bolan! Ima ispod još nešto... (*Iz istog okvira, ispod slike grba, vadi nekakvu drugu sliku.*) Vid' bolan!!! (*Oduševljeno.*) Vid' bolan: Jozo!!! Ispo' bosanskog grba bio?! Ne'ko samo naturio grb prijeko..!

MLADI: Fuj!

STARI: Šta fuj, jebo sebe? Tvoje vjere č'o'ek bio!

MLADI: On?! Moje vjere!? Jes' bio mafiozo! Ništa više... Jozo – Mafiozo! Nos' ga od mene!

STARI: Kako nešto tako moreš, sestriću?! (...)

MLADI: Nos' ga, Iruda ti!

STARI: A vid' šta je lijep čo'ek bio... (*Okreće Titovu sliku prema nje-mu.*) Eh, sve taj nama dade! I državu i ime!

MLADI: Pu! (*Pljune na pod.*) Eto ti ga, nosi ga doma kad ti je lijep.

STARI (*iza Titove slike pronade još jednu*): Viđe, viđe!?! Anto!!! (...)
Ne'ko samo slike u isti okvir tur'o, kako je koji dolazio?!

MLADI: Ehe, to je lijepa slika! To je lijepa slika!

STARI: Pa dobro... Ne kažem. Vala, nije falilo ni njemu ništa.

MLADI: Daj je 'vamo!

STARI: E, evo ti bosanski grb! (*Tajac. Učini bosanski grb.*) Anto pravi Bosanac bio... Oš' Titu?

MLADI (*priđe i sagne se*): Jebo te on... Šta je ovo? Iza Poglavnika? (*Stanka. Odjednom naglo ustukne.*) Fuj!!

STARI (*ustukne i on*): Fuj!! (...) Uh, gluho bilo!

MLADI (*s dva prsta na nosu, uklonjen u stranu*): De vidi ima l' iza toga govna još šta?

STARI (*također s dva prsta na nosu okreće nečiju sliku, potom razdra-gano i vrlo oduševljeno*): Evo ga!!! (*Nosi nečiju sliku po prostoru, ne vidi se čiju.*) Evo ga!!!

MLADI: Koga, bolan?!

STARI: Njega!! Njega, bolan!! To je rješenje!!!

MLADI: Kakvo rješenje?

STARI (*sa skrivenom slikom na grudima*): Idealno!! Idealno, bolan!!!
Reci pošteno! Je' se tebi sviđa Franjo???

MLADI: Dašta je, ih!? Da je l' mi se sviđa!?

STARI: A meni? Je l' meni paše od svih do sad, makar – Josip?

MLADI: Ih, vala! Mogu mislit...

STARI (*okreće sliku sa grudi, a na njoj austro–ugarsko Veličanstvo: car Franjo – Josip*): Eve ga!!! Eve ga, brajkane, i za tebe i za mene!!!
Kad ovaj progovori, ne razumijemo ga ni ja, ni ti! A kad ga ne razu-mijemo, kad ga mi ne razumijemo, moj sestriću, onda... (*Zastane.*)

MLADI: Šta onda?

STARI: Onda ti je to idealno. (...) Ne more nas, bolan, ništa slagat!
Ništa!!!

4.

Izmjena svjetla. Huk rijeke. Lupne i zvono. Stari i Mladi se naglo ukoče, odjednom odrvene.

UNPROFORAC (*ulazi na scenu i nosi veliku glasačku kutiju. Na glavi mu je kapa lude Nepresušne Nade. Stavi glasačku kutiju na stol i dvaput pljesne rukom.*)

STARI I MLADI (*pokrenu se kao lutke na koncu.*)

UNPROFORAC (*pruža jedan papir jednomu, drugi drugomu policajcu. Započinje glazba. Odozgo se spusti natpis songa: ČUVARI PRAZNOG ZATVORA.*)

STARI I MLADI (*posakrto švrljaju na papirićima nešto, presavijaju ih i ubacuju kao drvene lutke u glasačku kutiju. Dok to rade, započinje igra, pjesma. Svi pjevaju.*)

ČUVARI PRAZNOG ZATVORA

U zatvoru ovom za koricu kruha
mi čuvamo zgradu – nek provali pošten!
Tu lopova nema, a nema ni duha,
i grijeh je svaki svakome prošten.

Samice prazne za krivcima cvile
deke su gnjile i zrak je sav vošten
strop je pljesniv i šišmiši krile:
mi čuvamo zgradu da ne bane pošten!

Bačve su pune, a zatvori prazni,
loza se vraća u drob smošten!
Tko ne pije više, taj je u kazni:
mi čuvamo zgradu da ne dođe pošten!

Bolje je i to, nego u grobu:
lud je pod turbetom odavna spljošten!

Kožu ću prodat za utrobu svoju:
živjeti valja pa taman i pošten!

UNPROFORAC (*odnosi kutiju. Izlazi u off. Blesavo se i posve ženski smije kroz prazan prolaz. Lupne zvono. Oni ožive iz lutkarske kruto-sti. Natpis songa se podiže. Zatamnjenje.*)

5.

MLADI i STARI (*kupe slike s poda i sjedaju za stol*).

STARI: Ta naša 'istorija... Znaš šta je to?

MLADI: Ne?

STARI: Šega, bolan! Šega... Ne zna se tu više 'ko koga, zašto, bolan, i zbog čega, 'ko je s kime tikve sadio, kome se obile o glavu, 'ko je prvi doš'o, 'ko je zadnji oš'o... Bolan – šega prava!

MLADI (*narogušeno*): Kako se ne zna 'ko je prvi doš'o? A šta je Tvrtko bio?!?

STARI (*osorno*): Šta je bio?

MLADI: Šta si se i ti prija pis'o! Hrvat!

STARI: Jes, bolan! Po vama su i dinosauri bili Hrvati... Al' onda pao!

MLADI (*začudo*): 'Ko je pao?

STARI (*šeretski, polako*): Meteorit...

MLADI (*narogušeno*): Ujače! Nemoj... Nemoj, bolan!

STARI: Dobro: (...) nije pao! (*Za neko vrijeme tišine.*) Sletili Marsovci. Pa pobili dinosaure.

MLADI: Jes, jes... Mali, mali, pa još zeleni.

STARI (*narogušeno*): Sestriću!! Nemoj sad ti... Nemoj, bolan. (*Neugodan tajac.*)

MLADI: A da bacimo još jednu partiju?

STARI: Dosta mi je partija, bolan! Tebi nije? Šta ne bi američkog poke-
ra? (*Rukom po slikama.*) Vid' aseva, vid' kraljeva!

MLADI: Jes, jes... Ja bacim, recimo Jozu Mafiozu.

STARI: Ja 'ladne duše – kralja.

MLADI: Ja na to – sve potučem s Antom!

STARI: A ja ti ga na kraju viknem sa – stenderom! (*Tajac. Gledaju se.*) Šega, bolan! Kad ti kažem... Prava šega. (*Cugne. Pruži pljosku mladomu.*)

MLADI (*potegne i on.*)

STARI i MLADI (*sjede zamišljeno.*)

MLADI: Mili Bože! Da mi je znati s kim ćemo sada ratovati?

STARI: Vala, najpametnije bi bilo da napa'nemo Amere.

MLADI: Šta su nam oni jadni skrivili?

STARI: Ništa, bolan. Al' kad napa'neš njiha, ne moreš izgubit!

MLADI: Ti si poludio, metere mi...

STARI: Kad bi dobili taj rat – bili bi odma' Amerika! A vala, i da ga izgubimo, opet bi bili Amerika! Šta Nijemcima fali, bolan?! Ništa!

MLADI: Jašta, tako bi im sevdah doš'o ko bosanski jazz!

STARI: A ganga – indijanski ples kiše!

6.

Izmjena svjetla. Huk rijeke.

UNPROFORAC (*se začuje kako se blesavo smije kroz dugačke zatvorske hodnike.*)

IZVANA (još dok traje Unproforčev smijeh – naglo započne ganga s hrvatske svadbe):

*Ja ti kličem sa Široka Brijega,
Ameriko, evo tebi njega!*

*U tebi je i Monica dika,
od mog malog pravi predsjednika!*

STARI I MLADI (*se nagnu jedan prema drugome, zatvore po jedno uho i zaurliču prateći vanjsku riku:*)

*Oj Monica, pizdu materinu,
od mog malog praviš veličinu!*

*Ameriko, šta je tebi, bona?
Evo tebi mojega Clintona! Eja!!*

(Huk rijeke prestane. Zatamnjenje.)

7.

STARI (*za neko vrijeme*): Ono s dedom... znaš...

MLADI: Koje?

STARI: Da je u četnicima bio...

MLADI: Eh?

STARI: Lag'o sam ti. Nije bio u četnicima.

MLADI: E, pa znao sam ja! Šta bi on tamo? Priklalo bi ga namah...
(*Nasmije se.*) Ujko, ujko... (*Zaprijeti mu prstom.*)

STARI: Ja?!

MLADI: Ovdje me presječe! Odavde dovde! Pa dovde odavde... Mate-
re mi! (...) A ono s Prvom proleterskom?

STARI: To t' je skoro, pa tako bilo.

MLADI: Kako to sad: „skoro, pa tako“?

STARI: Četr'es pete među njima bio.

MLADI: Sto posto?

STARI: Definitivno, bolan. Vidio slike.

MLADI (...): U, jebo te!? Imaš i slike?

STARI: Jašta, neg imam.

MLADI: Spali to, uj'če. Spali odma'!

STARI: Jes' ti normalan, bolan? Babine slike da spalim?!? Ja!? Pa to su
mu jedine šta ima!

MLADI: Šta ti znadeš. Vidiš na šta je ovo izašlo. Baci to negdje. Baci!
Jebo te, 'oće te 'kograd zbog Suljage za ušesa povuć?

STARI: Aman može me povuć, vala, znaš za šta! (*Tajac.*)

MLADI: I?

STARI: Šta i?

MLADI: Šta je radio međ' partizanima?

STARI: Da šta je radio? (*Nonšalantno.*) Sprovod'lo ga.

MLADI: Sprovod'lo?!

STARI: Ja... Četr'es pete! (...) Ko i sve. Sve ima kod mene crno na bijelo! On sedmi u koloni, a šestorica mlađahnih šumara uokolo s mašin–geverama... Sve 'vako zvjeraju!

MLADI: Da nisi, jadan, to upalio, da nisi, jadan! Pa znaš li ti šta je to? To ti je suho zlato danas! Suho zlato! Jebo te, dat ćeš mi tu sliku...

STARI (*uradi bosanski grb*): Ehe! Da ne bi!

MLADI: Daidža, nemam nijedne slike od staroga dede...

STARI: Viđe! Do malo prije bio Suljaga, a sad je „stari dedo“?!

MLADI: E jes' i ti neka luda...

STARI: Jašta sam, nego neka! Vid' zvončića... Ti ko biva, nisi? (*Tajac. Sjede, što bi se u Bosni ono reklo, ko posrani.*)

8.

IZVANA (*nagla, velika eksplozija i za njom još snažnija pucnjava. Odmah izmjena svjetla. I žarulja sa stropa zatreperi.*)

STARI i MLADI (*bace se na pod, pred publikom. Pod rukama sakriju glave.*)

IZVANA (*traje pucnjava neko vrijeme, onda se zvukovi naglo smire.*)

STARI (*s poda, pokrivene glave*): Sestriću, bolan... Šta mi radimo ode?

MLADI (*također*): Čuvamo prazan Zapadni zatvor!

STARI (*isto*): A red i mir?

MLADI: Jebo red, a jebo i mir! Čuvaj glavu, daidža! Čuvaj glavu!

STARI: Čuvam, čuvam! (*Svjetlost žarulje se ubrzo ustali.*)

MLADI (*podigne glavu, osluškujе*): Je l' stalo?

STARI (*podigne glavu, pa i on osluškujе*): A jes', valjda... Ja, šta ne volim svadbe, ne volim... I gotovo! Prisjele mi!

MLADI: Ma ne volim ih ni ja. (*Diže se i čisti od prašine.*)

STARI (*diže se i on i poteže iz pljoske*).

STARI I MLADI (*konačno i trajno skidaju kape luda sa svojih glava*).
Zatamnjenje.

9.

MLADI: A, je l'...? I moji su imali neku piriju?

STARI: Da piriju?! Tri dana se jelo i pilo, tri noći bančilo i bekrijalo.

MLADI: Gdje se bančilo?

STARI: U Latinima Gornjim.

MLADI: A jesu l' i tvoji bili?

STARI: Moji?! U crkvi!?! Jes' ti normalan, šta ti je?

MLADI: Vjenčala se u crkvi? Moja Tima!?!

STARI: Jašta, neg' vjenčala... A šta misliš zbog čega mi se stara majka za dva mjeseca preselila na ahiret? Ko biva zbog sučije, od sučije za šcerom? Jašta je! Ta nije polud'la... (*Zalacka žarulja sa stropa.*) Nije Fata nit' prva nit' zadnja što je s kaurinom pobjegla! (...) Al' je rijetka majka vjeru za nevjeru dala!

MLADI (*poskoči*): „Vjeru za nevjeru“?! (*Izvadi nož iza leđa.*)

STARI (*mirno, ali namrgođeno – ozbiljno*): Sprem' to, bolan, sestriću...

MLADI (*zabije nož u stol*): Vjeru za nevjeru?! (*Tajac.*)

STARI: Sprem' to...! Izvadim li ga, ne bi mi ni prvi ni zadnji bio, bolan sestriću! Sprem' to odma'... Il' se miči odavle! (*Lackanje žarulje sa stropa prestane.*)

MLADI (*povlači se, vadi nož iz stola, sprema ga natrag za leđa*): Ti se miči odavde! (*Sjeda, uzme pljosku sa stola i brzo i dugo otpija.*)

STARI (*više za sebe, gotovo tužno*): Mako bi' se ja, ih! Jašta bi'! Kad bi mog'o. Iz ove prazne apsane. (*Njemu.*) Ti ne bi?

MLADI: A gdje ću?! (...) Tu sam ugled'o svijet.

STARI: A ja, ko biva nisam?! Nego su mi utrpali tebe!

MLADI: Meni su tebe utrpali! Meni!

STARI (*pomirljivo*): Ih, tebi!? 'Ko ga je tu kome utrp'o, moj sestriću...! Ne znaju, vala ni oni što su nas bacili u ovu apsanu. Da im je 'vako lijepu posve praznu čuvamo...

MLADI: A, vala, baš je lijepo čuvamo! Ne zna se koji bi prije iz nje zbris'o! (...) Da nas vidi sada moja Tima? Ha!?

STARI: Šta je stalno zoveš Tima, Tima?! (...) Fata! Fa-tima, bolan!!!

MLADI (*nakon kraće šutnje*): Tako ju je moja baba zvala. Njezina svekrva. Tako smo je svi u selu zvali.

STARI: Ih, baba!? Svekrva!?

MLADI: Nemaš ti pojma kako je nju baba sebi prigrlila. Još je tri nevjeste imala, ali Timi na rukama oči sklopila.

STARI (*za nekoliko trenutaka*): Sve je ta karapandža i skrivila!

MLADI: Daj, brate, ujače, šta s' mi se večeras familije dopovež'o..?

STARI: Jašta je! Ja sam joj je u kuću doveo! Ja!!! Moju seju Fatu... Mjesec prošo', nema svadbe... Drugi prošo, neima svadbe... Ramazan došo, jope' ništa... Umalo je rodila bila, razumiješ ti mene, doš'o joj trbuh do'vde, do vrata, povazdan povračala, ko kak'o šuplje bure, sve šta b' u se ulila, to bi natrag izlila... Kurban bajram osvanuo, a još se ona neudala bila! Kud je Suljaga mogo od te sramote? U mezar!?! Pod turbe!?! To vještica nije dala sve dok se Fata nije pokrstila!! (...) Znam ja!!! Karapandža, bolan! Karapandža!

MLADI (...): Znači, tako je to bilo? (...)

STARI: Jašta nego bilo! A sa Mustafom Fadirlićem? Da ti ne pričam!

MLADI: Šta si ti im'o s Mustafom?

STARI: Da šta sam ja im'o šnjime? Jadna li mi majka! (*Za neko vrijeme.*) Kako smo ti mater ugrabili, pa s njom uzašli u Latine Gornje, 'nako se ja ni poslije sabaha nijesam uzmogao vratit, doma. Pilo se... A ondak sam se dosjetio. (*Naglo se digne i lupi po čelu.*) Jebo te: Mustafa!!! (...)

MLADI (*podigne se na noge i on*).

STARI I MLADI (*dalje će povremeno tijelom i pokretima glumiti događanja iz priče, i to kako je i naznačeno u tekstu, op.aut.*).

STARI: Trč'o sam bolan, ko vjetar, natrag u čaršiju, al' što sam više trč'o 'nako se dan sve više bijelio. Za džaba mi bilo! Kako ja bliže avliji, jadna mi majka, 'nako pjesma sve se više čuje... Pred avlijom auti bibe, udaraju svati u saz i daire, teče sevdalinka, a Mustafin se barjak posred bašče vije! Aman zaman!! (*Dobro potegne iz pljoske.*)

MLADI (*potegne istom*).

STARI (...): „Ja l' mlada spremna?“, pita jedan... Šuti stara majka. Šuti Suljaga. „Pa kupit' ćemo je!“, viče ovaj... A šta's je kupit, tabirim ja, gdje ćeš je kupovat kad sam ti je već u Latine prod'o...? Ne znam šta da radim. Počelo cjenjkanje oko sejinih vrata... Sto 'iljada, šesto

‘iljada, devetsto ‘iljada... Kako cijena rasla, nako muzika sustajala... I–ha, brajkane, kad je doš’o na petnajst milijona..! (...) Probljedio čo’ek, okreno se na Mustafu, pa reče: „Šta je ovo?! Jebla te vaka mlada, mogo sam ti cijeli harem kupit!“

MLADI (*s bocom u rukama*): A Mustafa?

STARI: Kontam da mu je neđe na oko sedam milijona već sve bilo jasno... „Đe je mlada!“ , pita Mustafa staru majku. (*Nijemo slegne ramenima.*) „Đe mi je nevjesta!“... pita i Alija Suljagu. (*Nijemo slegne ramenima.*) „Ljudi, šta mi ovo napraviste!?!“ (...) A sve utihlo, svak se ščućurio, muha se čuje kako zujka! Jedino još ono živinče njače...

MLADI: Živinče?

STARI: Ja, bolan! Magare svati Mustafini doveli sa sobom, ko biva mladu će tako kroz sokake provesti, pa se s njom hvaliti preko svih ćuprija i mahala...

MLADI: A ti? Šta ti?

STARI: Ja? Ja se zavuko uz avliju, ne mičem se... Sve gledam po ‘žepima, gdje mi je čakija, bolan, bitka samo šta započela nije, sve rođake brojim svađer po dvoru, eno mi daidža, eno mi daidžići, eno mi amidža, eno mi amidžići, sve kontam, ima l’ mojih više ja l’ manje od njegovih, kad Mustafa vako prstom prema mom babi: „Do noći da mlada bude kod mene! Do noći! Il’ će se glave zakotrľat’!!!“ (...) Pu!!, pljunu na zemlju, pa ravno na avliju. (*Krene ljutito, al’ polako, prema mladom policajcu.*) Kud ću, šta ću, na me ide, pred mene stade, sunu čakiju...

MLADI: Izvadio nož?

STARI: Handžar, bolan! V’liki! Reve ono magare, majku mu, svijet se razmak’o, nas dva na avliji, sami, u oči se milo gledimo... Kad ja trznuh svoju (*izvadi svoj nož*), a on onim handžarom, od bijesa, pa magaretu posred srijede pleća! Na!!! (*Zamahne bijesno po zraku nožem, kao da ubija magarca.*) Kleklo magare nama’, na prednje noge, zanjakalo, na zemlju palo... Zakoračio on preko njega (*kao da zakorači preko zamišľljenog magarca, pogleda bijesno u mladog policajca*), a sve mene u oči gleda, pa ga jednim potezom zakla, hopla!

(*Kao da zakolje magare.*) Jo'!!! (...) Krvca svate popišala... (*Pokaže rukom.*) Priđe meni, vako me za prsa uze (*priđe mladomu policajcu i uhvati ga*), pa uzastranu gurnu... (*Gurne ga u stranu. Gurne i on nje-ga.*) Prođe! (*Malo produži naprijed.*) Na kapiji jošte stade, okrene se na nas (*Okrene se i zaprijeti prstom*): „Pašće glava!!!“ (*Duži tajac. Potom priđe stolu i otpije. Sjedne.*)

MLADI (*sjedne i on*): I? Šta je dalje bilo?!

STARI (...): Deset dana nisam glasno pr'no... Kamo l' kih'no... Deset dana vanka bio! U neki vakat kaže meni moj Suljaga: „A kako b' bilo da se ti u miliciju uposliš?“

MLADI: Ha, pametnoga dede!?

STARI: Pametan, jašta! To je bistro bilo, bolan, bistro(!), takvi više ne hodaju po svijetu... Vidim ja, to bi moglo šljakat. Ako li se u uniformu obučem i šapku s onom rusom zvijezdom na tintaru metnem, ne će smjeti nikad više udariti na me... Tako i bilo. Uposlio me babo preko nekog svog ahababa.

MLADI: Suljaga te uposlio, u miliciju!?

STARI: Ja!

MLADI: Suljaga?! U narodnu miliciju!?

STARI: Bolan, sestriću! Para buši gdje burgija ne će... Čim ja kuburu za pas, namah u mejhanu!! Iha, prošo' zulum, dušmaninu okraćala ruka! (*Zapjeva.*) „Prevari se Suljagina Fata, prevari se, žalosna joj majka... Uđe Fata u magazu sama, za njom Mijo zamandali vrata!“ (*Usput pijucka. Muk.*)

MLADI (*zamišljeno*): Dašta... Mijo il' Mujo, isto joj se pisalo!

STARI: To je i moj Suljaga staroj majci povazdan govorio.

MLADI: Ne'ko bi nekog i onako 'zbo...

STARI: Ma kako Fata u crkvu unišla, nak'o stara majka na sećiju legla. I za četr'es dana – preselila na ahiret...

MLADI (*razdragano*): A Mustafa? Gdje ga je otac dočeko..? Kako mu je drob prosuo? I u apsanu ko narodni neprijatelj oš'o?

STARI: Ja! (*Pljeskom po koljenu.*) Ubistvo na nacionalnoj bazi... Ih! Ne's ti nacionaliste od tvoga Mije... Veći sam ja, bolan, Hrvat – dva-put bio! Al' tako mu je to kadija lijepo sročio... A kadija, ih!

MLADI: Šta – ih?

STARI: Kadija bio Srbin. Dobro mu, bolan, došlo! Napredov'o! I–ha!

MLADI: I umrla stara majka?

STARI: Još prija neg' se preselila na ahiret, ob'lazila je Fatima, al' je babo nije smio kroz kapiju pušćat... Plače Fata na kapidžiku, plače Suljaga u kamariji... Svako malo na hanumu pogledav'o: „Stara, ja l' da je pušćam?“ A mater bi se na laktove jedvice uzdvigla, pa svaki put: „C!“

MLADI: „C“?

STARI: Ja l' to, ja l' – fertik!

MLADI: I dedo sluš'o?!

STARI: Šta sluš'o, šejtan mu je prkno liz'o, 'ko je slušo nije! Vazda smo je slušali svi u kući. Ona ti je glava bila.

MLADI: Stara ti majka?!

STARI: Stara majka, nego kako!?

MLADI: Čudno...

STARI: Šta ti je, bolan, čudno? A ti misliš da mi svoje žene ne štujemo?! Vele ti je ta jada preko glave prenijela! Oš'la za Suljagu četre's treće, a on za Poglavnikom... Ona namah za njima, pa u Zagreb! U metežu ga tražila, u metežu! Završio rat, svak doma ide, al' neima Suljage. Gdje je Suljaga?! U Bleiburg izbjego... A gdje li je taj Bleiburg, na kraj svijeta, mater li mu jebem, cijelu se godinu iz njega vrać'o! (...) Misliš da ga nije našla?! Išćupala ga i s Križnog puta!

MLADI: Ona?!

STARI: Ona! Ja, kakva je to žena bila! Mala, sva malešna, a žila. Žila!!! Da joj sad kabur rastepeš, sve bi joj kosti u šaku jednu stale, al' ni jednu joj polomio ne bi. Tako je to čvrsto čeljade bilo. A duševno... Ih! Još i više!!

MLADI: I nije popustila?

STARI (*odmahne rukom*): Ni za nokat! Umirala je od tuge, od sučije, razumiješ, al' na oči nikad više suze jedne pušćala nije, a kamo li Fatime.

MLADI: Ti misliš da je Timi lakše bilo?

STARI: Ne kažem. Vala, ne kažem.

MLADI: Iste su, bolan, iste!! (*Tajac.*)

STARI: Al' zato je zvala – Miju.

MLADI: Moga oca?!

STARI: Vako mu je rekla... Unišo ti Mijo u kuću, ja i Suljaga dočekali ga, pa š njime u sobu, majci. A ona samo odigla prstom, ni pogledala ga nije: „Nemoj da mi ščeri dlaka s glave pane!“ (...)

MLADI: I?

STARI: Ne će, veli Mijo. (...)

MLADI: To je sve!?

STARI: Misliš da mu je malo rekla, blentove?! (...) Misliš da je on njoj malo obeć'o?! (...) Ništa ti ne znaš, ništa, bolan! (...)

MLADI: Neš' ti obećanja... „Dlaka s glave“?!

STARI: Za sprovoda nije babo im'o srca da Fatimu ne pripusti u kuću. I Mijo doš'o. I njega je Suljaga ugostio lijepo. Nikad joj jedne riječ'ce nije prigovorio... A i Mustafa se žalovat doš'o.

MLADI: Mustafa?!? Fadirlić?!?

STARI: Jašta, nego doš'o... Tri mjeseca ga sva dječurlija po sokacima i baščama zadirkivala. Vikali za njim: „Prevari se Suljagina Fata! Prevari se, žalosna joj majka!“ On ih kamenicama od sebe ćer'o.

MLADI: Bi'će, jedva doček'o da se sve na zlo svrši?

STARI: Jašta... Pa doš'o, ko biva da se sveti... Mislio jadan, da Fatimu ne će babo u kuću pušćat. Mislio, ustavit će je na kapiji, a on će joj se izunutra sladiť? Ehm, jadan ne bio! Nije znao kakvo je mehko srce u moga babe. (*Zamišljen otpije.*)

MLADI: I tu..?

STARI: Šta, i tu?

MLADI: Došlo do okršaja?

STARI (...): Jok, bolan! Kad je đenaza završila nad mezarom, i svi pođoše kućama, vidim ja, odoše Mijo i Fatima uzbrdo, mimo Karađoz–begove džamije, pa će vako jednim sokakom, pa prijeko, pa uzgor, u Latin Gornji... Ja nešto zaost'o, još s daidžom mr'ce prodivanio, kad vidim, svi niz kaldrmu u čaršiju idu, samo Mustafe Fadirlića neima...

(Podigne se na noge. Ode žurno do svoje vješalice i iz korica uzima ponovo pištolj. Uperi ga u mladog policajca.)

10.

Izmjena svjetla. Huk rijeke.

MLADI *(zapanjen se pridigne i polako se povlači unatrag prema zidu).*

FATIMA *(ulazi iz off-a i odjednom zastane uza zid, vidjevši prizor. Zapanjeno gleda u starog policajca, čini se kao da vidi Mustafu).*

MLADI *(unatrag se povlačeći dolazi do nje i skriva je tijelom iza sebe).*

STARI *(priča dalje):* Ja gore, a u mračnu sokaku stoji Mijo ispred Fate, tijelom je iza sebe skriva, a Mustafa s mauzerom u ruci, na njega se ovako pjenu: „Mič’ se, Mijo, nis’ ti kriv! Mič’ se Mijo, da sramotu s imena sperem!!“ *(Tajac.)*

FATIMA *(se uplašeno skriva iza leđa mladog policajca, uza zid).*

MLADI *(je napeto pokušava zaštititi svojim tijelom).*

STARI *(priča dalje, ali s istim grčem na licu):* Al’ ne će Mijo ni za cenat da se makne... Znao je on šta je staroj majci na samrti obeć’o... A znala je i stara majka šta ga je molila... *(Zašuti.)*

FATIMA *(odjednom još užasnutijeg lica).*

MLADI *(napeto, tijelom glumi oca, ali i dalje):* I?

STARI *(šuti).*

MLADI: I!?

FATIMA *(stavi ruku na usta i glasno uzdahne, kao da je vidjela grozno umorstvo).*

STARI *(ispusti pištolj na pod, tajac).*

MLADI: I!??

STARI: I tako...

MLADI *(i dalje skrivajući majku iza leđa):* Šta „i tako“?! Jes’ normalan?!? Šta je dalje bilo!?

STARI (...): ‘Zbo ga.

MLADI *(naglo se opusti):* ‘Ko ga ‘zbo?

STARI *(tiho):* Ja.

FATIMA *(užasnutu gleda u pištolj na podu).*

MLADI: Ti ‘zbo!?! Koga?!

STARI (...): Mustafu.

SVI (*dođu do pištolja na podu i zapanjeno gledaju u njega. Mladi i stari policajac ispred, a Fatima preko njihovih ramena.*)

MLADI: Ti?! Ti si ga ‘zbo?!?

STARI: Ja... (*Duži tajac.*)

MLADI: Pa šta moj otac u apsanu ode!?

STARI (*nakon kraće stanke*): Kako mu ja crijevca prosu, ‘nako Mijo Fati:

MLADI (*se okrene, pa oštrim i promijenjenim glasom majci*): Mrš uzgor! Ništa vid’la nisi!! Da te na kolac nabijaju, ništa vid’la nisi, jes’ me čula! (...)

FATIMA (*bježi uplakana i užasnuta u svjetlost prolaza među zidovima. Napomena: važno je da ostavi zatvorska vrata širom otvorena.*)

STARI i MLADI: (gledaju u pištolj na sceni).

STARI: Ode Fata... Gledamo se (*pogledaju se*), gledamo na onoga dolje što na sokaku leži (*pogledaju dolje, na pištolj*), sve mu crijevca ‘vako po kaldrmi miguljaju, kano jeguljice... Mislimo se, đe ćemo, kud ćemo..? (*Lupi se po čelu.*) Aman zaman, jadna li mi majka, a jošte jasniji Suljaga! (*Ode do stola.*)

MLADI (*za njim, zamišljeno*): Što jasniji Suljaga?

STARI: U istom danu bez cijele familije ost’o... Oš’la mu Fata, oš’la stara majka, a evo, i ja, i mene će u apsanu spremit...

MLADI: A Mijo?

STARI (...): „Idemo!“ – gruknu me laktom pod lebarca... „Gdje ćemo?!“... „Kod tebe, u miliciju“ – kaže – „a gdje drugo? Ako ga zakopamo, tražit će ga, da ga i u Neretvu bacimo, iznjorit će ga... Kako god okren’lo, da okren’lo, nas će namah u apsanu... Svak za našu trzavicu, bolan, znade!“ (...) Mislim se, ha, dobro i kaže. (...) Jadni onaj moj Suljaga. (...) „Hajmo!“ (...) Došli tamo, a on će s vrata onom kapetanu:

MLADI (*naglo se okrene prema pubilci, istupi hrabro naprijed, prekriži ruke i pruži ih prema njima – kao da ga svežu*): Na!!! Veži, kapetane!! (...) Ubio sam Mustafu Fadirlića!! (*Muk.*)

STARI (*umorno sjedne za stol, tajac*): Eto, sad znaš... (*Nalakti glavu nad koljena.*)

MLADI (*stoji pred publikom prekrivenih ruku, zagledan u tminu*).

STARI (*zapjeva tiho u pod, ispod sebe*): „Ni Bajrami više nisu kao što su nekad bili. Ašikluci gdje ste sada kao nekad u mahali? Haj, pusti svedah, gdje da padne, na mahale porušene...?“

MLADI (*zamišljeno gleda u daljinu, polako se opušta iz stava*).

STARI (*zašuti, muk.*)

Zatamnjenje.

11.

IZVANA (*kucne zvono, a s hrvatske svadbe javi se ozvučen glas starog svata kao poziv na molitvu prije svečane večere*): A sada, pomolimo se, braćo... (*Potom, iz mase ljudskih grla u krešendu grune u dužini i intonaciji Očenaš...*).

IZVANA (*glas mujezina s minareta, glasovno nerazbirljiv, no jednaka trajanja i dinamike kao i kod prethodne molitve*).

LUDA MRŽNJA (*a, zapravo – statist – istodobno se pojavljuje među zidovima. Nosi velik čekić u rukama. I lice joj je sada obojeno u crvenu i zelenu boju. Tu zastaje i gleda u publiku. Iznad zidova, odmah do kamena volta pod kojim stoji, s jedne i druge strane uzdižu se u vis i dvije kamene kule. Pisac drži da bi taj prizor u pozadini morao sličiti na jednu njemu dragu, a nestalu građevinu, ali se, nažalost, ne može dosjetiti kako se ona zvala... Kroz prolaz polako počinje nadirati magla.*)

Zatamnjenje. Huka rijeke.

12.

MLADI (*za neko vrijeme i već opušten, gledajući preko publike*): On je, znači, za tebe u apanu o'šo?

STARI (*šuti*).

MLADI: A ti, za nj – Mustafu zbo?

STARI (*digne glavu*): Ja!

MLADI (*zamišljeno*): I tako... U apsani ga ubiše. Potplatili Fadirlići zatvorske gazije.

STARI: Pu's to, bolan! Ko u zatvoru nije bio i glavu gubio? De, osvrni se oko sebe, matere ti! Šta je ovo? Gdje smo to mi, bolan?

MLADI: U Bosni i Hercegovini.

STARI: U Bosni?! I u Hercegovini?! (*Tajac.*) U Zapadnom zatvoru!!!
Cijeli ćemo život u 'vakoj nekoj apsani bit, bolan!

MLADI (*tiho*): Ko' i oni prije nas.

STARI: Ko i oni prija nji'! I otprija, i od vijeka, dovijeka!!!

MLADI (...): Gore nam je neg' lopovima, ubojicama, najgorim zločin-cima.

STARI: Jašta je... Oni će odslužit svoje kazne. Kadli–tadli izaći.

MLADI: I opet će raditi po svom... A mi?

STARI (*lupne pleskom po stolu i dignu se na noge*): Pa vala i mi ćemo raditi po svom!

MLADI: A šta ćemo to radit, jadni moj ujo?

STARI (*uz grotesku*): Ko zatvorski čuvari! A kako drukčije? (*Polako mu prilazi.*)

MLADI: Kao doživotni zatvorski čuvari. A jedini stvarni kažnjenici... I to nam ga je život?!? Ovo?!? Znaš li ti šta je ovo?!?

STARI: Znam! Jašta nego da znam! Zna daidža sve.... Šega! (*Potom ga grli pa gotovo plačnim glasom.*) Šega, moj sestriću!

MLADI (*gorko, gotovo za sebe, pognuvši glavu*): Tisućljetna...

STARI: I u toj šegi, jedino šta nam preostaje, to ti je pjesma, sestriću...
A najljepši sevdah apsanski bulbuli poju! Oćemo l' jednu, bulbulčiću moj?

MLADI (*iznenadeno*): Mi? Nas dva? Zajedno? (...) A koju, daidža?

STARI: Onu staru, koju smo ja i Mijo vazda kroz mahale p'jani pjevali.
Evo, pogle, i zora nam rudi... (*Pokazuje rukom preko publike.*) Evo dana...

MLADI: (...) „Evo Jure i Bobana?“

STARI (*glumeći ljutnju*): Ma, pusti se više Jure, bolan!

MLADI (*šeretski uzvraća*): Hoću ujo moj, ako li mi pustiš Bobana!?
(*Nasmiju se.*)

STARI: Eto ti ga, bolan! Bilo pa prošlo! Nego, slušaj ti ovu: (*Zapjeva.*)

Pu–niiii vjeee–treee, malo sa Neretve, malo sa Neretve, puni vjetre...

MLADI: (*iz početka nevoljko, potom sve više podržavajući pjesmu.*)

STARI i MLADI (*zagrljeni sve jače pjevaju*): ...I rastjeraj maglu po Mostaru, maglu po Mostaru, i rastjeraj... (*Pjevaju sve jače i glasnije.*)

FIJASKO

1.

STARI I MLADI (*sve razdraganije pjevaju*).

NEPOZNATI GLEDATELJ (*za neko vrijeme, skočivši na noge iz partera, s visoko uzdignutom rukom u kojoj je uočljiv crni samokres*):
DOSTA JE BILO!!!

STARI i MLADI (*prestravljeno pogledaju u nepoznatog gledatelja i iznenađeno zastanu sa pjevanjem*).

NEPOZNATI GLEDATELJ: DOSTA MI JE BILO TOGA!!! (*Puca u glumce nekoliko puta. Naglo nestane svakog svjetla i zvuka. U dvorani nastupi potpuni mrak.*)

2.

GLASOVI (*nakon kraće stanke začuje se simulirana gužva*): Drž' te ga! Eno ga tamo! Drž' te ga! Ubojica! Pobjeći će!!!

NEPOZNATI GLEDATELJ (*već sa scene, glasom kroz mrak*): JEBEM LI VAM MAJKE!!! (*Začuju se novi pucnji, ovaj put po bljeskovima samokresa vidi se da puca u publiku!*)

3.

Trenutak kasneći za ovim novim pucnjima iz mrke tmine, pali se i panično kazališno svjetlo, posvuda po teatru, no scena ipak ostaje u tmini. Vide se tek obrisi mrtvih glumaca koji leže na daskama. Bilo bi jako

zgodno zamoliti dva–tri poznanika da se u ovom trenutku podignu na noge iz partera.

INSPICIJENTICA (*sa svežnjem teksta u rukama iz kojeg ispadaju listovi, hitro prilazi ubijenima. Trenutak ih zapanjeno promatra, potom klekne do njih i opipa jednog, pa drugog. Svjetlost visoke žarulje sa stropa lackavo osvijetli prizor.*)

LUDA MRŽNJA (*dotrči i zainteresirano gleda dolje, u njih.*)

INSPICIJENTICA (*značajno i polako podiže pogled preko publike.*)

REDATELJ (*pojavljuje se iza leđa publike*): ŠTA JE?! ŠTA JE!?

INSPICIJENTICA i LUDA MRŽNJA (*niječu glavama prema redateljju.*)

REDATELJ (*panično*): Nastavite dalje! Kao da se ništa nije dogodilo! Nastavite! Idemo dalje!

LUDA MRŽNJA (*vraća se hitro pod most i počinje udarati velikim čekićem po njemu, ali u pozadini te radnje još nema nikakva zvuka. Kroz prolaz počinje nadirati gusta magla.*)

REDATELJ: UNPROFORAC!!! IDEMO!!!

INSPICIJENTICA (*u panici kupi spise s poda*): Unproforac! Gdje mi je Unproforac!?

GLAS IZ REŽIJE: DAJTE TON! DAJTE SVJETLA!!

INSPICIJENTICA (*bježi na drugu stranu scene*): UNPROFORAC?!?

LUDA MRŽNJA (*udara po voltu. Ubrzo se začuju i potmule eksplozije u ritmu njegovih udaraca.*)

MAJSTOR ZVUKA (*proviri glavom iza desne kulise*): IDE ZVUK! IDE ZVUK!!

(*Začuje se naglo i jaka huka rijeke.*)

LUDA MRŽNJA (*dalje udara po mostu. Kroz njegove noge nadire sve gušća magla. Most se uz zaglušljiv tresak surva na njega. Luda nestaje u magli, pod njim.*)

IZVANA (*u pozadini počinju udarati crkvena zvona, a začuje se i glas mujezina s munare. Također, odmah se začuje i bliski zvuk udaraca biča po zraku – iako više nikoga živog nema na sceni!*)

REDATELJ (*iznervirano*): GDJE JE SVJETLO?! SVJETLO???(*Začuju se i neka strujna pucketanja iza scene i kulisa.*)

GLAS IZ REŽIJE: KRENI SA SVJETLOM! KRENI SA SVJETLOM!
 GLAS MAJSTOR SVJETLA (*iza kulisa*): SVE JE POCRKALO!!
 RECI REDATELJU DA JE SVE POCRKALO!!!

UNPROFORAC (*upadne na pozornicu piskutavo psujući na nekom stranom jeziku. Kao da mlatara bičem uokolo, ali u ruci nema ničega. Simulira mlataranje naslijepo tek po zvuku koji čuje iz zvučnika...*)

REDATELJ (*prilazi bliže sceni*): A GDJE TI JE BIČ?! GDJE TI JE BIČ, PIČKA TI MATERINA!?! (*Lupi se po čelu, pa više za sebe.*)
 Tko nam tebe dovede?

GLAS MAJSTORA SVJETLA: IDE SVJETLO!!! IDE!!!

4.

Dolazi do naglog i jakog osvjetljenja pozornice, ali ovaj put sve je izobličeno, i u boji, i u jačini, i u načinu treperenja. Posve su izobličeni i pozadinski huk rijeke, zvonjava crkvenih zvona i ezan mujezina. Uz sav taj fijasko završne scene svi zvukovi i sva svjetla užasno se pojačavaju i međusobno miješaju u svakovrsnoj zvučno–vizualnoj izobličeniosti. I zastor se ubrzano spusti. Još prije nego li svojim vrhom dotakne scenu – nestane svakog zvuka. Tišina.

5.

Za onoliko vremena koliko je potrebno da sve troje glumaca ponovo obuku svoje kostime luda, kad publika već pomisli da je došao kraj svakoj igri i počne pljeskati ili negodovati, sasvim svejedno, iz daljine započnu udarati cirkuski bubnjevi u ritmu akrobatske točke. Istovremeno svjetla u teatru se opet prigušuju, a reflektor kružnom svjetlošću obasja rascjep zastora.

LUDA LJUBAV (*viče iza zastora*): Unproforac!?! (*Stanka.*) Unproforac!?! Dedera nam upali to svjetlo!

LUDA NEPRESUŠNE NADE (*proviri glavom kroz rascjep*): Dečki, pa ima svjetla! Publika je još tu!

LUDA LJUBAV (*proviri ispod*): To su samo časni ostaci, ludo! Bjež' mo odavde dok nam je na vrijeme...

LUDA MRŽNJE (*iznad*): Ovo se ne'ko zajebav'o s nama? Ni'ko ne trza?

LUDA NEPRESUŠNE NADE: Šta je ovo bilo? Ćorak?

6.

(Započne glazba, a lude izađu pred spuštenu zastor i poviču u glas):

GORAK ĆORAK!

U teatru malom bili ste gosti,
kod tri posve luda svirača,
gle: sve lude plješću od radosti,
pronašle sebe na spisku birača!

Promašen majstor je svjetla i tame
promaćen majstor našeg je tona!
Fulan intendant i direktor drame
a ni dramaturg nam nije pogođen, bona!

Kostimograf je fulan i fulan scenograf
promaćen svak je tko ima još korak,
i cijeli je tekst taj promaćaj gorak:
predstava ova je običan ćorak!

Kad fulan je pisac! Fulan onomad
kad promaćen čovjek je postao nomad!
I promaćen redatelj! Promaćen skladatelj!
Promaćen teatar, profulan komad!

Na planeti se ovoj sav promaćaj zbio!
I Bog nam se smije u velikom prasku!

Gdje bi se čovjek zvijezdama skrio?
Oprosti nam, Gospode, na ovome fijasku!

Gladni su glumci, ne sudite jadni!
Iz scene bi ove prodavali dasku!
Ako Vam bijahu tužni il' gadni
molju: promašite ih na odlasku...

*(Polako se povlače unatrag, a potom, još prije nego li završi glazba,
hitro se razbježe na tri različite strane.)*

ENDE/KONIEC/KRAJ

Ante MARIĆ

FRA SLAVKO¹

LICA:

Fratar s klecala

Fratar (fra Umberto Lončar, župnik)

Glas 1

Glas 2

Majka (fra Slavkova)

Dijete (fra Slavko)

Čovjek

Žena

Dijete 1

Dijete 2

Dijete 3

Glas nebeski

Mladić

¹ Slavko Barbarić, hercegovački franjevac, rođen u živopisnom Brotnju u Dragićini u osvjetljenju proljeća, 11. ožujka 1946., a nepunu godinu nakon svršetka Drugoga svjetskoga rata 1946. godine. Četvrto je od šestoro djece oca Marka i majke Luce r. Stojić.

Za svećenika je zaređen 1971. godine. Od 1981. do 1984. služio je kao duhovni pomoćnik u Mostaru, potom u Međugorju, pa Blagaju i Humcu, ali je uglavnom djelovao u Međugorju od Gospinih ukazanja u lipnju 1981. godine. Sve što danas imamo u Međugorju, uistinu je zamislio i utemeljio ovaj grandiozni čovjek, franjevac i svećenik.

Umro je u Međugorju 24. studenoga 2000. godine. Ove je godina 25. obljetnica njegove smrti. Ovaj dramulek, igrokaz koji sam napisao za sedmu obljetnicu njegove smrti (2007.), i koji su izvodili štitićenici Majčinoga Sela pod ravnanjem fra Svetozara Kraljevića i s. Mirele Kurevija, posvećen je ovom čovjeku i fratra.

Autor

(Fratar s klecala kleči na klecalu na sred scene, u polutami. Obavijen glazbom. Uronio se u molitvu. Ostaje tako dok svi u publici ne budu očekivali da se nešto dogodi. I onda se dogodi glas)

GLAS 1: Loze su počele sočiti i stidljivo pupati. Dan je sve duže putovao do svog susreta sa sutonom, a zore su još ranije zorile kad se tog 11. ožujka 1946. oču plač novorođenčeta u Markovoj kući. To je Luca rodila četvrto dijete. Muškić, velikih i dragih očiju. Majka ga nježno prigrli i stisnu uz svoje grudi. Zadoji ga mlijekom majčinskim, te ga svojom blijedom rukom prekriži. Odmah sutra, kako to običaj bijaše, uze otac svoga sina u naručje, pođe zajedno s kumom ravno župnom dvoru na Čerin. Tamo ih dočeka fra Franjo i krstije dijete. Slavko mu je ime...

GLAS 2: Za malo se Marku i Luci rodi još dvoje djece. Ukupno šestero. A, godine ni malo ugodne. Još su rane ratnih straota friške. Još ljudi krišom pričaju o pra Križi, pra Ćiri, pra Jaki, pa Pilipu, i kako ih na Brigu sve spališe, u Mostaru u Neretvu pobacaše. Bili bogoslovi u župnom uredu, lipota ji bilo vidit, sad nigdi nikog. Fra Martinu su, vele, glavu ko zmiji stukli, a pra Pašku, našeg Martinca, starca, ubili brez milosti. Vele da je partizanske krvnike molia da mu ispune zadnju želju, da se ispovidi pred pra Julijem, i da su ji striljali dok su pivali Zdravo Kraljice, na latinskon, Salve Regina... A o žrtvama i ranama puka nemam riči za opisati ji. Žene su i dica, očevi, majke kroz okna duge noći gledali ne će li pod nji u neko doba noći muž, ćaća, brat, sin, tiho pokucati i promuklo prozboriti: „Evo me, vratija san se!“ Nikada, nikada nisu došli pod svoje prozore i pokucali. Na stotine tisuća nevinih.

GLAS 1: Mali je Slavko u večernjim satima slušao kako ljudi ispod glasa, gledajući preplašeno očima po svojoj čeljadi, sve ovo pričaju. U srce mu se usjekla svaka ova priča, posebno o onom kako su na času smrti pjevali Blaženoj Djevici, i kako su prozori čekali ljude da se vrate. Tad je prvi put u svom srcu oćutio nešto što ge nekamo vuče. Htio je pitat svoju braću i sestre, sramio se, svoga oca, on je uvijek bio umoran i nekako zamišljen, htio se povjeriti svojim prijateljima, no oni su najviše želje za gniježda pokazali. Rušili su ih s najvećih stabala. Slavku je uvijek bilo žao tih golišavih i nejakih ptića. Kako

cijuču, kako su bespomoćni, i njihovih roditelja, nemoćnih bilo što učiniti u obranu svoje djece. I onda se obratio svojoj majci. Kako mu je tu nešto na sred prsa, unutra, u njemu. Neka želja, strah, nekamo ići, krenuti za nečim.

MAJKA: Sinko moj, ti sad resteš. Dobro učiš u školi. Mi ćemo te slat dalje, u Čitluk, Mostar, Zagreb, Split, di god ti tidneš. To je želja da budeš neko, da znadneš puno!

GLAS 1: „O, majko, nije to. Meni je neka druga želja. Ja zorom čekam budan da očujem zvono sv. Stipana, i odmah bi poša služiti sv. misu. Ja bi htio stalno bit s pratrima...“ govorio je sav zanesen, a pogled je bježao preko čerinskih brežuljaka i prikivao se uz vrhove brjegova. „A, da ti, moj Slavko, ne bi tija poč za pratra?!“ Sin je pogleda, i kao da je baš to htio čuti: „A, kako se to radi!?“ Lipo, pomilova ga majka. „Ja ćemo i ti sutra pratrima, pa će nam oni kazat. Oni sve znaju!“

(tama, glazba puna sentimenta i nade)

(Majka vodi sina za ruku, dolazi pred fratra koji sjedi za uredskim stolom. Onaj fratar od početka ostaje i dalje na sceni. Ponekad se ustane sa klecala, sluša što ovi govore, hoda oko njih. Oni njega ne primjećuju, on je kao dobri duh, tu, a nevidljiv. Opet klekne, prohoda. Često mu je glava među dlanovima i duboko razmišlja, sjeća se.)

MAJKA: Valjen Isus i Marija. Velečasni, ovo je moj sin Slavko. On bi tija bit pratar!

FRATAR: Uvjeke hvaljen, moja Luce. Veliš da bi Slavko u pratre. A, da to više nije tvoja, nego njegova želja?! A, Luce?! Što Ti, Slavko, kažeš?!

MAJKA: Ja san, oče, svoje rekla. A, evo sad, Slavko, eto i tebe. Reci, sine!

DIJETE: To je, velečasni, moja želja. Ja bi tija bit pratar, mater me je samo jučer, kad san je pita lipo na to sitila. Ma, nije me, ne znan kako bi reka... Ona je pogodila što mi je tu, evo ovde... *(pokazuje na svoja prsa)*. Tu me nešto vuče, a ja nisan zna kud. I kad me upita mater, a da ti, moj Slavko, ne bi u pratre, odma mi je sveg ovdolen nestalo. Ko da neko odnese rukom. I, eto, ja bi tija u pratre.

FRATAR *(koji ga je pozorno i s poštovanjem slušao)*: Lipo si to, Slavko, ispriča. Svatio sam Te. E, pa kad je tako, lipo ćemo sist i započēt

posao. (*Fratar sjede za stol, majka i sin stoje pred stolom. Fratar iz ladice izvadi jedan komad papira, stavi ga pred se na stol, ustade sa stolice, izvadi iz habita ispod kapuča olovku.*) Sjedaj tu na moju stolicu i piši.

DIJETE: Stra me, ne znan što ću pisat!

MAJKA: Aje, moj sine, nemaš se čega bojat. Lipo piši što bi ti želija i zamoli pratra da ti želji u susret iziđe.

FRATAR: Eto, Slavko, baš vako kako ti je mater rekla. Ajde sidaj i piši. Ti, dakle, želiš u pratre?!

DIJETE (*kao iz topa*): Želim, dašta već želim, ta zato smo i došli u župni dvor!

FRATAR: E, sidaj! (Kad je dijete sjelo, fratar primaknu pred njega papir, pa mu poče diktirati,) Ovako piši! Ovde u vrhu: *Predmet*, pa dvi točke, tako, pa, *Slavko Barbarić moli, da bude primljen u sjemenište hercegovačkih franjevaca*, metni točku. Tako. A sad malo izmakni, pa započni velikim slovom, *Mnogopoštovanom*, pa opet veliko slovo, *Provincijalu herceg*, metni točku i velikim slovom, *Franjevaca*, a ispod *Franjevaca* napiši velikim slovom, evo tu, *Mostar*. Sad malo izmakni, i započni novi red velikim slovom, *Ja – niže potpisani – Slavko Barbarić, zak. sin pok. Marka i Luce r. Stojić, (na spomen pokojnoga muža majka prekri lice rukama... zastadoše i fratar i dijete)*.

MAJKA: E, moj Marko, pokoj ti vični. Pogledaj s nebesa i vidi. Naš Slavko oće bit pratrar. Kako bi te to obveselilo.

DIJETE: Nemoj, mama, počelo mi se plakat!

FRATAR: Aje, Luce, budi hrabra. Ovo je za pivat, a ne za plakat. I, mogu ti reć' da Slavko ima pravi pratarski rukopis. Lip, čitak, vanj taki! Nastavi der, a ti, Luce, ne ometaj nas!

MAJKA: Ne ću, moj pra Umberto, nego to više od sriće i radosti...

FRATAR: Znan ja, da nije vas majki, ko da bi i bilo pratara. Ničeg ne bi bilo. Zapamti, Slavko, ničeg. I ako Bog dadne pa budeš pratrar, uvijek nek su ti majke na prvom mistu, a prije svih majki Blažena Djevica, Majka nad svim Majkama. Di stadosmo...?

DIJETE: ...do moje mama, rođene Stojić, dotlen smo došli...

FRATAR: Nastavi, metni prija zarez, *rođen 11. III. 1946. u Dragičini (Čerin) smjerno i zaufano molim mp. Naslov, da bi me primio među kandidate za redovnika – svećenika hercegovačkih franjevaca*. Sad malo rastavi, pa počni novi red. *To je moja iskrena i žarka želja, pa se nadam da će mojoj molbi biti udovoljeno*. Sad u novom opet redu, *U toj nadi bilježim se s dubokim poštovanjem. Dragičina – Čerin, 6. VIII. 1961. Slavko Barbarić, v. r.*

DIJETE: Šta je „v“ pa točka, pa „r“ pa točka?!

FRATAR: Skraćunica, a znači vlastitom rukom. Da je to tvoja želja napisana rukom vlastitom. E, još krsni list, koji ću vam ja ovdje napisati, svjedodžbu o svršenoj osmogodišnjoj školi. I, to je to.

DIJETE: Ovo nije bilo teško, ja sam se boja!

FRATAR: Ničeg se, sine, nemaš bojat. Ajete vi još u kuhinju, naredite kavu i za mene, pa ćemo skupa sjest. Ja još moram nešto uz ovo napisat. (Oni odoše, a fratar sjede za stol, izvadi jedan obrazac. Na njemu stoji velikim slovima otisnuto INFORMACIJE.) E, ovo sam već popunio. Roditelje sam zapisao, osmogodišnja: *završena odličnim uspjehom*, eto ga. Kako je sposoban: *talentiran*, brate. Valjat će para ako bude pratar. Braće i sestara: *dva brata i tri sestre*. Obitelj u selu uživa *vrlo dobar ugled*. Kandidat ima *iskrenu volju za franjevački red*. Jesu li roditelji odati kakvoj mani, *nisu!* Je li sklon pobožnosti: *redovit je na svakoj pobožnosti*. Kakva je temperamenta: *vesele i blage ćudi*. Imaju li roditelji iskrenu volju da im dijete bude svećenik: *imaju*. Zaslužuje li kandidat posebnu preporuku: *Zaslužuje, jer ima više godina on gaji nadu da će biti primljen u sjemenište i da će jednom postati svećenik. Protiv njegove namjere ovaj župski ured nema ništa, nego ga posebno preporučuje*. – Čerin, dne 4. srpnja 1961. god. fra Umberto Lončar, župnik. (Odlazi sa scene s papirima u ruci, na sceni ostaje fratar na klecalu, glazba).

GLAS 1: Te je jeseni Slavko otišao u Dubrovnik u sjemenište. Učio je dobro, bio uvijek sretan kad se javljao pismima, i kad je dolazio za praznike. Majka su i sestre i braća, uvijek prigovarali, da ovo malo vremena što je na ferijama više provede u župnom uredu i s fratrima, već s njima. Pa tako smo te željni. Kad je župnik javio majci da Slavko ima problema s očima, bila je jako tužna, plakala je. Župnik

ju je tješio, a ona je još više molila za svoga sina. I bilo je, Bogu hvala, sve dobro. A, u pitanje je, zbog bolesti njegovih očiju, došlo daljnje školovanje.

GLAS 2: Maturirao je u lipnju 1965. u Dubrovniku, a 14. srpnja na Humcu s još četvoricom svojih kolega oblači habit. Tako željno čekani trenutak: biti fratar. Tko sretniji od njega, od majke, obitelji, rodbine. Ostao je tu godinu na Humcu, a onda u Visoko, pa u vojsku u Titograd i Mostar, potom na teologiju u Sarajevo, nakon toga nastavak studija u Schwatzu u Austriji, tu je diplomirao 1972., a 19. je srpnja 1971. u Reutteu zaređen za svećenika. U Frohnleitenu je župni pomoćnik i student. U Grazu nastavlja studij pastoralne teologije i magistrira 1973. godine.

GLAS 1: U duši je tutnjao zov Hercegovine. Vratiti se. Ta, dosta je bilo škole. Nešto se i naučilo. Amo, ljudi moji, ljudima. Dolazi u Čaplinu, gdje ostaje pet godina. Njegova se duša počela nesebično razdavati. Okuplja mlade, tješi stare, dijeli sakramente, sve s puno duha, ljubavi, raspjevano. S mladima, pritisnutima bezbožtvom komunizma, puno je provodio. Uvodio ih u rasprave... „Na tim susretima prvi sam put osjetio de me netko poštuje i sluša. Prvi put me netko iskreno pitao za mišljenje i ja sam ga morao izreći znajući da to mišljenje netko uvažava.“ Tipka im maturalne i diplomske. Čeka ih kad će doći s predvojničke s Rujišta. Znao je da su im tamo ispirali mozgove, da su ih poljuljali. Pada ideja o hodočašću mladeži. S nekolicinom mladih hercegovačkih fratara idu Gospi na Brijeg, i tako je to počelo, tako je krenuo potocić koji se pretvorio u rijeku koja je tekla nezaustavljivo.

GLAS 2: Od 1978. do 1982. je na poslijediplomskom studiju u Freiburgu. „Obraćanje kao glavna zadaća učenja i podučavanja kršćanskog obrazovanja odraslih“ je tema s kojom postaje doktor znanosti s područja religijske pedagogije. U to je već vrijeme pokazao srce i dušu za rubne živote, uličare, drogirane, beskućnike. Nadahnut svojim jedinim učiteljem Kristom, ide k onima kojima je i on išao.

GLAS 1: Opet je u Hercegovini. S mnogim poteškoćama pritisnut djeluje na osobit način s mladima, te seminarima u Bijelom Polju. Kapeanom je u Međugorju, Mostaru, Blagaju, Humcu. Privođen je od

komunističkih vlasti, no uz potporu Božju, koju je uvijek ćutio u svom srcu, sve izdržava. I onda je baš tih vremena pukao glas o Međugorju. To fra Slavko smatra velikim darom s neba i velikom svojom obvezom. Vjerovao je u Majku Božju dajući se sav u toj svojoj vjeri. Posebno ga je razveselilo da je Gospa progovorila hrvatski, da se objavila maloj i sirotoj djeci njegova naroda, njegova susjednog sela, njegovoj Hercegovini. Znao je da je tu došla nešto baš njemu reći. Zato je otvorio sva svoja čula.

FRATAR S KLECALA (*uz posebnu glazbu i svjetlost*): Majko, znam da si tu. Tu si i prije bila, tu ćeš biti i kad me ne bude. Ti si pred vječnim hodila kad ni svijeta nije bilo, ni svoda, ni voda. Sudjelovala si u stvaranju svega. Pogledaj na me, da shvatim da si tu. Da sam pred tobom. Pogledaj na me. Pogledaj na nas...

(*Glazba prelazi u očaj, svjetlost u tamu. Prolaze scenom ljudi koji se tuku, svađaju, čovjek pijan vuče ženu za kosu, odjednom na sceni ostaju dječica koja cvile, napuštena. On svako malo ustaje sa svoga klecala, hoda oko njih, dodiruje ih, vraća se na klecalo i moli. Pred njim stoje čovjek i žena, govore mu naizmjenice.*)

ČOVJEK: Udario sam svoju ženu.

ŽENA: Udario, to činiš svaki dan...

ČOVJEK: Da, svaki dan. Ja se kajem, ja se želim popraviti...

ŽENA: To si rekao stotine puta...

ČOVJEK: Ali je sad ozbiljno, sad obećavam...

(*Fratar s klecala gleda jedno, pa drugo, moli.*)

ŽENA: Oče, ja više ne mogu. Ne mogu! Meni je svega dosta. To nisu zaslužila naša djeca. Ja ovo godinama trpim. Naša se ljubav pretvorila u mržnju, naša obitelj u djelić pakla. Ne mogu. Ja napuštam sve...

ČOVJEK: Oprosti, ja više nikada ne ću od obitelji graditi pakao...

ŽENA: Ne mogu više... ne mogu... ne mogu... (*plače*)

(*Čovjek i žena padaju na koljena oko fratra i mole, glazba, zatamnjenje.*)

(*Fratar s klecala moli, čuje se plač djece koji srce razdire. Ustaje s klecala, trči ovamo onamo. Na scenu ulaze dječica prljava, raščupana, napuštena, plaču, hodaju jedno kroz drugo, ugledaju fratra, okruže ga.*)

DIJETE 1: Mene su u vrećici ostavili na smetlištu...

DIJETE 2: Mene u haustoru zgrade...

DIJETE 3: Moji roditelji više nisu skupa, mene ne će ni otac, ni majka...

(„Ni mene, ni mene, ni mene“ – čuje se u koru.)

FRATAR S KLECALA: Ima jedna Majka, ona za vas gradi selo. Bit će to vaše selo. Tu ćete naći svoj smiraj...

DIJETE 1: O, Bože, konačno...

DIJETE 2: Ne ćete nas onda svakog dana negdje seliti...?

DIJETE 3: I tražiti da pričamo o sebi? Što vam se dogodilo, pitaju, pa opet neki drugi u nekom drugom uredu pitaju, a ništa se ne dogodi. Ništa, nama se ništa nije dogodilo. Ako se dogodi ta Majka, i to selo, o kojem govorite, e, to će biti već neki događaj.

(Fratar s klecala opet sam u molitvi. Čuje se kroz nebesku glazbu prekrasan glas Majke.)

GLAS NEBESKI: Sine moj, mnogi su koji mnogo nemaju. Ti im trebaš. Trebaš im. Pođi im u susret. Zagrlj ih. Daj im mira, daj im topline, daj im svoje srce...

FRATAR S KLECALA: Polako, Majko, po redu da zapamtim: Mira, topline, srca... Mira, topline, srca... Mira... topline... srca... Jedno selo kojem ćeš biti Majkom, kamo ćeš nositi mir, toplinu, srce... Da, čini mi se da shvaćam...

(Opet glazba, zatamnjenje.)

MLADIĆ: Imaš mi dati, ne mogu više izdržati...? *(Pita nasumce. Dolazi drugi, traži i on, treći, neki leže po sceni omamljeni. Fratar ide od jednog do drugog, gleda ih dodiruje, oni mu se protive, neki ne.)*

FRATAR S KLECALA: O, Bože, vidiš li ovu bijedu? Vidiš li ove ljude? Ovaj jad?

(ide od jednog do drugog). Ustaj, trzni se, hodaj, idi, ne padaj, ne uzimaj, ne ubijaj se...

MLADIĆ: Pusti me da uživam u umiranju. Svi vi lažete. Svi!

FRATAR S KLECALA: Dođite da tražimo istinu, da tražimo put!

MLADIĆ: Našao sam ga. Krasan je. Sreća, opium, nirvana. Ne uznemiruj me, pusti me na mom putu!

FRATAR S KLECALA: To nije put. To je propast. Hodi, hodi, odluči se...

MLADIĆ: Mi smo prevareni. Prevareni.

FRATAR S KLECALA: Da Te upoznam s jednim Čovjekom. Jednim Ocem. Milosrdnim.

MLADIĆ: Pusti mi oca. Nije imao vremena za mene. Vidao sam ga rijetko, nikada, a onda je uzeo drugu ženu. I majka drugoga. Pusti me, i ne spominji mi oca.

FRATAR S KLECALA: Ovaj je Otac drukčiji. Dođi, provjeri što govorim.

MLADIĆ: Ima nas gomila, da i njih zovnem?!

FRATAR S KLECALA: Sve ih zovi.

(Svi dolaze, na koljenima, pužući, tromo hodajući. Fratar diše ruke u zrak, i oni. Mole!)

SVI: Oče naš, koji jesi na nebesima, o dođi na ovu zemlju gdje smo mi. Budi nam Ocem, uzmi nas za ruku, ona tako treba Tvoju, Očevu. Povedi nas. Povedi. S putova nas naših pokupi, s naših propasti. O, neka dođe Kraljevstvo Tvoje, Oče! Kraljevstvo milosti i praštanja, kraljevstvo spasa za nas otpisane. Milosrdni Oče! (Ponavljaju Milosrdni Oče, Milosrdni Oče... dok ne utihnu.)

GLAS NEBESKI *(fratar je na klecalu, čuje glasove onih koji mole, ali i glas s neba, okreće se prema njemu, diže svoj pogled nebu, pomno sluša i ponavlja riječi tiho, pokrećući svoje usne nemušto):* Sine moj, to je taj put koji sam ti željela pokazati. Put koji je popločan mirom, toplinom i srcem. Potroši svoj mir, za njihove nemire, smrzni se da im bude toplo, neka ti srce prepukne, da oćute kako ti je veliko, dobro, kako je čulo moja kazivanja i naputke. Uvijek ću s tobom ostati na ovim brjegovima, pod ovim križem, na ovom kršu. Sjećaš se onih gnijezda koja su tvoji prijatelji rušili, i onih golišavih nejakih ptića, i njihovih nemoćnih majki. Sjećaš se kad si bio tako tužan zbog njih, i kako si ih zavolio. Evo tu su ti mnoga srušena gnijezda, mnogi ptići još nejaki i krhki, mnoge nemoćne majke i očevi, mnogi koji bi poželjeli početi svijati gnijezda. Pomogni im, potakni ih. Daj im svoje srce puno ljubavi.

(Fratru pada glava na klecalo, oko njega se skupljaju svi koji su sudjevali i pjevaju pjesmu sv. Franje: Ima li mržnja bilo gdje...)

Zdravka Mila MARIJANOVIĆ

Proljeću se svi raduju

Jutros rano zrake sunca
kroz prozor ulaze.
One kažu dan je duži,
 proljeće se budi, ljudi.
Ustanite svi na noge,
čekaju vas polja i livade.
Sve ih treba obraditi
i usjeve posijati.
Cvjetni tepih proljeće prostrlo.
Visibabe, ljubičice, cvjetove behara
zeleni se šuma, trava,
opija nas rajski miris divnog
jorgovana
Zaplovile laste nebom
spuštaju se pod krovove
prave gnijezda i cvrkuću
 proljeće nam najavljuju.
Svi parkovi puni djece
umiveni toplim suncem
trčkaraju po livadi,
romobili i bicikla
vide se na svakoj strani.
I rijeku je lijepo gledat
dok teče k ušću
patke plove, žabe skaču
raduju se svi proljeću.

Narcisoidna Maja

Šetala djevojčica Maja prkosno dižući
glavu,
kao da nitko na svijetu nema novu
haljinu plavu.
Ubrala je narcise u parku,
one koji uobraženo stoje
i nikoga ne vide
zbog svoje lijepe boje.

I Maja se šepuri poput tog cvijeta,
a ne vidi ispred sebe što joj koraku
smeta.
Usred blatne lokve neko drvo
nesretno,
preko njega Maja pade nesretno.

Uprljala je haljinu novu,
narcisi padoše u lokvu.
Spuštene glave otrča kući,
stid je možda sada strašno muči.

Sve što je lijepo ne mora vječno
trajati,
zato će se Maja poslije kajati.

Ne diži glavu visoko tako,
na svoj način vrijedan je svatko.

Ljepota je prolazna i brzo blijedi.
Oko tebe je toliko toga što puno više
vrijedi.

Trešnja

Gledam s ulice u susjeda kako se
trešnje crvene.
Tako su slasne i lijepe, i one zovu
mene.

Rado bih ubrao koju,
Ali bih ljutio mamu svoju.

Ono što nije tvoje mora se pitati –
Tako mi mama kaže,
A ona nikada ne laže.

Susjed je tako dobar.
Pozvao mamu i mene
Da trešnje berem i jedem
Al' mama nikako da krene.

Tako se trešnje meni jedu
I ja sam pozvao svoga dedu.
Baš sam uživao kad sam ih brao,
Deda je ipak bio brži i on mi je više
trešanja dao.

Kasnije je mama kolače pekla.
Pozvala mene i rekla:
“Počasti, sine, susjede naše.
Kaži im hvala, ovo je kolač od trešnje
vaše.”

Kruh sa sedam kora

Ti radiš za kruh sa sedam kora,
a život prolazi pokraj nas.
Kad jednom dođeš – tisuću bora
na licu majke, vidjet ćeš tad.

Želio ti si da bude nam bolje.
Ipak nam novac ne će donijeti sreću.
Sreća je kad si ti s nama,
Kada za Božić ti pališ svijeću.
Vrati se, tata, nama trebaš ti.
Sve blago tvoje samo smo mi.
Brzo će Božić; otvori vrata,
raširi ruke i reci:
Vraćam se domu svom,
vraćam se svojoj djeci!

Moj mali leptir

Jedan mali leptir
s krilima najljepših boja
sapleo se u moje srce.
Ono ga voli, miluje
i traži mu put k sreći.
Kaže mu: Poleti, pogledaj,
kreni ka cvijeću.
Osjećaj miris i ljepotu
i idi ususret svom proljeću.
Živim u nadi da ćeš to moći.
Da ćeš letjeti u boje
proljetnog cvijeća.

I da će uvijek u životu
biti uz tebe tvoj anđeo
i tvoja sreća.
Ja ću te pratiti, ma gdje bila.
Jer ja sam tvoja baka mila.

Vjetar

Volim vjetar kad mi mrsi kosu,
kad miluje nježno moje lice,
haljinica sva leprša
kao snježne pahuljice.

Ja je skupljam i igram se,
kao srna poskakujem.
Baš je lijepo opustit' se,
Simpatiju očekujem.

S vjetrom se ja okrećem,
i evo sad njega srećem.
Vragolan je pravi i odličan đak -
zato i jest poseban dječak.

Obećanje dala sam ja sebi
da ću biti vrijedna kao on.
I vjetar me ovaj tjera kući
i kaže mi: "Uči, uči, samo uči!"

Rodendanski dar

Hoću loptu da mi kupiš, tata!
 A ti, mama, da mi rodiš brata!
 S njim ću se tada ja igrati
 Možda ću se malo i svađati,
 Znam da ću ga puno voljeti.
 Neka sve to bude za rođendan moj,
 Ja sam vaše dijete, ne običan broj.

Kaže meni tata

Evo jesen kuca nam na vrata,
 Škola zove,
 kaže meni tata

U prvi ćeš razred, sine, krenut' sada.
 Bit će manje igre,
 Ali više rada.

Na vrijeme se mora leći.
 Odmoran za školu biti.
 Tu ćeš, sine, znanje steći.

Učit' moraš i nastavu pratit'.
 Knjiga će ti prijatelj postati.
 Škola će ti zvanje, a i odgoj dati.

Moj Božić

Svakoga Božića djed i baka
 s nama su uvijek bili.
 Zajedno se radovali
 k'o anđeli i pastiri.

Nema više djeda, bake,
 a stolice prazne stoje.
 Rekao je djed mi jednom
 to će mjesto biti tvoje.
 Zato sjedam na to mjesto,
 palim svijeće k'o djed nekada
 i molitvom pozdravljam ga
 znam da on me vidi sada.

Božićno veselje u našem je domu
 srca su nam puna ljubavi i sreće
 jer rodi se KRALJ NEBESKI
 čija svjetlost ugazit se ne će.

On je milost, nada, spas
 Ja ga molim za sve nas.
 Blagoslov nam, Bože, daj,
 U Tebe se ja uzdam.

MALI PAPAGAJ

Roko je cijelu noć kašljao. Mama je odlučila da danas ne ide u vrtić, nego da će ostati kod bake.

„Jupi... Baš se radujem! S bakom ću se igrati i gledati na TV-u brodove i velike valove. Ponijet ću dosta igračkaka. Ona se nikada ne ljuti kada napravim nered u sobi. Brzo ću sve spremiti u vrećicu i ponijeti kad krenemo.“

Baka ih je čekala. Zнала je da će doći. Rokova mama pitala je baku je li danas slobodna ili ima druge planove te može li Roko ostati s njom. „Za Roka bi baka sve ostavila jer joj on donese mnogo radosti“, glasilo je bakin odgovor.

Pozvonili su na vrata, a baka ga je dočekala s osmijehom, raširenih ruku, uz nježan poljubac i prihvaćanje vrećice koju je držao u ruci. „Blago meni, tko mi to dolazi!“ Kao i uvijek, baka mu riječima i djelima pokazuje koliko ga voli. „Pozdravi i zagrlji baku. Obećaj da ćeš biti dobar“, rekla je mama. „Hahaha, on je uvijek dobar!“ uskočila je baka. „Doviđenja, žirim!“ „Ali mama, poljubac, brzinski!“ Poljubila ga je i otišla.

Do mamina povratka s posla, Roko i baka su uživali. Stigla je baka napraviti i brzi ručak, bolonjez koji Roko voli, ali morale su biti i palačinke s Nutellom. Tako je Roko proveo s bakom jedan veseo dan, uz sirup protiv kašlja koji mu je baka davala. Nije ugodan, ali uz bakinu nježnost i tople riječi, lakše se proguta.

Čim je mama ušla, morao je sakupiti igračke, staviti ih u vrećicu i ostaviti čistu sobu. Ali Roko je sve radio polako, uz plač koji je postajao sve jači. Ne će Roko kući! Naljutio se i sve igračke opet prosuo po sobi, misleći da će mama popustiti i ostaviti ga da spava kod bake.

„Požuri Roko, moramo po brata!“ „Ne ću kući, ne ću! Ostat ću kod bake. Molim te, bako, reci mami da ostanem!“ Pokušava baka smiriti i Roka i mamu, ali uzalud. „Toliko me ljutiš da ću umrijeti zbog tvog plača!“, izustila je mama u nemoći. Ta riječ je Roku bila poznata iz slikovnica i njezino značenje ga je prepalo. Ušutio se, sakupio igračke,

obukao se, pozdravio baku i krenuo s mamom po brata. Mama se baki zahvalila i požurili su kako bi stigli na vrijeme.

Brat ih je čekao pred školom i krenuli su kući. Kada su se raspremili, Roko je ponovo počeo plakati jer je htio mobitel. Mama mu je rekla da je njemu i bratu ovaj tjedan mobitel zabranjen. On se nije mirio s tim, nego je uporno, kroz ljutit plač, tražio uređaj iako je znao da je uzalud.

„Ali mama, ja ću ti umrijeti ako mi mobitel ne daš!“ Legao je na pod i derao se. „Što si to, Roko, rekao?!“, ljutito mu se obratila mama. „Zar ti nisi rekla da ćeš umrijeti kad te naljutim? Sada si ti mene naljutila i ja sam to isto rekao!“

„Dodi, Roko. Sjedi mi u krilo. Dobro slušaj što ću ti reći. Ljutiti se na mamu ne smiješ. Nikada više tu riječ ne koristi da bi postigao cilj. Mobitel smo zabranili jer vas volimo i štitimo. Vrijeme koje provedeš uz mobitel mora biti ograničeno. Pretjeran boravak uz ekran dovodi do gubitka koncentracije, slabljenja vida i glavobolje. Kada odrasteš, sve ćeš to shvatiti. Ti ćeš biti dobar i ja se ne ću na tebe ljutiti. Poljubi me, uzmi crtanku i bojice, sjedni s bratom za stol i nešto mi lijepo nacrtaj.“

Poljubio je Roko mamu, ona njega, te je pognute glave krenuo prema stolu. Pogledala ga je i zamislila se... Roko svaku riječ izgovorenu u obitelji upija kao spužva i upotrijebi je u prvoj prilici.

Mali papagaj...

Moramo se dobro kontrolirati pri izgovaranju svake riječi, osobito u trenucima ljutnje, razmišljala je Rokova mama. Kažu da su djeca ogleđala obitelji, njihovih odnosa i komunikacije, kao i načina života. Brzo će narasti... Ne možemo ih od svega zaštititi, izazova će biti mnogo. Morat će preuzeti odgovornost za sebe i znati prepoznati pravi put. Mi smo tu da im budemo oslonac. Prava riječ roditelja liječi svaku bol, bez obzira na životnu dob.

Miljenka KOŠTRO

Vjetar veseljak

Vjetar se jutros glasno smijao
kao da se cijelu noć veseljem opijao,
na uho mi je šaptao riječi:
osmijeh sve tuge liječi,
i ja se nasmijem u tom trenu
nasmijem i svoju treptavu sjenu,
nešto mi šapne na kraju:
lijepo je u mom i tvom zavičaju.
Vjetriću istinu zboriš,
pazi da se leteći ne umoriš,
djetinjim vriskom vrisnem
i pod kaputić se stisnem,
a on kao dječarac razigran
nema mira cijeli dan,
opet mi reče: ne ću kriti
samo prijatelj hoću ti biti,
sve da se i ne želim s njim družiti
svoje duge prste će za mnom pružiti.
Onda utihne u neku kasnu uru.
Tko li je utišao veselu hercegovačku buru?

Vjetar je donio jesen

Vjetar je na krilima donio jesen
u krošnje pune lišća i ploda,
šuštanjem u krošnji zanesen
malo čarolije zlatne da doda.

Jabuke su rumene, slasne,
grozdovi dozivaju berače,
orasi se ljušte, ne kasne,
zreo šipak od sreće zaplače.

Vjetar je dahom zamutio boje,
plijen sakuplja u šire mreže,
prepreke kao da ne postoje,
listovi s grana u zaklon bježe.

Baka u šporetu prvu vatru pali,
ispod tavana unučići mirno snivaju,
iznad krova rasut zvijezda roj mali,
naborane ruke dječicu pokrivaju.

Jesen je na krilima donio vjetar,
netaško u dahu preleti kilometar.

Antun LUČIĆ**BOTANIČKA BILOST U SONETIMA**

Pero Pavlović: *Bilinski jezici*, Društvo hrvatskih književnika
Herceg Bosne i Sveučilište u Mostaru, Mostar, 2025.

Različni motivi i tečevine pjesništva se preinačuju u suvremeno pjesništvo, a ono dobiva lice u zanovljenu lirskom plamsaju i izrazu. Po izvjesnom ili sljedećem koraku drugost izraza se slijeva, odnosi na bilje, a ono se pretežito određuje u mediteranskoj sastavnici.

Prostran je poetski vinograd Pere Pavlovića (Gradac kod Neuma, 1952.), ničim ograničen do plavetima Sredozemlja i neba. Njegov glas se čuje od kraja snažnih individualista, primjerice Nikole Buconjića, neumskoga sakupljača usmenoga blaga, ili prevoditelja Stjepana Krešića iz Vinine kod Hutova. Ne slučajno Pavlović nalazi nadahnuća zagledom na neumski zaljev, poluotok Klek, čuti huk i upija prizore iz špilje Vjetrenice. Postignute pavlovićevske opservacije jamče da je pjesnik svoje uho priklonio i oko usmjerio prema biranim biljkama.

Iznova se bilje pjesniku doima velebno, pred njim je i stvarno i snovito, čuti i prihvaća njihov jezik, uvire u raspoložive tajne i prednosti; ispija, kako bi kazao Veselko Koroman, „sok od velebilja“. Svoje uratke Pavlović prinosi u izbor, a izbor onda zamalo vlada njima, prelazi razgraničenja i rasterećenja. Po laganosti, igrivosti, podsjeća na renesansni *Vartal* Petra Lucića, sakupljača stihovne baštine. A ovodobni, pavlovićevski vrt od bilja je hram, skladna molitva za vidljivu i nevidljivu bliskost, biljni život.

1.

Kroz rafinirani slijed objavio je Pavlović desetine zbirka, u gotovo polustoljetnom stvaranju. Nakon četiri knjige, od prvijenca 1979. godi-

ne, uslijedila je i zbirka *Blizine*, izašla u splitskoj Matici hrvatskoj 1993. godine. To se prijelomno vrijeme veže i za početak filološki organizirana studija, posebno kroatistike na mostarskom sveučilištu. Unosnim stvaranjem pjesnik zaslužuje sudjelovati u tradicionalnom skupu Nerevanski književni, znanstveni i kulturni susreti.

U ranijoj zbirci *Između sna i vječnosti* (1998.) nikad ravnodušni Pavlović upućuje na razne susrete, otuda i na susretište čovjeka s florom: „Kad u vrevi susretišta / Ogrlatiš pjesmom“. Pjesnik se zdušno obraća biljkama, personificira ih u čovjekolika stvorenja, vedre svatove. Pritom baštinu vidi kao duboku zavičajnost kojoj ne manjka pastoralnih ugođaja i religijskih obrisa. Biljka nije određena dovršenošću koliko rastom, svojom preinakom kroz zriobu, svakako dodijeljenom ulogom u svijetu.

Potpisnik ove književne raščlambe ranije je pisao o Pavlovićeveu lirskom stvaranju. O rečenoj zbirci *Blizine* naslovljen je prikaz „Srce kao grumen“ soli (*Trn*, 1994.). Nadalje, o njegove dvije zbirke *Gorušičino zrno* i *Travke mirisavke* objavljen je osvrt „Lijerica boje klorofila“ (*Dubrovnik*, 2005). U slijedu je o knjizi *Križ, tvoj štit* otiskana kritika „Umijeće, duhovnosti, štit prema iskonu“ (*Republika*, 2019.).

Iz više motrišta Pavlović koristi maniristički postupak, usitnjen, raščlanjen, svaka riječ je priznanje mogućnosti izraza. Roji sonetne stihove o bilju, otkriva i divi se njihovoj doslovnoj i prenesenoj snazi, a povrhu svega udivljenje pokazuje prema gradnji jezika, bilinskoga, jezika kojemu vilinski nije stran.

Pri nastajanju cjelovite zbirke, u njezinu zgotovljavanju, autor povremeno objavi pjesme u časopisima. Pregršt njih uvršteno je u časopis *Forum*, a sonet *Hrvatska perunika* našao je mjesto u *Katoličkom tjedniku* (objavljen 19. siječnja 2025.).

2.

Dvorječni naslov, *Bilinski jezici*, predstavlja duhovne jezike, lahorne plamene jezike iz bilja, napučene u vanjskom svijetu, ali su i pozivi, povratci u novo imenovanje. Na polju stvarnosti bilina predstavlja bilost,

zapravo čistu datost, prostranost pa i nedogled, dostupni dio beskraj, omamljujući ambijent u kojem „bilina širi omirisani zrak“ (*Hercegovačka lazarkinja*).

Svojevrsni sonetni biljni vijenac, pojedinačna, ali i skupna zbirka *Bilinski jezici* sastavljena je od 46 soneta. Prožima ih dvojnost, stanovitost plućna krila, tvarno i duhovno: koliko usredištenje životom, disanjem bilja, ne manje i vrjednotama pjevanja, počevši od prvoga stiha zbirke „svaka biljka opjesmi svoje ime“ (*Bilina*) do posljednjega „u vunastu pjevu pjesma riječi broji“ (*Runolist*). Naslovi pjesmotvora su tematski slobodni, povezani su vrludavim zemljopisnim odredbama biljaka i skladnim motivskim krugovima. Prevladao je jednostavno svijet bilja, što je postala Pavlovićeva sve prisutnija, razvedenija i izoštrenija tematska položajnost, pritom su i nastavak na ranije srodne zbirke i cikluse. Moguće da su ovi pjevni jezici kruna u takvom probotaničkom zanimanju.

Neke pjesme u spletu *Bilinski jezici* ponijele su nacionalno ime, primjerice *Hrvatska perunika*, *Hrvatska siberija* i *Hrvatska bresina*. Dakako, nerijetko pjesme dobivaju naslov po krajevnim značajkama. Ne malo njih su označene zemaljskim, tvarnim obilježjima, odnosno zavičajni trag je u njihovim naslovima, dakle *Hercegovačka lazarkinja*, *Hercegovački zvončić*, a neke podsjećaju na more i takve su *Morska svilina* i Čvorasta morska resa. Nikako ne treba zaobići i naslove koji se jednače s blaženim ili nebeskim odredbama, primaknute Gospinu imenu, kao što su *Gospin plašt* i *Gospina papučica*. Usto potpisnik pjesama povuče i asocijacija i na vlastito ime, na što podsjeti *Petrova preskočica* i *Petrov križ*. Iako su pretežito biljke sa srcem, ipak je lirski subjekt pojedinim dodao vlastiti naslov, unutarnju strukturu i leksik pjesme, a podno stihova dometnuo je i pojašnjenja, tumačenja i opis izabrane biljke.

3.

Razigran unutar jezika, u njegovu rastvorljivu disku, umiljati pjesnik stvara novotvorenice, polusloženice nalazi pukotine, otočne riječi.

Njegov jezik nije sapet, premda je namjerno sonetni, ali plodno posložen.

Taj jezik je u uzdahu, kratkoga ali dubokoga daha, u jazu je, kotlinski jezik, ali je i lahoran, po pjevnosti „iznad polja makova“. Jezik je odsječen, kao Matoševo iverje, ili je poput hrvatskoga koji je odsječeni, sjeckavi engleski, moguće nalazi iz nemogućega, svoj muški modernizam ustupio je ženskom postmodernizmu biljaka.

Navedeni postupci odgovaraju rokoko tvorbi, nizanci koja je svojstvena *Svetoj Rožaliji* Antuna Kanižlića. Razveden bilinski jezik, sa supstancijom od bilja, poigrava se u manirističkoj postavci, a blisko je baroknim pa i rokoko mjerama na pojavnosti zbilje.

Smjel i violentan Pavlovićev zahvat, zamjetan „mašak“, zbiva se u hipu, po nekadanjem renesansnom ticalu, na mahove. Pretežito govori iz pozicije vlastitosti, iz subjekta, ali se obraća i drugomu, kao prebacivaču misli, kakvi su ucijepljeni dijalozi, po obrascu kažeš ili rekneš. Prema uključenosti u stihove razvidno je da poetsko tvorivo lagano izipka, otprve „iščih“ u plahost, u oćut, u zrićak, a podjednako tako i u virak, u slik, u ćuh, u šćulac... Osobito privlače vidni krugovi koji se šire, vidokug nastao iz gledanja, iz nastala obzora koji biva središte. Zato meštar bilinskih jezika morfološki prosljeđuje iverje, inačice uz vlastitu pozornost, motrenje ili zor, kakve su tvorenice zarje, zarnuto, ozorito... Morfološka obradba riječi i u naslovu je antologije Ivana Grljušića *Ruža, ruži, ružama*. Ukoliko je bilje po sebi, ostalo bi na području botanike, no Pavlovićev prihvata pojava biva drukčije – po njegovu violinskom ključu postaje „zlatna botanika“. Ona se događa u tvorivu riječi, kroz rječiste jezika, doima se kao „dišuća perla“, svako malo se iznjedruje kroz surječje.

Takva radionica uključuje ono što razdaje inicijalni čin pjesnikovanja: zapjev, opjesmljenje, rijek. Raširenim gledom ukazuje da se cvijet ne određuje tek cvijetom već i onim što mu je pricvjetno, ali i kakva ga čipka ocvjeće, odnosno okružuje. Biljka traži svoju sudругu, knjigu, ona spašava i opisuje ime biljke. Gotovo da *Gospinom plaštu* upućuje zamolbu i izlaže obećanje: *Zovem te u knjige da čuvam ti ime / Svako slovice zlatan ostavit će trag.*

Poveznicu i prijenos, svakako i preobrazbu čini pjesnička analognost. Pri daljem, usporednu zahvatu ono što su na biljci „perca i cvjetići“, po pjesnikovoj radionici „svitat će u rime“. Ostvarene rime u ovom libru stihova su kratke i jasne, uglavnom u aliteracijskom tonu, primjere u suglasje dovodi ime-rime, srh-trh, vijore-roje, krasan-glasan...

4.

Pregršt svojih soneta spjevalac o bilju uvodi na ikavsku razinu, način izražavanja koji znade pomaknuto, drukčije pa i dublje reći od obuhvatno komunikativna, hrvatskoga standardnoga jezika. Pozorni čitatelj nailazi na štokavsku inačicu ikavizama, vjernoga susjeda ijekavskoj standardnoj pozadini. Taj idiom blagodari, umnožava i podebljuje misao i iskustvo, po načinjenom se prepoznaje da je postupkom formuliran, a porukom definiran. U nenametljivoj kompoziciji neki su dijelovi pjesama obilježeni upravo doticajem s ikavskim izrazom. Takvi su pjesmotvori *Biline*, *Bosanski dičak*, *Primorska mrižica*. Ovaj poeta ne uskraćuje moć povratka na izvorni govor, njegovu prisutnost i odjeke, uz sve raskrivene taloge usmenoga i napisanoga. Stoga ne napumpava rečeni izraz već ga stavlja na ramena kao Učitelj koji zagubljeno janje nađe i donosi na svojim ramenima.

Ikavski oblik imenice *cviče* Pavlović zgodno preinačuje u glagol, trenutni, *cviče*, ono što se objavljuje pred očima, postaje cvijeće, nešto ljepotno, ili motivski poblize pokazuje se na cvjetan način. Ikavica je bogumila među raznim cvjetovima. Valja navesti dvije tercine soneta *Bogumila*. U njoj predajno „zasvitle“ i onomatopejski se, pri opetovanju „lila“ pozicije, dozivaju izrazi cvit, lipota, besidila, svit, bila: *Bogumila, lila, oćut trpka tila / Lišće je lipota, cvit je samo cvit / Što sam ono tila, mila, lila, čila // Kad si mlađa bila, besidila vila / Lila, lila, lila, tvoj je cili svit / Koliko sam mila, čila, lila bila.*

U bilinske verse ušao je izravan spomen ikavice, poglavito kad *Bosanski dičak* „ispjevan u radost ikavicom slovi“, a u pjesmi o primorju „mrižica se zlati“. U određenim situacijama pjesnik će gotovo redovito

sloviti sintagme „bila vila“, „visočica vila“, „cvitna vila“, „diva Grabovica“. One su provodnice za vilinske pjesme, odnose se na vile, na ono što je zanosno ili zatravljeno vilama. Spomen na vile kao da dolazi iz usmene tradicije, junačke ili pastoralne. I sestra Marka Marulića je Bira, zapravo Vira, kojoj piše bratske poslanice. Glas V zamjenjivan je glasom B, uostalom u srednjovjekovlju se kazivalo Vitlioma a odnosi se na Betlehem, ili pak koristi Vizant za kasniji naziv Bizant.

Nije suvišno navesti i snopić umanjenica koje funkcioniraju u pavlovićevskim sonetnim konstrukcijama: biljčica, uzdarak, busenak, vrisač, listić, snjegutak, danak.

Bilinske pjesme su i one koje su bile, bilinke, neposredno viđene i uspomenarke, iz herbarija, bilinske ili biliske svepjesme. Jave se bez odgode, otrpve, blistale su, bile i ostale takve, što i jesu pod nebom, samo ih treba „probiliti“. Na kronološkoj i liniji istovremenosti, pjesma jest u trenutku zapažanja, a takve su se izgleda događale i nekoć, danas ih valja očitati i preko biljaka. U krug Pavlovićevih zbirki znatno posvećenih bilju, u razdoblju od dva desetljeća, od 2004. do 2024. godine, s obilatom motiviranošću mogu se ubrojiti *Travke mirisavke (stih, slikopis, ljekoviti pripravci)*; *Gorušičino zrno*; *Dubrave*; *Laudes mensibus*; *vrutak. stručak. sinje blago*; *Gradac, zipka zavičajna neba*; *Rogožari puni bilja*; *Humčice, biljčice, slike nebeske*; *Hortus Dei*; *Sat biologije i druge pjesme*; *Lovor i vrijes te Molitvenik za bilje*. S djelomičnom razlikom od posljednje u nizu, čistopis nove zbirke *Bilinski jezici* oblikovan je u raskošnoj lepezi soneta.

5.

Izvjeshni motivi u *Bilinskim jezicima* potiču interpretaciju i povezivanje kroz usporedbe. Ima nešto patrijarhalno čega se Pavlović drži u priobalnom neumskom zaljevu, ne samo geografski. Iako se znatno odriče natruha postmodernizma, ne ugoni svoj stih u taj laboratorij, kao što se i William Wordsworth odrekao pristajanja uz francusku revoluciju. Obojica su skloniji drevnom i ovjerenom shvaćanju života, jednako

i tečevinama pjevanja koje se, u romantičarskog engleskoga pjesnika zbivaju uz jezero, a u našeg Mediteranca uz more. Obojicu resi jednostavnost kazivanja i podubok doživljaj prirode, do impresionističkoga oduševljenja. Izvorišno Wordsworthovi *Sunovrati*, u prepjevu Ivana Gorana Kovačića, korelativni su i prethode pavlovićevskom motrenju cvjetova, u množini. Dotaknuti engleski pjesnik obraća se sunovratima: *Kad spazih mnoštvo razasuto / U beskraj zlaćanih narcisa (...) / Ko zvijezde sjajne, što trepere / U Mliječnoj Stazi preko svoda.*

Dok se igra lahor sa sunovratima oni postaju i valovi, „nenadmašna igra“, to je društvo „pjane sreće“. Ti narcisi su zaštita, izbjavljenje iz nehaja, tuge i samoće. Stoga će srce biti napunjeno ljepotnim žarom cvijeća i ustrajno plesati.

Srodno romantičarskom i ovodobnom pjesniku gledao je cvjetove i slikar Gabrijel Jurkić, radeći 1914. godine pejzaž *Visoravan u cvatu*. Kao što je za Jurkića ploha visoravan, tako je Pavloviću ploha sonet. Slikar po visoravni smješta guste cvjetove, a pjesnik u sonete upleće gustiše stihova, jezične, bilinske cvjetove.

6.

Dok se unosi u biće biljaka ujedno čini „preskočice“, biljke su predmet, povod i razlog, čime izriče stav o stvaranju, jeziku, bitnostima. Čini se svojta je s biljkama. Poduzima se uvida u pjesmu ne toliko da ih opiše, predstavi, veća da njima iskaže krugove dobra. Njegov teološki medij čini poveznica sa stvaranjem svijeta, zapravo pjesnikova blizina je „naša blizina“. Izgleda svojevrsni je paralelizam na djelu: samobilje postaje autopoeitika. Pritom subjekt inicijalno pokreće raščlambu, vidljivu u drugom dijelu sintagme *Petrova preskočica*, ako ćemo pravo to je Perina, pjesnikova preskočica, lirski luk ili poveznica, uskočica u stihovlje i umovanje: *Preskočiš u riječi u pismena vedra / U zaumlju misli nevjerica zrije / Snohvatica jedna dosluhu se ne da / Svjetlo ili tmica, što će biti prije / (...) / Eto pjesmi poja, ljubičastog cvjetka / Što tišina nije mogla doć na svoje / Eto zori zora, eto slovu lijeka*

Unutar biljaka se zbiva pomicanje, kretanje, preobrazba. Usto što su one izložene pjesnikovom intimnom, privatnom svijetu, one odražavaju i javnu prisutnost, kakvi su i dubrovački vrtovi. Biljke dišu ne samo dok udišu zrak već, kao Aloe vera, žive kao nježnice, od nježnosti, kroz „draganje diše“. One ne ostaju u sebi i za sebe, izlaze iz svoje pa „odaju slovca“. Tako jednači nekoliko supstanci, biljke, vrijeme i riječ, čime stvara svojevrsna simultanost. Bilinske pjesme su prije svega bliske kao što je i čovjeku bliži nutarnji, vlastiti pa onda vanjski svijet. One uviru u jezični izraz bilja i bivaju utočište za nalaženje smisla opstanka. Sve i da poznaju kronologiju, biljke su davnina, kao što je i sam zrak.

Čini se pjesnik koristi stetoskop, mikroskop, ili neki već *skop*, kao u hermeneutici Matija Vlačić Ilirik. Dok vidi ubrzo i ugleda, usitno, kao kroz sitnozor.

7.

Na razdragan način, taktilnim dionizijskim rasapom i apolonskom stegom, Pavlović propituje zemaljsko, ono što daje zemlja, što rađa, kakva su njezina iznašašća i posrnuća. Moguće je poveznica i s *Plodovima zemlje* Knuta Hamsuna: dok Hamsun hvata zemaljsko sa sjeverne hemisfere, dotle Pavlović gleda u priobalje i poluotočki svijet. To sitno bilje, prikazano u sinegdohama, probrano, kao opis kupreškoga ljekovitog bilja i cvijeća u romanu *Asmodejev šal* Ivana Aralice. Iskazano poetsko kazivanje je botanički, ali i antropološki opis, vezan je za čovjeka i biljku, o čovjeku i biljci. Podastrti govor vibrira po zemlji, biva perivoj, bašta i baština. Kao pjesnički glas Gojka Sušca, svojim naslovom *Biti na zemlji*.

Po brižnom odnos prema raslinju Pavlović je poput bavarskoga botaničara Otta Sendtnera koji je sastavio putopisne zapise *Putovanje u Bosnu* – oni su plod putujućeg znatiželjnika koji je terenska istraživanja izveo 1847. godine i otkrio brojne biljne raritete. Istinski botaničari znaju da biljke čuvaju nutarnji život, ljeskaju uspomenu i mir, raskošnu ljepotu i dobrotu. Sonetni knez od neumskog ozemlja svojom čestito-

šću je pratitelj opće, spasiteljske Riječi. Osjetno je okriljen njezinom snagom i upleće je u stihovni poredak, nizanku vještih i gibljivih suodnosa pjesničkoga oka i dostupnih biljaka. Kao da je načinio prisegu za bilje, postigao s njima bratstvo i sestrinstvo, humanistički suživot sa stvorenim. Rodni Gradac uz neumsku obalu, pod laktovima stjenovitih brda, po rahloj ravni rodnoga polja, neodgodivo je pjesnikovo nadahnuće. Brižno nebo nadnosi se nad ogoljenim i plodnim ozemljem, posvećuje ih svojim snom i vječnim, psalamskim plamsajem. Iz takvih pastoralnih prožimanja nastaje pjesnikov komunikacijski zahvat. Dok razvodi pejzažne dionice ostvaruje pronicavost, neočekivanu atomističnost fenomena u biljnom svijetu. Posigurno, izvodi evidenciju pojedinosti i biva, bez odgode, u dosluhu s nikada prolaznim.

Kroz višestruke senzacije pjesnik prokušava jezik, poglavito s opalizacijom riječi. Razložno je reducira, zbija, deduktivno umnožava sintagmu iz sintagme, očenaški i učvrsto, skoro pa na svetopetrov način. Usto riječi i komprimira, oduzima im i sufikse i prefikse, kljaštri ih do ogoljenja. Njegove (novo)tvorenice su učinkom morfoloških preobrazbi, ne tek radi akustike već i radi svrhe, predmetne funkcionalnosti. Svjestan da je uvelike prolazan, po svemu „bigući“ jezik, zato je s biljkama uviđavan, nježan i strpljiv. Odgovoran je i u brizi za stvoreno, ishodi govor i šutnju biljaka. Čini to lako, naizgled popustljivo ali tankoćutno, u manjim riječima, kao Julije Klović u likovnim minijaturama. Trag je to i dirki čakavske usitnjenosti, obročnoga slijeda, izgrađene jezične okretnosti i predajne jedrine.

Mato NEDIĆ

UJESEN, KAD STABLA PROCVJETAJU

Ružica Martinović-Vlahović: *Mrvice s pisaćega stola*, Društvo hrvatskih književnika, Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski, Osijek, 2025.

Knjigu *Mrvice s pisaćega stola* autorica je odredila kao zbirku zapisa. Uistinu, ona to jest, ali zapisi mogu biti lirski i epski nadahnuti, mogu biti filozofski i teološki, intimni ili manje intimni. Kada se kaže da je neka knjiga zbirka zapisa, odmah se nameće pomisao na *Znakove pored puta* Ive Andrića pa se i prije čitanja povlače paralele, barem na razini čitateljevih očekivanja. Ružica Martinović-Vlahović zaista u ovoj knjizi donosi raznorodne zapise, prikupljene iz različitih bilježnica u koje ih je zapisivala onda kada je bila nadahnuta, kako bi joj se našli pri ruci onda kada joj u njezinu književnom stvaranju zatrebaju. Donekle je, u metodi, slijedila i samoga Andrića, koji je slično postupao – sa sobom je, kažu, nosio notes i bilježio dojmove i promišljanja, a poslije je ponešto od toga ugrađivao u svoja djela. Na tematsko-motivskoj pak razini Ružica Martinović-Vlahović željela je ostati samosvojna.

Djelo *Mrvice s pisaćega stola* sadrži pabirke, odnosno ostatke poslije obilne književne berbe, one ostatke za koje je šteta da propadnu u zaboravu, da ne budu podijeljeni s drugima. Autorica je svjesna književne, ali i didaktične vrijednosti ovih pabiraka, zna da ih je dobro prikupiti i sačuvati za one koji će ih razumjeti. Stoga ih stavlja među korice – tako će ostati sačuvani za budućnost.

Da bi se čitatelj bolje snašao među brojnim kratkim zapisima, autorica je sadržaj knjige podijelila u tri dijela. Prvi je dio nasloвила *Mrvice i okrajci*, a u njemu je donijela promišljanja o životu i životnim pojavnostima. Svjesna da je život čudo, ali i velika tajna koju svi koji žive

pokušavaju odgonetnuti ili barem shvatiti, autorica kroz niz zapisa nudi promišljanja i različite smjerove do kojih je došla u vlastitom traganju za smislom. Poput Frana Mažuranića, koji se isto zapitao u pjesmi *Sve-mir*, i Ružica Martinović-Vlahović traži čovjekovo mjesto u tjelesnosti i bestjelesnosti, prolaznosti i vječnosti. Tko smo mi i odakle smo, kada nam je i kamo poći?

Drugi dio ove zanimljive knjige autorica je nasloвила *Prisjećanja i poniranj*a, a u njemu promišlja o zavičaju i ljudskom ishodištu. Mi duhovni, vjernici vjeruju, imamo ishodište od Tvorca svega, a mi tjelesni, iako od smrtnih ljudi rođeni, premda i sami smrtni, besmrtnost tražimo. Hoćemo li ju dosegnuti kada se, kako je to mislio Fran Galović, stopimo s krajolikom, kada i sami postanemo krajolik? Svaki čovjek u sebi nosi krajolik, ne samo zato što je u krajoliku ponikao, već i stoga što je od zemlje i vode, od krajolika samog.

Treća cjelina naslovljena je *Književne mrvice*. Iako su i prethodne cjeline itekako važne, treća bi cjelina čitateljima mogla biti najzanimljivija budući da autorica u njoj promišlja o stvaralačkom činu, a čitatelji rado zaviruju u književnikovu stvaralačku radionicu i žele se upoznati s činom stvaranja djela. Ružica Martinović-Vlahović u ovom dijelu progovara i o važnosti čitanja, o dijeljenju iskustava posredovanjem jezika, zapisane riječi, te o vlastitoj lektiri i dojmovima koje je na nju ostavila.

Stilskom karakteristikom svih zapisa je naglašena misaonost. Treba imati na umu da su zapisi nastajali u dugom vremenskom razdoblju pa stilska ujednačenost ukazuje na spisateljsku vještinu koju autorica posjeduje, na književnu izgrađenost, koja ju karakterizira. Uz to, za istaknuti je i lijepu, poetičnu, jasnu rečenicu koja se, poput niske dragoga kamena, logično povezuje s drugim rečenicama u bogate pasuse, u blistave tekstne minijature.

Kao što Stanko Vraz u pjesmi *Ždral* putuje k toplom jugu progovara o vrijednim poslenicima koji ujesen prikupljaju plodove svojega rada, i Ružica Martinović-Vlahović u najplodnijem razdoblju, u životnoj jeseni, prepuna prikupljenoga iskustva, skupljene plodove posprema među korice knjiga, tamo gdje će trajati, a ni pabirke ne prepušta propasti.

„Ujesen, kad stabla procvjetaju raznobojnim lišćem, a pamučaste kudjelje botura isprepletu šaš prolijećući uokolo svojim bjelkastim, magličastim pramenovima, voda se posve umiri i površina joj postaje nepomična – kao da je mrtva. Još uvijek lijepa lica, glatkog s odsjajem ljeta u prolasku, ta ljepota je hladna i bez živosti mnogobrojnih malih ljubavi što ih je nosila u svome krilu; ne pršti iskrama i smijehom svojih molekula. Odrazi joj nisu više obasjani i mazni, a uskoro će postati i posve ugašeni.“

Voda – ljeto – jesen (str. 96. i 97.)

No, kada se sve ugasi, pa i naše, trajanje, ostat će neugasivi sjaj djelā koja će slati svoj odraz u duše onih koji će u njima pronalaziti svjetlace koji će osvjetljavati njihove putove. Spomenuti Stanko Vraz svoju gazelu Ždral putuje k toplom jugu završava rezignirano: „A što, Stanko, plod je muka, briga tvojih? / Gorko voće – bol i suze – u jeseni.“; Ružica Martinović- Vlahović pak, svjesna ljudske prolaznosti i smrtnosti, naglašava snagu riječi u kojoj su zabilježeni osjećaj i misao, u kojoj je život. U malenosti, u mrvicama, autorica je pronašla smisao i dosegnula veličinu.

Zdravko KORDIĆ

PJESNIK PONORA, ZRENJA I ZRELOSTI

Mile Luburić: *Večer II*, Bilig, Ljubuški, 2025.

Pjesnik duhovnosti, ponora; buntovni pjesnik akribijskoga izražavanja. Nervozni buntovnik, pjesnik i mladić! Uspješno prikrivajući svoju nervozu zakoracio je i umočio pero u duboku istinsku riječ – stanje uma pretočio u umjetnost.

Od ranoga djetinjstva bavio se zagonetanjem i riječ mu je postala zagonetkom, križaljkom i križom, a u taj život križaljke ga je uveo nešto stariji kolega Stanko Šarac.

O Mili je teško pisati a ne/poznavati ga i njegove životne i životadne *puteštvije* i njegove ne/prigode. Imao sam prigodu upoznati Luburićevu dušu i duh – izbliza; s toploga i vreloga ljubuškoga asfalta kroz zamišljenu (autobusnu) postaju kao mladoga i nadobudnoga gimnazijalca. Iluzorno je pisati opće postavke o Mili i njegovu stvarateljstvu, o mladom iznimnom i nadobudnom pjesniku. Mile s nama nešto starijima je sudjelovao u skupini „Ars mea“ – veći dio članova te skupine mladopjesnika je predstavljen u sarajevskom časopisu *Lica*, zajedno s mostarskom skupinom „Vrelo“, te trebinjskom skupinom „Svitanje“ – to je učinio sarajevski sveučilišni profesor, te kasniji akademik, Enes Duraković. U Gimnaziji je pokrenuto glasilo *Chatetra*, koje se ubrzo ugasilo.

Mile je bio djelatna, ambiciozna i angažirana u tim pothvatima – nikako nije bio „angažirani pjesnik“. Ničega čudnoga osim što je veoma mlad pjesnik, postao pjesnik zrenja i zrelosti; pjesnik rimbaudovske mladosti koji je s devet godina pisao pjesništvo i s devetnaest se uglavnom ugasio. Rimbaud je zaslužen svojim djelom stekao svjetsku slavu, malarmeovski dosljedan i u otklonu od njega utemeljio je simbolizam i suvremeno pjesništvo te nam je bio uzorom.

Uvjetno rečeno „zavičajni“ pjesnik koji je zavičaj rasprostro kozmopolitski – plač, nemoć koja je prodirala u svemoć riječi, „rika nad uvalom“ – svemirski je odjekivala, a odjek je bio sve jači kako je vrijeme odmicalo i danas nakon više od pet desetljeća taj svemirski eho odjekuje u razumijevanju toga pjesništva.

U sedamnaestoj godini ugasio se život, nestao je plamen; ugasio se svjetionik noćnoga svjetla – ugasio se život, umukla je pjesma; umukla je riječ.

Vikendima sam putovao iz Ljubuškoga u Tihaljinu, a Mile je svednevice putovao u svoje Radišiće, tu sam ga kroz razgovor dobro upoznao; upoznao njegova stremljenja, njegov duh. Kroza zalazak zimskoga sunca, kroz buru i oluju; kroz radost svibanjskoga jutrenja i sumraka – dočekivali smo jesenje dane, razgovore iz školskih klupa – o „intermezzu stvarnosti“, „putovanju mislima“ – o objelodanivanju prvih pjesama, te o svemu što dotiče život i smrt.

Nad uvalom vjetar. / Rika nemoći i plač kamena... / ta noć studena nestaje / u sivilu nečujne stvarnosti... // I pjesma... // ditiramb smrti i kamena / nad uvalom (Intermezzo stvarnosti).

Što reći o ovakovoj kratkoj izvrsnoj pjesmi punoj ekspresije – koja se rasprskava zrakom; svemirom u zaglušujuću tišinu. Pjesma dotiče i kamen i noć studenu, stvarnost /zbilju/ i ditiramb smrti – tj. radosnu smrt (poput sv. Franje Asiškoga).

„Slikao je putove svoje sudbine“ – ali iz njih se život grana i puti su beskrajni, nema moći koja ih može dosegnuti, a poznati su samo Bogu.

Pjesnik se ne miče – u svilu je vječnosti ko u bajci nekoj – statičan a u mislima u žurbi kroz „daleke snove što prolaze, teku...“ pjesnik razmišlja o tegobnom životu.

Stvaralačka moć pjesme i riječi se u dubokoj nutrini stvara, rađa u krvi – kao što se sunce svako jutro, iznova, ponovo i posve novo rađa.

Heraklitska struktura tijekom vremenitosti „u iste rijeke stupamo i nestupamo“ (Heraklit) i jesmo i nismo – ništa se ne događa slučajno – ništa se ne ponavlja; ne ponavlja se Ništa, a Ništa se pojavljuje u tijeku prostorvremenitosti u ljudskom Biću. Ništa ništi sve do Bitka.

...Iz čvorova / zgužvanih bora / i nestane / u nedostatku sunca / bura / i lica / patnička (Ljubav očinska).

To je neizmjerne i neizmjerena ljubav roditeljska „težaka, motike otežale“ od jutra do sutra, iz dana u dan; iz dana u noć – u krv prokrvavljene žile (arterije i vene), ona ubija ljudsko dostojanstvo, lomi ljudski život. To je puls Mile Luburića: *Zamire tihi bat u mraku krvave bure. / To slijepci koračaju u znoju, / a pjesma im oblijeva usne / u gangu ludu pretočena.* (Djedovi)

I žive djedovi, uskršli u pjesmi; u Riječi – u onom što nije crvotočno a što je vječno.

A „netko od sunca pocrni. netko očajno zaplaka nad praznom čatrnjom“.

Čatrnja bijaše izbavljenje hercegovačkoga hrvatskoga puka od smrti – od stalnoga očajanja za vodom i nad vodom.

Tu su planine njegova zavičaja, opće odredbenice životodajnosti – na jugu Matokit – između pjesničkoga i pjesnikova pogleda i brda – lju-buško polje, duhaništa, vinogorja.

Agonija ljudskih života; silueta – *oči i krv davno isijeni i žuti // ko duhan* (Siluete) – kakav je život u čeličani; bez snova, ispijeni *grč beznada u ustima...* (Luburić).

Nekoć mi se čini: treba zanimiti, ostaviti kritičko pero; ostaviti pjesmotvore da sami govore, jer sve što se kaže o tim riječima je nijemo – *ostaše nebo i gromovi // suhog života tragovi* (Luburić).

Odlasci kroza ponore, kroz zvjezdano nebo, kroz mutne i hirovite rijeke; kroza puste oceane – a Nebo se otvori; pojaviše se zaštitnici anđeli sirotinje – penjemo se gorko i gordo zajedno s njima *kroz mrak krvave bure.*

Prije večeri „Jutro“ i crnostrijeci umiru od ljubavi pod kamenjem // i otrov već šumi“.

Kako dočekati večer; tutnjeve gromova, opasno sijevanje te *krvave oči, olovni jezici...* – *tiho su plakala nebesa te večeri i ceste su bile prazne. U duši bi nešto kriknulo i lupnulo mokrim krilima u očaju; nadire tišina, gluha i beznadna* (Luburić). *Propuntala se svjetlost, utonuli ko-*

raci u bespuće – cestama teku koraci (krvlju zgaženih narova) // blato se lijepi za prste. U duši teška otrovna mrtva voda (Večer).

Prema putu u vječnost nas vode okamenjeni koraci tišine i muka.

Ja slušam avetinjski tihi plač / golih zidova kraj uzglavlja / zatim bi svetačko blijedo lice očas bljesnulo / i mater bi puhнула u čađavi cilindar / petrolejke (Mater)

Ah, životi naši bivši i sadanji upečaćeni riječju – u stih; u obnovljeni i obnoviteljski starinski život!

Bio je to svijetli aureol siromaštva, / ta prava prosuta pregršt svjetlosti / što je bljesnula u mom vidokrugu (Majka).

„Jedino je ona u meni vidjela čovjeka, sina, a ne dijete. Nikada o tome nisam razmišljao dok sam je kao zamrljani dječaćić vukao za široku pregaču, no to danas dobro znam i ne čudim se njezinim suzama“ (Majka).

Marijo Majko na putu do vječnosti vodi naše plahovito srce, naš duh; prati naše zemaljske i zemljane padove u jaucima praznine, prihvati naš odlazak – *majko // raznesoše me putevi// i ne čuh više gange (Odlazak)* – i ne čuh više pjesme, a pisah je u samoći i nijemosti. Jer *i moja je pjesma duboka*, premda sam se uputio u neuputna prostranstva u sedamnaestoj godini života, pun životnosti – kao zreo mladić; kao zreo pjesnik.

Luburić ne zna za kršćanski dualizam (što bi neki kritici htjeli) – nema politeizma – on je u stalnoj negaciji negacije koja dovodi (hegelijanski i adornoovski) do afirmacije.

Ako negaciju prihvatimo kao zbilju onda je ona nešto materijalno – no iz pjesnika vrišti pjesma – ono duhovno (metafizičko), to je pjesma rođenja i smrti – između kojih se ona ziba i zbiva; to je čimbenik, a ne fluidni dualizam. Pjesma vrišti, u njoj se zbiva život; svijet, svemir. Kako bi stari Grci rekli Kozmos (uređenost, uređeni život) – kozmos se zrcali kao harmonija. Pa tužbalice i tužaljke plivaju u ljudskom i Kozmičkom Umu – u svevidećem duhu. Nema pobjednika, niti poraženih – da!... samo krhotine života i smrti. Iz njih niču novi životi, rađaju se nove i opore riječi – te, pjesmotvori krševitoga zavičaja kao mikrokozmosa – apsurdni mišljenja, govora i pjevanja; bitka i vremena u vremeni-

tosti vječnoga arhetipa. Tu progovori patnički zatrpána povijest. Kroza to povijesno mišljenje iz nigdine pojavi se Riječ pjesnika; stamena i čvrsta – opora, očišćena povijesnim burama – stamena i čvrsta – unatoč prolaznosti vremena ona stoji i uzdiže nas u etire; u smisao stvaralaštva, te u smisao ljudske povijesne opstojnosti.

Stvaralaštvo je smisao ljudskoga života i sam život. U tom kontekstu – življenje – to prokletstvo gdje smo se zatekli, gdje smo se zapekli, te odškrinuli duboka mračna vrata / gdje je Riječ Tijelom postala / – i pjesma; vrijeme se ne će vratiti... i što je uopće vrijeme.... Križaljka zagonetanja i odgonetanja. Rebus života, životni rebus kratkoga snopa opstojnosti svjetlosti i njezine vidljivosti / opipljivosti.

Pojavio se kao meteor (Kaštelan), kao metafora i nastala je pjesma, a on nestade – pjesma koja je nastala svednevice svijetli u hrvatsku baštinu; ali i u hrvatsku pisanu budućnost.

Nosio sam te u sebi. Kad sam dobio dopunjenu knjigu s lijepim priložima tvojih najmilijih – odlučih se iskoracit riječju, nakon pet desetljeća od tvojega odlaska – zbog osobnih neprilika odgađao sam slovo o tvojoj VEČERI II. Bogu hvala što te je dao, te napisah nešto škrto o tebi – kakva je i naša zemlja u koju legnemo. Mnogo više ne mogoh, ne zbog tebe, nego zbog sebe. Reći nešto suvislo o tvojim pjesmama je svetost. **AMEN.**

Ivan BAKOVIĆ

PRIČE TEGOBNA VREMENA

Iva Bagarić: *Najmenice*, Naklada Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne – Matica hrvatska Tomislavgrad – HKD Napredak Tomislavgrad, Mostar – Tomislavgrad, 2026.

„Tamo gdje sunce najljepše izlazi iza gorskih vrhunaca i blago miluje polje zagrljeno planinama, tamo gdje ljudi žive u suglasju sa Stvoviteljem, služenje se poima kao način života, stoga je poslušnost utkana u odgoj kao dobro koje se ostavlja u baštinu.

Malo koji kraj na obroncima polja nema svoje Brižane i Dočane, ali svaki je poseban i jedinstven. Takvi su i Brižani u kojima živi obitelj Plemić i susjedni Dočani gdje stanuju Poljičaci. Te zime se Ivan iz Dočana zagledao u...“

I onda riječ po riječ, kroz stotinu i dvije kratke priče, na dvjestotinjak kartica teksta romana *Najmenice* Ive Bagarić, teče saga o Brižanima i Dočanima. Priča o vremenima i zlovremenima koja su za jedan ljudski vijek ostavljala svoje tragove u duvanjskom kraju i na Duvnjacima.

U uvodnim riječima romana zadan je, zapravo, okvir priče – služenje kao način života i poslušnost „utkana u odgoj kao dobro koje se ostavlja u baštinu“, ispričano kroz sudbinu članova dviju obitelji, Brižana Plemića i Dočana Poljičaka. A vremenski okvir priči zadan je u vremenu od pred Drugi svjetski rat do šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća kad se krenulo na rad u Slavoniju i u Njemačku, što je pridonijelo materijalnom uzdizanju duvanjskoga kraja, ali i promjenama dotadašnjega načina življenja ne samo u materijalnom stanju nego i u društvenom svjetonazoru koji je dotad vrijedio.

Priča o Plemićima i Poljičacima može se poopćiti na sve obitelji duvanjskoga kraja toga doba. A taj svijet i vrijeme u koje je Iva Bagarić smjestila junake svoje priče je svijet koji strpljivo prihvaća život i sve

što on sa sobom donese. Najbolje je to iskazano u rečenici jedne od glavnih ženskih likova: „Ne ćemo kukat, nema koristi. Triba živit kako Bog zapovida pa šta god život donese.“ A život je donosio nevolje, jednu za drugom. Nevolje koje su stavljale na kušnje kroz koje se prolazilo strpljenjem, služenjem i pouzdanjem u Boga. A kako bi se drukčije moglo i preživjeti to vrijeme neimaštine, gladi, nevolja Drugoga svjetskoga rata i poraća, zlih vremena, pogubljenja bez grobova, neljudskosti i gubljenja duša... Ne idealizira autorica ni vrijeme ni likove, ima tu svega, i djece rođene izvan braka, i lažnoga svjedočenja, i neumjesnih tračeva, i otpadništva od moralnoga kodeksa zajednice, i... Ali, na kraju, svima je ipak ostavljena mogućnost pokajanja, a tu je i trajno ufanje: „Providit će Bog – odgovori Cvita“.

Zanimljiv je i način pripovijedanja – kao što likovi u romanu strpljivo podnose svoju sudbinu i životne nevolje, isto tako i autorica vodi priču. Kada prikazuje velike i dramatične događaje, ubojstvo i spaljivanje osamdeset troje nevinih žitelja Luga i Kuka pred Božić 1943. u osvetničkoj ekspediciji njemačke vojske, namješteno suđenje fra Miji Čuiću, vijesti o umorstvima na Križnom putu..., autorica ne daje priči velik zamah, nego samo u skicama opisuje događaj kroz sudjelovanje nekih od likova. Slično likovima u priči koji, naučeni na trpnju, sebi ne mogu dopustiti previše emocija. Iako čitatelj osjeća napetost ispod površine, napetost kojoj ni likovi ni autorica ne daju da izbije na površinu.

Posebno su zanimljivi ženski likovi. Društvene norme ponašanja tadanjega vremena nisu bile ni slične današnjima. Muškarac je bio neupitna stožina obitelji, pa i kad napravi kakvu nevaljalu stvar, njemu se opraštalo i sve završavalo na verbalnoj razini. „Mušku sve stane u obraz!“ „Mušku ne udi što nije lipo, nek oće radit i kućit kuću.“ No, ženama se nije opraštalo, kazne su bile rigorozne: „Obe smo se bojale ćaće, bio otresit i teške beside. Kad se pročulo da sam noseća, ćaća mi poruči da se ne vraćam kući.“ Otud i naslov romana. Najmenice (ne najamnice, nego po duvanjski – najmenice) bile su najčešće djevojke i žene koje su zbog lošega imovnoga stanja išle u najam kod boljestojećih obitelji. U kakvim uvjetima, najbolje govori rečenica iz romana, najmenica Janja „Boravila je u njihovim stajama ljeti, a zimi bi spavala

u štali, u maloj izbici gdje joj pregradiše sobičak.“ A onima koje nisu bile najmenice društvo je nametnulo takve norme da se nisu puno od najmenica razlikovale – služenje i poslušnost. „Moja Venka, slušaj i pošuj! Ovo više nije tvoja kuća, nek ti je to na pameti. Moš doć s redom, nakratko, a s neredom nikako. Bolje ti je u vodu, il’ u goru!“, *svituje* mater kćer pri udaji. Razumljivo je, stoga, što Venka Blagina ovako zaključuje: „Žensko ne smi glavom krenut. Lipše je bit živinče, nego žena u našem mistu“.

Govorilo se da se „ne triba stidit Boga molit“ sa ženom, ali sa ženom ići na zavit, e to je već izlazilo iz okvira „pristojna ponašanja“ i izvrgavalo ruglu. A tek, ne dao Bog, poljubiti suprugu pred drugima, to je izazivalo podsmijeh i porugu čitava sela. I nisu davno zamakla ta vremena, ima nas još živih svjedoka. U tom svjetlu, spomenik duvanjskom gastarbajteru (prikaz oca koji pri odlasku grli ženu i djecu), ne budi mi upisano u *grije*, nije mi vjerodostojan. Koji smo ih ispraćali, nismo svjedočili takvim trenutcima „slabosti“ uznositih Duvnjaka. Ali, dobro je, bolji je i onakav nego nikakav onima koji nas svojom mukom gastarbajterskom iz bijede izvedoše.

Ova priča budi jedan zaspali svijet, slika je jednoga tegobna vremena i dobro je što je ispričana. Neka ostane zapisano.

Ivo Mijo ANDRIĆ

LIBAR KRATKE MUDROSLOVNE MISLI

Zbornik „101 HRVATINAC“, Udruga hrvatskih aforista i humorista, Zagreb, 2024.

Udruga hrvatskih aforista i humorista nastavila je tradiciju objavljivanja godišnjih zbornika svojih članova. Sedmi zbornik pod simboličnim naslovom „101 Hrvatinac“ okupio je 114 aforista i aforistica iz svih dijelova Hrvatske i svijeta. Među njima je nekoliko autora i autorica koji nisu njezini članovi, ali su vrlo ozbiljni kandidati za stjecanje toga povlaštena nacionalnoga aforističkoga statusa.

Glavni urednik Miroslav Vukmanić, koji ima velike zasluge za popularizaciju aforizma u Hrvatskoj i izvan nje, potrudio se da okupi pod krov jedne knjige gotovo sve one koji pišu kratke misli i aforizme, kao i one koji su to odlučili činiti u vremenu koje je pred nama. To se posebno odnosi na desetak mladih spisatelja i isto toliko žena spisateljica. Na taj način poboljšana je starosna i spolna struktura članstva udruge, što je u skladu sa službenom hrvatskom državnom politikom i preporukama udruge feminističkoga pokreta. Za svaku je to pohvalu u demokratskom društvu koje se do pola bori za mir u svijetu, a od pola stoji uz one koji podržavaju i pomažu rat. Razumljiva je takva društvena orijentacija i matematička formula, jer pola i pola uvijek su u zbroju davali cijelo, tako da smo u aforistici kao i u politici, nogometu, rukometu i vaterpolu ostali među najboljima na svijetu.

No šalu na stranu, a humor u prvi plan – zbornik je pogodio u sridu, što bi rekli sinjski alkari i predsjednik države koji je podrijetlom iz toga kraja, a koji im svake godine uruči prigodne darove za kopljarska postignuća ostvarena u centru toga simpatičnoga cetinsko-krajinskoga grada. Iz Sinja i njegove bliže i dalje okolice do najlipšega grada na svijetu, u zbornik je uvršteno više razbibrigom dobro potkovanih kopljonoša

aforizma i mudroslovne misli, tako da je i vuk sit, a i ovce su jamačno na broju. I u stroju, dometnuo bi bivši ministar obrane koji je, također, iz toga borbenoga kraja.

Zbornik Udruge hrvatskih aforista i humorista bogato je štivo koje će dobro doći svima ako ga uspiju pribaviti putem članova koji uredno izmiruju godišnju članarinu udruzi, ili preko Nacionalne i sveučilišne knjižnice, te gradskih knjižnica u većim hrvatskom gradovima. Ostali zainteresirani čitači mogu se samo nadati da će poneki primjerak dopasti i njihovih šaka, bilo kao poklon, bilo kao nagrada za naknadu od dvadesetak, inflaciji sve više sklonih europskih eura. Živi bili pa dobili knjigu za taj novac ili kao rođendanski dar kad već nadležno ministarstvo kulture za njezinu objavu nije dalo nikakvu potporu.

Izborno dobro orijentirani urednik Miro Vukmanić pobrinuo se da između prednje i zadnje korice zbornika uvrsti po dvadesetak i nešto više kratkih misli i aforizama, uz obvezne slike u boji i kratke biografije svakoga zastupljenoga autora i autorice. Među bolje informiranim poznavateljima hrvatske aforistike u koje se, ako to nije neskromno kazati, ubraja i pisac ovoga prikaza, primjetno je da su u zborniku izostavljena imena nekoliko vrsnih aforista koji su nas nedavno napustili prirodnom, Božjom, ili svojom voljom. Njihova imena ne navodim jer će se živi među njima lako prepoznati, a pokojnima to više i nije bitno.

Od onih koji su mnogo poznatiji od drugih manje poznatih, spomenut ću samo nekolicinu. To su, prije svih: Josip Balaško, Zoran Bašić, Đuro Bel, Svetislav Biljanović, Drago Bosnić, Ivan Bradvica, Jozo Čizmić, Dragutin Dubravčić, Zlatko Garvanović, Ivan Grahovec, Abdurahman Halilović Ahil, Danko Ivšinić, Dražen Jergović, Tonka Lovrić, Marinko Mijović, Boris Nazansky, Mara Ožić-Bebek, Živko Prodano-
vić, Zlatko Tomić, Mladen Vuković, Darko Žigrović i dr. Bolje upućeni primijetiti će da tu nema imena doajena hrvatske satirične aforistike Jandre Drmića koji je, iz njemu poznatih razloga, uzeo kraću, a more bit i dužu stanku, oliti pauzu od aktivna sudjelovanja u radu udruge čiji je jedan od osnivača. Nema tu još nekih ranije zastupljenih poznatih starih uahovaca, koji su, sudeći po svemu, zaboravili dostaviti svoje novije mudroslovne umotvorine, što je svakako umanjilo duhovitu specifičnu težinu ovoga, inače, vrijedna i podosta teška knjižnoga zbornič-

koga proizvoda. Među upućenijima može se lako primijetiti da u krugu odabranih nema ni imena prvoga po abecedi autora prikaza, koje je izostavljeno iz razloga elementarne pristojnosti.

Umjesto nedostajućih imena starijih iskusnih članova na stranice zbornika uvršteni(e) su mladi, novoprimitljeni i potencijalni budući poznati aforisti i aforistice: Iris Babić, Davor Bobanac, Grozdana Drašković, Ana Jakopanec, Vilma Knežević, Mario Kovač, Faruk Krkalić, Nena Lončar, Suzana Marić, Siniša Matasović, Marija Miklaušić, Nedjeljko Nedić, Tea Pavlović, Sofija Sitar, Mirjana Smažil Kočan, Denis Vidović, Stjepan Volarić, Bruno Vučković, Patrik Weiss... Molim sve one čija imena nisam spomenuo da se ne ljute, jer bi cjelovit popis zauzeo puno mjesta i učinio prikaz predugačkim za ovu vrstu informativnoga književnoga štiva.

Prikaz zbornika bio bi ozbiljno manjkav ako se na kraju ne bi citirali i poneki, svake čitalačke pozornosti vrijedni aforizmi i druge kratke umotvorne misli. Zato u završnom dijelu prepisujem neke od njih s imenima autora iz čijih su moždanih vijuga proistekli. Radi preglednosti zapisujem ih abecednim redom njihovih izmislilaca i bilježnika: „Tišina je vidikovac naših misli.“ (Iris Babić); „Bolje ići polako do cilja, nego brzo bez cilja.“ (Đurđica Bačurin Grguranić); „Igra na sreću je igra – sa srećom.“ (Slavica Bakšaj); „Mekan je da bi bio nečiji kamen spoticanja.“ (Josip Balaško); „Imam urednu ženu. Počisti mi i račun.“ (Ivan Bašić); „Političari imaju moć, a žene noć.“ (Đuro Bel); „Rad oplemenjuje ako je dobro plaćen.“ (Svetislav Biljanović); „Najprije odu oni čije vrijeme tek dolazi.“ (Drago Bosnić); „Što je čovjek bliži sebi, dalje je od drugih.“ (Senka Bradarić); „Čovjeku bez ukusa ništa se ne sviđa.“ (Ivan Bradvica); „Aforisti su romanopisci bez kondicije.“ (Jozo Čizmić); „Kad se samoća udomaći, zajedništvo postaje teret.“ (Grozdana Drašković); „Strastvenog pušača cigareta ostavlja bez daha.“ (Zlatko Garvanović); „Što su ti ljudi dalji, bolje ih vidiš.“ (Jadranka Gotlicher); „Svaki čovjek može izgubiti u parnici, osim odvjetnika.“ (Ivan Grahovec); „Učiteljica života prva je napustila prosvjetu.“ (Abdurahman Halilović – Ahil); „Praznoglavi nemaju straha od utapanja.“ (Sakiba Harčević); „Veslači veslaju. Preveslani sisaju.“ (Danko Ivšinović); „Unatoč debljini, nemamo potrebnu širinu.“ (Dražen Jergović); „Neuračunljivo

najskuplje plaćamo.“ (Ivan Katić); „Dvolični ljudi nikad nisu sami.“ (Mario Kovač); „Osiromašeni smo i bez urana.“ (Marija Miklaušić); „Krupna riba teško se čisti.“ (Boris Nazansky); „Utopio se u mnoštvu. Jer nije znao plivati.“ (Živko Prodanović); „Knjiga je najbolji prijatelj. Ako nije knjiga mrtvih.“ (Milan Rupčić); „Brak na prvu nerijetko završi drugom.“ (Jagoda Sablić); „Šuplje osobe pune su sebe.“ (Sofija Sitar); „Mir se mora sklopiti. Rat se, može sklepati.“ (Zlatko Tomić); „Mozak na paši sanja državne jaslje.“ (Frano Vukoja); „Većina ljudi progleda tek kad dođe u slijepu ulicu.“ (Aljoša Vuković); „Aforizam je sjemenka koja se ne prima u svakoj glavi.“ (Mladen Vuković); „Pobjegao je glavom bez obraza.“ (Darko Žigrović).

Pored citiranih, na stranicama zbornika nalazi se još puno vrlo dobrih i odličnih misli i aforizama, ali u ovom osvrtu nema dovoljno prostora za sve njih, pa svima koji bi ih rado pročitali preporučujem da potraže libar „101 Hrvatina“, te da ga doma na miru pročitaju. Ako u tom ne uspiju, i ovaj kratki prikaz može biti od pomoći za upoznavanje i razumijevanje aforizama i hrvatske kratke mudroslovne misli. Naravno, i za upoznavanje jednoga broja poznatih i manje poznatih hrvatskih aforista i aforistica.

Na dobro vam bilo vedro i veselo čitanje!

OSUNČANE OSMISLICE IVANA BRADVICE

Književnik Ivan Bradvica u posljednjih desetak godina svrstao se u red najproduktivnijih pisaca kratke forme literarnoga stvaralaštva, koju je nazvao — *osmislicama*. Riječ je zapravo o aforizmima, epigramima, izrekama, gnomama i sentencijama, kojima autor dopisuje naslov da bi pojačao njihov sadržaj i misaonu poruku. Do sada je te svoje misaone tvorbe objavio u devetnaest zbirka, a ova koju čitamo, naslova *Sunce* jubilarna je dvadeseta. Dug je to i bogat niz djela minijturna izričaja koja su ga učinila poznatim na našim i širim prostorima.

Osmisllice su inače od ranije poznata kratka književna vrsta nastala od misli uobličjenih u jednu ili dvije rečenice, koje autor oblikuje u su-

visle jezične cjeline i zapisuje s ciljem da ih predstavi čitateljima kao duhovnu podlogu za njihova dublja promišljanja. One obično u sebi nemaju satiričnu žaoku koja ubada ironičnom, hiperboličnom, alegoričnom ili sarkastičnom oštrinom, ali označavaju, ukazuju, predočavaju te žigošu određene društvene nemile pojave i probleme, ukazujući na njihove nositelje i mogućnosti prevladavanja. Pisac osmislica nije kritičar, nego je prije bilježnik i opisivač onoga što zapaža i želi poručiti svima kojih se to tiče, kao i onima koje to zanima.

Misaoni svijet Ivana Bradvice je širok i tematski raznolik, tako da se u njem mogu pronaći mnoga područja suvremenoga života. Može se bez dvojbe reći kako gotovo da i nema teme, pitanja, pojave ili individualnoga i društvenoga izazova koji nije uočen, promišljen i predstavljen s nekoliko riječi ili rečenica — slikovitih riječi i kratkih, jasnih i lako razumljivih rečenica. Autor je dobar znalac gospodarenja riječima i ne troši ih puno da bi ono što je osmislio prenio na papir i približio čitateljima. Na njima je da iz napisanoga izvuku pouke, ili da i sami dopune ono što im se čini nejasnim i nedovršenim. Razumije se — i da izmijene i poprave ono što nije u skladu s njihovim mislima i uvjerenjima. Nađe se toga u manjoj ili većoj mjeri u svakoj knjizi, pa i u ovoj, jer u današnje demokratsko doba svatko ima pravo na svoje mišljenje, i svačije mišljenje ima određenu snagu i težinu.

Pri izboru tema autor se koristi svojim bogatim životnim iskustvom i znanjem stečenim učenjem i radom na različitim društveno korisnim poslovima. Zato se njegove misli odlikuju slikovitošću i mudrošću koja se potvrđuje kratkim definicijama, konstatacijama i izrekama trajne vrijednosti. Ponajbolje se to vidi iz sljedećih osmislica: *Čovjek je čovjeku svrha; Bez dogme o dobru ne bi bilo dobra; Iskustvo je slaganje dojмова; Pesimizam je potrošeni optimizam; Dovoljno je svakom različito; Sretan ne igra igre na sreću; Državnik službeno oprivatnjuje svoj ego; Najteže se dokazati sebi; Čovjek je unikatna različitost; U totalitarizmu si pijun, ili špijun; Demoni su hegemoni; Improvizacija je kratkoročna kreacija; Najvažniji put čovjeka je do Čovjeka.*

Čitanjem i promišljanjem ovih i mnogih drugih osmislica proniče se i ulazi u zbilju koju nosimo u sebi i njome smo stalno okruženi. Život je složen, nije jednoznačan, kako na prvi pogled, dodir, izgovor i dosluh

zvuči ta kratka i jednostavna riječ. U njem je sadržaj koji znači sve što prolazimo od rođenja do napuštanja ovoga lijepoga i poželjnoga svijeta. Zato ga treba oplemenjivati svim i svačim pozitivnim, što mu može pojačati vrijednost i smisao, i učiniti ga boljim i što dužim.

U osmišljavanju umnih tvorba Ivan Bradvica posebnu pozornost poklanja jeziku i stilskom izričaju. Uz istaknutu ekonomičnost izraza, on nastoji unijeti što više novih, nepoznatih i rijetko korištenih riječi i kovanica koje osmislicama daju dublji smisao, prijeko potrebnu jezičnu raznovrsnost i naglašenu inovativnost. To se posebno vidi i iščitava iz njihovih naslova. Za primjere navodim: *Bdijac*, *Bespodršnik*, *Bivalac*, *Čuvadár*, *Dizotlaci*, *Dočekaši*, *Dojmovnica*, *Dorječnionica*, *Genopis*, *Gledaluk*, *Grdonačelnik*, *Otkaćenjâk*, *Svehrvat*, *Uumiti* i slične.

Takve kovanice naglašene inovativne jezične vrijednosti nalaze se u mnogim osmislicama. Za ilustraciju izdvajam samo ove dvorječne kovanice: *docjeloljuje*, *raspjevaonica*, *otpuhница*, *ozbiljka*, *vidoseg*, *sluhoseg*, *trulipanj*, *uzlojferník*, *zajamčénica*... S većinom takvih kovanica jezični inovator mogao bi ravnopravno sudjelovati na natječaju za izbor najboljih novih riječi hrvatskoga jezika.

Sve osmislice, a u knjizi ih ima više od devetsto, radi bolje preglednosti poredane su abecednim redom. Među njima ima i onih koje susrećemo u svakodnevnom govoru i koje bi se mogle izostaviti iz zbirke, ali to ne umanjuje vrijednost većine onih koje su plod autorovih izvornih i inovativnih razmišljanja i stvaralačkoga literarnoga izražavanja.

U završnom dijelu knjige nalazi se manji izbor pjesama koje je Ivan Bradvica napisao u posljednje vrijeme. Uz kratke misli, poezija je književna vrsta kojom on ispunjava treću životnu dob i iskazuje osjećaje sačuvane i prenesene iz mladosti te srednjih godina. S poezijom se lakše troše prozaični dani vlastitoga života i dramatični mjeseci i godine ispunjene ružnim događajima i ratnim sukobima koji su učestali diljem ovoga lijepoga, a ljudskim nemarom i zlom unakaženoga svijeta. O svemu tome autor svjedoči i piše u mnogim svojim osmislicama i stihovima, šaljući poruke svima kojih se to tiče i koji do njih drže.

Knjiga je potvrda čovjekove svjetovne prisutnosti i trajni dokaz ljudske opstojnosti.

Anto MARINČIĆ

KAMENITE PREPREKE

Osvrt na roman Ilije Ivešića

Stara narodna mudrost kaže, ako ti u životu sve ide potaman stavi kamenčić u cipelu da te žulja i tako podsjeća da sve to što imaš može nestati u jednom trenu. Roman Ilije Ivešića *Kamenite prepreke* počinje suprotnošću toj izreci jer njegova glavna junakinja kaže: „Moram ukloniti kamenčiće koji mi stoje na putu“. Ako pročitate roman bit će vam jasno da njegova junakinja nije trebala stavljati kamenčiće u cipelu, naprotiv imala ih je i previše koji su je žuljali, otežavali joj život i jasno je da se nosila mišlju kako ukloniti te kamenite prepreke.

Dakle, autoru treba odati priznanje na odabiru naslova.

Čitajući ovaj roman cijelo vrijeme su mi kroz glavu prolazile riječi dvojice pjesnika, Dobriše Cesarića iz njegove „Balade iz predgrađa“: *I lije na uglu petrolejska lampa / Svjetlost crvenkastožutu / Na debelo blato kraj staroga plota i dva tri kamena na putu, oprostite, dvije tri cigle na putu. / I uvijek ista sirotinja uđe / U njezinu svjetlost iz mraka / I s licem na kojem su obično brige / Pređe je u par koraka...*, i riječi iz pjesme Tina Ujevića „Svakidašnja jadikovka“: *I biti slab, i nemoćan, i sam bez igdje ikoga, i nemiran, i očajan. / I gaziti po cestama, i biti gažen u blatu, bez sjaja zvijezda na nebu...*

Ovo moje razmišljanje mogle bi potvrditi riječi iz romana s desete stranice: „Ubrzo će kiša“, reče roditeljski zabrinutim glasom. Nekako poslušno, klimnu glavom u znak odobravanja. U Josipi, koja je skamenjeno stajala pred nadolazećim nevremenom na putu kojemu ne mogaše vidjeti ni početak ni kraj, vidio je osamljenost, ostavljenost, prepuštenost samoj sebi...“

Iz nekoliko ovih riječi može se zaključiti kako autor Ilija Ivešić ima jako izraženu lirsku, poetičnu „žicu“ kojom, u stilu Tina Ujevića, izra-

žava „svakidašnju jadicovku“ svoje junakinje. Evo primjera s četrnaeste stranice: „Kombi, obilježen daljinama uz zaglušujući rad motora, izronio iz jutarnje magle, nekako nervozno stade ispred usnule, još neprobudene kuće. Iz njegove unutrašnjosti putnici, čija su lica pripijena uz orošena stakla, pogledom u kojemu stanovaše praznina i umor, izmučeni od neudobne vožnje, ravnodušno posmatraše Filipa koji je nestvarno izgledao u lijenom jutru obavijenom maglom. Vozač, ili ono što se moglo nazvati vozačem, nervozno ne krijući svoju bahatost, skupa s ostatkom cigarete, izbaci njezin prtljag, dvije torbe na vjetrom nataloženo lišće, mokro od teške jutarnje rose. Tada Filip ne mogaše znati da puno teži prtljag Josipa donese u duši. Toliko težak da u njega više nije mogla ni mrvica stati. Prijetilo je da će se pod njegovom težinom srušiti svaki čas. Nataloženi mulj svih njezinih životnih promašaja još je uvijek mirovao...“

Vjerujem kako već iz ovih nekoliko rečenica možete naslutiti da je njegova glavna junakinja izbjeglica sa ratom zahvaćenih prostora. Uostalom, autor je eksplicitan: „Miris se rata nezaustavljivo širio. San jedne od tisuće mladih djevojaka o jednoj sretnoj budućnosti rasplinu se pred olovnom svakodnevicom. Sve češće je vidjela manje ili veće djelomično uniformirane grupe mladih ljudi, koji, kako joj se učini, ostariše preko noći, uozbiljiše se nekako neprirodno.“

Ovdje moram, baš moram, citirati još nekoliko riječi iz poglavlja naslovljena „Beznađe“: „Sama i ostavljena, zarobljena događanjima koja su svakodnevno prestizala jedna drugo, sirotaj Josipi, kako je kasaba odavno nazva, prijetilo je da je proguta vrtlog dolazećeg ratnog ludila.“

Iz ovih autorovih riječi bolno je vidljiv njegov osjećaj za ljudsku patnju.

I glavnoj junakinja dogodilo se baš ono što joj je rekao zapovjednik potpisujući joj propusnicu za odlazak u izbjeglištvo: „Jednu neizvjesnost, ovu ratnu, zamijenit ćeš drugom gdje nema rata.“

Svi koji su imali sreću ne doživjeti sudbinu izbjeglice čuli su za probleme koje su te osobe doživljavale, ali malo tko od nas to može i stvarno shvatiti. Autor Ilija Ivešić koji je i sam iskusio nedaće izbjeglištva to

čitateljima, vjerojatno zato jer je to proživio, tako upečatljivo opisuje: „Paralizirana strahom kao grana odsječena od stabla stajala je sama i ostavljena, grčevito stiskajući ručnu torbicu. Ispred nje nezgrapna jutana torba s crno-bijelim prugama, kao bluza zatvorenika. I jednim i drugima stupanj slobode bio je oduzet na ovaj ili onaj način. Jutane torbe s crno-bijelim prugama bile su svojevrsni simbol onoga vremena za sve izbjeglice na svijetu...“

Većina onih koji su pročitali ovaj roman, a i oni koji će ga pročitati, kazali su i kazat će da je roman antiratni i on to zbilja jest. Budući da autor u svom bitku zna da je „rat poguba ljudske naravi“, što je davnih dana u prvom prologu *Dunda Maroja* kazao Marin Držić kada Dugi nos izgovara čuvenu rečenicu: „Ja Dugi Nos, nergomant od velicijeh Indija, nazivam dobar dan, mirnu noć i pritilo godište svitlijem, uzmnožnijem dubrovačkim vlastelom, a pozdravljam ovi stari puk: ljudi-žene, stare-mlade, velike i male, puk s kime mir stanom stoji a rat izdaleka gleda, rat poguba ljudske naravi“, takav kakav jest, Ilija Ivešić nije ni mogao napisati ništa drugo nego antiratni roman, na čemu mu također treba odati priznanje.

I na koncu, osim što je ovaj roman antiratni, veoma je važno naglasiti da autor, na jedan nenametljiv, suptilan način kazuje kako bi moglo biti kad bi se ljudi samo malo potrudili biti ljudi. Budući da smatram kako je sva mudrost svijeta smještena u narodnim izrekama ovdje ću spomenuti onu *neka svoga i u gori vuka*, kojom autor zapravo pokazuje put kako bi moglo i trebalo biti. Ponavljam, kad bi se ljudi samo malo potrudili biti ljudi:

„Žena u širokoj, cvjetićima ukrašenoj bosanskoj nošnji iznenada se prestade smijati, čuditi se plesu djeteta, hvaliti ili ga osuđivati.

‘Bujrum’, pokaza Josipi da uđe.... ‘Ja sam Munira iz Kozarca kod Prijedora odakle smo izbjegle’, pokaza rukom na dijete. ‘Jesi li čula za Kozarac? Nema veze ako nisi, izbjegle smo. Esma šćeri kada ono dođosmo u Njemačku?’....

...Primajući k znanju kada je došla sočno opsova u smjeru djeteta, govoreći da ona za nju nije Mutti nego majka...

....’Eto vidiš. A kako reče da se zoveš? Aha. Josipa....’

...’Sutra te može, ako želiš, moja Esma odvesti u Alsdorf da prijaviš boravak’, reče vraćajući se u sadašnjost. Bez riječi ponudi Josipi grožđe koje je nekako mlohavo visjelo preko staklene zdjele. ‘De, bona uzmi, tko zna kada si zadnji put jela?’ ‘‘

Jasno je da autor nudi ljubav, zajedništvo, zanemarujući nacionalne, vjerske, kulturološke i svake druge razlike.

Autor nudi ljudskost.

Može li nakon svih strahota koje su pogodile ovu zemlju, koju mnogi čak nazivaju polovičnim imenom, što je također pokazatelj apsurdnosti koje nam se događaju, pobijediti autorova vizija, autorov dokaz one narodne *neka svoga i u gori vuka?*

Može li njegova vizija nadvladati gluposti kojima nas svakodnevno bombardiraju oni koji iz sigurnih, tatinih, *babinih* skloništa nisu ni osjetili sudbinu izbjeglica, sudbinu onih koje su slali da pucaju jedni na druge, pitanje je i odgovor, a svaki pojedinac bi mogao prihvatiti autorov prijedlog nakon što pročita roman.

I na kraju ću iznenaditi sam sebe, kažu da znam biti jako kritičan, ali na ovo djelo autora Ilije Ivešića nemam reći ništa osim pohvala i još dodati da je gospodin Ivešić književnik koji dolazi.

Miljenka KOŠTRO

LJUBAV I RAT U ROMANU BLANKE KRALJEVIĆ

Blanka Kraljević: *Sve će ovo jednom biti jučer*, Matica hrvatska Ogranak Široki Brijeg, Široki Brijeg, 2025.

Poslije leksikona Širokobriješka čitanka, zbirka kratkih priča *Priča o sovi i ševi* i *Granice u glavi*, te zbirke poezije *Moje preobraženje*, Blanka piše roman *Sve će ovo jednom biti jučer*. Roman je ispričan kroz trideset kraćih priča koje su tematski, sadržajno i stilski uvezane. Rat i devedesete su iza nas, već u kategoriji *jučer*, ali sjećanja u nama još uvijek su živa. Neke ljubavne priče već odavno su prošlost, ali rađaju se nove. Sve što nam se u životu dogodi postaje prošlost. Ali iz prošlosti crpimo teme za neke nove priče.

Možda će neki reći da je previše tih ratnih priča, no, mislim da je nakon vremenskoga odmaka ovo pravo vrijeme baviti se tom temom. Iako autorica napominje da je svaka sličnost sa stvarnim likovima slučajna, vjerujem da će se mnogi pronaći u ovim i ovakvim pričama. Teške ratne godine, neizvjesnost, izgubljeni životi, svakako nije nešto što se brzo zaboravlja.

U romanu, čitajući ga, susrećem razne likove i njihove sudbine. Svaki lik, a nisu prikazani crno-bijelo, na svoj način nosi se s izazovima toga zadanoga vremena i prostora. Autorica umješno u ljepoti pisanja isprepliće nemilosrdna ratna događanja s ljubavnim zapletima glavnih likova pa se tako ljubav Gorana i njegove djevojke Vesne provlači cijelim romanom i samozatajno ojačava dubinu i čežnju duše za iskrenom ljubavlju.

Roman počinje „Vatrenim krštenjem“, zapravo odlaskom na ratište i suočavanjem sa surovom ratnom stvarnošću. Mnogi mladići odjednom su prekinuli bezbrižnu mladost i bacili se u rovove. Svatko odlazi sa svojom pričom, ali s istim ciljem, ne da izgubi život nego da pobijedi,

zapravo da obrani svoj zavičaj. Za te izazove nikad nisi sasvim spreman, a sam rat mijenja puno toga.

Na samom početku pojavljuju se dva lika, Goran, nepokolebljiv i čvrsta karaktera i Frfa koji uspješno pliva u svim vodama i brzo završi u upravi. Uz Gorana tu je i Damir. Njih dva iskusnija i zrelija s nezrelom i neiskusnom mlađarijom koja nije ni svjesna što je rat i na koji način se treba obraniti sa što manje žrtava. Pojavljuje se i lik Legije, iskusna ratnika koji se tjelesno i psihički svakodnevno priprema jer rat nije izlet nego arena, borilište na kojem se o svakom koraku treba dva puta promisliti. Ratno stanje je oko njih, ali i u njihovim nutrinama, onaj okom nevidljiv. U svim tim okolnostima oprez je dobar prijatelj, a brzopletost donošenje odluka donosi neželjene posljedice jer od suprotne strane dijeli ih malo prostora. Trebalo je i rovove kopati i sve drugo što su okolnosti zahtijevale.

Goran je bio visokih moralnih načela i svojim primjerom je želio pokazati kako se branitelj treba ponašati. No, kako je većinu vremena provodio na terenu, rat je i njegovu dugogodišnju ljubav s Vesnom stavljao na kušnju. Isto je bilo i s drugim braniteljima, mladićima ili onima u zrelijim godinama. Svu tu tešku ratnu atmosferu autorica zapliće ljubavnim vezama u kojima dolazi do nerazumijevanja. Goranu i Vesni ne cvjetaju ruže, iako nagutani straha i nesаницe nastoje nadići sve probleme i nastaviti ondje gdje su stali, no Goranu je ipak maskirna uniforma davala i neko samopouzdanje iako je bilo nezahvalno donositi tako važne odluke od kojih ovisi njegov i životi svih branitelja oko njega.

Izjava „sve će ovo jednom biti jučer“, u romanu istoga naslova, spomenuta je više puta. Sam naslov kao da nas uvodi u neku novu priču o prolaznosti u kojoj i kada *gori pod petama* treba s ponosom nositi svoj križ. I mi ćemo jednom biti *jučer*, i rat, ali će ostati priča koja se dotiče svih životnih sfera materijalnoga i duhovnoga.

Vesnin otac je radio u Njemačkoj, a bez majke je ostala s petnaest godina, u pubertetu, kad joj je najviše trebala, ali njezin čvrst karakter vodio ju je naprijed. Autorica nas retrospektivnim pripovijedanjem vraća u dane mladosti glavnih likova pa govori o trenutku kada Goranov otac iz Njemačke dovozi Mercedesa i kupuje crnobijeli televizor kada

su ga rijetki imali. Kao dječak Goran je maštao kako će jednoga dana biti astronaut, ali spletom okolnosti upisuje automehaničarski zanat.

S probitačnim Frfom u mnogočem se nije slagao, ali je s Damirom uvijek pronalazio zajedničko rješenje. Često je govorio kako se na ratište ne ide zbog činova i bogatstva nego zbog viših ciljeva. I on i Damir bili su ranjavani, a kad se to dogodi uvijek je tu oku ugodna medicinska sestra Zlata. Poslije teških ozljeda sporo su se oporavljali, a pored toga tištilo ih je to što točno ne znaju što se događa s dečkima: Lepi, Crni, Zoran, Vedran, Gaga, Denis i drugi na prvoj crti obrane. Dok su se oni oporavljali i dok su na terenu kolege im ginule, Frfa se važno smješkao s televizijskih ekrana. I Frfa bi povremeno pokazao i onu drugu ljudsku stranu pa bi obilazio momke kako bi ih ohrabrio i donosio im ono za što je bio siguran da godi njihovu nepcu.

Između neizvjesnosti koju donosi rat, autorica upliće i neizvjesnost ljubavne priče između dvoje ljudi koji maštaju o vjenčanju i djeci, ali to se ne događa jer teško je u ovim okolnostima pronaći pravi trenutak. Vesna je visoko obrazovana zaposlenica turističke zajednice i tu upoznaje mladoga, zgodnoga, ali oženjenoga Vanju. U jednom trenutku slabosti pala mu je u zagrljaj, ali se ipak othrvala njegovoj privlačnoj i laskavoj pojavi. Ipak je srce čuvala za onoga s kojim je godinama dijelila dobro i zlo i svladala mnoge zidove koji su im se našli na putu.

Nakon dužega liječenja Goran se oporavlja, a njegova voljena Vesna je u drugom stanju. Napokon joj je počeo pričati o onom što je sve, i kakve strahote proživljavao na ratištu. Sve joj je postalo jasnije, i njegova zatvorenost i zabrinutost i otuđenost koja ih je skoro razdvojila. Nakon toliko uspona i padova napokon su se vjenčali. Kuma Zlata se potrudila i poslala ih na bračno putovanje da ih odmakne od svih, da se napokon mogu u miru posvetiti jedno drugomu. Zatim je u njihov život ušla jedna mala djevojčica, Ema, koja je postala centar njihova svijeta. Rađanjem ove djevojčice njihove brige nisu nestale, ali su stišane i nekako podnošljivije.

Dok su Goran i Vesna živjeli jedan skroman život, Frfa se razmetao svim i svačim te sa zaručnicom Anitom odlazi u Firencu da se provedu i uživaju, ali su se brzo vratili. Poslije rata, što bi se reklo, Goran i Vesna

i nisu se baš dobro *snašli* pa odlaze na rad u Njemačku. Kad su prvi put došli nazad činilo im se da više o ratu znaju seoske babe nego on koji je cijelo vrijeme bio na prvoj crti. Nije bilo teško primijetiti kako su se neki brzo pretvorili u uspješne poduzetnike.

Blanka je ovu priču ispričala bogatim rječnikom s puno strasti prema pisanju, svjesna da je istina najbolji put i da nas istina može osloboditi. Imam osjećaj da su joj se tema rata i ljubavi nametnule same od sebe. Iz toga proizlazi da je ovo jednako i ratna i ljubavna priča. Rat odnosi živote, oduzima sreću, unosi nemir, naspram ljubavi iz koje se rađa novi život, a u novom životu rađa se i neka nova radost. Ljubav kao i mir su neprocjenjivi božanski darovi. Roman je počeo s uzdasima, ratnim vihorom, nesnalaženjem, a završio pobjedom ljubavi. Goran i Vesna su cijelo to vrijeme prolazili kroz razne kušnje, zbližavali se i udaljavali, ali je njihova ljubav bila čvrsta i izdržala sve, a ratu je došao kraj. Svakako, mene kao čitatelja veseli činjenica da je na kraju ljubav pobijedila.

Netko je davno kazao kako ljubav nema godine, ona se uvijek iznova rađa. A rat, ah, što reći osim poželjeti da ga nikad i nigdje ne bude. Vjerujem da će ova priča zainteresirati mnoge čitatelje, a Blanki želim još puno nadahnuća i izleta u carstvo riječi.

Ivica KESIĆ

NEODOLJIVI MIRIS ZABRANJENOG VOĆA

Anto Stanić: *Nedozvoljeno potomstvo*, roman, HKD Napredak – Kreševo, 2026.

S obzirom na to da je Anto Stanić za 32 godine svoga plodnoga spisateljskoga staža napisao i objavio 45 knjiga, dakle u prosjeku više od jedne godišnje, ni ovaj put nismo dugo čekali, da poslije njegova zadnjega književnoga ostvarenja, zapažena romana *Tko je moj otac*, nova njegova knjiga ugleda svjetla književne pozornice. Ovaj put to je roman *Nedozvoljeno potomstvo*, na čijim stranicama autor svira u tanke i osjetljive literarne žice, dodirujući i otvarajući mnoge, narodnim rječnikom rečeno škakljive teme.

Nedozvoljeno potomstvo je roman biografija, kroz koji nas autor vodi osvjetljavajući i stavljaajući pod svoje spisateljsko povećalo životnu stazu glavnoga junaka Mirka Grlića iz Busovače, rođena iz pomalo skandalozne veze njegove majke Milke s jednim svećenikom, koji je bio vezan zavjetom čistoće, takozvanim celibatom, ali ipak, nije mogao odoljeti izazovnom mirisu zabranjena voća. Iako je Mirko u osnovnoj i srednjoj školi imao nemalih problema zbog svoga podrijetla, jer su ga učenici izazivali nazivajući ga popovim ili svećenikovim sinom, ipak mu je to podrijetlo u životu bilo svojevrsna odskočna daska. Naime, njegov otac fra Pavo, nikad nije zanijekao očinstvo te je financijski i na druge načine pomagao, kako sina, tako i njegovu majku. Zahvaljujući toj nesebičnoj i humanoj pomoći, fra Pavo je svoga sina, preko svojih prijatelja, upisao na Franjevačku teologiju u Krakovu, u Poljskoj, a njegovoj majci je u istom gradu pronašao posao. Mirko se nije želio obvezati zavjetom čistoće, jer je bio svjestan, toga da ga on zbog svoje temperamentne prirode ne bi mogao do kraja ispoštovati, nego je, završivši teologiju, počeo raditi u krakovskom Caritasu.

Igrom sudbine, Božjom providnošću, ili zbog nekoga drugoga, nepoznata razloga, što će čitatelj doznati čitajući ovaj intrigantan roman, Mirko je svoju životnu stazu protegao do La Plate u Argentini, gdje je, oženivši se prelijepom Čileankom Marucelom, zasnovao obitelj i spletom mnogih nepredviđenih slučajeva, pronašao svoga starijega brata Vinka. Naime, Vinka je majka Milka rodila nakon izvanbračne veze, a kako ga otac Ivan nije želio priznati, oteo ga je kad je navršio tri godine, pobjegavši s njim u Argentinu.

Roman ima zanimljivu i višeslojnu kompoziciju. Prvi, može se reći, uvodni dio, interpretira autor u trećem licu, prema podatcima koje mu je Mirko Grlić, prigodom njihovih mnogobrojnih susreta i razgovora, iznio iskreno i neuvijeno, a kroz drugi, obimniji dio, vodi nas sam Mirko, upoznavajući nas sa svojom životnom stazom, nerijetko isprepletom nepredvidivim i napetim situacijama.

Anto Stanić nam kroz usta glavnoga lika donosi svoja razmišljanja o ljudskoj mržnji koja dovodi do ratova, o ljudskom egu koji sebe stavlja iznad drugih i tako uvjetuje nesporazume i sukobe među pojedincima i narodima, zatim o religijama koje trebaju biti izvor pomirenja i štovanja jednoga Boga, a u rukama politike ponekad se pretvaraju u ubojito oružje i izvor zla i netrpeljivosti. Kao što je prethodno istaknuto, Mirko Grlić, glavni junak romana *Nedozvoljeno potomstvo*, studirao je i diplomirao na Franjevačkoj teologiji u Krakovu, pa nas prilično iscrpno, kroz svoja dubokoumna razmišljanja, upoznaje s poviješću Katoličke crkve te mnogim njezinim neupitnim vrijednostima, ali i nedvojbenim zabludama kao i skretanjima sa zadanog Božjega puta, kojima je kroz povijest, što slučajno, što namjerno podlijegala.

Kao jedna od najsvjetlijih točaka ove knjige, može se bez sumnje izdvojiti esej „Ljubav kao svjetlo života“, koji je Mirko Grlić napisao kad je, nakon majčine smrti, zapao u jednu filozofsko-misaonu fazu života te se posvetio pisanju, objavivši ubrzo knjigu eseja. On nam također, kroz svoja razmišljanja, odnosno unutarnje monologe, donosi svoje kritičke poglede na one svećenike koji krše, odnosno ne poštuju zavjet čistoće, kojim su se obvezali da se ne će predavati upražnjavanju tjelesnih užitaka. Kao dobar primjer navodi teškoće svoga oca fra Pave, koji je

zadnje godine života proveo u paničnom strahu od vječnoga paklenoga ognja, osjećajući se krivim što je kušao zabranjeno voće, a taj strah je u konačnici i bio vjerojatni uzrok njegove smrti. Mirko, kao školovan i inteligentan čovjek širokih pogleda na svijet, pa i na religiju, iznosi svoje mišljenje da Bog nije zločinac da bi kažnjavao ljude zbog njihovih grijeha, nego su grješnici ti koji kažnjavaju sami sebe, već samim tim što silazeći s Božjega puta zalutaju u bespuća zla, koja ih neminovno vode u bezdan iz kojega nema povratka. Pa ako se i zaluta s Božjega puta, razmišlja Mirko Grlić, ne treba se pomiriti s paklenim mukama, nego treba kroz molitvu, ispovijed i žrtvu moliti od Boga oproštaj i do kraja, bezuvjetno vjerovati u uslišenje te molitve.

Čitajući roman *Nedozvoljeno potomstvo* Ante Stanića, može se bez pretjerivanja reći da je autor u njega ugradio čvrste elemente koje je tijekom decenija čitateljskoga i spisateljskoga staža strpljivo i marljivo sakupljao u široku riznicu svoje umjetničke nutrine. Svaku svoju knjigu, pa tako i u ovu, Stanić je obogatio poetskim nadahnućem, narodnim umotvorinama, te širokim spektrom interesa, koji je generiran ogromnim životnim, poduzetničkim i književnim iskustvom. Sve se to poput čvrsta vezivna tkiva provlači kroz cjelokupno Stanićevo stvaralaštvo, od prve zbirke poezije *Biseri ispod Inča* pa do romana *Nedozvoljeno potomstvo*, čineći to stvaralaštvo prepoznatljivim, kompaktnim i sadržajnim.

Hristo PETRESKI

STVARNOSNA I APOKALIPTIČKA POETIKA ZLA

Ruke istine, Poema, Armenija, 24. travnja Međunarodni dan sjećanja na genocid, Hrvatsko književno društvo – Zadar, Biblioteka Donat, Zadar, travanj 2026.

Poema „Ruke istine“ Nikole Šimića Tonina može se razmatrati u okviru angažirane i memorijalne poezije, koja funkcionira kao intersekcija između estetskoga i etičkoga. Ona predstavlja tipičan primjer književnosti traume, u kojoj se poetski govor nastoji artikulirati „neizrecivo“, kao kolektivno stradanje uzrokovano genocidom.

Ovo je poetika traume i svjedočanstva. Tekst funkcionira kao svjedočka poezija (*testimony literature*), gdje subjekt nije individualizirano lirsko „ja“, nego medijator kolektivnoga pamćenja. U tom smislu, poema se može dovesti u vezu s teorijama traume (Caruth), gdje su ponavljanje, fragmentacija i prekinutost iskaza strukturalni markeri traumatskoga iskustva.

Upravo zato, česta uporaba elipsa i kratkih stihova stvara efekt diskurzivnoga prekida, što simbolizira nemogućnost potpune i sveobuhvatne reprezentacije užasa.

U estetici naturalizma i etici svjedočenja – jezik poeme kreće se između naturalističke eksplicitnosti i simboličke kondenzacije. Opisi nasilja („poklani“, „spaljeni“, „na kolac“) aktiviraju strategiju šoka, koja je, prema Adornu, problematična, ali u kontekstu genocidne poezije postaje nužna kako bi se izbjegla banalizacija zla.

Istodobno, simboličke strukture (pustinja, zmija, tama) uključuju poemu u arhetipsku matricu (Jung), gdje se zlo pojavljuje kao duboko ukorijenjen, kolektivni arhetip.

To je antropološka i etička dimenzija, tj. sintagma „iza ljudskih lica / čudovišta posakrivana“ predstavlja ključan antropološki uvid. Ona

otvara problematiku „banalnosti zla“ (Arendt), gdje počinitelji nisu demonizirani kao radikalno Drugi, nego se prepoznaju kao ljudi koji su izgubili etičku svijest.

U tom kontekstu, poema funkcionira kao kritika civilizacijskoga poretka koji dopušta ponavljanje nasilja.

Specifični i polivalentni su prostor i topografija stradanja. Imenovanje konkretnih geografskih pojmova (Eufkrat, Sevan, Kavkaz) uvodi topografiju traume, što je karakteristično za memorijalnu književnost. Prostor nije neutralan – on postaje nositelj pamćenja i „arhiv“ boli.

Rijeke, osobito, funkcioniraju kao dinamični simboli: one ne nose život, nego smrt, što predstavlja inverziju prirodnoga poretka.

Svjedoci smo kozmičke eskalacije zla. Poema postupno proširuje polje stradanja s povijesne na kozmičku razinu („ugasle zvijezde“, „svemir se čemeri“). Ta se strategija može interpretirati kao apokaliptička poetika, u kojoj zlo narušava ne samo ljudski, nego i univerzalni poredak.

Metapoetički završava i mišljenje i pjevanje. Tako, završnica s motivima „pero“, „tinta“, „istina“ otvara metapoetičku dimenziju. Poezija se samoreferira kao čin otpora protiv zaborava. U tom smislu, tekst potvrđuje tezu da je književnost jedan od rijetkih prostora u kojem trauma može biti sačuvana bez redukcije.

Sve u svemu i najzad: „Ruke istine“ kompleksan je poetski tekst koji uspješno integrira: poetiku traume, etiku svjedočanstva, simboličku i arhetipsku strukturu, te metapoetičku svijest o ulozi i značenju pisanja.

Kao takva, poema „Ruke istine“ nije samo umjetničko djelo, nego i kulturni artefakt pamćenja koji se suprotstavlja zaboravu i negiranju. Njezina vrijednost leži upravo u tome što održava napetost između estetskoga i etičkoga, ne žrtvujući nijednu od tih dimenzija...

Tomislav MAJIĆ

OBRANA I SLOBODA

Mijo Tokić: *Pred našom kućom jabuka*, DHK HB – KIC
Tomislavgrad, Mostar – Tomislavgrad, 2025.

Jedanaest zbirka poezije Mije Tokića, u koje je pretočeno polustoljetno (i duže) pjesničko stvaralaštvo, kao da predstavlja štit, obrambeni zid oko vrijednosti u kojima se autor rodio i kojima u životu svjedoči. To je bedem oko onoga duvanjskoga, odnosno hercegovačkoga i svehrvatskoga tradicionalnoga svjetonazora. Ovih jedanaest knjiga štit je i oko mikro-svijeta u kojem autor bivstvuje, svijeta koji ustrajava u svom prirodnom obliku unatoč izvanjskim silama i strujanjima.

Ali pjesnik ne pravi zid oko sebe. Naprotiv, on otvoreno i hrabro nudi čitatelju svoj unutarnji svijet, filozofska razmišljanja i lirična raspoloženja, u čem ponovo prepoznamo izvorni glas i autentičnost pjesništva Mije Tokića. I koliko god pjesnikov svijet bio intiman, osoban i hermetičan, on je još više univerzalistički i opće-humanistički. Proslavljeni scenarist i režiser, Ingmar Bergman, rekao je: „Da bi nešto bilo univerzalno, mora biti lokalno“. To znači da poezija mora postojati u svojoj zbilji, u vremenskim i prostornim koordinatama svoga nastanka. Samo tako može biti uvjerljiva, u budućim vremenima opće prijemčiva i razumljiva na svim meridijanima, shvatljiva i identificirajuća za svakoga pojedinoga čitatelja. Time je poetski opus Mije Tokića značajan doprinos hrvatskomu pjesništvu i općenito nacionalnoj književnosti i filozofiji. Od pjesničkih početaka do danas Mijini stihovi imaju svoj put. Odvojeni su od prosjeka, od sivila suvremenih trendova i bezidejnosti književnih pravaca u kojima često uočavamo samo konfuzno nizanje riječi ili pisanje o unaprijed zadanim temama.

Sama simbolika naslova, simbolika *jabuke*, egzistira na više razina. U našim krajevima to je simbol blagostanja, bogat plod koji niče iz

škrte zemlje, šiban burom i mōren sušom, pa se ne zna je li to voće ili sam čovjek. Plod je to koji dođe u kasnu jesen, *pod zimu*, kad već svi pomisle da neugledno stablo ploda i ne može dati. U ovom kontekstu, jabuka je simbol nade i opstojnosti. *Pred našom kućom jabuka*, a pod našim selima *Jabuka-livada*. Mitsko polje, četiri stoljeća zavojevano i sabljom pritisnuto, ali nikad pokoreno niti obeščašćeno. I danas je Duvanjsko polje simbol obrane i ponosa, simbol snage i vjere hrvatskoga naroda.

Kad bi mi Hercegovci mogli pustiti suzu (a što je, naravno, nemoguće), onda bi ona zasigurno bila nad pjesmom *Ne znam je li moja mater ikad vidila more*. Ta nevidljiva suza bila bi nad svim onim majkama, strinama i tetkama, nad svim hercegovačkim babama koje su život provele u oskudici, radeći *od jutra do sutra...*, a uvijek imajući beskrajno strpljenja i neizmjereno ljubavi za sve oko njih. Asocijativna povezanost majke i suza datira još od ranih Mijinih zapisa kao u stihovima: *Ako su za pjesmu dovoljne suze, moja mati je bez sumnje najveći pjesnik*.

Kao i u ranijim zbirkama, pjesnički izričaj ove knjige je lapidaran, geometričan, klesan, megalitne forme kao stećak. Nabijen smislom. Tipičan *tokićevski* izričaj. Donekle izražajni odmak, čak i zanimljiv pjesnički eksperiment, predstavljaju haiku stihovi, mali biseri koji blistaju na ovim stranicama, kao fuzija pjesničkoga osjećaja i životne mudrosti:

*Beskrajno more
svejedno – davao mu
ili uzimao*

*U vrtu ruža
odolijeva zimi
gine ljepota*

Zbirka *Pred našom kućom jabuka* nastavak je potrage za smislom i otkrivanje smisla. Puno je toga izrečeno u stihovima, a puno je toga sadržano i u lomlu stiha, u interpunkcijama, u razmacima i trotočjima... Ove stranice su zapitane i zamišljene nad postojanjem. Shvaćamo što je na njima rečeno, a naslućujemo ono što je nagoviješteno u asocijacija i karakterističnim pauzama. U valorizaciji tišine. U samoj šutnji..., a znamo da Mijo Tokić govori i kada šuti.

U zbirci pjesama *Breme te tvoje nosi*, objavljenoj prije tri godine, u eruditskoj recenziji profesora Šimuna Muse napisano je: „Pjesništvo

Mije Tokića široko je razvedeno u tematsko-motivskom pogledu, višeslojno i kompleksno, ali je čvrsto integrirano samosvojnošću njegove poetike, prije svega njegove misaonosti i jezične osobitosti...“ Uz ovu profesorovu rečenicu, a imajući u vidu književne nagrade kojima su ovjenčane Mijine zbirke pjesmama, slobodno možemo konstatirati da u karakterističnom izrazu, u stvaralačkoj snazi i pjesničko-filozofskoj autentičnosti Mije Tokića danas čitamo jednoga od najvećih živućih hrvatskih pjesnika.

dr. sc. Sonja JURIC¹, doc.
Ines VULETIĆ²

BIBLIOTERAPIJA KAO METODA U RECEPCIJI KNJIŽEVNOSTI KOD DJECE PREDŠKOLSKOGA UZRASTA

Pregledni rad

UDK: 028-053.4 : 615.85 (497.5)

primljeno: 28. travnja 2026.

Sažetak

U radu je prikazana biblioterapija kao metoda u vrjednovanju i recepciji književnih tekstova primjerenih djeci predškolske dobi. Također, precizirani su i definirani književni žanrovi dječje književnosti koji utječu na emocionalni i kognitivni razvoj djece te su edukativni i korisni u predškolskom odgoju jer razvijaju empatiju, socijalnu osviještenost i etičnost. U radu je predstavljen i primjer dobre prakse biblioterapije u jednom splitskom dječjem vrtiću gdje su djeca kroz dijalog s odgojiteljicom svladala strah od polaska u vrtić i odvajanje od roditelja. U radu je primijenjena metodologija istraživanja kojom je, putem metoda definiranja, deskripcije, analize i sinteze te klasifikacije, postignut cilj rada. Cilj rada je ukazati na važnost biblioterapije koja je korisna za rješavanje unutarnjih konflikata i strahova djece te je jedna od metoda i načina promjene ponašanja djece koja su polaznici predškolskih ustanova. Rad može biti koristan studentima, stručnjacima i praktiča-

¹ dr. sc. Sonja Jurić, doc., Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, sonja.juric@ff.sum.ba

² Ines Vuletić, studentica Predškolskoga odgoja, FPMOZ Sveučilišta u Mostaru, ines.vuletic@fpmoz.sum.ba

rima u odgojno-obrazovnim ustanovama kao smjernica, ali i poticaj za učestalijom primjenom ove metode zbog svoje korisnosti kod stjecanja socijalnih kompetencija djece predškolske dobi.

Ključne riječi: *biblioterapija, knjiga, edukacija, dječja književnost, predškolski uzrast, terapijska funkcija književnosti, iscjeljujuća funkcija književnosti.*

Uvod

Svima je dobro poznata rečenica „Književnost je umjetnost riječi“³. Kao takva, književnost je zastupljena u ljudskim životima oduvijek; ljudi su od pamtivijeka animirali, poučavali i odgajali djecu kroz priče, pjesmice, bajke i mitove. Međutim, život u suvremenom svijetu donio je brojne promjene. Život današnjice dijametralno je suprotan životu kakvim se nekad živjelo. Brz ritam života, užurbanost, manjak vremena, razvoj digitalizacije i tehnologije, imperativ brže-više-jače s kojim smo svaki dan suočeni, doveo je do toga da se djeci sve manje i manje čita. Sukladno tomu, neminovne su posljedice koje se manifestiraju tako da ljudi postaju sve otuđeniji, interpersonalna komunikacija i interakcija su svedene na minimum, dok je komunikacija među ljudima najčešće ostvarena putem mailova i poruka. Djeca sve češće imaju problem s koncentracijom, maštom, vokabularom, sposobnošću slušanja i govora, sve su brojnije razvojne i komunikacijske teškoće, odgode nastave, ekranizam uzima maha, a potreba za logopedima, psiholozima i edukacijskim rehabilitatorima nikad nije bila veća. Izgleda da je Marshall McLuhan bio u pravu kad je rekao da svaki tehnološki napredak otupljuje ljudske sposobnosti.⁴ Treba imati na umu da je za zdrav dječji razvoj kod djeteta važno istovremeno i pravovremeno poticati i njegovati motorički, kognitivni, socijalni i emocionalni razvoj te dijete usmjeravati na razvoj njegovih potencijala, jer će, u suprotnom,

³ Solar, Milivoj, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1977., str. 9.

⁴ Perrow, Susan, *Iscjeljujuće priče II*, Ostvarenje, Velika Mlaka, 2013., str. XX.

djeca ostati neostvarena, a to predstavlja nenadoknativ gubitak. Isto tako, treba imati na umu da „djeca imaju rođenjem zajamčeno pravo na pričanje priča“⁵. Priče, ne samo da mogu doprinijeti cjelokupnom razvoju dječje osobnosti, nego mogu i liječiti i pridonositi izlječenju, što je posebno bitno jer se svakodnevno suočavamo s raznoraznim problemima i stresovima, i vrlo često, suočeni s vlastitom nemoći, vapimo za pomoći. Stresovi, problemi i strahovi postali su dio svakodnevice, kako odraslih ljudi, tako i djece najmlađe dobi. Tema ovoga rada je, dakle, biblioterapija ili način liječenja knjigom te kako nam knjige mogu pomoći i istovremeno nas educirati.

1. Što je biblioterapija?

Ljudi su najčešće svjesni umjetničke i didaktičke vrijednosti književnosti, ali, isto tako, treba imati na umu da ništa manje važna nije ni terapijska ili iscjeljujuća funkcija književnosti.

Pojam biblioterapija dolazi od grčkih riječi *biblion* = knjiga i *therapeia* = liječenje, njegovanje, očuvanje; dakle, biblioterapija znači liječenje knjigom. Termin biblioterapija prvi je upotrijebio prezbiterijanski svećenik Samuel McChord Crothers 1916. godine. On je čitao Bibliju bolesnicima prikovanima za krevet te im na tako olakšavao i pružao duhovnu i psihološku pomoć. Iako Crothersa smatramo začetnikom biblioterapije, puni procvat biblioterapije dolazi tek u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća.

Važno je istaknuti da su ljudi od davnina vjerovali da svaka vrsta umjetnosti, a posebno književnost, liječi pa stoga ne iznenađuje činjenica da je u to vrijeme iznad knjižnica bio uklesan natpis „liječnik za dušu“⁶. Stari Rimljani su smatrali da književnost pomaže čovjeku da postigne unutarnji mir, posebno onima koji su bili skloni rizičnom ponašanju,

⁵ Perrow, Susan, *Bajke i priče za laku noć*, Ostvarenje, Velika Mlaka, 2010., str. XIII.

⁶ https://scholarworks.wmich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1498&context=reading_horizons

maniji i depresiji, dok se u srednjem vijeku čitalo korisnicima mentalnih i zatvorskih ustanova. Od tada pa do danas se biblioterapija kontinuirano usavršava i razvija kako bi postizala što bolje rezultate. Postoje razne definicije pojma biblioterapija:

- „(...) nenametljiv način vođenja ljudi prema suočavanju i rješavanju određenog životnog problema“⁷
- „(...) proces dinamičke interakcije između osobnosti čitatelja i teksta pod vodstvom educiranog pomagača“⁸
- „(...) čitanje knjiga koje pomaže djeci da se nose s problemima i shvate da nisu sama, te da je njihova emocionalna reakcija normalna“⁹

Sve navedene definicije mogle bi se svesti u jednu, a to je da je biblioterapija „dobivanje prave knjige, u pravo vrijeme, za pravi problem.“¹⁰

Bašić ističe sljedeće: „Glavni cilj biblioterapije i poetske terapije je izazivanje promjene, što se ostvaruje u narastajućoj vještini prilagodbe da se radi kroz potisnute konflikte.“¹¹ Konkretno, to bi značilo da je cilj promijeniti ponašanje pojedinca nabolje koristeći se pomno odabranom i prikladnom literaturom. Škrbina navodi da se biblioterapija može podijeliti na eksplicitnu i implicitnu. Eksplicitnu biblioterapiju provode stručno osposobljeni terapeuti koji pomažu svojim pacijentima, a implicitnu provode educirani nastavnici, odgojitelji, čak i roditelji. Bušljeta i Piskač rabe drugu terminologiju, pa za eksplicitnu biblioterapiju upotrebljavaju naziv klinička, a za implicitnu literarna biblioterapija. Njihovi ciljevi su, naravno, isti, a medij kod obje vrste biblioterapije je knjiga.

⁷ Škrbina, Dijana, *Art terapija i kreativnost*, Veble commerce, Zagreb, 2013., str. 220.

⁸ https://fhs.unizg.hr/_news/41636/Biblioterapija%20prirucnik%20.pdf

⁹ Škrbina, Dijana, *Art terapija i kreativnost*, Veble commerce, Zagreb, 2013., str. 220.

¹⁰ Škrbina, Dijana, *Art terapija i kreativnost*, Veble commerce, Zagreb, 2013., str. 219.

¹¹ Bašić, Ivana, *Biblioterapija i poetska terapija, Priručnik za početnike*, Balanscenter, Zagreb, 2011., str.18.

2. Vrste biblioterapije

2.1. Razvojna biblioterapija

Razvojna biblioterapija je dragovoljan proces namijenjen zdravim osobama koje se suočavaju s, uvjetno rečeno, lakšim problemima, normalnim razvojnim preprekama i životnim izazovima kao što su npr. smrt bliskoga člana obitelji, prijatelja, teška bolest, rastava roditelja, dolazak bebe u obitelj, selidba, separacijska anksioznost, strah od nepoznatoga i sl. Cilj joj je potaknuti normalan i kvalitetan razvoj tako da se kroz odgovarajuću literaturu omogući pojedincu da se prepozna u tekstu, verbalizira svoje doživljaje te se tako rastereti. Razvojnu biblioterapiju mogu provoditi profesori, odgojitelji, knjižničari, pedagozi, psiholozi i roditelji u školi, vrtiću, knjižnici ili roditeljskom domu tako da se koriste slikovnicama, bajkama, basnama, poezijom i romanima koji obrađuju teme s kojima se čitatelj može poistovjetiti. Razvojna biblioterapija djeluje preventivno i fleksibilnija je od kliničke.

2.2. Klinička biblioterapija

Klinička biblioterapija namijenjena je liječenju osoba koje imaju određenu dijagnozu, izražene teškoće, raznorazna psihosocijalna i klinička stanja kao što su: opsesivno-kompulzivni poremećaj, anksioznost, poremećaji prehrane, psihičke poteškoće, depresija, rizična ponašanja, trauma, itd. Ona zahtijeva strožu kontrolu, veću kliničku stručnost te je stoga provode psihijatri, psiholozi i socijalni radnici, koristeći se stručnom literaturom namijenjenom za liječenje specifičnih problema i nastojeći pomoći čitatelju da uvidi problem i postigne promjenu.

Biblioterapiju možemo primjenjivati individualno ili skupno, te kod svih dobnih skupina. Kod odraslih je najčešće riječ o ljudima koji imaju problem s ovisnošću o drogi, alkoholu, psihičkom nestabilnošću, te raznoraznim poremećajima, a kod djece je riječ o problematičnom ponašanju ili nepoželjnom ponašanju, suočavanju sa strahovima, novim, nepredviđenim situacijama, itd.

3. Odabir odgovarajuće literature za biblioterapiju

Kako bi proces biblioterapije bio uspješan, važan je odabir literature. Literatura mora biti u skladu s kronološkom i razvojnom dobi pojedinca, što znači da kao roditelji, a pogotovo kao stručnjaci, moramo izvrsno poznavati razvojnu psihologiju. Gerlinde Ortner, dječja psihologinja, u svom djelu *Bajke koje pomažu djeci* ističe kako mnoga djeca ne bi dospjela u njezinu ordinaciju da su roditelji bili upućeni u zakonitosti njihova razvoja. Ona navodi kako je razvoj djeteta prirodan i nužan, ali nije jednoličan, nego se sastoji od faza stjecanja novih znanja i faza vježbanja postojećih znanja. Smatra kako su u fazama stjecanja novoga znanja djeca pod golemim fizičkim i psihičkim pritiskom te da to rezultira promjenama u ponašanju. Također navodi kako se ključna krizna razdoblja događaju u:

- 8. mjesecu života kad dijete počinje razlikovati poznato od nepoznatoga
- 3. godini života kad dolazi do pojave dječjega prkosa
- 6. godini života kad se javljaju tjelesne promjene i dotad malo dijete kreće u školu
- pubertetu kada kod djeteta dolazi do teškoća i neslaganja kako sa samim sobom, tako i s vlastitom okolinom.¹²

Na temelju svega navedenoga, moguće je zaključiti da treba biti jako oprezan prilikom odabira literature. Terapeut mora detaljno pročitati književno djelo, a književno djelo mora realno prikazivati određenu temu. Pritom treba imati na umu da mlađoj djeci, posebno djeci predškolske dobi treba nuditi kraće i jednostavnije forme i sadržaje koji obiluju bojama i ilustracijama kako bi privukli njihovu pozornost i pomogli im da predoče neke apstraktnije pojmove. Prvi je susret s tekstom (bajkom, basnom, poezijom i sl.) ključan jer ako se dijete odmah zainteresira za nju, htjet će dalje slušati (njegov interes će se produbiti). Osim interesa, važno je da se dijete u tekstu može prepoznati, odnosno da glavni lik bude netko s kim će se dijete lako identificirati, prema komu će razviti empatiju te da to kod njega izazove emocionalnu reakciju i

¹² Ortner, Gerlinde, *Bajke koje pomažu djeci*, Mozaik knjiga, Zagreb, 1998., str.13.

da mu uvid u neke informacije o samom sebi. Istovremeno, ključno je da se dijete ne osjeća prozvanim, da ne osjeti da se govori o njem kao takvom, nego o likovima iz teksta.

4. Književni žanrovi primjereni za predškolsku dob djece

Škrbina navodi poeziju, bajku, basnu, pustolovni roman i realistički roman kao prikladne oblike za uporabu u biblioterapiji. Zbog kratkotrajnosti njihove pozornosti i bujne mašte, za rad s djecom predškolske dobi najprikladnija su prva tri navedena oblika: poezija, bajka i basna (ne smijemo zaboraviti ni slikovnicu). Ovi oblici su sastavni dio dječje književnosti koju Crnković definira kao „poseban dio književnosti koji obuhvaća djela što po tematici i formi odgovaraju dječjoj dobi (grubo uzevši od 3. do 14. godine), a koja su ili svjesno namijenjena djeci, ili ih autori nisu namijenili djeci, ali su tijekom vremena, izgubivši mnoge osobine koje su ih vezale za njihovo doba, postal prikladna za dječju dob, potrebna za estetski i društveni razvoj djece, te ih gotovo isključivo ili najviše čitaju djeca.“¹³

Dječja poezija je poezija namijenjena djeci. S njom se djeca susreću već od prvih dana svoga života u vidu uspavanka koje im majke pjevaju. Specifična je po svojoj jednostavnosti, ritmičnosti i narativnosti te humoru. Najčešće je kratka, nedvosmislena i jasna. Poezija nosi neku pouku, ima didaktičku i edukativnu funkciju, igriva je i zabavna, katkad nonsensna. Motivi i teme dječje poezije mogu biti bilo što iz dječjega okružja (životinje, godišnja doba, prirodne pojave, igra, sreća, snovi, ljubav, dječji problem, i sl.).

Basna je kratko književno djelo pisano u prozi ili stihu u kojem su glavni likovi životinje koje su nositelji raznih ljudskih osobina među kojima se ističe govor. Svaka životinja utjelovljuje neku ljudsku osobinu (mačka je prepredena, sova je mudra, lav hrabar, lisica lukava, vuk gladan, mrav vrijedan, puž spor, itd.). Vrlo je jednostavna, jasna, sažeta, slikovita i razumljiva, ismijava ljudske mane i nedostatke. Ima didak-

¹³ Crnković, Milan, *Dječja književnost – Priručnik za studente i nastavnike*, Školska knjiga, Zagreb, 1986., str.5.

tičku i odgojnu funkciju te pouku i poentu koja je izrečena na početku ili na kraju basne.

Bajka je kratko prozno djelo koje obiluje čarolijama i čudesnim preobrazbama te uzbudljivim događajima koji se isprepliću sa stvarnim događajima. U njima se susrećemo sa zbiljskim likovima, kao i fantastičnim, neobičnim, natprirodnim bićima. Slikovite su i jednostavne i odmah nas uvode u središte zbivanja. Imaju karakteristične početke („Jednom davno“; „Negdje daleko“, što aludira na univerzalnost vremena i mjesta radnje) i ustaljene brojeve i attribute (tri, sedam, devet, zlatna kruna, hrabri junak, bijeli dvori, i sl). Sadrže strogu podjelu na dobro i zlo koji su u sukobu (pri čem dobro uvijek pobjeđuje zlo) i polarizaciju likova na pozitivne i negativne što pogoduje dječjem razvoju etičkih vrijednosti. Bajka uvijek ima sretan kraj što kod malenih čitatelja razvija nadu i osjećaj da će na kraju sve biti dobro. Optimizam i nada za pozitivno rješenje svih problema temelj je za razvoj zdrave osobnosti. Čitanjem bajkâ čitatelji se suočavaju sa svojim vlastitim strahovima i svladavaju ih (primjerice u bajci *Ivica i Marica* djeca se suočavaju sa strahom od napuštanja roditeljskoga doma, strahom od lutanja šumom, odbacivanja od obitelji te se ti strahovi na koncu svladavaju). U bajkama susrećemo nadnaravne likove poput čarobnjaka, vještica, dobrih vila, patuljaka; tako se kod djece razvija mašta i osjećaj za fantastično koje se opet odražava na kreativnost i izražajnost u odgoju i obrazovanju djece.

Slikovnica je namijenjena najmlađoj djeci i to je prva knjiga s kojom se dijete susreće. Bogate su ilustracijama, ali i tekstom koji su podjednako važni. Tekst je najčešće napisan u stihu, a bitne karakteristike su jednostavnost i ritmičnost koje olakšavaju pamćenje. Slikovnice djeci pružaju spoznaje o svijetu, djeluju na njihovu maštu i etiku, proširuju i obogaćuju vokabular i potiču pričanje po slikama. Motivi su najčešće životinje, igra, bajke, ali i problemske situacije s kojima se dijete susreće.

5. Metode u pripovijedanju književnih tekstova za predškolski uzrast

Susan Perrow se zalaže za tehniku pripovijedanja i ističe koji su to pripovjedački rituali koje bi trebalo poštivati. Mišljenja je kako su isti primjenjivi i kod čitanja priče u biblioterapijske svrhe. Perrow navodi da se prvenstveno treba pripremiti kako spada, dobro proučiti priču i upoznati se s njom. Pripovijedanje ne bi trebalo trajati ni predugo ni prekratko, a publika bi trebala biti zainteresirana cijelo vrijeme. Smatra da se to postiže biranjem prikladnoga mjesta i vremena za pričanje priča (u skladu s prostornim mogućnostima i dnevnim ritmom u predškolskoj ustanovi). Pripovjedač ima poseban stolac ili naslonjač za čitanje i okružen je svim potrebnim rekvizitima, a slušatelji moraju biti u blizini pripovjedača kako bi mogli sve vidjeti i čuti. Atmosfera treba biti poticajna i zanimljiva kako bi privukla dječju pozornost pa je dobro prigušiti svjetla, pustiti opuštajuću glazbu, otpjevati neku pjesmicu, i sl. Kad pripovijedanje započne, pripovjedač mora govoriti jasno, glasno i ekspresivno, a priča mora teći sama od sebe. Stil treba prilagoditi priči i dobi slušatelja pa treba pričati umjerenim, ne prebrzim ni presporim tempom. Za različite likove mogu se upotrebljavati različiti glasovi koji se trebaju dobro zapamtiti i ne miješati. Ne treba preuveličavati ni pretjerivati s opisima. Na kraju priče, dobro je poslužiti se tehnikama završavanja (ples, pjesma, sviranje).

Škrbina navodi da edukator može djeci na ugodan i zanimljiv način predočiti mnoge problemske situacije ako slijedi ova četiri ključna elementa dobro postavljene biblioterapije u području obrazovanja:

- predčitanje
- „vođeno“ čitanje
- diskusija
- rješavanje problema.¹⁴

Prvi element, predčitanje, odnosi se na odabir prikladne literature pri čem se mora voditi računa o kronološkoj dobi, razini čitanja, spolu i interesima djece. Nakon toga slijedi jasno, glasno i ekspresivno čita-

¹⁴ Škrbina, Dijana, *Art terapija i kreativnost*, Veble commerce, Zagreb, 2013., str. 224. – 225.

nje priče, a potom diskusija u kojoj se iznose dojmovi i slična iskustva slušatelja. Kao najvažniji element ističe ovaj posljednji, rješavanje problema, koje bi trebalo nastupiti kroz razumijevanje teksta i postavljanje pitanja o njemu.

Bušljeta i Piskač smatraju kako se uobičajen biblioterapijski proces sastoji od sljedećih koraka:

- osiguravanje razumijevanja sadržaja
- uočavanje misli likova
- uočavanje emocija likova
- karakterizacija likova
- generalizacija karaktera lika (pretvaranje u tip)
- uočavanje odnosa misao-emocija-karakter
- uočavanje odnosa karakter-djelovanje
- vrjednovanje djelovanja karaktera
- predlaganje alternativnoga ponašanja
- uočavanje da alternativno ponašanje ovisi i o alternativnom razmišljanju.¹⁵

6. Primjer dobre prakse

U jednom splitskom dječjem vrtiću¹⁶ studentica Ines Vuletić je imala priliku surađivati s odgojiteljicom koja djeci u svojoj odgojno-obrazovnoj skupini svakodnevno čita. Riječ je o skupini od šesnaestero djece, od čega je devet dječaka i sedam djevojčica u dobi od tri do sedam godina. U skupinu je uključeno dvoje djece sa zdravstvenim poteškoćama. Nakon što je pedagoška godina već započela, skupini se pridružilo

¹⁵ https://fhs.unizg.hr/_news/41636/Biblioterapija%20prirucnik%20.pdf

¹⁶ Biblioterapija, kao metoda u recepciji književnoga teksta za predškolski uzrast, u vidu prakse, provedena je u Dječjoj ustanovi Calimero, Vrazova 31, u Splitu, 22. prosinca 2025. godine. Poštujući etička načela u radu s djecom predškolske dobi te pazeci na pedagoške, psihološke i didaktičke uzuse primjerene toj dobi, ostvario se cilj biblioterapije, a to je promjena ponašanja nabolje kod djece koja su se plašila odvajanja od roditelja i ostanja u vrtiću.

dvoje djece, jedan dječak i jedna djevojčica. Iako su ih roditelji opisivali kao ekstrovertirane, otvorene, željne druženja, novih iskustava i prijateljstava, njihova adaptacija na vrtić i novonastalu situaciju nije tekla nimalo jednostavno. Najveći dječji strahovi: separacijska anksioznost, strah od nepoznatoga prostora i nepoznatih osoba te strah da roditelji ne će doći po njih i kod njih su uzeli maha. Primijetivši to, kao i činjenicu da je kod neke djece koja već više godina pohađaju vrtić pomalo došlo do zasićenja i da povremeno odbijaju ići u vrtić, odgojiteljica je tomu doskočila na primjeren način, primijenivši u svom radu priču *Goran i njegov medvjedić* autorice Gerlinde Ortner. U radu je primijenila osnovne korake terapijske obradbe teksta:

- čitanje teksta
- prepričavanje događaja iz teksta
- pronalaženje emocionalnih reakcija likova i razgovor o njima
- pronalaženje relevantnih tema iz osobnoga života, navođenje vlastitih primjera
- pronalaženje zaključaka, pouka, pravila.

Odgojiteljica se kvalitetno pripremila za proces čitanja, izabrala je primjereno književno djelo, prigušila svjetlo i privukla svoj stolac u sredinu dnevnoga boravka. Djeca koja su već duže u vrtiću, znaju da je to znak za početak čitanja priče pa su se pridružila odgojiteljici donoseći svoje podloge za sjedenje. Odgojiteljica je djeci najavila kako će im pročitati priču, ali da će prije toga malo popričati. Studentica Ines Vuletić uključila se u razgovor i pitala djecu kako se zovu, koliko imaju godina, otkad idu u vrtić, vole li ići u vrtić, zašto vole, odnosno zašto ne vole, znaju li nekoga tko voli ili ne voli ići u vrtić i sl. Na početku su njihovi odgovori bili pomalo škrti i kratki, a kasnije su se oslobodili i aktivno sudjelovali u razgovoru. Njihovi odgovori su pribilježeni i navedeni u ovom radu. Odgojiteljica je najavila da je došlo vrijeme za čitanje priče, a djeca u skladu sa svojim svakodnevnim ritualom, počinju pjevati: *Priča će započeti, a mi ćemo je slušati, tra-la-la-la-la, tra-la-la-la-la.*

Nakon toga u sobi nastaje muk, a odgojiteljica počinje čitati glasno, jasno i razgovijetno, ni prebrzo ni presporo, mijenjajući glasove za pojedine likove, održavajući dinamičnost priče i interes djece, uz tek

povremeno upozorenje nekom nemirnijem ili manje zainteresiranom djetetu. Kada čitanje završi, djeca pjevaju: *Priča je završila, a djeca su je slušala; tko se priče sjeća, nek' ga prati sreća.*

Nakon pročitana teksta slijedi diskusija i pronalaženje rješenja kroz pitanja koja su postavljena djeci:

Odgoviteljica: “Znate li mi reći o čemu govori ova priča?”

Djeca: “Kako dječak ne želi ići u vrtić.”, “Ne želi se igrati.”, “Stalno plače.”, “Tamo ima novih igara, a on nije vidio.”, “Srami se novih prijatelja.”

Odgoviteljica: “Kako se zove taj dječak?”

Djeca: “Goran.” (jednoglasan odgovor)

Odgoviteljica: “Tko je Goran? Kakav je?”

Djeca: “Zločesti dječak. Ne će da ide u vrtić.”, “Dobar, ali srami se i boji se novih prijatelja i boji se bit' u vrtiću”, “Tužan.”, “Plaši se.”

Odgoviteljica: “Čega se Goran boji? Zašto plače? Je li mu teško?”

Djeca: “Nije vidija igračke.”, “Ne zna šta ima u vrtiću”, “Boji se da će ga ne'ko ukrast'.”, “Ne voli vrtić. Boji se. Nije bija tamo nikad.”, “Plače zato šta mu je mama otišla.”, “Boji se da mama ne će doć' po njega.”, “Bilo mu je loše u vrtiću jer mu je falila mama.”, “Medo ne će da se igra s njim.”

Odgoviteljica: “Gdje je došao, na neko poznato ili nepoznato mjesto?”

Djeca: “Nije nikad tamo bija.”

Odgoviteljica: “Što mu se dogodilo kod kuće?”

Djeca: “Medo se nije tija igrat' s njim.”, “Ni bojice. Ni kockice.”, “Nije moga gledat' televiziju.”

Odgoviteljica: “Jeste li se vi ikad osjećali poput Gorana?”

Djeca: “Ja se sićam kad su mali došli iz jaslja. Moj brat se boja' teta.”, “Ja san se bojala da će me neko ukrast'.”, “Ja san se bojala da se mama i tata ne će vratit'.”, “Ja san bija tužan, plaka san i vika. I udarija san tetu.”

Odgoviteljica: “Tko/što je Goranu pomoglo?”

Djeca: “Pomoga mu je medo. Jako ga je zagrlija.”, “I prijateljica mu je pomogla.”

Odgoviteljica: “Kako mu je prijateljica pomogla?”

Djeca: “Rekla mu je da je u vrtiću super i da ne treba plakat.”

Odgoviteljica: “Zašto se Julija ne boji vrtića?”

Djeca: “Zato šta ona već ide i zna da je tamo super.”

Odgoviteljica: “Što je napravio Goran kad ga je Julija pozvala da je posjeti u vrtiću?”

Djeca: “Iša je u vrtić.”, “Nije se više boja.”, “Nije plaka’.”, “Bilo mu je lipo.”, “Igra se. Kapicu je radija.”, “I odijelo.”, “Nije tija ić’ kući dok sva djeca ne odu.”, “Reka je: “Još malo u vrtiću.”

Odgoviteljica: “Što se dogodilo na kraju?”

Djeca: “Volija je vrtić.”, “Naučija je nove igre.”

Odgoviteljica: “Volite li vi ići u vrtić? Zašto?”

Djeca: “Volimo zato šta smo kući sami i dosadno nam je. Ovde imamo prijatelje.”, “Igramo se svašta. Imamo Lego, Play mobil, klipsice, bebe, šminku, kućicu...”, “Imamo trening.”

Odgoviteljica: “Što biste vi rekli Goranu?”

Djeca: “Da je u vrtiću lijepo.”, “Da će ga mama pokupit’.”, “Da će mu tata pomoć i da može nazvat mamu.”

Postoje četiri osnovne faze procesa biblioterapije, a to su:

- identifikacija (čitatelj sebe i sebi bliske osobe poistovjećuje s likovima iz knjige ili događaje iz svoga života identificira s događajima iz knjige, to izaziva emocionalne reakcije i pruža pojedincu informacije o njem samom ili situaciji u kojoj se nalazi)
- projekcija (pojedinaac projicira sebe i svoje osjećaje u lik s kojim se identificirao, izlazi iz vlastite kože i promatra sebe očima lika iz knjige)
- katarza (čitatelj dijeli emocije s likom s kojim se poistovjetio, suosjeća s njim i doživljava emocionalno rasterćenje. Istovremeno, osvještava da se takvi događaji ne zbivaju samo njemu)
- uvid (pojedinaac osvještava vlastite problem, postaje snažniji i spremniji na izazove koje život stavlja pred njega).¹⁷

Za vrijeme čitanja djeca su prošla kroz navedene faze jer se zbog svoje dobi i maštovitosti lako identificiraju s literarnim likovima; nji-

¹⁷ Škrbina, Dijana, *Art terapija i kreativnost*, Veble commerce, Zagreb, 2013., str. 230. – 231.

hov prolazak kroz te faze doveo ih je do suosjećanja, razvoja empatije i shvaćanja da nisu jedini kojima se to događa. Slijedeći spomenute faze biblioterapije djeca postaju spremna za promjene u ponašanju. Na temelju gore navedenoga da se zaključiti kako razvojna biblioterapija može uvelike pridonijeti recepciji književnosti kod djece predškolske dobi. Iako znanost o književnosti ističe kako je književnost struktura koja je sastavljena od autora, djela i čitatelja (iako se kroz povijest pozornost uvelike pridavala autoru i djelu), teorija recepcije zagovara itekako važnu ulogu čitatelja koja je u spomenutom trokutu neosporna i od ključne je važnosti. Prema Milivoju Solaru teorija recepcije je „izgrađena na kritici kako pozitivizma, prema kojem je autor temeljni predmet proučavanja književnosti, a njegova namjera određuje značenje, tako i nove kritike, formalizma i strukturalizma, koji u središte zanimanja stavljaju isključivo književno djelo, te smatra da se književnost može objasniti jedino ako se uzme u obzir čitateljeva recepcija što će reći da djelo postaje umjetničkim djelom tek kada ga čitatelj u svojoj svijesti ‘doživi’, odnosno na svoj način ‘rekonstruira’.“¹⁸

7. Recepcija i valorizacija književnih djela kod djece predškolske dobi

Služeći se spoznajama teorije recepcije, čiji su zagovornici poljski filozof Roman Ingarden i njemački znanstvenik i književni teoretičar Hans Robert Jauss, suvremena je metodika književnosti uspostavila školsku recepciju (ona se odnosi na učenike i polaznike predškolskih ustanova). „Proučavajući zakonitosti estetske recepcije književnoga djela u nastavi književnosti kao složenog emocionalnog, misaonog i fantazijskog procesa koji se događa u susretu učenika (djeteta) i književnoga djela, stavlja se težište na učenika (dijete) i njegov doživljaj pročitanoga književnog djela (kako je u teoriji recepcije težište na čitatelju, tako je u školskoj recepciji težište na učeniku/djetetu). Učenik

¹⁸ Solar, Milivoj, *Književni leksikon*, Matica hrvatska, Zagreb, 2007., str. 363.

(dijete) recepcijom književnoga djela, poimanjem, doživljavanjem kao i estetskim užitkom djelatno i suživljeno rekreira to djelo.“¹⁹

Roman Ingarden uvodi pojam konkretizacije književnoga djela, a to je zapravo značenjsko ispunjenje koje formira čitatelj i recipijent umjetničkoga djela razlikujući pri tome pojam konkretizacije od samoga djela koje sadrži mjesta neodređenosti. H. R. Jauss uvodi „horizont očekivanja“, a taj se termin odnosi na razumijevanje i vrjednovanje književnosti na temelju estetskoga iskustva čitatelja, odnosno na spremnost publike da na temelju prethodnoga poznavanja književnosti prihvati novo djelo.²⁰

Recepcijska spremnost kod djece odnosi se na reakcije (doživljaj književnoga djela), sposobnost zapažanja, osjetljivost na tekst, vrjednovanje teksta, sposobnost uživljavanja (intencije) u likove, situacije, mjesto i vrijeme radnje, itd. Recepcija je uvjetovana psihološkim i obrazovnim čimbenicima te socijalnim i kulturološkim okruženjem djece, a to uključuje obitelj, prijatelje, susjedstvo, religiju, odgoj, sport, itd.

Doživljaj priče dobrim je dijelom i psihološki fenomen²¹ kojim se bavi razvojna psihologija. Recepcija književnoga djela, dakle, sublimacija je bioloških, socioloških i psiholoških čimbenika kod djece te njihovih kognitivnih sposobnosti, odgoja i psiho-socijalne zrelosti.

¹⁹ Musa, Šimun – Šušić, Mirela – Tokić, Marko, *Uvod u metodiku, interpretaciju i recepciju književnosti*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2015., str. 242.

²⁰ Usp. Milovoj Solar, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1994., str. 275.–276.

²¹ Prema Ivanu Furlanu „razvojna psihologija je široka znanstvena disciplina jer je i njezin predmet istraživanja širok i složen; to je psihički razvoj djece i mladih ljudi, te psihičke promjene u zreloj dobi i starosti. A taj razvoj i promjene ostvaruju se ne samo biološkim rastom i sazrijevanjem svakog pojedinca, već i njegovim odgojem i obrazovnim formiranjem te njegovom socijalizacijom. Razvojna psihologija se bavi problemima i temama poput: nasljeđivanja (genotip/fenotip), djelovanja okoline na pojedinca, razvoj govora i mišljenja kod djece te kontroliranje emocija, procesa učenja i usvajanja informacija i koliki je po tom pitanju kapacitet učenika te njihova psiho – socijalna zrelost i sl.” Ivan Furlan, *Čovjekov psihički razvoj*, Školska knjiga, Zagreb, 1991., str. 7.

Valorizacija i recepcija književnoga djela usko su povezane u procesu obrazovanja; književnost kao umjetnost nije samo izvor spoznaje i doživljaja nego i sredstvo odgoja.

Prilikom odabira literature u predškolskim ustanovama važno je neetiketirati djecu; oni se nipošto ne smiju osjećati prozvanima. Treba stvoriti distancu i mogućnost identificiranja s likovima i situacijom, kako bi se dijete prepoznalo i što lakše verbaliziralo emocije, dojmove i zapažanja. Za vrijeme čitanja, djeca prepoznaju, razumiju i imenuju vlastite emocije, uočavaju tuđe i shvaćaju da nisu jedini koji prolaze kroz takve situacije i iskustva. Razvijaju empatiju i suosjećanje te oslobađaju emocije i doživljavaju katarzu (pročišćenje, oslobađanje emocija). Uviđaju kako mogu riješiti problem i promijeniti vlastito ponašanje. Sve to skupa dovodi do osobnoga boljitka i napretka kako kaže Susan Perrow: „terapeutski pristup daje djetetu poticaj za promjenu ponašanja iznutra kroz razvoj metaforičkih slika koje postaju njegove; to je puno trajniji i učinkovitiji pristup od pukog tjeranja na prilagodbu vanjskim standardima. Terapeutske priče stoje na suprotnom kraju ljestvice od nametanja normi. One su nježne, prijateljski se obraćaju djeci, poštuju djetetovo iskustvo i afirmiraju njegovu želju i kapacitet za rast na sve moguće skrivene i začuđujuće načine.“²²

Važno je naglasiti da se djeca upoznaju s elementarnim književnim pojmovima kao što su tema, mjesto radnje, vrijeme radnje, glavni lik, sporedni lik, karakterizacija lika, kompozicija i pouka koje će koristiti na kasnijem stupnju obrazovanja. Djeca predškolske dobi bez problema mogu odrediti te pojmove ako im se postave primjerena pitanja i ako se prilagode njihovom stupnju razumijevanja. Tema je ono o čem se u tekstu radi, što djeca bez problema određuju (govoreći da se radi o dječaku koji stalno plače i ne želi ići u vrtić). Nadalje, mlađa i starija djeca bez problema, jednoglasno imenuju glavni lik u djelu, dječaka Gorana, potom navode sporedne likove (prvo Goranova medvjedića i njegovu prijateljicu Juliju, a potom i mamu i tetu). Uz poticajna potpitanja, u stanju su napraviti odličnu psihološku karakterizaciju dječaka i navesti

²² Perrow, Susan, *Iscjeljujuće priče II*, Ostvarenje, Velika Mlaka, 2013., str. XXV.

kako se osjeća, zbog čega se tako osjeća, što želi, čega se boji, itd. Stoga navode kako je riječ o dobru, ali plačljivu dječaku. Uviđaju da je dječak preplašen, da pokazuje strah od nepoznatih ljudi, prostora i situacija te da mu nedostaje majka. Nešto kasnije ga opisuju kao odlučna i hrabra dječaka koji odlučuje otići u vrtić i suočiti se s novom situacijom te uviđa da mu je tamo lijepo i da može puno toga naučiti. Bez problema određuju dječji vrtić kao mjesto radnje. Uspješno određuju kronološki slijed događaja koji odgovara uvodu, zapletu, vrhuncu, raspletu i kraju priče. Naposljetku, djeca izvlače jasnu i nedvosmislenu pouku. Korisno je i to što djeca nakon čitanja teksta imaju priliku sudjelovati u diskusiji, odgovarati na pitanja, kao i postavljati ih te prepričavati tekst u skupini što pridonosi razvoju njihova vokabulara i kvaliteti njihova izražavanja.

8. Važnost čitanja

Važnost čitanja prepoznata je i na nacionalnoj razini, stoga se provodi niz projekata kojima se nastoji poticati čitanje, posebno čitanje naglas djeci najmanjega uzrasta. *Čitaj mi!* je prva nacionalna kampanja pokrenuta 2013. godine (u europskoj godini čitanja naglas). Poticala je svakodnevno čitanje naglas djeci od rođenja, s ciljem stvaranja emocionalne veze između djeteta i osobe koja mu/joj čita te nastojala potaknuti roditelje da što prije s djetecom počnu dolaziti u knjižnice.²³

Čitajmo im od najranije dobi je program poticanja čitanja djeci naglas od rođenja do treće godine s ciljem povezivanja i poticanja ranoga govora i kognitivnih sposobnosti.²⁴

Rodeni za čitanje (Nacionalni program čitanja djeci od najranije dobi) je nacionalni program koji je započeo 2023., a završava 2030. godine. Cilj je potaknuti razvoj govora, jezika i razumijevanja, ojačati emocionalnu povezanost, potaknuti razvoj empatije, socijalnih vještina i koncentracije. U provedbi programa sudjeluju dječji vrtići, knjižnice, rodilišta, pedijatri, patronažna služba i volonteri. Tijekom sistematskih

²³ <https://www.citajmi.info/kampanja/>

²⁴ <https://kcc.hr/citajmo-im-od-najranije-dobi/>

pregleda djece u dobi od 6 mjeseci, 18 mjeseci, 3 godine i 5 godina, pedijatri daruju djeci slikovnice te tako svako dijete dobije 4 slikovnice do polaska u školu, a roditelji dobiju korisne informacije o važnosti čitanja.²⁵

Spomenuti vrtić ove je godine sudjelovao u nacionalnom čitalačkom izazovu *15 po 15: cijela Hrvatska čita djeci*. Cilj je bio potaknuti roditelje i odgojitelje da svaki dan čitaju priče djeci minimalno petnaest minuta. U vrtiću se taj program provodio tako da su odgojitelji svakodnevno čitali djeci, a preko vikenda su to činili roditelji. Odgojitelji su zamolili roditelje da im daju povratne informacije o čitanju vikendom kako bi se stekao uvid u interes djece za literaturu. Smatra se da je petnaest minuta dnevno dovoljno da se kod djeteta stvori trajno zanimanje za knjige i priče.

Zaključak

Na temelju svega navedenoga, moguće je zaključiti kako je knjiga oduvijek bila prisutna u ljudskom životu, još od vremena prvih zapisa na glinenim pločicama, pa do danas kada se susrećemo s njezinim najmodernijim oblikom *kindleom*, elektroničkim uređajem za čitanje knjiga. Čitanje od najranije dobi, ne samo da doprinosi, nego ima ključnu ulogu u pravilnu i uspješnu dječjem razvoju, posebno u kognitivnoj i socio-emocionalnoj sferi. Zasiurno, djeca odmah po rođenju ne razumiju značenje pročitana teksta, ali prepoznaju roditeljski glas i jačaju slušnu osjetljivost te je važno zadovoljiti i tu njihovu potrebu, baš kao i primarne potrebe za hranom, ljubavlju, toplinom i sigurnošću. U jasličkoj dobi djeca vole uspavanke, pjesmice, brojalice, igre prstićima i sl., i to treba iskoristiti, njegovati i produbljivati u kasnijoj dobi kako bismo djetetu omogućili razvoj mašte, obogatili njegov rječnik, poboljšali govorne i slušne sposobnosti te logičko zaključivanje. Naravno, ne smijemo zanemariti ni razvoj empatije i verbalizacije vlastitih i tuđih osjećaja te moć književnosti da dovede do pozitivnih promjena kod pojedinaca. Bilo bi korisno i prigodno zaključiti ovaj rad citatom Alberta

²⁵ <https://www.rodjenizacitanje.hr/program-rodni-za-citanje/>

Einsteina: „Ako želite da vaša djeca budu inteligentna, čitajte im bajke. Ako želite da budu još inteligentnija, čitajte im još bajki.“²⁶

Literatura:

- Bašić, Ivana, *Biblioterapija i poetska terapija, Priručnik za početnike*, Balanscenter, Zagreb, 2011.
- Crnković, Milan, *Dječja književnost – Priručnik za studente i nastavnike*, Školska knjiga, Zagreb, 1986.
- Furlan, Ivan, *Čovjekov psihički razvoj*, Školska knjiga, Zagreb, 1991.
- Musa, Šimun – Šušić, Mirela – Tokić, Marko, *Uvod u metodiku, interpretaciju i recepciju književnosti*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2015.
- Ortner, Gerlinde, *Bajke koje pomažu djeci*, Mozaik knjiga, Zagreb, 1998.
- Perrow, Susan, *Bajke i priče za laku noć*, Ostvarenje, Velika Mlaka, 2010.
- Perrow, Susan, *Iscjeljujuće priče II*, Ostvarenje, Velika Mlaka, 2013.
- Solar, Milivoj, *Književni leksikon*, Matica hrvatska, Zagreb, 2007.
- Solar, Milivoj, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1977.
- Solar, Milivoj, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1994.
- Škrbina, Dijana, *Art terapija i kreativnost*, Veble commerce, Zagreb, 2013.
- https://scholarworks.wmich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1498&-context=reading_horizons (posjećeno 15. 2. 2026.)
- https://fhs.unizg.hr/_news/41636/Biblioterapija%20prirucnik%20.pdf (posjećeno 22. 2. 2026.)
- <https://www.citajmi.info/kampanja/> (posjećeno 1. 3. 2026.)
- <https://kcc.hr/citajmo-im-od-najranije-dobi/> (posjećeno 1. 3. 2026.)
- <https://www.rodjenizacitanje.hr/program-rodni-za-citanje/> (posjećeno 22. 2. 2026.)

²⁶ Perrow, Susan, *Bajke i priče za laku noć*, Ostvarenje, Velika Mlaka, 2010., str. 2.

Summary

The paper presents bibliotherapy as a method in the evaluation and reception of literary texts appropriate for preschool age. It also specifies and defines literary genres of children's literature that influence the emotional and cognitive development of children and are educational and useful in preschool education because they develop empathy, social awareness and ethics. The paper also presents an example of good practice of bibliotherapy in a kindergarten in Split, where, through dialogue with the teacher, the participants overcame their fear of going to kindergarten and being separated from their parents. Using the methods of definition, description, narration, classification, analysis and synthesis, the aim of this paper was achieved, which is to point out the importance of bibliotherapy, which is at the same time educational, useful for resolving internal conflicts and fears, and one of the methods and ways of changing behavior for the better in kindergarten participants.

Keywords: *bibliotherapy, book, education, children's literature, preschool age, therapeutic function of literature, healing function of literature.*

Marina ZUBAC¹
Olivera MARKOVIĆ
Ivana MIJATOVIĆ

UČINKOVITI PRISTUPI U NASTAVI MATEMATIKE

Prethodno priopćenje

UDK: 371.3 : 51

Primljeno 2. listopada 2025.

Sažetak

Zbog sve veće modernizacije društva i nastavu matematike treba osuvremeniti. U nastavu matematike potrebno je uvoditi inovativne metode. U ovom radu smo opisali tradicionalne i suvremene pristupe u nastavi matematike. Naveli smo neke od suvremenih pristupa i opisali za svaki pristup nastavnu jedinicu, Površina trokuta. Željeli smo doznati kako i koliko nastavnici upotrebljavaju te pristupe u nastavi matematike. Proveli smo anketu i došli do zaključka da još uvijek većina nastavnika matematike primjenjuje tradicionalni pristup, njih 66,7%. Što se tiče provjere znanja, i tu prevladava tradicionalan pristup. Većina nastavnika daje tradicionalne testove kao ispit znanja, njih 66,7%. Poražavajući podatak je o primjeni tehnologije u nastavi matematike, iako se radi o nastavnicima mlađe životne dobi. Njih 1,7% često rabi tehnologiju u nastavi matematike, a 60% rijetko. Možda je zato krivac nedostatak odgovarajuće opreme ili nespremnost nastavnika. Nastavnice su zainteresirane za stručno usavršavanje, pa se nadamo da će im to pomoći za bolju primjenu tehnologija u nastavi matematike.

Ključne riječi: *nastava matematike, nastavnica matematike, tradicionalni pristup, inovativni pristupi.*

¹ Marina Zubac, FPMOZ – Sveučilište u Mostaru; Olivera Marković, Univerzitet u Kragujevcu, Pedagoški fakultet Užice; Ivana Mijatović, Osnovna škola Tina Ujevića Vitina.

Uvod

Ovaj rad prikazuje učinkovite pristupe u nastavi matematike koji su uspješni u poticanju učenika za svladavanje apstraktnih matematičkih sadržaja. Napravili smo podjelu na tradicionalne i inovativne pristupe, te smo i inovativne pristupe podijelili na sedam podvrsta koji se često primjenjuju.

Odradili smo i glavnu podjelu i razlike ovih dvaju pristupa, te za svaki od tih pristupa opisali nastavnu jedinicu, Pravokutnik i njegova površina.

Drugi dio rada odnosi se na istraživanje koje je provedeno s nastavnicama matematike u Federaciji Bosne i Hercegovine. Svjesni smo da su pristupi u nastavnom procesu važni. Da bi nastava bila uspješna, nastavnici moraju vladati njima.

Tradicionalni pristup

Tradicionalna nastava je nastava usmjerena na nastavnika (Matijević, 2011). U tradicionalnoj nastavi nastavnik je odgovoran za planiranje nastave, realizaciju, vrjednovanje i praktičnu primjenu (Stevanović, 1998). Nastavnik je aktivan, a učenici su pasivni sudionici nastave, sva školska oprema za vrijeme tradicionalnoga pristupa nastavi bila je podređena učitelju kao najvažnijem faktoru u procesu učenja i poučavanja (Matijević i Radovanović, 2011). Kod tradicionalnoga pristupa nastavnici primjenjuju frontalni oblik rada gdje je nastavnik u središtu, a učenici sjede, slušaju i prate što i kako on govori. Tako se zapostavlja samostalni rad učenika i problemsko rješavanje zadataka te suradničko učenje među učenicima, a komunikacija je svedena na minimum (Stevanović, 1998). Frontalni oblik rada je istovremeni rad svih učenika na istom sadržaju pod vodstvom učitelja (Markovac, 2001). U ovom obliku nastave učenici su pasivni, motivacija im se svodi na zadovoljavanje normā, učitelj ima veliku kontrolu nad njima te trebaju ispunjavati njegove zadatke i zadovoljiti njegove standarde (Letina, 2015).

Ona naglašava velike nedostatke tradicionalne nastave, nemogućnost stjecanja vještina i način vrjednovanja postignuća učenika koje realizira isključivo učitelj.

Tradicionalno učenje je „prenošenje znanja, koje je često odvojeno od učeničkog iskustva i konkretnih životnih uvjeta“ (Horvat-Samardžija: 2011: 164). Iako je najstariji oblik obrazovanja, tradicionalno učenje i danas prevladava u našim školama. Ovakvim načinom rada učitelj u malom razdoblju prenese dosta informacija velikom broju učenika, jednako se obraća svim učenicima, ne zahtijeva veća materijalna sredstva, ekonomičan je i omogućuje kontrolu nad razredom (Markovac, 2001). U tradicionalnom pristupu zastupljena je predavačka metoda, nije prilagođena svakom učeniku, nego prosječnom.

Prednosti tradicionalnog pristupa:

- društveno okružje u tradicionalnoj školi, tradicionalnom učenju savršeno je za izgradnju djetetova karaktera i osobnosti
- potiče veću konkurentnost među učenicima
- tradicionalno nastavno okružje povećava interakcije među učenicima i pruža povoljno okružje za učenje
- individualno ili osobno poučavanje učinkovito je i pokazuje povećani stupanj učeničkoga angažmana s učiteljima
- učitelji igraju ključnu ulogu u usađivanju discipline i pružanju osjećaja usmjeravanja učenika u tradicionalnom okružju (Kovačević, 2021).

U tradicionalnoj nastavi izostaje interakcija učenika i nastavnika te oblikovanje stava učenika prema nastavnim sadržajima. Uz to, nema dovoljno vremena za samostalne aktivnosti učenika u funkciji kvalitetnijega ovladavanja nastavnim sadržajem (Bognar i Matijević, 2005).

Suvremeni pristup

Suvremeni pristupi u nastavi matematike ovise o metodama i oblicima rada. Kod tradicionalnoga pristupa u nastavi matematike nastavnik je u prvom planu, dok kod modernih pristupa nastavnik svoje uče-

ke stavljaju u prvi plan. Suвременa nastava zahtijeva aktivniju ulogu učenika u procesu učenja, prelazak s pasivnoga slušača (objekta) u aktivnoga sudionika (subjekta) i istraživača u raznovrsnim metodičkim sustavima poučavanja (Božin, Milović, Pašalić i Schröder, 2011).

Suвременa nastava u središte postavlja učenika. Naglasak je na aktivnom učenju. Učenici se potiču na aktivno sudjelovanje u nastavi radi povećanja motivacije i zainteresiranosti. Frontalni oblik rada u kojem učitelj vodi glavnu riječ, a učenici ga slušaju, kombinira se s ostalim oblicima. Suвременi oblik nastave je nastava koja potiče učenje, a njezin konačni cilj je razvoj učenikove sposobnosti, individualnosti i kreativnosti (Tot, 2010). Suвременa nastava, za razliku od tradicionalne uključuje učenika u proces učenja. Učenici moraju sami upravljati svojim učenjem kako bi mogli pronaći prikladnu strategiju za rješavanje problema. U suvremenim oblicima nastave naglašava se suradnja između učitelja i učenika te se i od jednih i od drugih traži razvoj komunikacijskih vještina, timskoga rada, pozitivnih stavova, sposobnosti prilagodbe i ostalih kompetencija potrebnih za kvalitetno učenje (Tot, 2010). Kurikulske reforme kojima nije cilj prenošenje i oponašanje znanja, nego poticanje cjeloživotnoga učenja, problemskoga rješavanja zadataka te prihvaćanja vlastite odgovornosti zahtijevaju odmak od tradicionalnoga školstva (Koludrović, 2013).

Kako bismo imali inovativniji pristup u nastavi matematike, moramo učenicima dati slobodu, osposobiti ih za određene vještine za izvršenje zadataka, povezati učenike međusobno itd. Za razliku od tradicionalnoga pristupa, inovativni pristupi pokušavaju stvoriti dinamičnost unutar učionice.

Ovo su neki od inovativnih pristupa:

- Konstruktivistički pristup

Znanje se aktivno konstruira kroz osobna iskustva i interakciju s okolinom, a ne usvaja pasivno (Džinkić, 2020). Nastava se izvodi kao zajednička i usmjerena aktivnost između učenika i učitelja, a poučavanje se definira kao proces organiziranja aktivnosti kroz koje učenik putem samostalnoga rada i suradnje oblikuje vlastita znanja o određenom sadržaju (Maras i sur. 2018).

- Igrificirani pristup

„Igrifikacija je korištenje mehanike igre, estetike i razmišljanja za angažiranje ljudi, motiviranje korisnikova djelovanja, promicanje učenja i rješavanje problema“ (Kapp, 2012: 10). „Igra je niz zanimljivih i smislenih izbora koje donosi igrač u potrazi za jasnim i uvjerljivi ciljevima“ (Kim, Song i Lockee, 2018: 15).

- Individualni pristup

„Individualizacija učeničkog rada u nastavi definirana je kao organizacija odgojno-obrazovnog procesa u kojem su optimalno u obzir uzeta individualna obilježja i razlike svakog učenika što se postiže individualnim radom učenika u skladu s njihovim individualnim sposobnostima (Bognar i Matijević, 2005: 403).

- Vizualni pristup

Vizualizaciju opisujemo kao grafički način pomoću kojega prikazujemo podatke kako bi ti podatci bili razumljivi čitatelju (Mišković, 2021).

- Povezivanje sa stvarnim životom

Da bi nastavnik matematike povezoao učenje sa životom, mora početi od onoga što učenici već znaju, od njihove radoznalosti, ambicija, problema i mora im pokazati kako je to povezano s onim što se uči u školi. (Zubac, Milinković i Pikula, 2018).

- Kooperativni pristup

Kod suradničkoga učenja dva ili više učenika zajedno rade na nekom zadatku i usklađuju svoje napore da bi ga uspješno obavili. Pritom svaki od njih mora dati svoj doprinos, u protivnom cilj ne će biti postignut. Ako postignu uspjeh, svi će biti nagrađeni (Vizek Vidović, Rijavec, Vlahović-Štetić i Miljković, 2003).

Kako bi učenici lakše usvojili matematičke lekcije, znanja i razvili svoje vještine u različitim područjima matematike, najbolje bi bilo da se pristupi kombiniraju.

Matematički koncept u različitim pristupima

Na primjeru nastavne jedinice, Površina pravokutnika, opisać ćemo svaki od prethodnih pristupa:

1. Tradicionalni pristup – nastavnik definira pravokutnik i površinu: . Na ploču im nacрта pravokutnik i objasni kako se izračuna površina te koja je mjerna jedinica za površinu. Nakon toga zadaje zadatke s različitim duljinama stranica kako bi učenici usvojili znanje o površini trokuta.
2. Konstruktivistički pristup – nastavnik potiče učenike na razmišljanje. Postavlja im pitanje kako bi definirali pravokutnik i kako mogu izračunati njegovu površinu. Dakle, ne daje im odmah gotove informacije, nego daje učenicima slobodu da iznose svoje ideje. Nakon toga ulaze u raspravu pokušavajući zajedno doći do definicije i formule za površinu. Ovo je poticanje na dublje razmišljanje.
3. Vizualni pristup – nastavnik se koristi vizualnim elementima kako bi učenicima prikazao izgled pravokutnika. Učenici mogu eksperimentirati s vizualnim pomagalicama nakon čega svi zajedno mogu iznositi mišljenja i zajedno dati definiciju i formulu za površinu pravokutnika.
4. Individualizirani pristup – nastavnik prikuplja informacije koje zanimaju učenike i onda ih primjenjuje na površinu pravokutnika. Zatim postavlja pitanja poput kako tu površinu i taj geometrijski lik možemo primijeniti u dizajnu.
5. Primjena u stvarnom životu – površinu pravokutnika možemo upotrijebiti na primjeru računanja površine poda, zida, neke ploče i slično.
6. Kooperativni pristup – podijelimo razred u skupine i zadamo im zadatak da se moraju baviti interijerom i uređenjem sobe. Svaka skupina će morati izložiti svoj konačni rad, razmijenit će ideje i doći do konačnih informacija.
7. Igrificirani pristup – nastavnik na papirićima nacрта pravokutnike različitih duljina stranica i ubaci ih u jednu kutiju. Učenici

izvlače papiriće i za izvučeni pravokutnik pronalaze njegovu površinu.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Pristupi u nastavi matematike imaju ključnu ulogu u prenošenju znanja učenicima. Stoga je važno provesti temeljito istraživanje kako bismo dobili dublji uvid u različite aspekte učinkovitih pristupa u nastavi matematike.

Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ovoga rada je učinkoviti pristupi u nastavi matematike koje nastavnici primjenjuju za vrijeme svoga nastavnoga procesa.

Problem istraživanja

Problem istraživanja postavlja temeljno pitanje o učinkovitim pristupima u nastavi matematike. Istraživanje će se usredotočiti na pristupe koje nastavnici primjenjuju u izvedbi nastavnoga procesa i na motivaciju učenika.

Cilj istraživanja

Cilj je istražiti strategije i prakse nastavnika koje su usmjerene na poticanje učeničke motivacije, na to kako će učenici učiti i kojom lakom odnosno težinom će usvajati gradivo.

Kroz ovo istraživanje, istražit će se različite strategije koje nastavnici primjenjuju za poticanje motivacije kod učenika kao i oblici rada koje primjenjuju kako bi učenicima prenijeli znanje.

Kroz prikupljanje podataka i analizu rezultata, cilj je dobiti dublji uvid u prakse nastavnika u svezi s pristupima. Ova istraživanja mogu pomoći u razumijevanju najboljih praksi i prepoznavanju područja za unaprjeđenje.

Vrsta istraživanja: *online* anketni upitnik

Uzorak istraživanja

U anketi je sudjelovalo 15 nastavnika matematike, od čega su svih petnaest žene. Nastavnici koji su sudjelovali u popunjavanju anketnoga upitnika, predaju učenicima u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini koje rade po hrvatskom planu i programu.

Način provedbe istraživanja

Istraživanje je provedeno u obliku anketnoga upitnika. Anketni upitnik ima 11 pitanja od kojih je većina bila o primjeni učinkovitih pristupa u nastavnom procesu. Sudionicima anketnoga upitnika bili su ponuđeni odgovori između kojih su mogli odabrati onaj koji najbolje opisuje njihovo mišljenje o izvedbi nastavnoga procesa. Također su mogli napisati svoje mišljenje ako ono nije navedeno u ponuđenim odgovorima.

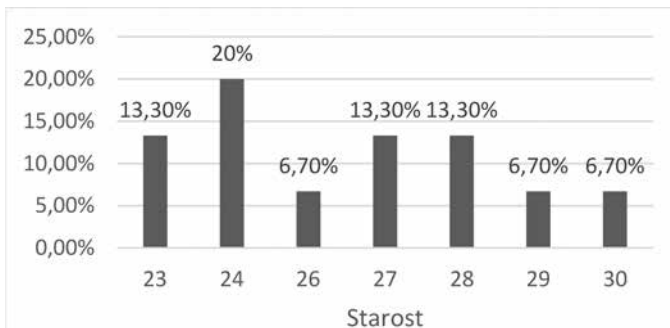
Instrumenti istraživanja

Instrument istraživanja je anketni upitnik zatvorenoga tipa. Anketa je potpuno anonimna, te se koristila samo za ovo istraživanje.

ANALIZA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

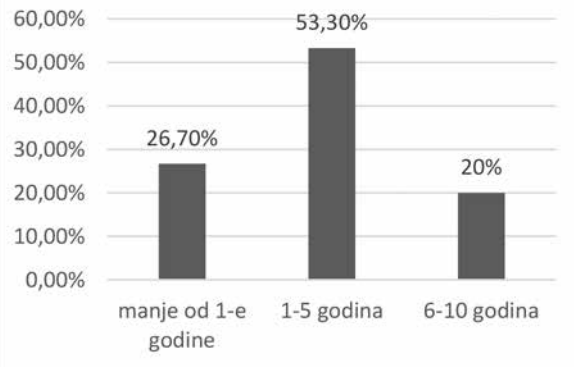
U prvom pitanju, ispitanici su trebali odabrati svoj spol. Rezultati su pokazali da su svi ispitanici bili ženskoga roda.

U drugom pitanju se tražila starost ispitanika.

Grafikon 1. Grafički prikaz starosti ispitanika

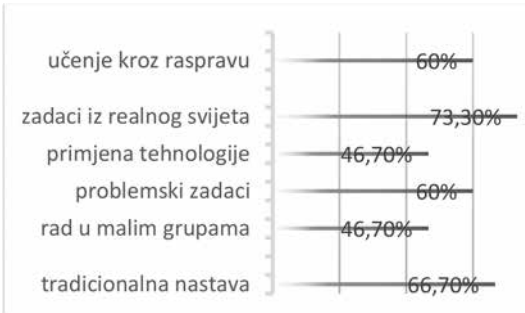
Iz grafikona vidimo da su to bile nastavnice od 23 do 31 godine.

Grafikon 2. Grafički prikaz radnoga staža

Iz grafikona vidimo da najveći dio nastavnica radi u školi od 1 do 5 godina, što je bilo i očekivano zbog njihove dobi.

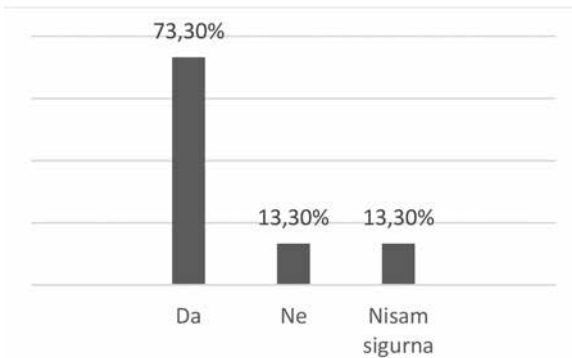
Dolazimo do četvrtoga pitanja gdje se prvi put spominju pristupi u nastavi matematike.

Grafikon 3. Grafički prikaz odgovora o primjeni učinkovitih pristupa

Vidimo da je najveći postotak zapravo učenje upotrebom zadataka iz realnoga života. Čak 11 od 15 nastavnica je označilo ovaj odgovor. No, vidimo da je i tradicionalna nastava visoko rangirana. Možemo zaključiti da nastavnice radije primjenjuju tradicionalni pristup, nego pristup putem tehnologije.

U petom pitanju koje glasi „Mislite li da pristupi u nastavi matematike ovise o dobi učenika?“ najviše odgovora je bilo s „da“ (*grafikon 4*).

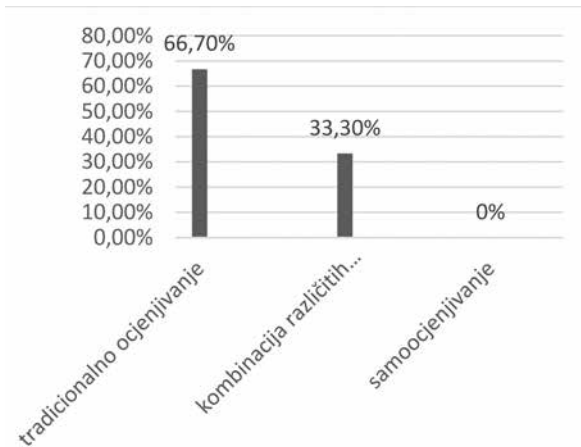

Grafikon 4. Grafički prikaz utjecaja dobi učenika na pristupe u nastavi matematike

Više od 73% ispitanika misli da primjena različitih pristupa ovisi o dobi učenika, dok je 13,3% za odgovore ne i ne znam.

U šestom pitanju željeli smo doznati što nastavnici misle o kombinaciji različitih pristupa u nastavi matematike. Odgovor je očekivan. Sve nastavnice smatraju da se kombinacijom različitih pristupa dobivaju bolji rezultati učenja.

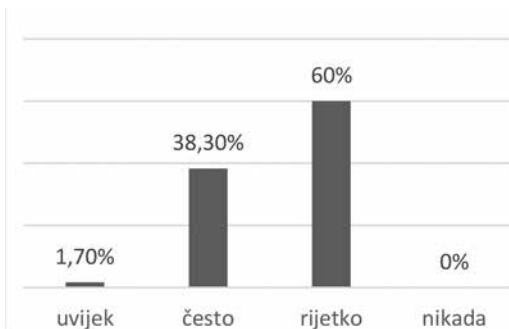
U sedmom pitanju tražili smo odgovor o načinu ocjenjivanja učenika.

Grafikon 5. Grafički prikaz vrste ocjenjivanja

Vidimo da se većina nastavnica drži tradicionalnih testova, čak 66,7%, dok ostalih 33,3% uz te tradicionalne testove svoje učenike ocjenjuje i putem projekta i prezentacija.

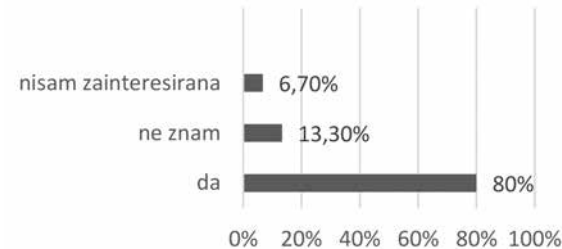
Osmo pitanje odnosilo se na upotrebu tehnologije u nastavi matematike. Znamo da škole u Bosni i Hercegovini nisu najbolje opremljene tehnologijom, pa smo htjeli vidjeti koliko nastavnici upotrebljavaju tehnologiju kako bi učenicima približili matematiku i apstraktnu teoriju.

Grafikon 6. Grafički prikaz primjene tehnologije u nastavi matematike

Vidimo da se čak 60% nastavnica rijetko koristi tehnologijom, a samo njih 1,7% koristi je uvijek. Ostale je koriste često.

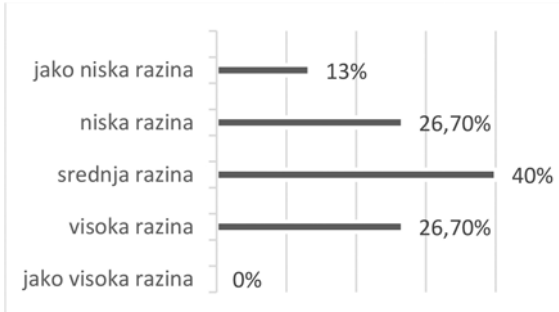
Petina nastavnica je pokazala nedostatak entuzijazma za sudjelovanje u edukacijama i radionicama (*grafikon 7*).

Grafikon 7. Grafički prikaz stručnoga usavršavanja

Vidimo da je 80% nastavnica zainteresirano za dodatno stručno usavršavanje. No, veoma je interesantno što 20% njih ne zna ili nije zainteresirano za neki oblik usavršavanja. Možemo reći da je istaknuta slabija tendencija prema nezainteresiranosti za kontinuirani profesionalni razvoj. Ova uočena nezainteresiranost za stručno usavršavanje može imati implikacije na kontinuirano podizanje kvalitete nastave te bi mogla biti rezultat raznih faktora, uključujući ograničene resurse ili percepciju nedostatne potpore za takve aktivnosti unutar obrazovnoga sustava.

Nastavnice misle kako učenici nisu motivirani za njihov predmet.

Grafikon 8. Grafički prikaz procjene razine motivacije učenika

Nitko nije odabrao odgovor da njihovi učenici imaju jako visoku razinu motivacije. 13,3% nastavnica misli da učenici imaju nisku razinu motivacije.

Posljednje pitanje je bilo da nastavnice same dodaju komentar na temelju zadane teme, odnosno pristupa u nastavi matematike koji su učinkoviti. Pitanje nije bilo obvezno, pa na njega nitko nije odgovorio.

RASPRAVA

Istraživanje je provedeno na uzorku od 15 ispitanika od kojih su sve žene. Najveći broj nastavnica, koje su sudjelovale u *online* anketnom upitniku, rade u školi od 1 do 5 godina, njih čak 53,3%, dok je manji broj njih zaposlen ispod ili iznad toga intervala.

Prema provedenoj *online* anketi zaključeno je sljedeće:

Nastavnice, čija je dobna starost od 23 do 31 godine, složile su se da bi u nastavu trebalo uvoditi probleme iz svakodnevnoga života. Sljedeći pristup za koji su glasale bio je tradicionalni pristup. Ovaj odabir nam ukazuje na to da su i dalje nastavnice sklone klasičnom pristupu gdje su one glavni izvor informacija, a učenici pasivni promatrači. Nastavnice su tako prepoznale važnost jasnoga prenošenja temeljnih matematičkih koncepata, definicija i postupaka te istaknule vlastitu ulogu kao autoriteta u učionici. Njihov odabir ovoga pristupa može biti rezultat vlastitoga iskustva, očekivanja roditelja i škole.

Nadalje, nastavnice su se jednoglasno složile da kombinacijom različitih pristupa u nastavi matematike imamo bolje rezultate, ali neke od njih nisu znale ovise li ti pristupi o dobi učenika.

Dvije trećine nastavnica za provjeru znanja učenika upotrebljava testove i usmena ispitivanja, dok preostale primjenjuju mješoviti način. Uz tradicionalne pismene i usmene ispите, jedna trećina nastavnica koristi se projektima i prezentacijama kako bi ocijenile učenika.

Nastavnice se rijetko koriste tehnologijom u svojoj nastavi. Odgovor je očekivan jer škole u Bosni i Hercegovini i nisu baš najbolje opremljene.

80% profesorica je glasalo da bi sudjelovalo u stručnim usavršavanjima.

Nastavnice ne misle da su njihovi učenici jako motivirani za matematiku. Čak četiri petine nastavnica je odgovorilo da njihovi učenici imaju jako nisku, nisku ili srednju razinu motivacije.

Iz svega navedenoga možemo zaključiti da je istraživanje o učinkovitim pristupima u nastavi matematike potvrdilo da se u našim školama još uvijek upotrebljava tradicionalan pristup izvedbi nastave i ispitivanja učenika, te da je motivacija učenika za matematiku niska ili skoro nikakva.

Zaključak

Kako bi se održala uspješna nastava matematike, prije svega nastavnik mora „zaroniti“ duboko u svijet načela i pristupa. Kroz ovaj rad iskazano je kako pristupi utječu na razumijevanje matematičkih koncepata, kako oni utječu na motivaciju i kako pripremiti učenike da se suoče sa stvarnim matematičkim problemima u realnom svijetu. Jako je bitno da se djeci apstraktna teorija predstavi na njima razumljiv način.

Analiza istraživanja nam je pokazala da je nastava matematike izgrađena na temeljima tradicionalnoga pristupa i da se on primjenjuje i danas. No, uz sam tradicionalni pristup, vidimo da se sve više primjenjuju inovativnije metode i pristupi.

Na samom kraju možemo zaključiti kako pristupi u nastavi matematike utječu na učenike. Upotrebom inovativnih pristupa, možemo motivirati učenike i poboljšati njihovo znanje na matematičkim područjima kako bi se mogli suočiti s izazovima koji ih čekaju.

Literatura:

- Bognar, L. & Matijević, M. (2005). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Božin, S., Milović, S. Pašalić, A. & Schröder, B. (2011). *Svatko uči na svoj način*. Agencija za odgoj i obrazovanje.
- Džinkić, O. (2020). *Konstruktivistička perspektiva u obrazovanju – od*

- poučavanja do učenja. Pedagoška stvarnost, 66(1), 3-14.
- Horvat-Samardžija, D. (2011) Alternativan i/ili tradicionalan način poučavanja i ocjenjivanja u 4. razredu devetogodišnje osnovne škole. *Metodički obzori* 11, 161-184
- Kim, S. Song, K., & Lockee, B. (2018) *Gamification in Learning and Education: enjoy learning like gaming*. Cham: Springer.
- Kapp, K. M. (2012). *The gamification of learning and instruction: game-based methods and strategies for training and education*. United States of America: Pfeiffer, A Wiley Imprint.
- Koludrović, M. (2013). *Problemsko učenje u kurikulumu obrazovanja nastavnika*. Doktorski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
- Kovačević, D. (2021). *Tradicionalni i inovativni oblici učenja*, Diplomski rad Sveučilište Jurja Dobrile u Puli Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti. Preuzeto s <https://repozitorij.unipu.hr/islandora/object/unipu:5738>
- Letina, A. (2005). Učestalost primjene konstruktivističkih pristupa učenju u nastavi prirode i društva. *Life and school: journal for the theory and practice of education*, LXI(2), 157-168.
- Maras, N., Topolovčan, T. & Matijević, M. (2018). Konstruktivistička didaktika i neurodidaktika u diskursu reformne pedagogije – Teorijska polazišta, dileme i komparacija. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 16(3), 561-576.
- Markovac, J. (2001). *Metodika početne nastave matematike*. Zagreb: Školska knjiga.
- Matijević, M. (2011). Pedagoški vid vrednovanja i ocjenjivanja učenika // *Pravno-pedagoški priručnik za osnovne i srednje škole / Drandić, Boris (ur.)*. Zagreb : Znamen.,. 241-251.
- Matijević, M. & Radovanović, D. (2011). *Nastava usmjerena na učenika*. Zagreb: Školske novine d. o. o.
- Mišković, I. (2021). *Usporedna analiza alata za vizualizaciju podataka* Diplomski rad Sveučilište u Rijeci Fakultet informatike i digitalnih tehnologija. Preuzeto s <file:///C:/Users/Korisnik/Desktop/debele-cemma-diplomskirad-1.pdf>
- Stevanović, M. (1998). *Metoda recepcije u nastavi*. Tuzla: R & S

- Tot D. (2010): Učeničke kompetencije i suvremena nastava. Zagreb: Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu. *Odgovorne znanosti* 12 (1), str. 65-78.
- Vizek Vidović, V., Rijavec, M., Vlahović-Štetić, V., & Miljković, D. (2003) *Psihologija obrazovanja*. Zagreb: IEP ; VERN,
- Zubac, M., Milinković, D. & Pikula, M. (2018) Suradničko učenje kao motivacija za učenje matematike, *Eduka*, časopis za obrazovanje, nauku i kulturu Mostar, ISSN: 2303-7342 UDK XI(11)(2018), 349-354.

Effective Approaches in Mathematics Teaching

ABSTRACT

Due to the increasing modernization of society, mathematics education also needs to be modernized. It is necessary to introduce innovative methods into mathematics teaching. In this paper, we described both traditional and modern approaches in mathematics education. We listed some of the contemporary approaches and, for each, described a lesson unit on the topic Area of a Triangle. Our goal was to determine how and to what extent teachers use these approaches in mathematics teaching. We conducted a survey and concluded that the majority of mathematics teachers still use the traditional approach 66.7% of them. When it comes to knowledge assessment, the traditional approach also prevails. Most teachers 66.7% still use traditional tests as a means of evaluation. A discouraging finding is the low use of technology in mathematics teaching, even among younger teachers. Only 1.7% use technology frequently, while 60% use it rarely. This may be due to a lack of appropriate equipment or teachers' unpreparedness. Female teachers have shown interest in professional development, and we hope that this will help them better integrate technology into mathematics instruction.

Keywords: *mathematics teaching, mathematics teacher, traditional approach, innovative approaches.*

Ivan DUGANDŽIĆ

FIGURE KOČERINSKE PLOČE

Epitaf Vignja Miloševića sročen je u vrijeme kada se umjetničko stvaranje smatralo ponajviše plodom vještine (*tekhne*). Tako je književno stvaranje podrazumijevalo dobro poznavanje retorike, vještine govorništva, a koja se nije ograničila na književnost, nego je, isto tako, bila preduvjetom bilo kakva jezičnoga stvaranja. Povelje, notarski zapisi, darovnice, testamenti, pa i epitafi toga doba dijele oblikovne postupke što su ih bili opisali i odredili stari Grci, a Crkva sačuvala u vremenu barbarskih provala.

Svaka retorička figura je odstupanje od obične, neestetske uporabe jezika. Sama po sebi, figura i njezina uporaba ne jamče da neki tekst ima estetsku vrijednost. Ali kada je određena figura uporabljena ne samo radi oneobičavanja izraza, nego upravo radi obogaćivanja značenja, stvaranja intertekstualnih i intratekstualnih poveznica, onda je riječ o estetskoj činjenici.

Kočerinska ploča izdvaja se među srednjovjekovnim humskim epitafima dužinom, opširnošću, ali i osobitom porabom figura.¹ Takva je poraba uvijek u službi stvaranja dodatnih značenja, pa će, stoga, ovdje biti pobrojane i opisane retoričke figure koje Kočerinsku ploču čine *estetskim* artefaktom, odnosno koje je podižu iz puke dokumentarnosti na razinu uspjela književnoga djela.

figure diktije

Književnoumjetničkim, pa stoga moguće estetskim, tekstom naziva se onaj u kojem je moguće prepoznati osobito uređenje, koje čitateljevu pozornost privlači na samo sebe, a sadržaju što ga tekst prenosi daje

¹ Valja upozoriti i na zanimljivu narativnost ovoga teksta koja mu daje žanrovsku hibridnost (jer epitaf je lirski vrsta), što ga odvaja od drugih zapisa na stećcima.

izražajnost. Za početak, i figure dikcije na najnižoj, glasovnoj razini upozoravaju na sam jezik. Drukčije rečeno: „ponavljanje određenih glasova ili skupina srodnih glasova, oponašanje određenih zvukova ili šumova u prirodi, ili pak određeni tipovi ponavljanja čitavih riječi, osobito u stihovima, upravljaju pozornost na sam jezik, tj. na ono što čini ‘tijelo riječi’ a ne njeno značenje, i tako omogućuju da jezični izraz dobiva na intenzitetu, obogaćujući smislene sadržaje rečenog i posebnim emocionalnim dojmovima.“²

Jedna od tih figura je *asonancija*, odnosno ponavljanje određenih samoglasnika, koje je u ovom tekstu brojno. Sama invokacija sadrži šest ponavljanja samoglasnika *a*. Zatim u slijedu „Služi banu Stipanu i kralju Tvrtku i kralju Dabiši i kraljici Grubi...“ također postoji višestruka asonancija. Premda je ona gramatičkoga podrijetla (što dovodi u pitanje umjetničku namjeru), jednako se s pravom može ukazati da bi u nedostatku umjetničke namjere slijed glasio **i kralja Tvrtka i Dabišu*, što jasno ukazuje da je aliteracija uporabljena kao sredstvo intenzifikacije, ali i u svezi sa sintaktičkim paralelizmom.

Može se naći i primjera *aliteracije*, tj. ponavljanja određenih suglasnika. Primjerice, ponavlja se glas *s* u „svadi se Ostoja kralj *s* hercegom i *z* Bosnom“. Za razliku od asonancije, uporaba aliteracije izum je srednjega vijeka, prisutan kako u epskoj, tako i u trubadurskoj poeziji.³ Stoga nije bezrazložno promatrati aliteraciju ne samo kao sredstvo umješnoga ritmiziranja i harmoniziranja izraza, nego i kao pojavu koja ukazuje na postojanje znatnih veza s onodobnom europskom književnošću, pa i na njezin utjecaj na svaku razinu književnoga stvaralaštva na prostoru srednjovjekovne Bosne i Huma. Postoje, također, primjeri povezivanja aliteracije s asonancijom, poput „na svom plemenitom pod Kočerinom“.

„*figure riječi*“ ili *tropi*

Nabrajanje vladara koje je Viganj nadživio je metonimija, tj. zamje-

² Milivoj Solar, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 73.

³ Krešimir Bagić, *Rječnik stilskih figura*, Školska knjiga, Zagreb, 2015., str. 15.

na riječi po bliskosti, gdje slijed pokojnikā označava Vignjevu dugovječnost. Vrijedno je napomenuti da to nabranje, također, daje naslutiti tzv. *ubi sunt?* (*gdje su?*) topos kako ga je odredio Curtius⁴. Metonimija je uočljiva i kada Marko Vego rečenicu „i na Ugre poje Ostoja“ na francuski prevodi kao „qu’il déclara *la guerre?* aux Hongrois“. (Vego 13). Dakle, glagol *poći* ovdje znači *navijestiti rat*. S druge strane, o metaforizaciji u samom tekstu eksplicitnih primjera nema, što je tipično za strukturiranje proznoga teksta. Ali, za spomenutu narativnu zaokruženost⁵ moglo bi se reći da fungira kao metafora za *krug života*, pa tako govorimo o metafori na višem stupnju.

figure konstrukcije

Polisindeton, odnosno ponavljanje veznika, dominira prvom polovinom teksta, gdje uporaba istoga veznika pri nabranju vladara i pri nabranju događaja za vladavine kralja Ostoje usporava pripovijedanje i time usmjerava posebnu pozornost na njegovu vladavinu. Svaka je sintagma i klauza u nabranju povezana veznikom *i*, sve do Vignjeve *končine*, tj. smrti, nakon čega se ne pojavljuje, pa se, stoga, daje zaključiti da je ovdje polisindeton vrsno i učinkovito uporabljen radi isticanja pripovjednoga „reza“, pa time i Vignjeve smrti. K tomu, upotreba polisindetona svojstvena je hrvatskoj književnosti od najranijega doba. Štoviše, može ga se pronaći u književnim, pravnim, nabožnim ili polemičkim tekstovima, a u nekima je glavni oblikovni postupak.⁶

Inverzija, odnosno obratni red riječi, javlja se prvi put u rečenici u kojoj se pripovijeda o vladavini kralja Ostoje kao „Ostoja kralj“. Ista rečenica završava s „i na Ugre poje Ostoja“. Njezina je funkcija da ri-

⁴ Primjer tog toposa u hrvatskoj književnosti može se naći u Gudulićevim *Suzama sina razmetnoga*: „Gdi su mlaci prigizdavi, / plemeniti i bogati / ki cijenjahu njegda u slavi / pored suncem uvik sjati? / Ah, što je od njih sad ostalo / negli u zemlji zemlje malo? // Gdi junaci... // Gdi li uzmožni...“

⁵ Naime, poslije invokacije slijedi „Se leži Viganj Milošević“, nakon čega se pripovijeda koga je on služio, što je bilo za vladavine kralja Ostoje, pa sve do prezenta „kako jesam ja“.

⁶ K. Bagić, *nav. dj.*, str. 220.

tmičkim izmjenama stvori ekspresivnost. Kao što se može vidjeti iz dosad navedenih primjera, ekspresivnost ovoga teksta proizilazi dobrim dijelom iz sintaktičkoga ustroja.

Hiperbaton, odnosno figura narušavanja stilski neobilježena poretka riječi u rečenici, izrazito je stilogen u ovom epitafu. Nalazi se u ključnim dijelovima teksta, najavljuje ga inverzija, a njegovom uporabom naglašava se Vignjeva smrt – „To vrime mene Vignja dojde končina“.

Kasnija parataksa, gdje se očekuje hipotaksa („i molju vas, ne nastupajte na me“), što je primjer anakoluta, sudružena s kiklosom („ja sam bil... jesam ja“), ukazuje na veliku ulogu figura konstrukcije u strukturiranju ovoga teksta.

figure misli

Najčešćih figura misli ili tropa u ovom tekstu poput paradoksa, oksimorona i litota nema. Ipak, hiperbola je zamjetljiva u riječi *končina*, a antiteza u poenti „*Ja sam bil kako vi jeste, vi ćete biti kako jesam ja*“, čiji smisao shvaćamo, ali koju zbog konvencionalnosti ne možemo istaknuti kao znatan pjesnički ostvaraj.

Prozopopeja, kao „davanje riječi odsutnim i iščezlim osobama, nevidljivim i nadnaravnim bićima“⁷ jest postupak po kojem funkcionira sama književna vrsta epitafa. Spomenik progovara u ime Vignja Miloševića, a izravno obraćanje čitatelju, u rečenici „i molju vas, ne nastupajte na me...“, primjer je apostrofe.⁸

Dvije-tri zaključne misli

Ovdje smo grobni natpis Vignja Miloševića analizirali u odnosu na pjesničke figure, dakle izvršili smo kratku stilističku analizu, ali ne radi nje same. Premda ona ovomu spomeniku ne može ni dodati ni oduzeti od vrijednosti, niti može zamijeniti prirodni dar čitatelja za lijepo, ipak može u nekim segmentima upozoriti na pojave koje zanemarujemo pri-

⁷ K. Bagić, *nav. dj.*, str. 225.

⁸ *Isto*, str. 14.

likom estetskoga uživanja u artefaktu, a to je da se u određenom dobu, npr. u srednjovjekovlju, određeni stilski i uopće književni postupci baštine među europskim kulturama, što hoće reći da i ovakva analiza upućuje na snažnu vezu onodobna Huma i Bosne s tadašnjom europskom, katoličkom civilizacijom, te da je brižnim filološkim radom na drugim sličnim tekstovima moguće rekonstruirati neke aspekte tih kulturnih veza, a da bi se uopće osvijetlila ta ponešto zapostavljena i još uvijek, zbog nedostatka izvora, neistražena etapa naše povijesti.

Kao i u svakom pothvatu koji treba započeti iznova (uzmimo za primjer povijest hrvatskoga naroda u dvadesetom stoljeću) i ovdje se vidi da samo sitnozorsko proučavanje donosi pa ma koliko malen, ali ipak konkretan rezultat.

Navedena djela

Bagić, K., 2015. *Rječnik stilskih figura*, drugo izdanje, Školska knjiga, Zagreb

Solar, M., 2005. *Teorija književnosti*, dvadeseto izdanje, Školska knjiga, Zagreb

Vego, M., 1962. *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine, knjiga I*, Izdanje Zemaljskog muzeja, Sarajevo

Igor ŠIPIC**HAMLET IZ NEBITIJE**

(Povodom 55. obljetnice Sarajevske deklaracije o hrvatskom jeziku)

Svaka godina prisjećanja trebala bi imati svoj esej. Jedan će razbiti stara savezništva, neki drugi će stvoriti nova, jedino se nikada ne će promijeniti monstranca. Zašto u drugoj državi? Pa zato što i tamo živi „neki“ narod, i tamo „neki“ su Hrvati, kakav jezik hrvatski kojim se govori. Političko biće misli kako će baš ono promijeniti svijest o nama, međutim, konačno ostasmo sami, a ratovi nisu prestali: jedan smo narod, a nikako pa isti, još dublje sprežemo u šutnju i taj čuveni teatarski *hamlet* u sebi samom je dominacija jednoga Hamleta nad drugim. I nije samo igra riječi glagol (*être, avoir*) koji u krivim rukama ima strašnu moć i može ubiti.

*

Pisat ćemo onoliko dobro koliko smo naš um opteretili prirodnom (i)li društvenom supstancijom. Zato je Shakespeare uspio u svom namumu pomirenja *pomirbe*. Imaginaran i nevidljiv, osjećam ga za svojim leđima, dok se brijem, dok me šišaju. Svaki dan susrećem toga „prokletoga“ Hamleta! U čekanju na semafor, na magnetsku, nova poskupljenja, skandalozniju aferu, novu srebrnu zlatnoga sjaja. Mi nismo nikad bili nesložni oko kruha, nego u diobi. Jedna dimenzija povijesnoga godinama me opsjeda – dimenzija imaginarnoga. Ili, jednostavno, reče Črnja, „između danas i sutra, između nade i gorčine, između iluzija koje umiru i iluzija koje će se opet roditi“, sve je to pjesnik i sve to mora podnijeti za društvo, naciju i kulturu, troplet koji bi morao biti životno zainteresiran za literaturu kao nezamjenjivo stvaralačko mjesto, koje se

ne bavi „formalističkim izdvajanjem samog književnog čina od drugih povijesnih fakata“, tj. „naivnim književničkim zatvaranjem u strukturu koja bi imala biti samoj sebi svrha“. ¹ Ili riječima Jacques Le Goffa: „Da bi se prizvala u sjećanje neka imaginarna katedrala, treba imati utjecište u književnosti ili umjetnosti.“ ²

Stoga ovo i nije priča o tom kako je Pešordin jezik postao istinski *njegov* jezik, da bi ga „prisilio da progovori kao instrument njegove vlastite poezije“, mučen mišlju na „zabranjeni“, „prezreni“ *mater* jezik, *duh ognjišta* kao odraz slike napuštenih kuća rodnoga mu kraja *grudištine*. Mjesto je i vrijeme da priznamo: dio krivice za sječū „šumovlja i brkovlja“ svega hrvatskoga snosimo sami, uvijek negdje između tuđih interesa i *samih sebe* B. Bušića. Demokratska kulturološka pobuna, koju će *sedamdesetih* predvoditi *proljećari*, otvorit će golemi čir hrvatski i pokazati da ni u sreći ne možemo biti jedinstveni. Međutim, bitka oko jezika i za jezik nije samo kulturološka, iza toga se valja mnogo opasnija. Substandardna i, po T. Ladanu, subliterarna čakavska čeljad sukobit će se s *višom razinom jezika* kao proizvodom nastalim na *nižim* i pokrajinskim razinama izražajnosti – svojevrsna *blaga podvala* i *kontrabanda* hrvatskoj knjizi i kulturi ³, no ništa ne će nadrastiti ludost *posterior* slobode u koju se demokratsko biće jednostavno ne može uklopiti. Neminovnost velike idejne raspukline nije samo moralno-etička, i socijalno klasna, nego i nacionalna, što je Z. Črnja vidio kao integraciju koja nije samo „metafizička seansa nacionalnih laureata i fantoma nego kontinuirani povijesni i duhovni proces.“ *Svetost kruha*, kao posredništvo, u hrvatsku književnost unosit će napetost i nemir sve do danas. Jedno je ča-kaj-što u vlastitoj priznatoj zemlji, a drugo je vječita težnja za zgusnutom i škrtom riječi kojom se intenzivira doživljaj domovinstva čuvajući se razlivenosti i praznine.

¹ Z. Črnja u polemici s Fabriom (B. D. Biletić, Črnja između Istre i Rijeke, STAV. časopis IO DHK, Pula, 2025.).

² J. Le Goff, Srednjovjekovni imaginarij, Zagreb, 1993.

³ Črnja polemizira u trenutku dok Ladan u Lukovdolu prima književnu nagradu I. G. Kovačića, autora znamenite zbirke kajkavskih stihova *Ognji i rože*. (Isto: STAV.)

Na toj razini sučeljenosti javlja se lirom M. Pešorda, student romanistike u Sarajevu, stoga trajno i obilježen pokrajinstvom, noseći u sebi i sa sobom međunacionalnu težinu sukoba tražeći svoj put sam za sebe. Zabačen dijelom svoje ikavske sudbine, zavađat će se progovorom koji Lešić vidi kao *oslobođeni jezik*. „I kad govori o jeziku koji čezne za svojim pravima, ja nikad nisam siguran o kojem jeziku on govori, o jeziku svoga naroda ili o jeziku pjesme.“⁴ Valjalo se nadimiti Tina da bi „uspio ući iza *praznine jezika* i uprkos *nemoćnom razumu* izreći *nemoguće*“. Jer jezik je taj što ne odražava niti izražava svijet: on ga oblikuje. „Ono *kako* vidimo je *ono* što vidimo, nije opis svijeta već konstrukcija svijeta“.

S tom prisposodobom zapravo počinje jedna druga, naša priča, spomen na *Deklaraciju o hrvatskom jeziku*, koju će Pešorda inicirati i sa šestoricom hrvatskih književnika supotpisati 28. 1. 1971. u Sarajevu.⁵ Iсуviše je historiografije u našim *skinama* da ne bismo znali kamo s trpljenjem, kako ono čovjek i magarac, tvrdo identitetski u graničnosti nastajanja: radi jedan, radi drugi, ne haje gospoda za sirotinju. Ne znamo za nešto što bi bilo temelj vjeri kako se išta isplati. Toliko smo udaljeni od istine da je ovo biljni planet, ili, dramaturški – spektakl u koji se čovjek ne uklapa – tj. boja, kao crna ravnodušnost. Banalno shvaćen globalni kaos sloboda opasniji je od neslobode. *Zatiratelji proljećarstva* opasniji su od progonstva nedužnih. Stoga, ne samo pjesnik, i dob mora imati svoga biografa. A bilo je to vrijeme kad je sjedeći na klupi Montsouresa, parkom prolazio i veliki Beckett i dobro nam znani „sudbaš“.⁶ Zamišljeni nad održivosti stare književnosti počesto smo sumnjičavi, a svi odgovori leže u njezinoj aktualnosti.

⁴ Z. Lešić, *Iskušenja jezika*, *Stećak*, Sarajevo, 2000.

⁵ M. Pešorda, *Hrvatski jezik kroz književne dogovore i deklaracije*, *Osvit*, Godište XXX., 119-120, 2024, Mostar.

⁶ M. Pešorda, *Baščanska ploča*. Za poemu će primiti Godišnju nagradu *Antuna Branka Šimića* 2009. u Drinovcima.

Provansalizam vs. Petrarkizam – slučaj Pešorda

Znamo sve o Petrarkinu progonstvu koji će mladost provesti u Avignonu i zagledati se u Lauru. I nije tako nastao samo *kanconijer*, nego *provansalizam* kao *alter ego* njegove velike literarne moći, kontekstualno i povijest neuslišane ljubavi što lomi nad dvojbom kako uskladiti ideale i riješiti se suprotnosti zemaljske i nebeske ljubavi. Mi možemo samo nagađati je li se sve dogodilo slučajno među poljima lavande *Prve rimske provincije*, među metropolitanske *Lutetije* i narativa prostora koji oslobađa svoj rukopis uživajući u finim tonskim varijacijama. Prirodno ponašanje čovjeka je duboko određeno vrstom krajolika, povezujući mediteransku nebrigu za predmetno, sa duhovno-filozofskim promišljanjima, senzibilnošću i duhovnošću, kao ukazom na intimistički, meditativni, romantičarski i dokumentaristički pristup prostoru istine i slobode.

Naviknuti smo vidjeti kako uvjetovanost prirodnim ambijentom upućuje na likovne interpretacije poniranja u vlastitu nutrinu. Prostor osobitih prirodnih i duhovnih bogatstava ima moć iznjedriti umjetnike opremljene srčanošću osvajača svjetova koji uvode u dragocjenost svojega stvaralaštva. No istodobno će otvoriti i kontradikciju svođenja provincijalca na biće *niže razine*, tj. pitanje, što je starije: usredotočenost na ljepotu svemira ili izgubljenost u njemu? Ni Leopardi ne će batinom, nego će na svoju zaokupljenost romantičarski: *Oni iz velikih gradova manje znaju ocijeniti knjige nego oni u gradićima, jer kao što je sve u velikim gradovima lažno i isprazno, tako je općenito i književnost lažna i isprazna ili površna. Mislim, da bi izvrsna djela slikarstva, kiparstva i arhitekture pružala više uživanja kad bi se smjestila po pokrajinama, u osrednjim i malim gradovima, nego što ih pružaju ovako nagomilana u metropolama.*⁷ Tako piše prvak talijanskoga romantizma, koji će na brdu Recanatija napisati svoj *L'Infinito*!⁸ Nigdje kao u beskonačnosti, toliko duhovitosti, istančanosti, raznolikosti izražaja, sva izvrsnost pisanja!

⁷ G. Leopardi, *Dijalozi i eseji*, Zagreb, 1961.

⁸ G. Leopardi, *I canti*, Verona, 1941.

Uskoća u nazorima, navikama, ukusu, svojstvena malim provincijskim sredinama, kažu službena je definicija provincijalizma. Zemlja na odru, u atmosferi tišine i introspekcije – je li ta mala smrt dijelom nečega širega, svakovrsna zaostalost provincije suprotiva svijetu univerzalnoga koji u tom arbitrira? Izraz doveden do pogrđnosti i uglavnom izražava umišljenost marginalnih stanovnika metropole. Da, to smo mi, *provansalci*, u lingvistici riječ ili izričaj koji u književnom jeziku nije uobičajen, ali se rabi radi obogaćivanja i samoga književnoga jezika. Precizno, ciljano – slučaj Pešorda! *Homo doctus in se semper divitias habet!*⁹ Evo, neka baš njemu kažu – provansalstvo je ideja i ponašanje koji su tipični za mjesta izvan glavnoga grada, i mogu se smatrati i staromodnim i jednostavnim. Pa dobro, neka to Maruliću, Vergiliju od Mantove kažu...

Kakva to zemlja bez službenih granica, „s ove strane granice“ (fra M. Stojić), leži danas na hrptu sredozemna šipka, simbola svekolike plodnosti, od Ljubuškoga prema Imotskom, zemlja atrakcije cvjetova i plodova, ožutjela pejzaža zanovijeta, bjeline vriska, za cvata, pritisnuta žutosmeđjem drače, kad će vapnenačka siva brda promijeniti boju? Jesmo li baš sigurni da se prostor ne može izljubljivati? Što ako je „zavedenost“ Laurom taj miris svježine Zahumlja, svete Humske zemlje Stjepana Vukčića Kosače, zapadno do Cetine, sjeverno do Uskoplja, južno do Boke, od Šubića, Nelipčića, Hranića, Kotromanića...? Što ako Pešorda ne može zatomiti tugu nad „odrom umrle ljubavi“ – prostorom višestoljetne povijesne i kulturne baštine njegova „Avignona“? Koji je drugi smisao kad dođeš na takvo mjesto? Ima li ga izvan poetike u čijoj srži leži borba koja traje stoljećima, milenijima...? Ako Herceg Bosnu nisi prošao, nisi se ni rodio! Ali si zato obilježen migracijama, u svijet ćeš iz velikoga siromaštva, il' iz progona i prisile diktatura i hegemonija! Za što je to Pešorda podmetnuo leđa da bi za *Hrvatskoga proljeća* potaknuo druge na utemeljenje „klerofašističkih“ Šimićevih susreta i istom već 1970. zaslužio prvu nagradu za pročitano pjesmu „Tužbalica“? Što pjeva, za Matvejevića „sarajevski taliban“, „kvislinški pisac“, a treba mu suditi „sud stroži od Haaškoga“? Ne vidim ništa drugo do

⁹ Učen čovjek uvijek ima u sebi bogatstvo.

udomišta drinovačkoga jezika, koji će spajati novoštokavske ikavske govore ulazeći u jezični sklop imotsko-bekijskoga govora (M. Šimundić). Kao jedan od „substandardnih“ ili „subliterarnih“, s pravom se ubraja u hercegovačke govore:

*Svi moji dragi idu u daleki svit / Lipe tužne oči upiruć tuđem nebu
// Na napuštenoj grudi ja uzgajam cvit / Da ga zasade na mom grebu //
Al šta će meni cvit i taj bili Svit / Kada sama živim kad ću sama mrit.*¹⁰

Dakako, *provincijalna* pjesma što čini da srce govori, dok drugi o njoj govore, pjesmotvor u čijoj lirici, poput Petrarkine, osjećaš ono sve-to nadahnuće, spontanost i suglasje sa svojim srcem, koje čini da plačeš, dojam koji druga pjesma u jednakim okolnostima ne će izazvati. U prirodi je poezije da je ona vrhunska već u samom početku. Ovaj mladi Pešorda ne žuri, ima vremena, jer skrit u osjećaju, obilježen mukom i nebrušenjem, lahkoću stiha distance prevodi na ideju težine, povezano i izjednačeno s riječju: *Al šta će meni cvit i taj bili svit / Kada sama živim kad ću sama mrit*. Pedesetpet godina poslije, reći će meni kako „osmišljeno prikrivaju duhovnu bit *Hrvatskoga proljeća* kao svenarodnoga demokratskoga pokreta“, oni, preživajući „posttotalitarne tranzicije koja nikako da postane istinskom demokracijom“. Izrođenje ili ne, klinove su zabilježili *versu*, vječnom počivalištu istinske slobode. Što uzoštriš u njega s tim ćeš i *mrit*. Napuštenost veličine pustinje, tragovi mlade pjesničke stope, ne će nigdje, e da ta suvlastoća ne bi bila „život vječni“. Nije samo petrificirana kob, *Petru* je isklesao, napojio žedne poezije *nabatejskih* bunara, od Leuka Kome, na sjever, do luka Ilirije, on, Ovan na 0° istoka, koji se nikada nije prestao osvrutati, s kojega će Vučićević zgrepsti temeljnu preokupaciju njegove poezije – „stijenu kao primjer i pratip sanjarije ... na krajnjim granicama artističkog horizonta, gdje se odvija prava drama jezika i prostora“.

Ja, u ime Oca i Sina i Svetoga duha, ja opat Držih pisah ovo o ledini koju dade Zvonimir, kralj hrvatski, u svoje dane Svetoj Luciji, probit će se iz poeme Baščanska ploča, koju će u jeziku svoga identiteta, prakući bitka čovjeka i naroda ispisati svjestan da za „ispravak zločina

¹⁰ M. Pešorda, „Tužbalica“ (Majka u domu opustilom), *Život vječni*, Sarajevo, 1971.

mora počinuti novi“. Razočaran svijetom i čovjekom, i ne s ciljem da sebi gradi dom, udomljuje nemoć pojedinca da iskorijeni zlo spoznajući njegovu pravu bit nutarnjih dvojbi. Otuda monolog u *postanku* svijeta, osnovna pitanja ljudske egzistencije, dvoboj pravde i krivnje: prihvatiti život kakav jest ili ga ne prihvatiti, umrijeti ili živjeti? Moglo bi biti i gore od dosade i beskorisnosti, prezira majke i davidovske pračke protiv *cijele države crvene konjice*, savnjujući sudbinu jezika sa sudbinama svih ljudi svijeta lišenih ljubavi i topline doma za čime čeznu. Kad je domovina u pitanju, svejedno, Hrvatska ili Italija, drama će odraz naći u poeziji. Romantičarska imanentnost, postat će tako sredstvo za postizanje političkih ciljeva patriotizma. Angažirana poezija nije samo umjetnički užitak, već i izraz života, pojava koja će buditi na opomene, nepodnošljivost prinude, smjela, spontana, osobna osjećanja pojedinca, tj. Hegela: „Strasti duše i naklonosti srca ne mogu biti predmetom poetskog razmišljanja ako u njima nema nečeg općeg, neprolaznog, vječnog.“ Osjećajni, nikada dezintegrirajući Črnja: „...crvena zvijezda nije prije rata u nas bila u upotrebi... ljudi iz Državne bezbednosti nisu nikada saznali da se uz naslov našeg lista *Sloboda* nije nalazila crvena zvijezda nego naše glavno geslo: *Istra je hrvatska zemlja!* Pridržavali smo se Mate Balote koji je tada napisao: U Istri su svi Hrvati seljaci, a seljaci – Hrvati.“¹¹

Svjedočenje, ako ne u ime mira, a ono barem istine, nikada ne zastarijeva: profesori mi i pjesnici, Mirković, Pulišelić, Veselica...¹² i sva hrvatska mladež rođena *pedesetih*, svjesno će domoljubno raditi i biti pripremani za nadolazeće demokratske promjene. Bez takve presvlake ne bi niti bilo moguće izvesti prevrat koji će poza *Hrvatskoga proljeća* uslijediti 1991. i Hrvatskoj donijeti tu toliko sanjanu neovisnost. I, da, Pešorda jest sarajevski student, koji će diplomski rad napisati na temu kazališta absurda, međutim u gluho doba čaršije sarajevska *Deklaracija*

¹¹ Z. Črnja, *Quasimodov povratak*, 1990.

¹² Prvu godinu studija upisao sam 1969. na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu, a već u rujnu prešao na Fakultet ekonomskih nauka (FEN) u Zagrebu. Kao kuriozitet, iste godine će studij na FEN-u završiti Ante Glibota, dok će doktorirati Vlado Veselica, brat Markov.

o hrvatskom jeziku značila je više od ugodna slušanja što lagodi ušima. Među slavljenima, svoje će najbolje pjesme posvetiti Sarajevu. „Tko od svih nas izgnanih, prijatelji / prvi u Sarajevo u Vrhbosnu dođe“.¹³ Pjesmu „Židovsko groblje u Sarajevu“ napisat će u Rennesu, gdje će provesti četiri akademske godine i, kao lektor-predavač hrvatskoga jezika (1990. – 1994.), otemeljiti društvo *Amities franco-croates de Rennes*, živo središte intelektualne i humanitarne podpore domovini u ratu za slobodu. Da, njegov je to duborez: „Na njihovo, i svako ino, zlosilje i nasilje moj je odgovor samo: obrana istine i Riječi kao uvjeta slobode, Ljubav i Poezija“.

U ljubovatu s prazninom – pedesetpet godina poslije

I tako, svako malo uvjeravaju nas kako smo baš mi glupi, jer ne vjerujemo u ono što *oni* kažu o budućnosti, nama koji je niti nemamo, koji smo jaja (r)evolucije ostavili neprospavanim noćima *Trga, Cvjetnog naselja* i *Laščine*, autoputu od *Špice* do *Pjace*, uvijek između: „ili nisi ništa od toga, ili si jedno i drugo“. Ovo posljednje – i jedno smo i drugo: on rođen u Grudama na Veliku Gospu, ja, pokoji nadnevak ranije, porođen u Sinju, iste *pedesete*; potomak dospjelih iz Rakitna na mletačku, pa na tursku stranu, za Morejskoga rata.¹⁴ Od *Pons Tilorija*, uvijek ta Cetina (dijeli)!

Čovjeka nema bez algoritma Tvorca. I ne želim mu ja vidjeti lice, nego pravdu kojom će sunce zadovoljiti sve četiri strane svijeta bez tjelesne nelagode bubrežnoga kamenca, identitet izgrađen na potapanju korijena u svoju prošlost, a na čvršćim temeljima gleda u budućnost pomažući da s više poštovanja i osjetljivosti prenosimo neprolazne vrjednove našoj djeci, koje opstaju i nikad ne će biti potisnute i zaboravljene. Identitet i jezik luke su u podnožju sastavnoga dijela povijesti, iskrcajna

¹³ “Židovsko groblje u Sarajevu”, 1992./3.

¹⁴ Šipići dolaze u Rakićane kod Trilja, pa u Vedrine. U istom će valu u *araru* i slika Gospe iz Rame i *banderija* „pod vodstvom harambaše Petra Šipića (Stjepana)“. (Fra Josip Soldo, *Sinj i Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću*).

točka pomorskoga konvoja Svete kuće, knjižnica svijeta, simboličko mjesto kršćanstva čineći ga oblikom *svete zemlje*, gdje nastaju epovi, u stanju uvjeriti u strateško značenje utvrde.

Razumijem potpisnike *Deklaracije*, ono što ona nosi, i ono što esej rasključava, u golemosti jaza priznanje je koje ne treba iznuđivati, dovoljne su demografske tablice, svojevrsni svijet praznih iluzija, poput utopijski mlade ideje Ch. Fouriera na koju se oslanjamo u suvremenim društvenim prilikama uviđajući nijekanje čovječnosti, antagonizam koji će u ratu s društvom smrviti čovjeka nastanjujući se u svekoliku povijest. Shvaćanje države kao oruđa za ugnjetavanje naroda, ili pak shvaćanje građanske demokracije kao „prava jačega“, s pravom ga čine sastavnim dijelom one društveno-političke misli koja jest u marksizmu našla svoj praktično revolucionaran i znanstveni sadržaj, ali je ostala univerzalna, prema tomu i utopijska, možda i *zov savjesti* Marka Veselice¹⁵ i triju mu ljubavi: prema domovini, prema Bogu i obitelji. Razvit će ih i održavati u tamnici, za Hrvatsku – „tajnu koju je nemoguće racionalno dokučiti, jer je nedokučiva kao svaka velika tajna života: ljubav i mržnja, smrt i besmrtnost, dobro i zlo, rugobnost i ljepota“. Njegovu Hrvatsku, gospodarski, politički i kulturno ugroženu u Jugoslaviji, kao temu zagonetne *lijepo plavke*, žene izvanredne ljepote (*la femme blonde*), težnje za neovisnošću i za narodnim preporodom koja postaje okosnicom nadahnuća svih hrvatskih pisaca toga vremena.

Nažalost, u tren mutacija pobjegne lažnoj sigurnosti slobode. Tekst integralne obrane u završnoj riječi suđenja, tiskan na kraju knjige, prepoznat će mnoge. O, *jedna riječ istine teža je nego čitav svijet!* Mediteranske su potrage za utočištem kojega nema! I nigdje je i posvuda! „Ljubovcu“ mu ubiše, nije ju ujela zmiya. Ako smo napustili samoupravni socijalizam, podigli ustave kapitalizmu i pomeli sve pred sobom nizvodno od Peruće, nemojte, molim – svi smo krivi, ili za tranzicijsku ekonomsku, kulturnu i socijalnu pustoš nitko nije odgovoran. Nismo svi krivi, i zna se točno tko je odgovoran. Odnosno ništa se promijenilo nije! I dalje je provansa *provansa*, a čovječanstvo je došlo do teatra absurda: *dečki* više nemaju gdje zabiti svoj cepin, bogatstvo jednoga

¹⁵ M. Veselica, *Zov savjesti*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2023.

čovjeka na svijetu budućnost *sapiensa* vidi u vladavini klonova. Ne, ne bih, hvala, ipak je do ulica Parisa:

Sjesti u stolicu tvrdu, svakidašnju, za stolom prepunim. Uzeti bijele prazne listove, i na njima pisati još praznije riječi. Zatim tražiti pomoć u zapisima mudrih ljudi, u utjelovljenim znakovima nečijega nadahnuća u praznoj sobi, u žalulji, u zidu (u svim stvarima oko sebe i u sebi), u nemoćnom razumu. Mučiti se, kidati, upinjati da se izrekne nemoguće, ono što se dubinski usjeklo u okovano biće.

A potom, skršivši pero i spalivši listine, izjuriti iz oklopišta u probuđene elemente prirode: u kišu, u munje i gromove. I trčeći bosonog opranim kamenjarom, s liščem na vjetru i pticama u bijegu, zazivati ime Marijino, zazivati svoje mrtve, zazivati mrtve ljubavi, zazivati, zazivati...¹⁶

Nismo svi krivi, i nismo odgovorni novounitarnoj *Deklaraciji o zajedničkom jeziku* triju entiteta BiH (2014.). Nije u Pešordin lik slučajem upleten *zov savjesti*, postoje ljudi koji ne znaju, ne žele ili jednostavno ne smiju šutjeti. Izrečeno je toga oko *istine*, od Wildea („daj ljudima masku i reći će ti istinu“), do Assangea („ako želite istinu morate je tražiti“). No ni prvo niti drugo, nego treće – *hrabro srce*, Wallace, Veselica... Mandele! Pešorda, koji će 1999. biti imenovan na diplomatsko mjesto savjetnika za kulturu pri Veleposlanstvu RH u Sarajevu, postat će ravnatelj Hrvatskoga kulturnoga centra i suutemeljitelj zamjenik glavnoga urednika i suurednik književnosti velikoga projekta *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u sto knjiga*. A onda će „glavosijek“ duboke države u Hrvata s ciljem desuverenizacije hrvatske Hrvatske učiniti svoje. *Sursum corda!* – reći će u *e-mailu* čovjek i suvremenik, čije će pjesme biti uvrštene u talijanskoj antologiji svjetskoga pjesništva od 8. stoljeća i slavnoga kineskoga pjesnika Li Tai Poa do danas.¹⁷

Ukinuli su *Hrvatsko slovo*, pridavili su, „hrvatsku književnu riječ i životnu narodnu potrebu za višeglasjem i suglasjem, dakle za istinskim dialogosom, solidarnom svezom u Riječi i s Riječju“ (M. Pešorda). S motrišta očuta svoga naroda ojačat će grlenost i samom istinom da „di-

¹⁶ M. Pešorda, „Praznina“.

¹⁷ Vidi: *Accanto a un bicchiere di vino*, Piero Buscemi, 2016.

rektivno nametnuti proces i tijekom vanjskoga pokoravanja i nutarnjega ulomljavanja iliti fragmentiranja Duhovne Hrvatske“ vodi k *reokupaciji* hrvatskoga književnoga jezika. Organizatori zaborava i majstori nereda, kako reče, pobrinut će se za pro-*yu*-Deklaraciju o zajedničkom jeziku i politički regionalistički cilj, naspram sarajevske *Deklaracije* koja nikada nije dobila pravo građanstva u domicilnoj državi BiH, i o njoj se uporno šuti. Neprepoznata ostade parapolitička (ne)ozbiljnost i memorandumska sveobuhvatnost vraćanja na jezičnu drzovitost, prisezanje na zakulisnu vjernost federalitetu. Koga briga što „dvojno državljanstvo“ *Osvita* znači ponešto tek u Pločama! Barijere između kulture i politike, koje onemogućuju razmjenu s pozicija legalne nacionalno-kulturne pripadnosti, baš briga što Mile Pešorda govori, ali zato bdiju nad onim što pjeva Thompson. *Oni isti*, kaza to poljički pjesnik I. Šarolić, što nisu okusili ni jedno niti drugo, oni što bi u potrazi za svojim korijenima potegli i do zemlje faraona – Misira!

Netko je rekao kako neki novi klinici žive od odluka da nešto učine, a opet ne čine ništa osim što stvaraju odluke – svojevrsni nedijalog između reforme i države – *to bee or not to bee!* Država, da, ali za koga? Duh *Nebitije* traži da ga Hamlet osveti! Europejstvo je Matoš, Nevjestić, Ujević, svi koji su prošli Parisom, da bismo danas razumjeli društvo politkulturno osrednjega standarda koje u javni prostor i život, kako argumentira Pešorda, „ne pripušta hrvatske i svjetske velikane duha i knjige, s nutarnjim fragmentiranjem i sukobljavanjem društva i naroda“. Uspavala se na lovorikama ljepotica *plavka*, mislili smo dovoljno je lijepa, koketno demokratska, kolorirana, ne trebamo raditi ništa, gasi strojeve, gasi kombajne, sunce i more. I s pravom živimo od te ljepote, no nitko nije računao na ono najgore, nečasno, vlastohlepljivo birokratsko biće, njegovu prirodu, moral i ponašanje. Računi, koji će stizati na adresu društva, ne će uključivati poštivanje vjekovnih zasada identiteta hrvatskoga bića. Gotovo je s vanjskim „neprijateljem“, ostaje dvobroj časopisa.

Pitanje je jesmo li uopće razumjeli režime u Beogradu. *Trojedina* će u samo nekoliko godina biti oblikovana novim milijunašima nemjerljiva bogatstva što će uslojiti raskošnu sredinu nadahnute bahatosti, pre-

potencije bez pardona centralizirane države, *kraljeva* pozornice, propagande i tiska, karijerizma *lisičje* škole, kad se ono papa Ivan Pavao I. u svojim *Pismima* odlučio za razgovor sa sv. Bernardom, koji piše njemu *ex* mletačkomu patrijarhu Albinu Lucianiju: „...lukavac govori, a njegove riječi nisu provodnik, već koprena misli. One stvaraju dojam da je istina laž, a laž da je istina.“ Depraviranje, trka za vlašću i položajima i svime onim što donosi, potkopa svaki moral. Plemeniti osjećaj rodoljubne, vjerske, društvene ili obiteljske pripadnosti, odjednom se pretvori u svoju suprotnost, gdje i počinje priča o „zločinu“ s teškim posljedicama po „zagrljaj“, ma koliko čvrst bio, *ljubohvat* mi, riječ koju skovah, na što bi A. Sidran vjerojatno kazao – „proustaštvo“, a ne poetika kao bitak jezika ljudske žrtve. Otkud čovjeku i sama pomisao na suludost pomirenja književnih jezika!? Naljepše što se može desiti je diverzifikacija, koloritna slika biljnoga planeta. Oba, i Ladan, i Črnja!

Tko to još ne razumije ne shvaća ni asocijaciju kaotičnoga „grada“ s kojim počinje pripovijest o čovjeku u svom *kućerku* – tragičnom junaku Hamletu, isprepletnom sudbinama primordijalne nesreće. Nastojanje da čovjek dosegne ne-dosezivo možda je gnostička potraga za savršenstvom, ali nemojte takvoga uvjeravati u poštenje Ciceronova jezika i stila. *Proljećari* žive otvoreni projekt jezika s osmišljavanjem svijeta koji se ne smije podcijeniti. Sjenke maritimne prošlosti čuvari su njegova gruboga javnoga zatiranja, ponižavanja i izguravanja, progona i ugroze. *I kamen ste mi pogazili / U najezdi / Oganj vaše mržnje / U domove / Naselili strepnju*, Pešorda će u pjesmi „Monolog“,¹⁸ gdje na divan način, jednostavan, sadržaj stiha štiti i cijeli filozofski sastav. Um ne bi ništa mogao bez jezika, jer je „riječ gotovo tijelo najapstraktnije ideje“. Njegovu liriku, (koju se inače naziva vrhuncem, najvećim stupnjem i dostignućem u poeziji, primatu ljudskoga govora), Mihalić će vidjeti u pozadini našega znanja o jalovosti kamenja, kojim su obrasla južna polja naše domovine, gdje su čovjek i kamen sudbinski poistovjećeni. Blagojević je nalazi u pripadnosti tlu mediteranskih *cantosa*, osjećanju prirode toga tla, njegova tlaka i svakoga njegova otkućaja kroz bilo čovjekovo, koji je dio toga svijeta. Istodobno će Tenžera *bankom*

¹⁸ *Zipka zebnje*, Sarajevo, 1975.

u nastojanje da subjekt svojega pjesništva pretvori u ranjivo i osjetljivo mjesto svijeta gdje će biti položene valute očaja i trauma jednoga podneblja. Dragojević će put neba, dok u zrak kreće na priliku stabla, od zemlje do cvijeta tražeći svjetlost, blagost i čistoću. Svaki kontinentalni utjecaj jednom stigne do mora ekstatičnoga Kaštelana: „Pešorda gleda svijet i istovremeno je do njega gledan. Svoju svjetiljku uzdiže na bitnoj glavni ljudske egzistencije i odatle joj je moguće prilaziti. Iz te blizine humanizam ovoga govora zrači nepatvorenim sjajem. Osjetilno dodiruje život, čija struja navire iz dubine strastvene upitanosti i ugrožene ljudskosti, uronjena u tajni bića i njegova povijesnog postojanja i očitovanja. Smisao te poruke i pobune nije bijeg od života nego njegov izazov, riječ koja u kakofoniji svijeta traži svoju izvornu čistoću, svoj glas u glasu istine čovjeka, u pjesmi.“

Zato smo zemlja različitosti, i nikada ne ćemo pristati na birokratski (zajednički) jezik. Ni danas nismo sigurni u kojem jeziku Pešorda govori, u jeziku svoga naroda ili u jeziku pjesme, i upravo to je ono najljepše što ga čini rijekom ponornicom, koja će sedam puta promijeniti ime, i uvijek ostati ista, ktonska i, kad ugledaš Trebižat, ljepota stvaranja, iznenađenje.

*

Pitali su me, kako sam to uspio ujediniti Hamleta? Pa, jednostavno: zemlja, ili bolje, prostranstvo u kojem je čovjek prevladao nemoć pred smrću, zemlja *ne-bitóće* ili *ne-bitosti*, ono kad te nema i ništa nije tvoje i sve je tvoje, ta zemlja zove se *Nebitija*. Odras duše na asfaltu toga dana!

Hamlet uzima mač i u bijesu probada kralja, koji umire, daleko od Marseillea.

Zdenka ČAVIĆ

UMJETNA INTELIGENCIJA

Termin umjetna inteligencija danas se svakodnevno čuje, pa i zanimanje za nju i njezine mogućnosti rapidno raste među ljudima. Kako bismo lakše mogli o njoj i njezinim mogućnostima raspravljati i koristiti se njom, potrebno ju je najprije definirati. Tako možemo reći da je umjetna inteligencija (UI) grana računalnih znanosti koja se bavi razvojem sustava i programa sposobnih za obavljanje zadataka koji obično zahtijevaju ljudsku inteligenciju. To uključuje sposobnosti poput učenja, razmišljanja, rješavanja problema, prepoznavanja govora, razumijevanja jezika i vizualne percepcije. UI se može podijeliti na osnovnu umjetnu inteligenciju, koja je dizajnirana za specifične zadatke, i opću umjetnu inteligenciju, koja se razvija kako bi imala sposobnosti slične ljudskoj inteligenciji u širokom spektru aktivnosti.

Umjetna inteligencija postala je jedan od najznačajnijih tehnoloških fenomena 21. stoljeća, pa tako i njezin razvoj ima dubok utjecaj na sve aspekte ljudskoga života. Od svakodnevnih zadataka do kompleksnih industrijskih procesa, UI transformira način na koji radimo, komuniciramo i razmišljamo. Strjelovitom se brzinom razvija u svim područjima ljudskoga djelovanja i umrežava sve dostupne informacije. Razvoj umjetne inteligencije bitno utječe na ljude, pa je potrebno s posebnom pozornošću analizirati i sagledati njezine bitne pozitivne i negativne aspekte u uporabi kako bismo imali i potpuniju sliku o njoj kao i potreban eventualni odmak u njezinoj primjeni.

Jedan od najvažnijih utjecaja umjetne inteligencije danas je povećanje učinkovitosti u radu. Automatizacija rutinskih zadataka omogućava ljudima da se fokusiraju na kreativnije i složenije aspekte svojih poslova. Na primjer, u industrijskoj proizvodnji, roboti i slični sustavi mogu preuzeti učestale monotone zadatke, čime se smanjuje rizik od ljudske pogreške i povećava produktivnost.

Međutim, s ovim pozitivnim aspektima dolaze i izazovi. Jedan od najvećih realnih strahova povezanih s razvojem umjetne inteligencije je

gubitak radnih mjesta. Kako se automatizacija širi, mnogi poslovi koje su tradicionalno obavljali ljudi mogli bi postati suvišni. To može dovesti do povećane nezaposlenosti i ekonomskih nejednakosti, osobito među radnicima koji nemaju potrebne vještine za rad u novim, tehnološki naprednijim okružjima. Stoga je ključno da se društvo prilagodi ovim promjenama kroz dodatno obrazovanje i prekvalifikaciju radne snage.

Osim ekonomskoga utjecaja, razvoj umjetne inteligencije također utječe na međuljudske odnose i komunikaciju. S pojavom virtualnih asistenata i *chatbota*, ljudi sve više komuniciraju s tehnologijom umjesto s drugim ljudima. Iako ovo može olakšati pristup informacijama i uslugama, može također dovesti i do osjećaja usamljenosti i izolacije. Ljudi se sad mogu oslanjati na tehnologiju i za emocionalnu potporu, što može smanjiti kvalitetu međuljudskih odnosa i socijalne interakcije.

Prilagodba kvalitetnoj upotrebi UI

Prilagodba kvalitetnoj upotrebi umjetne inteligencije zahtijeva proaktivan pristup i spremnost na učenje. S obzirom na to da UI često zahtijeva rad sa sofisticiranom tehnologijom, važno je razvijati digitalne vještine kod ljudi. To uključuje poznavanje alata i softvera koji se koristi kao i barem osnovno razumijevanje programiranja i analize podataka. To se prvenstveno odnosi na programski kod, što je zapravo skup instrukcija napisanih u programskom jeziku koji računalni sustav može razumjeti i izvršiti. U kontekstu UI, kod se koristi za razvoj modela (za izgradnju i treniranje UI), i implementaciju algoritama koji omogućuju UI sustavima da uče iz podataka i odlučuju, te napokon za integraciju UI rješenja u postojeće aplikacije ili sustave. Pri tom se koriste razni softverski alati i platforme koje olakšavaju razvoj, implementaciju i uporabu UI rješenja poput platforme za strojno učenje, alata za automatsku obradbu podataka, alata za vizualizaciju, te knjižnice iz kojih se crpe podatci za unos u UI sustave. To je vrlo složen proces u kojem se ni u kojem slučaju ne smije staviti po strani kritičko razmišljanje o svrsi UI u pojedinom području za koje je namijenjeno korištenje i izbor pojedinoga modela umjetne inteligencije.

Razvijanje sposobnosti kritičkoga razmišljanja pomoći će zainteresiranim pojedincima da procijene informacije i odluke UI. Važno je razumjeti kako ti sustavi odlučuju i biti svjestan potencijalnih pristranosti ili pogriješaka. Pojedinci bi trebali biti svjesni etičkih implikacija uporabe. To uključuje razumijevanje pitanja privatnosti, sigurnosti podataka i potencijalnih posljedica automatizacije. Razvijanje etičkoga okvira za uporabu UI može pomoći u odgovornijem odlučivanju. Prilagodba kvalitetnoj upotrebi umjetne inteligencije nije samo tehnički izazov, nego i prilika za osobni i profesionalni rast. Kroz obrazovanje, kritičko razmišljanje i etički pristup mnogi ljudi mogu iskoristiti potencijal UI na način koji će im donijeti dobrobit i unaprijediti njihov rad i život.

Kako ostvariti kritičko razmišljanje pri uporabi UI?

Ostvarivanje kritičkoga razmišljanja i etičkoga pristupa pri uporabi umjetne inteligencije ključno je za odgovornu i učinkovitu upotrebu ove tehnologije. Postoje osnovni koraci i strategije koje mogu pomoći u postizanju tih ciljeva. Bitno je steći naviku postavljanja pitanja o bitnim informacijama i odlukama UI-a. Na primjer, tko je razvio sustav, kojim se podacima koristi, kako su ti podaci prikupljeni i obrađeni, te koje su pretpostavke uključene u model? Provjeravanje izvora informacija i podataka koji se koriste u UI sustavima neobično je važno kao i razumijevanje pouzdanosti i relevantnosti izvora, te moguće pristranosti koje mogu utjecati na rezultate. Kritičko analiziranje rezultata koje generira umjetna inteligencija uključuje provjeru točnosti, dosljednosti i primjenjivosti rezultata u stvarnom svijetu. Pitanja poput „Kako bi se ovi rezultati još mogli interpretirati?“ ili „Koje su moguće alternative?“, mogu biti vrlo korisna.

Primjena etičkih smjernica i okvira prilikom upotrebe umjetne inteligencije može uključivati razvijanje vlastitih smjernica ili pridržavanje postojećih etičkih normā koje su postavili profesionalni ili industrijski standardi. Promicanje transparentnosti pri primjeni uključuje otvoreno dijeljenje informacija o tome kako se UI sustavi upotrebljavaju, kojim se podacima koriste i kako odlučuju. Transparentnost pomaže u izgradnji povjerenja među korisnicima i dionicima.

Kako izbjeći zloupotrebu podataka?

Etika i privatnost su ključna pitanja u kontekstu umjetne inteligencije. Kako se sustavi UI razvijaju, postavlja se pitanje tko ima pristup podacima i kako se ti podaci koriste. Mnogi ljudi su zabrinuti zbog mogućnosti zloupotrebe podataka, praćenja i njihova nadzora. Stoga je važno razviti jasne etičke smjernice i regulative koje će osigurati da se umjetna inteligencija koristi tako da se poštuje ljudska prava i privatnost. Kritičko razmišljanje i etički pristup pri uporabi umjetne inteligencije zahtijevaju aktivno angažiranje i stalno usavršavanje. Kroz postavljanje pitanja, analizu izvora, razumijevanje etičkih implikacija i promicanje transparentnosti, pojedinci i organizacije mogu osigurati da se ona koristi na način koji je odgovoran, pravedan i koristan za društvo.

Uloga razvoja svijesti čovjeka pri uporabi UI

Razvoj svijesti čovjeka igra ključnu ulogu pri uporabi umjetne inteligencije na odgovoran i etičan način. Ova svijest obuhvaća razumijevanje tehnologije, njezinih mogućnosti i ograničenja, kao i potencijalnih utjecaja na društvo i pojedince. Svijest o tome što je umjetna inteligencija, kako funkcionira i koje su mogućnosti njezine primjene omogućava korisnicima da bolje razumiju kako je koristiti u svom svakodnevnom životu i radu. Ovo uključuje poznavanje osnovnih pojmova kao što su strojno učenje i obradba prirodnoga jezika, što pomaže korisnicima da prepoznaju kada i kako koristiti UI alate.

Razvijena svijest omogućava pojedincima da se lakše prilagode promjenama koje donosi UI. Kako se tehnologija razvija, svijest o novim alatima i metodama pomaže korisnicima da ostanu relevantni i konkurentni na tržištu rada. Također, potiče kontinuirano učenje i usavršavanje vještina potrebnih za rad s umjetnom inteligencijom. Razvijena svijest omogućava pojedincima da procijene rizike i koristi povezane s upotrebom umjetne inteligencije. To uključuje razumijevanje potencijalnih prijetnji, kao što su pristranost u algoritmima, sigurnosni problemi i etičke dileme. Ova procjena pomaže korisnicima da donesu informirane odluke o tome kada i kako upotrijebiti UI, minimizirajući negativne posljedice.

Etičko razmatranje, prilagodba i učenje

Etička pitanja povezana s umjetnom inteligencijom omogućavaju korisnicima da razmotre moralne aspekte upotrebe tehnologije. To uključuje pitanja privatnosti, transparentnosti, odgovornosti i utjecaja na radna mjesta. Razvijena etička svijest pomaže u oblikovanju odgovornijega pristupa pri primjeni umjetne inteligencije, osiguravajući da se tehnologija upotrebljava tako da je u skladu s društvenim vrijednostima i normama. Razmatranje o mogućnostima i ograničenjima UI potiče kritičko razmišljanje. Korisnici postaju sposobniji preispitivati rezultate koje ona generira, analizirati informacije i odlučivati na temelju kritičkoga razmatranja. Ova sposobnost je ključna za izbjegavanje pasivnoga prihvaćanja informacija i odluka koje nudi tehnologija.

Razvoj umjetne inteligencije ima značajan utjecaj na ljude, donoseći brojne prednosti, ali i izazove. Dok UI može povećati efikasnost i poboljšati kvalitetu života, također postavlja pitanja o budućnosti rada, međuljudskim odnosima i etici. Ključno je da se društva prilagode ovim promjenama kroz obrazovanje, regulative i promicanje etičke upotrebe tehnologije. Samo tako možemo osigurati da razvoj umjetne inteligencije bude koristan svim ljudima i da doprinese boljem sutra.

Umjetna inteligencija – prepoznavanje i reagiranje na emocije

Etika u razvoju umjetne inteligencije i tehnologije uopće dinamična je i složena tema koja se mijenja s vremenom. Važno je da se etička pitanja uzimaju u obzir tijekom cijeloga procesa razvoja, od prikupljanja *inputa* do implementacije UI sustava. Razvijanje etičkih okvira koji su fleksibilni i prilagodljivi promjenama u društvenim vrijednostima može pomoći u osiguravanju da tehnologija služi ljudima na pozitivan način. *Inputi* su od suštinskoga značenja za razvoj umjetne inteligencije, posebno kada je riječ o razumijevanju i interakciji s ljudskim emocijama. Kvaliteta, raznolikost i relevantnost podataka izravno utječu na sposobnost UI da prepozna i reagira na emocije, što može značajno oblikovati korisničko iskustvo i etičke aspekte upotrebe ovih tehnologija. Stoga je važno pozorno razmotriti kako se prikupljaju, obrađuju i koriste podatci u razvoju UI sustava.

UI se sve više razvija u pravcu razumijevanja i interakcije s ljudskim emocijama, što može poboljšati korisničko iskustvo i omogućiti dublje i smislenije interakcije. Iako UI ne može doživjeti emocije na ljudski način, njezina sposobnost prepoznavanja i reagiranja na emocije može imati značajan utjecaj na različite oblasti, uključujući obrazovanje, zdravlje, zabavu i korisničku potporu. Razumijevanje emocionalnoga aspekta interakcije s UI također postavlja važna etička pitanja koja treba razmotriti tijekom razvoja i implementacije ovih tehnologija.

Zdenka MARIĆ ČORKALO

„HRVATSKE PRAVICE“

Vrludam uličicama i kružnim tokovima Pakošтана, usput pitam mladića na biciklu gdje je Tuđman, a on, slatko se smijući, pokazuje rukom da je tamo, tamo gdje je zastava. Eto, tu je Tuđmanov spomenik. Zastava i nebo su iznad njega.

U kamenoj sjedalici, punoga naslona i za leđa i za ruke, sjedi prvi predsjednik Hrvatske države. Laktom desne ruke se naslonio na rub sjedalice, a dlanom i prstima podbočio je sljepoočni dio čela. Ne da bi pridržavao glavu, nego tim pokretom pojačava poznatu nam zamišljenost i brigu. Položaj ruke i glave ovdje djeluju kao prirodna cjelina. Lijeva ruka mu leži na otvorenoj knjizi koja je tamo gdje može biti u čovjeka dok sjedi, prema koljenima. Na njoj piše: „HRVATSKE PRAVICE“. Ovako postavljeni, ruka i knjiga su skladni, kao druga prirodna cjelina.

Donji dio nogu drži prekrizhenima. Glava je uspravljena, pogled probija staklo naočala i uz svu naslijeđenu maglu, pogled nije ni zamagljen, ni nesiguran. U njemu sam vidjela osnovno pitanje i odgovor: „Jesam li vam govorio?!“

O, da je meni znati što piše u „hrvatskim pravicama“, dragi Predsjedniče! Piše li kako stoji s pojmom „domaćin“? Je li to onaj koji se rodio i odgojio gdje mu je dom ili je domaćin onaj koji se udomaćio?

Piše li u knjizi nešto o bogatoj riznici narodnoga straha, kao prenosiivoga i raznim metodama potpirivanoga osjećaja koji ne nestaje i ne prestaje do groba i preko groba. Koji je obišao, prstenasto zaokružio i nastanio se u našem narodu na svim kontinentima kao tvrdokorna bolest. Neizlječiva bolest. Za nju nije nađen niti utješni, privremeni lijek. „Pravice“ bi morale odgovoriti zašto nije. Do dana današnjega. Do ovoga trena, dok sjedim podno vaših nogu, Predsjedniče, a zbog hladnoće kamena i hladnoće „škure bure“ ne ću moći čekati odgovor.

Znatijeljna sam, ima li u „pravicama“ neki savjet kako se riješiti onih koji nam pomažu da ne pomognemo sami sebi. Mi smo, na kri-

lima takvih, a u zanosu lakoumnih, mi smo sposobni sami istokariti topovsku cijev i staviti sebe u nju, pa što bude. Znam, „pravice“ nisu Biblija, a i mi smo samo ljudi. Pada mi na pamet kako se sveti Petar kleo Učitelju na vjernost, i to uporno, iako ga je Isus upozorio da će ga on, Petar, prije nego se pijetao oglasi, tri puta zanijekati. Biblijski pisac vrlo upamtljivo opisuje taj važan događaj. Opisuje da je u tom događaju sudjelovala žena, znači ne okupatorski vojnik, Rimljanin koji će ga oružjem ugroziti. Ta žena je nevažna, iz puka, obična sluškinja, a ne saborska zastupnica, kraljica ili vladarica bilo čega pa da mu može priprijetiti silom. Što je ona napravila od Petra? Ona mu je probudila STRAH, probila mu srce odanosti i ljubavi jednim običnim zarobljavanjem u strah.

Mogu li se sve knjige svijeta ujediniti protiv ovoga? Toliko se govori o poznatoj hrvatskoj šutnji! Je li sol samo u solanama ili dva tri zrna moraju biti raspoređena tako da pamet sjedne na svoje mjesto?

Znam, Predsjedniče, rekli bi Vi meni odgovor, ali mi je srce omekšalo pa niste sigurni hoće li izdržati. Za pitanje još kako-tako, ali za odgovor, tu smo na tanjemu.

Moja nada ide dotle da mislim kako prve stranice „pravice“ moraju nešto reći o ljudima koji su na Golom otoku bili prisiljeni, ucijenjeni životom, po najvećim vrućinama, svojim tijelom zaklanjati stabla samo da stablo preživi neizdrživu žegu. Stabla je valjalo čuvati. Zbog jake ekološke svijesti!

A što knjiga kaže o krivokletstvu i lažima? Mislite li da takvi biraju najprije one male laži, a izbjegavaju velike? Ma ne, ide se redom pa koja laž naiđe. Što je veća torta veći je i svaki njezin odrezani dio. Tako su nekada stari, neuki, a upotrebljivi govorili.

Predsjedniče, osim ovih pitanja imam jedan prijedlog za knjigu „pravica“. Sve čisto i lako shvatljivo.

Oni koji nisu bili branitelji Domovine neka se zamijene s „lažnim i pravim braniteljima“ samo na jedan dan. To će biti jednostavno jer je u Domovinskom ratu sve bilo jednostavno. Dođeš – pogineš. Dođeš – rane te. Dođeš – poludiš. Dođeš – oboliš. Dođeš – nestaneš. Dođeš – zarobe te. Dođeš – slučajno se vratiš, progone te...

Evo, nudim jednoga mlađega čovjeka puna novca od velike ratne invalidnine za bilo kojega, nekvalificiranoga na minimalcu. Ovaj moj nema Bog zna kakvih poteškoća osim straha koji ga sprječava da bilo gdje ugazi prvi, uvijek mora ići za tuđim stopama jer je u jednoj snježnoj noći, tijekom borbe stao na skrivenu minu i ostao je bez oka. A ostao je i zarobljen u strahu koji pokušava promijeniti za eure, ali teško ide, nema zainteresiranih. E, moj Predsjedniče!

U polutihom govoru s onim na postolju, pogledam u njegovo lice. Po meni dokapa nekoliko suza. Ne, nisu to bile suze iz očiju nego s neba. Iznenada je bura okrenula na jugo.

Počela je kiša. Žao mi je otići iz Pakošтана.

Lajčo PERUŠIĆ

USKRSLI – NAŠA SUDBINA

Uskrsna meditacija

Blagdan mira

„Nije ovdje! Uskrsnuo je!“ (Mt 28, 6). Kad su dvije Marije ispred groba čule anđelove riječi da je Isus uskrsnuo uhvatio ih je strah, uzbuđenje, otrežnjenje, pa mir u duši. Mir koji nije bezglasje, niti šutnja. Nije ni mirovanje, niti pasivnost. Mir koji nije tišina. Bio je to mir plahe jekne ljubavi. Jeka mira duše.

Razmišljanje o riječima „Nije ovdje! Uskrsnuo je!“ vodi nas do spoznaje da se dolaskom Uskrsa i nama i u nama može rađati mir, jer bez njega nas ne bi ni bilo. Mir je ona tajna što se vlastitim isijavanjem svoje snage izdiže iz nas u prostor nakon što nas je najprije ispunila svojim sadržajem, dijeli se dalje na okolinu. Sadržaj mira je nevidljiv i neosjetljiv dok ga ima, kad ga nestane tada njegovo odsustvo osjećamo do bezumlja. Pitamo se, prizivamo li ga mi dovoljno? Uzimamo li ga kao svoje vlasništvo, kao svoj uspjeh, kao povlasticu? U ovom svijetu smo svjedoci da se mir proziva kao neki nepoćudni podstanar ljudske nutrine, odbacuje se uz izliku da je kočnica napretka, da je mir umiranjne, nešto što ne priliči ovom vremenu. A što s mirom duše? Koliko smo i mi sami miro-ljupci, miro-ljubivi, miro-tvorci? Obuzima li nas katkad osjećaj da onaj pravi mir, mir duše, ne posjedujemo u dovoljnoj mjeri koja nam je potrebna za svoju duhovnu civilizaciju? Možda je unutar svega prisutna činjenica da se mir, kao takav, ne pojavljuje nikada sam, nego kao započeta priča utkan u jednu jedinstvenu sastavnicu s darom ljubavi i tako postaje višeslojan?

Ne možemo a da se ne pitamo, što nas to onda sputava da se ne usudimo sami sebe napuniti tim *sve-mir*-skim, beskonačnim, a tako željenim sadržajem? Na prvom mjestu je, sigurno, naša ožiljavljena duša koju hranimo trulim kruhom svagdanjih p(r)oroka. Promatramo li mir kao njegovu negaciju, kao nemir, stječemo prigodu da još bolje dočaramo njegov oris. Tako se javlja posljedica svagdanjega zatamnjenja vizije, ona uzrokuje nemogućnost praštanja. Svakodnevna zavist, neograničena želja za *imati* i uvijek samo *imati* više od drugih, gnijezdo je u kojem se rađa zlo srce. Ako se *imati* ne bi moglo postići milom, može se (misle mnogi) i silom. Ratom. Slike svagdanjih božanstava naše (de)civilizacije su trendovi koji stvaraju čvrste zidove kroz koje se mir ne može postići. Namjerno i svojevrijedno odbijanje darova mira možda i nesvjesno, a možda i zbog vlastite sljepoće u okvirima opipljiva svijeta, stvorena je kulisa nezadovoljstva prouzročena iz svijeta, na što se, tobože, ne može utjecati. I tako smo skloni navući na sebe koru nemoći, nemira, potrebe za što većim svagdanjim, konzumentskim zadovoljstvima sa svrhom sebi samom. Suprotno miru stvara se nemir, on proizvodi strah, strah proizvodi gramzivost, a njegovo zadovoljenje proizvodi nam samo propadanje u psihološko i ljudsko nezadovoljstvo. Kakav besmislen krug! Za ovu istinu nije potrebno navoditi primjere, svatko to od nas osjeća u sebi i vidi u ponašanju drugih oko sebe.

Što nas to onda sputava da svakim danom ne puštamo mir u svoju kuću, u svoj život? Niti u ovo preduskrsno vrijeme? Sa sigurnošću možemo reći da ljubav daruje mir, ona se rođenjem usađuje u naš život, u svaku osobu, zato djecu, a i brojne odrasle ljude, nazivamo nevinim, nekrivim, čistima u miru. Ta nam je, naime, osobina darovana Odozgo, nalazimo je prisutnu u djece i ne samo djece, ima je, na sreću, i kod odraslih koji znaju upravljati stečenim darovima svoje duše. Provjereni postupci za ostvarenje stvarnoga i bezvremenskoga mira u duši sigurno su gušenje zavisti u sebi prema drugim ljudima i njihovim uspjesima, te u potrebi da se pod hitno nauči oprastati (ne)oprostivo čime čistimo sebe i svijet oko nas, hranimo dušu zdravom i svježom hranom.

Zavist u savezu s mržnjom i praštanje, isključuju jedno drugo. Također, i sve ono suvišno što posjedujemo, a da drugi oko nas nemaju ni najpotrebnije stvari za život, ne stvara mir. Mir je u davanju jer ga potiče ljubav. Mir je Stvoritelj posadio u naše duše, zalio svojom ljubavlju. Taj mir poznaju mali ljudi koji znaju vladati malim i svagdanjim stvarima.

Snagu, da postignemo navedena svojstva, ako ih nemamo dovoljno u sebi iz vlastitih vježbā i htijenja, moramo tražiti Odozgo, od Darovatelja izravno. A i za to moramo imati snage ili barem želje. A kad ni nje nema, dolazi do jedne vrlo neugodne praznine. Nedavno smo mogli pročitati *ispovijed* jedne od poznatijih osoba u hrvatskom književnom društvu koja je u jednom visokotiražnom listu pripovijedala kako joj blagdan Uskrsa donosi *uz svu ljepotu i neku maglovitu tjeskobu*, pa nastavlja kako je odlučila da će nastalu prazninu popuniti tako što će u uskrsnoj noći *peći kolače i tako razveseliti svoju kćer, pričati joj lijepe priče*. Ona to drži dovoljnim za popunu praznine u svojoj duši i duši vlastite kćeri, pa priželjuje, kad joj kći odraste i kad se sjeti blagdana iz djetinjstva, da se *sjeća mirisa kuhinje, okusa kolača i nekog čudnog uskrsnog mira!* Da, nekog čudnog uskrsnog *mira!* Mira, nađena u sebi, a neobjašnjenoga mira za koji se nije borila, čak ga niti tražila. Čudnoga mira u vrhunarnosti i bezvremenosti koji joj je darovan da skupi snagu za prvi, ili možda već i za drugi korak, ali u svakom slučaju da krene na poprište na kojem vlada Uskrsli i zapodjene boj za osvajanje mira.

Za zaključiti je, Uskrsli je naša sudbina. Da bismo je shvatili, svatko mora svoju borbu za vlastitu sudbinu voditi sam za sebe na polju darovane ljudske plemenitosti. U nju je Stvoritelj zapisao put kako osvojiti mir, a Uskrsli nam to potvrdio.

SRETAN VAM USKRS!

Vapaj Raspetoga

Isus s križa: **Moj Narode!**

Moj **Narode**, raskriljujem tebi ruke
da se sjetiš Moga križa, Moje muke.

Moj **Narode**, otvaram ti usta Svoja
da sve čuješ kako pati duša Moja.

Moj **Narode**, otkrivam ti srce Svoje,
prijestolje da sveto nađeš u njem' svoje.

Moj **Narode**, pogledaj mi bolne oči,
da se gr'jeha svojih sjetiš u toj noći.

Moj **Narode**, izgrde Me usta tvoja,
mržnja tvoga srca probi grudi Moje.

Moj **Narode**, uzdižeš Me na križ drvo,
kletvom svojom grdiš Sina Božjeg.

Moj **Narode**, pribijaš Mi svete ruke,
zabijaš Mi čavle u noge Moje.

Moj **Narode**, tol'ko puta raspeo Me,
za haljetke Moje kocku bacao si.

Moj **Narode**, kopljem probi grudi Moje,
u njim' srce Moje kuca za te.

Moj **Narode**, probo si srce Moje,
da ti vidiš dušu i u njoj što je.

Moj **Narode**, rad' tebe ću sklopit' oči,
da ugledaš svjetlo Božje ove noći.

(Pjesmu „Moj Isuse, raskriljujem tebi ruke“ prepjevao L. Perušić)

* * *

SVEĆENJE 'ILA O USKRSU

Kratka priča s polovice dvadesetoga stoljeća

Velika subota je imala veliko vjersko-tradicionalno značenje u Subotici. Posebno se isticao običaj *svećenja 'ila*, zvano *posvetilište*, odnosno blagoslov jela. U mojoj župi Isusova uskrsnuća, u Maloj crkvi u Subotici, blagoslov jela se odvijao na jedan poseban način. Ispričat ću sjećanje na taj obred iz vremena moga djetinjstva sredinom prošloga stoljeća.

Na Veliku subotu prije podne, na starinskim štednjacima na drva, kuhala se šunka, jaja, kobasice; pripremao se svježi mladi luk, hren, sve iz vlastita vrta; pekao se *uskrsni kolač*. Mama je za našu deseteročlanu obitelj kuhala pola šunke, nekoliko pari velikih kobasica, do 50 jaja. Dakle, kad su se pripremala jela, istovremeno se pripremao veliki košar¹ i to tako da se iznutra oblagao bijelim, širokim, vezenim čaršavom², čije su resice prekrivale rubove košara. Mama bi pomno, gotovo ritualno, uzimala kuhana šunku i jaja, stavljala na veliki porculanski tanjur i polagala u košar, tako isto i divenicu (kobasicu). U zdjelu je stavljala i mladi luk, rotkvu, manju bocu rakije, malu solenku i to sve, također pažljivo, polagala u košar. Odozgora je zatim stavila uskrsni kolač pečen u obliku pletenice, umotala ga u bijelu ispeglanu maramu, čije je krajeve vezala na vrhu. Na kraju je cijeli košar prekrila vezenim bijelim stolnjakom. Cijela je kuća mirisala.

Od kuće do crkve košar su nosili jači članovi obitelji držeći ga za hvataljke, a mama, tata i mi djeca smo išli iza njih. Na sličan način su se iz svih ulica slijevale skupine ljudi prema crkvi noseći svoje kotarice³ ili zavežljaje s hranom za blagoslov.

Župnik Matiša Zvekanović (kasnije subotički biskup) je započinjao prvi blagoslov jela na Veliku subotu već oko 15 sati. Kako su župljani

¹ Košar: od pruća pletena košara većih dimenzija s dvjema hvataljkama.

² Čaršav: lijepo vezeni stolnjak, prostirka.

³ Kotarica je od pruća pleteni košar, manjih dimenzija

dolazili sa svojim zavežljajima, kotaricama, ili, kao moja obitelj, s košarom, tako su žene obučene u svečane haljine zauzimale mjesta jedna do druge u dvoredu uz klupe unutar crkve, a košare su stavljale na pod ispred sebe. Najprije se u obliku dvoreda ili špalira⁴ popunjavao središnji prostor crkve, a zatim prostori s lijeve, pa s desne strane. Kada u crkvi više nije bilo mjesta, špalir se tada oblikovao oko crkve uza zid, a kada su se i ta mjesta popunila, nastao bi novi dvored u još većem krugu oko crkve, u lijepo uređenom parku. Dok se čekao početak obreda, nekoliko stotina žena, djece, stojeći iza svojih mirisavih košara u vijugavu špaliru u nekoliko krugova unutar i izvan crkve, radoznale žene su pogledale, onako, ispod oka, tuđe košare i odmjeravale čiji su vezeni pokrivači na košarima bili ljepši.

Obred *svećenja 'ila* župnik je počinjao obrednom molitvom u crkvi, nakon koje se u pratnji brojnih ministranata (čemu sam i ja bio sudionikom) uputio škropiti blagoslovljenom vodom i kaditi mirisom tamjana od obitelji do obitelji, od košara do košara. Žene su otkrivale svoje zavežljaje, kako bi na njihove jestvine pala blagoslovljena voda. Kad je župnik blagoslovio dvorede unutar crkve, uputio se tada izvan nje i vijugavim špalikom nekoliko puta oko crkve, kroz park, i blagoslivljao. Nakon blagoslova župnik i ministranti su se vratili u crkvu i nastavili završnu molitvu *svećenja 'ila*.

Svećenje *'ila* odvijalo se u nekoliko navrata sve do predvečerja dok god su pristizali župljani.

Nakon *svećenja 'ila* jači članovi moje obitelji su ponovo uzimali svoje košareve za hvataljke i uputili se kroz park prema kući. Međutim, uz put se sretao još jedan kraći, neformalni špalir siromaha i prosjaka, koji su u jednorednu nizu postavili svoje kotarice ispred sebe, a župljani su prolazeći mimo njih otvarali svoje, jelima i mirisima pune košare i darivali ih. Moja braća su se također zaustavljali pred prosjacima, a tata je onda vadio iz košare kobasicu, jaje ili maleni uskršni kolač, što ga je mama prethodno, posebno za njih, ispekla i darivao svakoga od prisutnih prosjaka.

⁴ Špalir: redovi vjernika sa svake strane puta među kojim prolazi župnik blagoslivljati hranu.

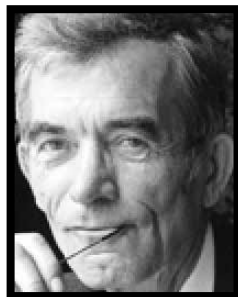

Žene u crkvi čekaju početak svećenja čila

Kad smo došli kući, košar se s posvećenim jelom ostavljao u špajcu i otvarao se tek za svečani obiteljski uskrсни doručak. Čekanje do uskrsnoga doručka djeci je bila najteža pokora.

STJEPAN ČUIĆ (1945. – 2026.)

Stjepan Čuić (Bukovica, Tomislavgrad, 1. travnja 1945.) školovao se u Osijeku, a na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplomirao je ruski jezik i književnost te jugoslavistiku. Bio je glavni urednik tjednika *Tlo*, lektor hrvatskoga jezika u Bambergu, pisao kolumne u *Vjesniku*, *Slobodnoj Dalmaciji* i dr., bio je glavni urednik Trećega programa Hrvatskoga radija, voditelj Tribine DHK, dopredsjednik i predsjednik Društva hrvatskih književnika. Bio je član i jedan od utemeljitelja Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne. Prevodio je s ruskoga jezika (Puškin, Zinovjev). Roman *Orden* 1981. izazvao je burnu reakciju tadašnje vlasti, a 1983. zabranjena je izvedba kazališne adaptacije toga romana uoči same premijere. Roman *Orden* preveden je na njemački jezik (Zagreb – Bamberg, 1991). Zastupljen u antologijama. Književne nagrade: *Sedam sekretara SKOJ-a*, nagrada lista *Mladost*, nagrada *Večernjega lista* za kratku priču (1975. i 2010.) i nagrada *Zija Dizdarević*. Dobitnik je Medaljona Općine Tomislavgrad.

Objavio je djela: *Iza bregova*, pripovijetke, Osijek, 1965.; *Staljinova slika i druge priče*, Zagreb, 1971., ²1975., ³1995., ⁴2006.; *Tridesetogodišnje priče*, Zagreb, 1979., ²2006.; *Dnevnik po novome kalendaru*, roman, Zagreb, 1980.; *Orden*, roman, Zagreb, 1981., ²1990., ³2007.; *Tajnoviti ponor*, roman za mladež, Zagreb, 1981., ²1995., ³2006.; *Pripovijetke*, Sarajevo, 1985.; *Otok*, grafička mapa (s V. Nevjestićem), Pariz, 1989.; *Abeceda licemjerja*, politički eseji i komentari, Zagreb 1992.; *Lule mira*, politički eseji i komentari, 1994.; *Presretač*, priče, 1996.; *Tumač vlasti*, kolumne, 2008.; *Kuća od maraka*, pripovijetke – izbor, Sarajevo, 2010.; *Čuvar srpa i čekića*, pripovijetke, 2014. Stjepan Čuić preminuo je u Zagrebu 25. veljače 2026.

JULIENNE EDEN BUŠIĆ (1948. – 2026.)

Julienne Eden Bušić (Eugene, Oregon, SAD, 20. rujna 1948.) američko-hrvatska prozna spisateljica, esejistica i prevoditeljica. Studirala je u SAD-u i u Europi. Magistrica germanistike i lingvistike. Bila je savjetnica u prvom hrvatskom veleposlanstvu u SAD-u (1992. – 1995.) i viša savjetnica u Uredu Predsjednika Republike Hrvatske (1995. – 2000.). Stvaralaštvo joj je prevedeno na engleski, španjolski, makedonski i litavski. Tekstovi su joj objavljeni u brojnim američkim i hrvatskim časopisima i listovima poput *Gobshite Quarterly*, *Verbatim: A Language Quarterly*, *Inside*, *The Bridge*, *Kolo*, *Tema*, *Aleph*, *Most...* Književne nagrade: *Fra Lucijan Kordić*; *Antun Branko Šimić*; *Fra Martin Nedić*, *Bili smo prvi kad je trebalo*. Urednica je i prevoditeljica više knjiga. Na Hrvatskoj radioteleviziji je 2013. prikazan dokumentarni film pod imenom *Ljubavnici i luđaci* u kojem je prikazan aktivizam Julienne i Zvonke Bušića za hrvatsku neovisnost. Redateljica i scenaristica je Ljiljana Bunjevac Filipović.

Objavila je djela: *Ljubavnici i luđaci*, Zagreb, 1996. (sedam izdanja); *Tvoja krv i moja*, Zagreb, 2008.; *Živa glava*, Zagreb, 2012.; *Zdravo oko sjećanja*, Zagreb, 2014., 2018.

Julienne Eden Bušić preminula je u Zagrebu 21. svibnja 2026.

Upravni odbor Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne je na svojoj sjednici 26. ožujka 2026. godine, a na temelju prijedloga Prosudbenoga povjerenstva za dodjelu Godišnje književne nagrade „Antun Branko Šimić“ usvojio

ODLUKU o dodjeli Godišnje književne Nagrade „Antun Branko Šimić“

I.

Godišnju nagradu „Antun Branko Šimić“ dobiva **Mijo Tokić** za poetsku knjigu naslovljenu *Pred našom kućom jabuka*, koju su 2025. u sunakladništvu objavili Društvo hrvatskih književnika Herceg Bosne iz Mostara i Kulturno-informativni centar iz Tomislavgrada.

II.

Nagrada će se dodijeliti na svečanoj akademiji u čast Antunu Branku i Stanislavu Šimiću na 63. Šimićevim susretima u Drinovcima, u petak 24. travnja 2026.

OBRAZLOŽENJE

Prosudbeno povjerenstvo sačinilo je Izvješće koje je sastavni dio ove Odluke:

„Na temelju odluke Upravnoga odbora Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne, od 13. siječnja 2026. godine, raspisan je natječaj za dodjelu godišnje nagrade Društva. Na natječaj se prijavilo dvadeset autora, a poslali su sljedeća djela:

1. Ivan Babić, *Chet Baker na plaži*, pjesme
2. Hrvoje Barbir Barba, *Krave na ledu*, roman

3. Miljenko Buljac, *Povijest hrvatske književnosti – Od romantike prema moderni i suvremenom hrvatskom pjesništvu*
4. Zdenka Čavić, *Aurora i ja*, eseji
5. Zdenka Čorkalo, *Veronikin rubac*, roman
6. Mirko Ćurić, *Svirači čarobnih frula*, roman
7. Goran Gatalica, *Povratak u Getsemani*, pjesme
8. Željko Goreta, *Posljednji Ko(s)tromanić*, roman
9. Danko Ivšinović, *Poezija u C-duru*, pjesme
10. Miljenka Koštro, *Jaram riječi*, pjesme
11. Nikša Krpetić, *Jezikova vatra*, pjesme
12. Anita Martinac, *Iličke priče*, roman
13. Marko Matić Bariša, *Pametovanja*, kolumne
14. Alojz Pavlović, *U zrcalu boli*, roman
15. Anto Stanić, *Tko je moj otac*, roman
16. Nikola Šimić Tonin, *Priče iz Busovače*, kratke priče
17. Drago Štambuk, *Pietas*, izabrane pjesme
18. Milka Tica, *Život jednog izumitelja – Krešo Mikulić*, proza
19. Mijo Tokić, *Pred našom kućom jabuka*, pjesme
20. Andrija Tunjić, *Bolero za Ionesca*, roman
21. Upravni odbor DHK HB imenovao je Prosudbeno povjerenstvo za Nagradu *Antun Branko Šimić*. U Povjerenstvo su imenovani Ružica Soldo i Ljubo Krmek, članovi, te Mato Nedić, predsjednik.
22. Povjerenstvo je uočilo da je književnik Drago Štambuk i ove, kao i prošle godine, na natječaj poslao knjigu izabranih pjesama *Pietas*, koja je objavljena 2024. godine. Kako je natječajem traženo djelo koje je objavljeno tijekom 2025. godine, zbirku *Pietas* nije bilo moguće uzeti u razmatranje.
23. Nakon višekratnih konzultacija, članovi povjerenstva načinili su uži izbor djela o kojima su raspravljali, a taj izbor izgleda ovako (abecednim redom):
24. Miljenko Buljac, *Povijest hrvatske književnosti – Od romantike prema moderni i suvremenom hrvatskom pjesništvu*
25. Zdenka Čorkalo, *Veronikin rubac*, roman

26. Mirko Ćurić, *Svirači čarobnih frula*, roman
27. Mijo Tokić, *Pred našom kućom jabuka*, pjesme
28. Andrija Tunjić, *Bolero za Ionesca*, roman

Prosudbeno povjerenstvo za Nagradu *Antun Branko Šimić* jednoglasno je odlučilo predložiti Upravnomu odboru DHK HB da godišnju nagradu dobije **Mijo Tokić** za poetsku knjigu naslovljenu ***Pred našom kućom jabuka***, koju su 2025. godine u sunakladništvu objavili Društvo hrvatskih književnika Herceg Bosne iz Mostara i Kulturno-informativni centar iz Tomislavgrada.

Obrazloženje Prosudbenoga povjerenstva

Knjigom pjesama, privlačno naslovljenom *Pred našom kućom jabuka*, Mijo se Tokić potvrđuje pjesnikom izgrađena jezika i stila, već utvrđene osobne poetike i njemu prirodna tematsko-motivskoga poetskog sloja.

Premda piše moderno, razlijevajući stih i oslobađajući ga spona vezane versifikacije, Mijo se Tokić čvrsto drži tradicijskih vrijednosti doma, domovine, ljubavi, i Boga. Stoga su u njegovim pjesmama česti proplamsaji sjećanja na minula vremena i na junake iz staroga doba, osobito na Mijata Tomića, opjevanoga u epskoj poeziji, simbola borbe za prava potlačenih i malenih, borbe za slobodu. Tomić je Tokiću u ovoj zbirci jedan od najčvršćih oslonaca, mogli bismo reći da je Tomić Tokićevo mitsko uporište na kojemu on gradi svoje promišljanje o životu, o odnosu čovjeka prema zavičaju i domovini, dakle i prema drugim ljudima, na kojemu zapravo izgrađuje svoj govor o slobodi, što i jest središnja tema zbirke *Pred našom kućom jabuka*.

Osim što nenametljivo transponira motive iz narodne epske poezije u svoj suvremeni pjesnički izričaj, pjesnik se pri stvaranju pjesme rado služi i narodnim umotvorinama, najčešće frazemima. Time svom izrazu daje notu drevnosti, a ujedno ukazuje i na narodnu mudrost koja je na jednostavan način znala iskazati velike istine i upravo stoga što su jednostavno rečene, imale su moć ostati živjeti u narodnome pamćenju.

U središtu pjesnikova promišljanja je čežnje za slobodom i mirom, za mirnim življenjem u okrilju doma i domovine. To življenje mora biti prožeto ljubavlju, a ljubav je oaza u kojoj se živi sloboda u obuzetosti (svojevrsnoj slatkoj zarobljenosti) drugom osobom, o čemu također pjeva pjesnik Tokić.

Zaključno, može se reći da je Mijo Tokić knjigom *Pred našom kućom jabuka* potvrdio svoju reputaciju pjesnika snažnoga izraza, izgrađenoga stila, jasne poetike i jake simbolike. Kao i prethodnim knjigama, i ovom je čitatelju omogućio ulazak u prostore vlastitoga duha u kojemu bujaju osjećaji, misli i riječi koje pjesnik s potrebnom preciznošću i promišljenošću prenosi u stih kako bi u čitatelju potaknuo bujicu emocija i jasnih misli. Oslonjen na tradiciju, Mijo Tokić u ovoj knjizi donosi govor o slobodi i miru kao trajnim i osnovnim vrijednostima na kojima počiva život.

Imajući u vidu rečeno, Prosudbeno povjerenstvo za Nagradu *Antun Branko Šimić* predlaže Upravnomu odboru DHK HB da ovu vrijednu nagradu dodijeli pjesniku **Miji Tokiću** za knjigu *Pred našom kućom jabuka*.“

Mostar, 26. ožujka 2026.

Ovaj broj Osvita objavljen je uz financijsku potporu
Vlade Republike Hrvatske, Ministarstva civilnih poslova
Bosne i Hercegovine, Fondacije za izdavaštvo
Federacije Bosne i Hercegovine

Mijo TOKIĆ

UMJETNIK

Tvoje su ruke slične Božjim rukama

U kamen

U metal

Bojama

Riječima...

Možeš ko nitko

Udahnut misao

Brige

Dušu

Bore mogu i zanatlije

Pod tvojim dlijetom

Kamen govori

Pjeva

Bojama, riječima...

Stvaraš svjetove druge

Svjetove nove

Božanska sila u tvojoj je ruci